INTERVENCIÓ AMB ADOLESCENTS

QUE VIUEN, O QUE EXERCEIXEN, RELACIONS AFECTIVES-SEXUALS ABUSIVES O ALTRES MANIFESTACIONS DE VIOLÈNCIA MASCLISTA

des dels serveis socials públics de Barcelona per atenció ambulatòria de tractament en violència masclista

Consorci de Serveis Socials de Barcelona
Generalitat de Catalunya
Ajuntament de Barcelona

Ajuntament de Barcelona

CRÈDITS

Coordinat per:

Georgina Oliva i Peña, Servei d'Infància i Dona (Consorci de Serveis Socials de Barcelona).

Margarida Saiz i Lloret, Direcció del Programa de Dona (Ajuntament de Barcelona).

Elaborat per:

Belén Albizu Soriano, experta externa en infància i adolescència en risc.

Núria Amado Seres, pedagoga de l'EAIA de Raval Sud (Departament d'Infància i Famílies de l'Ajuntament de Barcelona).

Mónica Augé Gomà, directora del SARA (Direcció Programa de Dona, Ajuntament de Barcelona).

Laura Barberán Escalé, educadora social del Programa *A partir del carrer* en el CSS Raval Sud (Institut Municipal de Serveis Socials de l'Ajuntament de Barcelona).

Ana Chavarrías Rodríguez, experta externa en violència masclista.

Aharon Fernández Cuadrado, psicòleg del Servei per a la Promoció de relacions no violentes (SAH). Projecte *Canviem-ho* (Direcció Programa de Dona, Ajuntament de Barcelona).

Isabel Fernández Delgado, psicòloga de l'ASSIR Sap Muntanya (Institut Català de la Salut i Parc de Salut Mar).

Mercè Fernández Gesalí, tècnica de la Direcció del Programa de Dona (Ajuntament de Barcelona).

Isabel García Martos, docent de l'INS Salvador Seguí (Consorci d'Educació de Barcelona).

Marta Giralt Maldonado, tècnica de la Direcció del Programa d'Adolescència i Joventut (Ajuntament de Barcelona).

Mariana Hernández Maidagan, directora de la Casa d'Acollida (Consorci de Serveis Socials de Barcelona).

Olga Juárez Martínez, tècnica de Prevenció i promoció de la salut de l'Agència de Salut Pública de Barcelona (Ajuntament Barcelona).

Dolores Lacruz Sánchez, educadora social de l'EAIA Casc Antic (Departament d'Infància i Famílies, Ajuntament de Barcelona).

Patricia Martos Tojo, educadora social del CSS Turó de la Peira – Can Peguera (Institut Municipal de Serveis Socials de l'Ajuntament de Barcelona).

Sílvia Migueiz Castosa, tècnica de l'Agència Catalana de la Joventut (Generalitat de Catalunya).

Miguel Missé Sánchez, coordinador del *Taller de prevenció de relacions abusives* de la Direcció del Programa de Dona (Ajuntament de Barcelona).

Marta Montoya Lahoz, directora CRAE Kairós del Servei d'Infància i Dona (Consorci de Serveis Socials de Barcelona).

Georgina Oliva i Peña, Servei d'Infància i Dona (Consorci de Serveis Socials de Barcelona).

Júlia Oroval Ferrando, psicòloga d'infància i adolescència del SARA (Direcció del Programa de Dona, Ajuntament de Barcelona).

Eva Ortiz Lallave, directora de Pisos d'acollida del Servei d'Infància i Dona (Consorci de Serveis Socials de Barcelona).

Lara Palma Rosanes, educadora social del CSS Besòs (Institut Municipal de Serveis Socials de l'Ajuntament de Barcelona).

Montse Palomar Negredo, docent de l'INS Salvador Seguí (Consorci d'Educació de Barcelona).

Alba Puigdollers Travè, educadora social d'infància i adolescència del SARA (Direcció del Programa de Dona de l'Ajuntament de Barcelona).

Virginia Romero Rosales, docent de l'INS Miquel Tarradell (Consorci d'Educació de Barcelona).

Margarida Saiz i Lloret, tècnica de la Direcció del Programa de Dona (Ajuntament de Barcelona).

Isabel Sánchez Bianchi, tècnica de la Direcció del Programa de Dona (Ajuntament de Barcelona).

Carmen Simón Navajas, directora en funcions del CMAU-VM de la Direcció del Programa de Dona (Ajuntament de Barcelona).

Anna Valverde Chaparro, coordinadora i orientadora pedagògica de l'IES Príncep de Viana (Consorci d'Educació de Barcelona).

Júlia Vega Soria, tècnica de l'Institut Català de les Dones (Generalitat de Catalunya).

Gretel Vila Montesinos, educadora social del CSS Poble Sec (Institut Municipal de Serveis Socials de l'Ajuntament de Barcelona).

Han participat en l'elaboració dels capítols "Adolescència: una etapa de transformació", "Marc teòric de referència" i "Marc conceptual":

Alba Fernández Pous, coordinadora del SAN de la Direcció del Programa de Dona (Ajuntament de Barcelona).

Gabriel Pérez Peña, psicòleg del SAN de la Direcció del Programa de Dona (Ajuntament de Barcelona).

Fina Roche Ramon, educadora social del SAN (Direcció del Programa de Dona, Ajuntament de Barcelona).

Núria Torres Vallvé, pedagoga de l'EAIA de Sants (Departament d'Infància i Famílies de l'Ajuntament de Barcelona).

Amb la col·laboració de:

Cristina Guerrero Vila, directora CMAU-VM de la Direcció del Programa de Dona (Ajuntament de Barcelona).

Francisca Jurado Luque, infermera del Programa Salut i Escola (CAP Casc Antic).

Lídia Puigvert Mallart, Grup de Dones CREA: Safo; professora de la Universitat de Barcelona.

Esther Oliver Pérez, investigadora principal del Projecte I+D Espejismo del ascenso i investigadora Ramón i Cajal de la UB.

Mirta Susana Lojo Suárez, coordinadora del Programa *Xarxa d'escoles i instituts per a la Igualtat i la no Discriminació* (Ajuntament de Barcelona i Consorci d'Educació de Barcelona).

Antonio Andrés Pueyo, director del Grup d'Estudis Avançats en Violència (GEAV) de la Universitat

Coordinació de l'edició:

Departament de Comunicació.
Àrea de Qualitat de Vida, Igualtat i Esports.

Dipòsit legal: B.10342-2015
2015

ÍNDEX

PREÀMBUL 8

PRESENTACIÓ 10

PRIMERA PART: ADOLESCÈNCIA I VIOLÈNCIA MASCLISTA 22

L'ADOLESCÈNCIA: UNA ETAPA DE TRANSFORMACIÓ 24

VIOLÈNCIA MASCLISTA: CONTEXT 35

1. Marc epistemològic 36
2. Marc teòric de referència 38
3. Marc conceptual 43
4. Noves tecnologies i violència masclista entre adolescents 81
5. Marc legal 94

SEGONA PART: LA INTERVENCIÓ PROFESSIONAL 111

REQUISITS DE LA INTERVENCIÓ AMB ADOLESCENTS EN CONTEXTOS DE VIOLÈNCIA MASCLISTA 112

DETECCIÓ I DERIVACIÓ EN L´ÀMBIT DE L´EDUCACIÓ FORMAL, LA SALUT I ELS SERVEIS SOCIALS: APUNTS PER A UNA APROXIMACIÓ I TREBALL EN XARXA 146

1. La detecció 147
2. La derivació als serveis socials que proporcionen atenció ambulatòria de tractament en situacions de violència masclista 152
3. L'articulació entre serveis en el marc d'un treball en xarxa 159

LA INTERVENCIÓ AMBULATÒRIA DE TRACTAMENT DES DELS SERVEIS SOCIALS PÚBLICS DE LA CIUTAT DE BARCELONA 168

TERCERA PART: RECOMANACIONS PER A LA MILLORA DE LA INTERVENCIÓ EN SITUACIONS DE VIOLÈNCIA MASCLISTA QUE AFECTEN ADOLESCENTS DE LA NOSTRA POBLACIÓ DIANA 200

SIGLES I SIGNIFICATS 216

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES 219

ANNEX: EXEMPLES DE SITUACIONS DE VIOLÈNCIA MASCLISTA SEGONS LA FORMA I SEGONS L'ÀMBIT 224

PREÀMBUL

En qualsevol explotació de l'obra autoritzada per la llicència es farà constar l'autoria.

És difícil detectar allò que no es veu.

La violència masclista és una violència estructural en la nostra societat patriarcal. Aquest fet explica que no sempre sigui fàcil detectar-la ni abordar-la, i que aquesta dificultat no només sigui experimentada per la ciutadania, sinó també pels serveis i les persones professionals.

En aquest context existeix una realitat que costa de veure, ja que no hem incorporat la mirada que ens permeti identificar l'existència de la **violència masclista que afecta noies i nois adolescents que viuen o exerceixen aquest tipus de violència encara que a casa seva aquesta sigui absent (atès que ni la mare ni el pare - o actuals parelles d'una o altre- viuen o exerceixen violència).**

Per això hem considerat necessari visibilitzar aquesta realitat que no només existeix i afecta una proporció significativa d'adolescents, sinó que, a més, hi ha qui opina que va en augment.

La nostra intenció, però, va més enllà amb el convenciment que la intervenció dels serveis públics ha d'anar adreçada no només a l'adolescent que viu violència, sinó també a l'adolescent que l'exerceix, ja que, en tractar-se de menors d'edat, cal fer tot el possible per evitar que esdevinguin persones adultes maltractadores i/o víctimes.

Hem considerat necessari, a més, **contribuir a ampliar la mirada tot entenent que la violència masclista és una violència selectiva envers les dones, però també envers totes les persones d'ambdós sexes que no responen als patrons que la societat patriarcal defineix respecte a què ha de fer i sentir un home per ser masculí i una dona per ser femenina** i que, per aquesta causa, són objecte d'agressió (psicològica, física, sexual i/o econòmica).

Calia, però, no només visibilitzar aquesta realitat sinó també proporcionar criteris d'intervenció a les persones professionals que atenen adolescents. En aquesta publicació hem decidit centrar la nostra anàlisi i aportacions metodològiques a tres àmbits dels serveis públics: l'educació formal, la salut i els serveis socials.

Som conscients que hem deixat fora del nostre focus de treball l'àmbit, no menys important, de l'educació no formal i en el lleure. Hem preferit concentrar el nostre esforç en aprofundir, tant com hem pogut, en aquells serveis públics que tenen una especial obligació d'intervenció davant situacions de violència masclista que afecten adolescents de la nostra població diana.

Dins d'aquest univers de serveis, la nostra prioritat ha estat definir la intervenció que han de dur a terme els serveis socials que proporcionen atenció ambulatòria de tractament en situacions de violència masclista a la ciutat de Barcelona: Centres de Serveis Socials (CSS); Servei d'Atenció, Recuperació i Acollida (SARA); i Servei d'Atenció a Homes per a la Promoció de Relacions No violentes (SAH).

Assolir aquesta tasca no era gens fàcil. Per aquesta raó, des de la Direcció del Programa de Dona de l'Ajuntament, juntament amb el Servei d'Infància i Dones del Consorci de Serveis Socials de Barcelona, es va decidir constituir un grup de treball en el qual es va assegurar la participació de professionals de base i comandaments de serveis dels tres àmbits esmentats: educació formal, salut i serveis socials. El grup, a més, va comptar amb la participació de l'Institut Català de les Dones i de l'Agència Catalana de la Joventut de la Generalitat de Catalunya, i de dues persones externes a aquests serveis expertes en matèria de violència masclista i adolescència.

Amb la voluntat d'assegurar el màxim de mirades que ens permetés fer un abordatge del tema el més complet i obert possible, el mes de desembre de 2012 es va posar en marxa un grup de treball integrat per 33 persones entre professionals i comandaments.

Endegar una dinàmica productiva amb un grup de 33 persones no ha estat fàcil ni senzill, però podem afirmar que el resultat del treball realitzat ha estat sens dubte ric i satisfactori, si més no per a les persones que hi hem participat. Esperem que ho sigui també per a totes aquelles persones que el llegiu.

I, per sobre de tot, desitgem que aquesta publicació sigui útil per reflexionar i millorar la detecció i la intervenció en situacions de violència masclista que afecten adolescents de la nostra població diana, i que els serveis i persones professionals trobin en aquestes pàgines elements i criteris d'aplicació útils per a la seva pràctica quotidiana.

En qualsevol explotació de l'obra autoritzada per la llicència es farà constar l'autoria.

PRESEN-TACIO

En qualsevol explotació de l'obra autoritzada per la llicència es farà constar l'autoria.

OBJECTIUS

Els objectius de la nostra publicació són els següents:

Identificar possibles situacions de violència masclista en adolescents.

Definir el paper dels serveis que detecten aquestes situacions de violència masclista o que reben demandes d'ajuda que han de canalitzar als serveis socials que puguin proporcionar una intervenció ambulatòria de tractament adequada a aquesta problemàtica.

Definir uns criteris d'articulació entre els serveis que detecten els casos (de l'àmbit de serveis socials, de l'educació formal i de la salut) i els serveis socials que han de proporcionar l'atenció ambulatòria de tractament que sigui necessària en cada cas.

Definir en què consistirà l'atenció de tractament proporcionada pels serveis socials ambulatoris que han d'orientar i ajudar l'adolescent a alliberar-se de la violència i recuperar-se dels danys produïts, i a l'adolescent que l'exerceix a deixar de fer-ho, per tal de construir un projecte de vida exempt de violència.

Abordar els aspectes organitzatius necessaris per facilitar l'accés i la vinculació dels i de les adolescents que viuen violència masclista, o que l'exerceixen, amb els serveis socials que poden oferir una atenció ambulatòria de tractament adequada a la seva situació.

Fer les recomanacions que s'escaiguin adreçades a les institucions públiques implicades per tal de facilitar que les i els adolescents que visquin aquestes situacions de violència masclista, i/o les exerceixin, rebin i acceptin l'ajuda que els calgui.

En qualsevol explotació de l'obra autoritzada per la llicència es farà constar l'autoria.

L'OBJECTE D'INTERVENCIÓ

El nostre objecte d'intervenció són les situacions de violència masclista que afecten adolescents en les quals no estan implicats ni la mare ni el pare, ni l'actual parella d'una o d'altre.

Ens referim, concretament, als casos següents:

- Relacions afectivosexuals abusives, siguin esporàdiques o de parella, en les quals almenys una de les persones implicades és adolescent.
- Situacions de violència masclista motivades pel fet de no comportar-se conforme als estereotips de masculinitat i feminitat dominants. Hi incloem també les situacions de *bullying* que tenen un origen masclista i que són exercides contra persones amb expressions de sexe i gènere no normatives (gais, lesbianes, bisexuals, transsexuals, transgèneres i intersexuals, etc.)[1].
- Situacions de violència masclista (assetjaments, agressions sexuals, i/o altres) exercida per terceres persones (conegudes o desconegudes) que no exerceixen aquesta violència envers la mare, tutora o persona cuidadora de l'adolescent.

POBLACIÓ DIANA

Noies i nois adolescents de 12 a 17 anys que viuen qualsevol de les situacions objecte d'intervenció descrites en l'apartat anterior, tant si són les persones destinatàries d'aquesta violència, com si l'exerceixen contra altres persones (també adolescents o adultes).

Tal com defineix l'Assemblea General de les Nacions Unides, la violència masclista té caràcter estructural[2]. Requereix, per tant, una intervenció dirigida a les diferents cares d'aquesta violència: qui la rep, qui l'exerceix i el context social en el qual es produeix.

Aplicar aquesta premissa en l'etapa de l'adolescència, implica les conseqüències següents:

1. **Hem d'intervenir tant amb la noia i el noi que rep violència masclista, com amb el noi i la noia que l'exerceix.**
2. **Hem d'intervenir en l'entorn immediat d'aquest/a adolescent (grup d'iguals, família, persones significatives del seu entorn proper).**

Intervenir en situacions manifestes de violència masclista en l'adolescència té no només un efecte terapèutic de canvi, sinó també un efecte preventiu de cara a evitar la repetició de situacions de violència en la vida adulta.

1 Per a una major concreció i desenvolupament d'aquesta qüestió, veure l'apartat Violència contra corporalitats, identitats i expressions de gènere i sexualitats no normatives al capítol que defineix el Marc conceptual (pàgines 72 a 74).

2 Resolució de l'Assemblea General 48/104, de 20 de desembre de 1993. I també, Informe del Secretari General de l'ONU: Estudi a fons sobre totes les formes de violència contra la dona de 2006.

En qualsevol explotació de l'obra autoritzada per la llicència es farà constar l'autoria.

ANTECEDENTS

Aquest document s'articula i complementa amb dues iniciatives que completen un disseny integral d'intervenció en la infància i l'adolescència com a requisit clau en la lluita per a l'eradicació de la violència masclista:

- **El model d'atenció a infants i adolescents en situacions de violència masclista des dels serveis socials públics de la ciutat de Barcelona.**
- **El programa de prevenció: xarxa d'escoles i instituts per a la igualtat i la no discriminació.**

Veiem ara quins són els antecedents i el vincle que manté la nostra publicació amb cada una d'aquestes iniciatives.

MODEL D'ATENCIÓ A INFANTS I ADOLESCENTS EN SITUACIONS DE VIOLÈNCIA MASCLISTA DES DEL SISTEMA PÚBLIC DE SERVEIS SOCIALS

El compromís de l'Ajuntament de Barcelona i del Consorci de Serveis Socials de Barcelona per visibilitzar els infants i els i les adolescents que viuen situacions de violència masclista i per garantir-los una atenció de qualitat s'inicia l'any 2005. Durant aquest període, s'han produït tres punts d'inflexió:

2005

Aquest és l'any en què es posa en marxa el Servei d'Atenció a Nenes i Nens (SAN) i en què s'incorporen per primera vegada a l'Equip d'Atenció a les Dones (EAD) dues persones professionals del treball social i la psicologia per atendre infants i adolescents que viuen situacions de violència masclista.

2007

Es publiquen les *Pautes orientatives d'exploració i intervenció amb els fills i filles de les dones ateses per situacions de violència de gènere* elaborat per un grup de treball en el qual participaven professionals de diferents serveis socials municipals.

Aquest document va suposar un salt qualitatiu important per garantir una actuació proactiva d'exploració, detecció i atenció dels fills i filles de les dones que viuen, o han viscut, violència masclista i que són ateses pels serveis socials públics de la ciutat de Barcelona.

2012

El 13 de juliol de 2012 es fa la presentació institucional del document que defineix el *model d'intervenció amb infants i adolescents en situacions de violència masclista des del sistema públic de serveis socials de la ciutat de Barcelona*. El document va ser elaborat per un grup de treball en què eren representats tots els serveis implicats: centres de serveis socials, equips d'atenció a la infància i l'adolescència, l'Equip d'Atenció a les Dones, el Servei d'Atenció a Nenes i Nens, i la Casa d'Acollida de llarga estada de Barcelona. Hi participaven també dues persones externes a la xarxa de serveis i recursos; es tractava de membres del grup amb una expertesa específica en l'àmbit de la infància i la família en risc, i en l'àmbit de la violència masclista des d'una perspectiva de gènere.

Aquest grup, coordinat per la Direcció del Programa de Dona de l'Ajuntament de Barcelona i el Servei d'Infància i Dones del Consorci de Serveis Socials de Barcelona, ha suposat un salt qualitatiu en molts aspectes respecte a l'aportació del document anterior (2007) del qual es va partir amb la voluntat d'avançar conceptualment i metodològicament i d'oferir un únic document que ho integrés tot.

En qualsevol explotació de l'obra autoritzada per la llicència es farà constar l'autoria.

Aquest model d'intervenció es converteix en mesura de Govern que es presenta al Plenari Municipal el 26 d'abril de 2013 obtenint l'aprovació i el consens de totes les forces polítiques sense excepció. A partir d'aquesta data la implementació d'aquest model d'intervenció és vinculant per a tots els serveis socials municipals implicats.

Però aquest document defineix el model d'intervenció en situacions de violència masclista en què la mare n'és víctima i la persona maltractadora és la parella o exparella de la mare (sigui o no el pare de l'infant o adolescent, o faci de pare malgrat no ser-ho biològicament).

Quedava pendent de protocol·lització la intervenció necessària amb les i els adolescents que viuen, o que exerceixen, situacions de violència masclista en les quals no estan implicats ni la mare ni el pare, o les parelles actuals de l'una o de l'altre.

Definir el model d'intervenció en aquests casos és justament la tasca que aborda el document que teniu a mans.

PROGRAMA DE PREVENCIÓ: XARXA D'ESCOLES I INSTITUTS PER A LA IGUALTAT I LA NO DISCRIMINACIÓ

El Programa *Xarxa d'Escoles i Instituts per a la Igualtat i la No Discriminació* té per missió desplegar un model integrat d'intervenció, que inclou la coordinació de les iniciatives de tots els estaments implicats, per tal de contribuir a institucionalitzar les accions orientades a la prevenció de la violència en les relacions interpersonals.

El programa mira de fomentar entre la infància i l'adolescència (en la franja d'edat compresa entre els 6 i els 16 anys), i en el conjunt de la comunitat educativa, la construcció d'una ciutadania activa a través de l'exercici del pensament crític.

Es tracta d'un programa de prevenció primària (evitar l'aparició de relacions abusives de poder) i secundària (detecció i actuació precoç).

Aquest programa és coliderat per l'Ajuntament de Barcelona (Direcció del Programa de Dona i Direcció de Drets Civils) i el Consorci d'Educació de Barcelona, i compta amb la col·laboració i el suport del Departament d'Ensenyament i el Departament de Benestar i Família de la Generalitat de Catalunya. Es concreta, de moment, en dos projectes, un dels quals està directament relacionat amb l'objecte del nostre grup de treball: *Prevenció de relacions afectivosexuals abusives.*

Actualment s'ha iniciat una prova pilot que s'estendrà durant dos cursos escolars (2014/15 i 2015/16) per tal de perfilar el programa per a la seva generalització entre els centres educatius que demanin participar, tot acceptant els compromisos requerits, a partir de setembre de 2017. Cal afegir que aleshores s'iniciarà un altre procés d'avaluació de deu anys de durada i la missió del qual serà valorar-ne l'eficàcia.

Els punts de connexió amb la nostra publicació són evidents. Un objectiu del nostre grup de treball ha estat garantir la coherència i l'articulació amb aquest programa per tal de completar entre tots dos un procés d'intervenció proactiu que vagi des de la prevenció primària fins a la intervenció de tractament i la protecció, quan calgui, dels i de les adolescents que conformen la nostra població diana.

Per tal de garantir-ho, dues tècniques de la Direcció del Programa de Dona de l'Ajuntament de Barcelona formen part tant del nostre grup de treball com del Programa de prevenció[3].

3 Aquestes dues tècniques són membres del grup motor integrat per representants de les dues institucions implicades (Ajuntament i Consorci d'Educació de Barcelona), i també del grup de treball encarregat d'aprofundir, específicament, en la prevenció de relacions afectivosexuals abusives.

En qualsevol explotació de l'obra autoritzada per la llicència es farà constar l'autoria.

PROCÉS D'ELABORACIÓ D'AQUESTA PUBLICACIÓ

Del procés d'elaboració volem destacar els aspectes següents:

1. Tal com hem explicat en l'apartat anterior, les aportacions i reflexions que fem en aquest document complementen el *Model d'intervenció amb infants i adolescents en situacions de violència masclista des del sistema públic de serveis socials de la ciutat de Barcelona* amb la definició de la intervenció que cal realitzar amb un altre univers d'adolescents que, per les característiques de la violència viscuda, requereixen un abordatge específic i diferencial respecte a les situacions que afecten la mare quan la persona maltractadora és la seva parella o exparella.

   Per aquesta raó hem adoptat el format del primer document per tal de fer evident que tots dos conformen dues unitats diferents però complementàries i que responen a un objectiu comú: protocol·litzar la intervenció dels serveis socials públics de la ciutat de Barcelona amb infants i adolescents que viuen situacions de violència masclista reflectint totes les particularitats que una realitat diversa i complexa implica.

2. Per poder abordar la vessant de la detecció, la derivació i l'atenció ambulatòria de tractament en aquestes situacions hem incorporat els elements següents:

   - D'una banda, professionals de diferents serveis de l'àmbit de l'educació formal, la salut i els serveis socials que treballen directament amb els i les adolescents i detecten situacions de violència masclista que són l'objecte de treball d'aquest grup.

   - D'altra banda, els serveis socials públics que proporcionen una atenció ambulatòria de tractament en situacions de violència masclista.

   Aquesta diversitat d'àmbits i serveis ha configurat un grup de treball nombrós amb 33 membres que ha suposat tot un repte: garantir alhora la participació de tothom, l'eficàcia en la gestió del temps i del calendari previst, i l'elaboració d'un document que assenyalés i desenvolupés els aspectes cabdals que cal tenir en compte en la detecció i en la posterior intervenció de tractament.

3. Som conscients que hi ha serveis que no han estat representats en el grup de treball, però el nostre objectiu ha estat garantir que amb els serveis participants es disposés d'una mirada i d'una experiència prou amplies i diverses per fer front amb garanties d'èxit la tasca corresponent.

   D'altra banda, el grup constituït amb 33 membres era ja prou nombrós, superant amb escreix el nombre màxim de participants recomanable per a una dinàmica eficaç, fet que va posar límit a la participació de més persones i serveis.

4. Hem incorporat professionals de tots els serveis socials públics de la ciutat de Barcelona que fan intervenció de tractament en situacions de violència masclista i/o d'infància o adolescència en risc: Centres de Serveis Socials (CSS), equips d'Atenció a la Infància i l'Adolescència (EAIA), Servei d'Atenció, Recuperació i Acollida (SARA)[4], serveis públics d'acollida en situacions de violència masclista (tant d'urgència com de llarga estada), i centres residencials d'atenció educativa (CRAE).

5. Hem incorporat també comandaments de diferents serveis que han aportat, a més, una perspectiva organitzativa.

6. S'ha comptat amb la participació de dues persones externes, expertes que s'han incorporat com a membres permanents del grup i que han contribuït a abordar el tema amb una mirada més amplia que la del mateix servei o la mateixa pràctica. Hem buscat deliberadament dues persones externes a la xarxa de serveis i recursos del grup, però amb una expertesa específica en l'àmbit de la infància i la família en risc, i també en l'àmbit de la violència masclista des d'una perspectiva de gènere. És necessari incorporar i integrar totes dues perspectives en una sola mirada.

4 El SARA comença a funcionar l'1 de gener de 2014 com un servei integral que substitueix i aprofita el millor de l'Equip d'Atenció a les Dones (EAD) creat l'any 1983, i del Servei d'Atenció a Nenes i Nens (SAN) creat l'any 2005, a més d'incorporar les innovacions necessàries per garantir la plena implementació del Model definit d'atenció a la infància i l'adolescència en situacions de violència masclista, i ampliar el perfil de les persones destinatàries del servei.

En qualsevol explotació de l'obra autoritzada per la llicència es farà constar l'autoria.

7. El procés grupal ha estat conduït conjuntament per tècniques de la Direcció del Programa de Dona de l'Ajuntament de Barcelona i del Servei d'Infància i Dones del Consorci de Serveis Socials de Barcelona.

8. Atesa l'amplitud de membres del grup de treball, s'ha emprat una metodologia de treball que combina diverses modalitats per tal de garantir l'operativitat i eficàcia:

   – S'ha dut a terme un total de 16 reunions del grup complet (40 hores).

   – S'han realitzat 4 reunions del grup reduït de professionals i comandaments dels serveis socials participants amb experiència d'atenció directa amb adolescents (10 hores).

   – S'ha creat una comissió de treball sobre *Mesures de protecció amb la direcció dels serveis del dispositiu públic d'atenció específica i especialitzada en situacions de violència masclista* per definir la proposta que ha de ser presentada davant el grup de treball. Aquesta comissió s'ha reunit dues vegades (4 hores).

   – S'han fet encàrrecs individuals de redacció a persones membres del grup sobre aspectes determinats en els quals se les considerava professionals amb experiència. S'ha demanat a més la col·laboració en la redacció de determinats apartats de la coordinadora del Programa de Prevenció *Xarxa d'Escoles i Instituts per la Igualtat i la No Discriminació* i del Director del Grup d'Estudis Avançats en Violència de la UB.

   – S'han fet entrevistes a persones membres del nostre grup de treball i també a persones externes a ell. Aquestes entrevistes han estat realitzades conjuntament per les dues coordinadores del grup de treball (per l'Ajuntament de Barcelona i pel Consorci de Serveis Socials de Barcelona).

Aquesta metodologia va permetre aprofitar la riquesa i diversitat de perspectives en benefici del debat i va ajudar a neutralitzar els aspectes negatius que implicava la posada en marxa d'un grup tan nombrós.

El grup de treball es va constituir el desembre de 2012 i va finalitzar la seva tasca el setembre de 2014.

ESTRUCTURACIÓ DELS CONTINGUTS

Aquesta publicació s'estructura en tres blocs temàtics i un capítol complementari que facilita la comprensió del seu contingut:

Blocs temàtics:

Iª Part: Adolescència i violència masclista. Conté sis capítols que són el punt de partida necessari per definir com actuar davant les situacions objecte d'intervenció definides en aquesta Presentació. La Iª Part aporta:

- Elements de comprensió sobre l'etapa de l'adolescència.
- Defineix quin és el marc epistemològic, teòric i conceptual del qual parteix el model d'intervenció que es proposa a la segona part de la publicació.
- Aborda el paper de les noves tecnologies com a instrument per exercir i rebre violència masclista.
- Informa sobre quin és el marc legal que ens vincula, i assenyala els continguts específics de la normativa legal que regulen o orienten aspectes cabdals de la intervenció que s'hi proposa.

En qualsevol explotació de l'obra autoritzada per la llicència es farà constar l'autoria.

IIª Part: La intervenció professional. Constitueix el bloc central d'aquesta publicació. Aporta criteris tècnics i orientacions metodològiques d'actuació per als serveis públics dels àmbits de l'educació formal, la salut i els serveis socials que atenen adolescents. Conté cinc capítols que:

- Defineixen requisits i recomanacions generals per als serveis públics d'aquests tres àmbits respecte de la intervenció amb adolescents de la nostra població diana.
- Defineix què cal detectar, qui ho ha de fer, i quan cal o és possible adreçar-se als serveis socials que proporcionen atenció ambulatòria de tractament.
- Defineix què vol dir derivar a serveis socials i com s'ha de fer.
- Defineix la metodologia de treball en xarxa que ha d'orientar l'articulació entre els serveis intervinents en cada situació.
- Aprofundeix i defineix la intervenció de tractament que s'ha de realitzar des dels serveis socials públics de la ciutat de Barcelona que proporcionen atenció ambulatòria de tractament en situacions de violència masclista.

IIIª Part: Recomanacions per a la millora de la intervenció en situacions de violència masclista que afecten adolescents de la nostra població diana. Conté 16 recomanacions algunes de les quals interpel·len altres institucions a més de les dues que han coliderat aquest grup de treball.

Capítol de suport:

Hem decidit incloure un altre capítol amb la finalitat d'ajudar a la comprensió del gran nombre de sigles que els diferents serveis fem servir habitualment proporcionant el seu significat i, quan cal, de quin dispositiu d'atenció formen part.

A més, la persona lectora trobarà el llistat amb les referències bibliogràfiques utilitzades i uns annexos amb exemples de situacions de violència masclista per tal d'ajudar a les persones professionals a identificar-la quan es produeixi. Han estat extrets del *Protocol de Joventut per a l'abordatge de la violència masclista* publicat per la Direcció General de Joventut de la Generalitat de Catalunya.

DELIMITACIÓ D'AQUESTA PUBLICACIÓ: ABAST I REPTES PENDENTS

Aquest és un document ambiciós en la mesura que pretén:

- **Ser útil**

És un document que parteix de l'experiència de les persones participants en el grup amb la intenció d'aportar elements de millora en la pràctica dels i de les professionals dels àmbits de l'educació formal, la salut i els serveis socials que detecten situacions de violència masclista, i de les persones professionals dels serveis socials que proporcionen atenció ambulatòria de tractament en aquestes situacions.

- **Tenir impacte**

– En l'àmbit institucional: per tal que les recomanacions recollides en la tercera part d'aquest document es portin a la pràctica.

– En l'apoderament dels i de les professionals dels serveis socials: proporcionant una mirada que integra el vessant de la intervenció en situacions de violència masclista i de l'adolescència en risc, que fa aportacions metodològiques innovadores i que recull algunes estratègies, eines i elements que ajudaran a enfortir les habilitats dels i de les professionals dels serveis socials que intervenen amb adolescents en contextos de violència masclista.

En qualsevol explotació de l'obra autoritzada per la llicència es farà constar l'autoria.

Abast

El treball realitzat:

- Defineix des de quin marc epistemològic, teòric i conceptual s'ha construït el model d'intervenció en les situacions de violència masclista que afecten la nostra població diana.

- Parteix d'una anàlisi del marc legal i normatiu que regula la intervenció en aquestes situacions.

- Defineix el model metodològic d'intervenció aportant elements útils per aplicar en la pràctica quotidiana de les persones professionals dels àmbits de l'educació formal, la salut i els serveis socials.

En aquesta tasca volem destacar alguns dels aspectes que identifiquem com a **punts forts** d'aquesta publicació:

– Fa visible una realitat sovint no detectada ni tractada per les persones professionals dels àmbits de l'educació formal, la salut i els serveis socials: les situacions de violència masclista que afecten adolescents i en les quals no estan implicats ni la mare ni el pare, o actuals parelles d'una o altre.

  Aquesta realitat, tot i no ser nova, afecta una proporció prou significativa de la nostra població adolescent tal com apunten els resultats de recerques recents[5].

– Aborda la detecció i la intervenció no només amb adolescents que viuen violència masclista, sinó també amb adolescents que l'exerceixen en tant que, tractant-se de menors d'edat, els serveis públics tenen la responsabilitat d'intervenir per tal d'evitar que esdevinguin persones adultes maltractadores.

– S'amplia la mirada en considerar que la violència masclista és principalment una violència selectiva envers les dones, però també envers totes les persones d'ambdós sexes que no responen als patrons que la societat patriarcal defineix respecte a què ha de fer i sentir un home per ser masculí i una dona per ser femenina i que, per aquesta causa, són objecte d'agressió (psicològica, física, sexual i/o econòmica).

– Defineix quan una situació de violència masclista que afecta la nostra població adolescent ha de ser considerada greu i cal fer una derivació als serveis socials que poden proporcionar una intervenció ambulatòria de tractament respecte a la situació de violència masclista viscuda o exercida, i quin és el procediment que cal seguir.

– Defineix quan cal actuar d'ofici en aquestes situacions en les quals no estan implicats ni la mare ni el pare, o actuals parelles d'una o altre.

– Defineix quan cal informar el pare i/o la mare o persones adultes referents, d'acord amb allò que estableix el marc legal i normatiu vigent, i quan no cal.

– Defineix quins són els requisits que s'han de complir per tal de garantir l'accés directe de l'adolescent que vol demanar atenció o assessorament als serveis socials sense acompanyament de persona adulta, tal com estableix el nostre marc legal en definir els drets de la infància i l'adolescència.

– Desenvolupa aspectes metodològics clau de la intervenció dels serveis socials municipals que proporcionen atenció ambulatòria de tractament en situacions de violència masclista, tot proporcionant criteris tècnics útils en l'exercici de la pràctica professional.

– Aborda i ajuda a fer visible com les noves tecnologies són un mitjà cada cop més habitual a través del qual s'exerceix i es viu violència masclista, proporcionant també algunes recomanacions de seguretat.

– Ofereix un total de 16 recomanacions per a la millora de l'atenció que dispensem a les i als adolescents que viuen o que exerceixen violència masclista, algunes de les quals tenen repercussions organitzatives que comporten decisions institucionals per fer-les efectives.

5 Al respecte, veure l'apartat *Aproximació a les dimensions de la violència masclista en la nostra població diana al capítol que defineix el Marc conceptual*. Pàgines 66 a 72.

En qualsevol explotació de l'obra autoritzada per la llicència es farà constar l'autoria.

Reptes pendents

Hi ha diversos temes o aspectes que, tot i assenyalar-los, han quedat pendents de desenvolupament i que, en la nostra opinió, constitueixen reptes que desitgem puguin ser assumits en un futur pròxim:

- Definir les mesures de seguretat i de protecció que cal adoptar en aquests tipus de situacions, quines d'elles corresponen a les administracions públiques, i des de quin sistema de protecció (de violència masclista i/o de protecció a la infància i l'adolescència en risc).

  En el context de la nostra població diana (adolescents que viuen situacions de violència masclista però que viuen a llars on no n'hi ha, de violència) i en funció de la gravetat de la situació, caldrà definir els aspectes següents:

  - Quines mesures li correspon adoptar a l'adolescent.

  - Quines mesures li correspon adoptar al pare i/o a la mare i/o persones cuidadores referents.

  - Quines mesures correspon adoptar a les administracions públiques amb un doble objectiu:

    - Facilitar l'exercici de la responsabilitat d'autoprotecció per part de l'adolescent, i de la responsabilitat de protecció per part de la família quan les mesures per adoptar, tot i tenir la voluntat de fer-ho, són fora del seu abast.

    - Proporcionar acollida quan calgui. En aquest cas cal definir si s'ha de proporcionar aquesta protecció:

      - Des d'un dels dos dispositius existents: el de protecció a la infància i l'adolescència en risc (dissenyat per a menors que viuen en contextos familiars en els quals reben maltractament) o el de violència masclista (dissenyat per acollir dones majors d'edat, i els seus fills i filles si en té, víctimes d'aquesta violència).

      - O bé cal dissenyar nous recursos d'acollida fruit de la confluència de tots dos dispositius.

- Incorporar l'àmbit de l'educació no formal i del lleure en la detecció de situacions de violència masclista, donant pautes als serveis i entitats per tal que sàpiguen com actuar un cop detectada una situació de violència masclista que afecta la nostra població diana.

- Aprofundir en la detecció i en la intervenció amb adolescents que exerceixen violència masclista. En aquesta publicació aportem tot allò que sabem des de la nostra experiència, però la intervenció amb aquest sector d'adolescents des d'una perspectiva de gènere i en el context de la violència masclista encara és escassa i poc sistematitzada.

- La intervenció comunitària en espais i situacions col·lectives.

  La intenció inicial del nostre grup de treball era desenvolupar en aquest document tant el vessant de la detecció i l'atenció individual com el vessant col·lectiu, però l'experiència insuficient en termes d'intervenció comunitària amb adolescents des de la perspectiva de gènere per part de les persones membres del grup de treball, ha imposat límits al nostre objectiu.

  En conseqüència, tot i que a continuació dediquem un apartat per fer una aproximació al tema, som ben conscients que és del tot insuficient davant la importància que té detectar i intervenir comunitàriament en aquestes dinàmiques col·lectives. Per aquesta raó, assenyalem la necessitat de desenvolupar i aprofundir aquest tema en un futur que desitgem proper.

En qualsevol explotació de l'obra autoritzada per la llicència es farà constar l'autoria.

ESPAIS I SITUACIONS COL·LECTIVES QUE REQUEREIXEN UNA INTERVENCIÓ COMUNITÀRIA

Tal com diu l'ONU, la violència masclista té caràcter estructural i, per tant, resulta evident que fer-hi front quan la violència ja és present requereix no només proporcionar atenció individualitzada i grupal a les persones directament implicades que la viuen o exerceixen (i a les persones del seu entorn proper sempre que es pugui), sinó també intervenir de manera comunitària en els espais, situacions i esdeveniments col·lectius que fan servir el sexisme com un dels valors identitaris. Espais on els rols tradicionals i normatius de masculinitat i feminitat formen part de valors fonamentals, i la seva defensa o expressió inclou, estimula o justifica l'exercici de la violència masclista.

O, dit en altres paraules, atès que la violència masclista és un problema estructural, es tracta alhora d'un problema social que:

– Afecta les persones.

– Alimenta creences col·lectives i mites que afavoreixen l'existència de violència masclista, la toleren i/o permeten conviure amb ella incorporant-la dins l'escenari de la nostra vida quotidiana tot normalitzant, per exemple, les microviolències que sovint passen desapercebudes.

  I aquestes creences i mites es materialitzen a través de comportaments col·lectius que legitimen, afavoreixen, toleren i/o invisibilitzen la violència masclista.

En conseqüència, des del vessant de l'atenció, la intervenció ha d'incloure diferents dimensions:

- **Individual:**
  En tant que cal oferir una atenció personalitzada, en funció de cada realitat i història concreta, a l'adolescent que viu o que exerceix violència masclista. Aquesta atenció personalitzada es podrà proporcionar de manera individualitzada i/o grupal.

- **Col·lectiva:**
  A través d'intervencions comunitàries que mirin de tenir un impacte d'identificació dels valors sexistes i de modificació de creences, actituds i comportaments d'acceptació o d'exercici de la violència masclista.

Aquesta publicació, però, està centrada en l'atenció individual i grupal adreçada a adolescents que viuen o que exerceixen violència masclista, sent plenament conscients que manca desenvolupar la dimensió comunitària de la intervenció que considerem imprescindible.

Com detectem espais i situacions col·lectives en què la violència masclista és present?

Ens referim als comportaments col·lectius que afavoreixen, legitimen, estimulen o conviuen de manera normalitzada amb la violència masclista, tot entenent per 'espais' tant els espais físics com els virtuals.

És a dir, ens referim als grups o col·lectius de persones en els quals els rols tradicionals i normatius de masculinitat i feminitat formen part de valors fonamentals que proporcionen identitat al grup. Una identitat que modela els seus comportaments col·lectius on la defensa o expressió d'aquests valors inclou, estimula o justifica l'exercici de la violència masclista entre les seves persones membres i/o amb terceres persones.

Sovint, aquests comportaments i actituds es poden fer visibles presencialment en els espais públics on acostumen a trobar-se, però també es poden detectar en espais virtuals.

I no ens referim només a grups informals, sinó també a esdeveniments col·lectius que proporcionen o convoquen persones i grups que comparteixen interessos, idearis i/o valors que els identifiquen com a membres d'un col·lectiu més ampli o, fins i tot, d'una comunitat. Quan aquests esdeveniments col·lectius utilitzen el sexisme com un dels valors identitaris, és quan considerem que cal una intervenció comunitària que, forçosament, ha d'anar més enllà de les persones concretes que viuen i/o exerceixen violència masclista.

Per últim, cal fer un esment especial als grups organitzats en l'espai públic (bandes urbanes) que justifiquen i/o utilitzen la violència com un mitjà necessari per defensar o imposar el seu ideari, essent el masclisme un dels seus valors identitaris.

En qualsevol explotació de l'obra autoritzada per la llicència es farà constar l'autoria.
CC BY NC ND

Algunes consideracions relatives a la intervenció comunitària en espais i situacions col·lectives en les quals està present la violència masclista

Trobem pocs antecedents d'intervenció comunitària amb perspectiva de gènere en relació amb les situacions que acabem de descriure. Constatem, al contrari, que:

- La intervenció comunitària en temes de violència masclista està més desenvolupada en l'àmbit de la sensibilització i de la prevenció primària (evitar l'aparició del problema) o secundària (detecció precoç), que no pas en el vessant de tractament amb objectius de modificació i millora de situacions ja manifestes.

- A Catalunya, i ens atreviríem a dir a l'Estat Espanyol, la intervenció comunitària en general encara té un pes minoritari en el conjunt de les actuacions realitzades des de, o amb la participació de, serveis públics de qualsevol dels tres àmbits en els quals hem centrat aquesta publicació: educació formal, salut i serveis socials.

- La intervenció comunitària de tractament aplicada en situacions de violència masclista requereix no només la desconstrucció de mites i creences col·lectives que legitimen la desigualtat per raó de gènere, sinó que també comporta aplicar-ho transformant determinats comportaments col·lectius molt arrelats. I aquesta tasca, tot i ser fonamental, no és gens fàcil.

Dit això, no volem tancar aquest apartat sense fer dues reflexions tot insistint en la necessitat de continuar, en un futur que desitgem proper, el procés que ha donat fruit a aquesta publicació amb el desenvolupament i aprofundiment de la intervenció comunitària en situacions de violència masclista que afecten adolescents de la nostra població diana:

– Una intervenció comunitària eficaç és aquella que es realitza amb la participació dels diferents sistemes de serveis directament implicats, com a mínim els serveis de l'àmbit social, de l'educació formal i no formal, i de la salut que conformen el primer nivell d'atenció ciutadana. Per tant, parlar d'intervenció comunitària suposa necessàriament realitzar un treball en xarxa aplicat amb una dimensió col·lectiva.

– Aquesta intervenció comunitària de tractament hauria d'articular-se de manera complementària i coherent amb el Programa Preventiu *Xarxa d'escoles i instituts per la igualtat i la no discriminació*.

En qualsevol explotació de l'obra autoritzada per la llicència es farà constar l'autoria.

PRIMERA PART

ADOLESCÈNCIA I VIOLÈNCIA MASCLISTA

L'ADOLESCÈNCIA

UNA ETAPA DE TRANSFORMACIÓ

En qualsevol explotació de l'obra autoritzada per la llicència es farà constar l'autoria.

L'ADOLESCÈNCIA: UNA ETAPA DE TRANSFORMACIÓ

SUMARI

- L'adolescència en tant que etapa del cicle vital de l'ésser humà
- L'adolescència com a producte d'un determinat context social

La paraula *adolescent* prové del verb llatí *adolescĕre* que significa *créixer* i s'expressa en participi present fent referència a *qui està creixent*[6].

Des de sempre l'adolescència ha estat descrita com una època de canvi, un període de reorganització de les vivències acumulades fins aquell moment, de turbulències, d'incerteses i de descoberta. Un temps d'oscil·lacions i temptatives dirigides cap a la construcció d'una nova identitat i d'un nou coneixement d'un/a mateix/a. És una època de transformació, de transició entre la infantesa i l'etapa adulta.

Per poder comprendre l'adolescència hem de considerar-la producte no només de la seva condició evolutiva des d'un punt de vista físic i maduratiu, sinó també del context social en el qual es dóna. Per tant, per comprendre els i les nostres adolescents cal tenir en compte variables temporals i espacials situant l'adolescència en el context socioeconòmic i històric de la societat actual en què vivim.

Ens apropem a la comprensió d'aquesta etapa evolutiva a través de dues dimensions:

- L'adolescència en tant que etapa del cicle vital de l'ésser humà.
- L'adolescència com a producte d'un determinat context social.

6 Diccionari Etimològic editat per l'Enciclopèdia Catalana (2002).

En qualsevol explotació de l'obra autoritzada per la llicència es farà constar l'autoria.

L'ADOLESCÈNCIA EN TANT QUE ETAPA DEL CICLE VITAL DE L'ÉSSER HUMÀ

DES D'UN PUNT DE VISTA FÍSIC: LA PUBERTAT

Es considera que l'adolescència és una etapa del cicle vital que comença amb l'inici de la pubertat i que acaba amb l'entrada en la vida adulta, per tant es podria situar entre aproximadament els 12-13 i els 17-18 anys, tot i que aquesta és una referència molt poc exacta, ja que hi ha noies que amb 11 anys ja han passat la menarquia o nois que a la mateixa edat comencen a desenvolupar caràcters sexuals secundaris.

Aquestes diferències i el retard en l'edat d'emancipació respecte a la família per part de les persones joves també comporta que quedin compromesos el grau d'autonomia, de responsabilitat i d'independència pròpies de l'edat adulta. Per aquestes raons, des d'algunes perspectives teòriques els límits d'edat se situen entre els 10 i els 22 anys.

El terme *pubertat*, del llatí *pubescĕre*, que significa *cobrir-se de pèl, fer-se púber*[7], es refereix al conjunt de canvis hormonals que condicionen la maduració física i sexual conduents a la maduració reproductiva i a la morfologia del cos adult. A més de la sexualització de les formes del cos, amb l'arribada de la pubertat cal destacar també el ràpid creixement en alçada (*estirada*). La velocitat amb què es produeix aquest creixement i el fet que no es doni de forma harmònica en totes les parts del cos comporta que en molts casos els moviments apareguin com a descoordinats.

Encara que la pubertat és un fenomen biològic i que com a tal es pot caracteritzar, hi ha moltes diferències interindividuals marcades per influències de caràcter psicosocial. Cal destacar, entre elles, la *Tendència Secular de Creixement*, que bàsicament fa referència a l'avançament de l'edat de maduració sexual que té lloc al segle XX, probablement relacionat amb les millores en salut, alimentació i hàbits de vida.

Respecte a l'acceleració de l'augment de la talla, hi ha diferències rellevants entre noies i nois, les primeres experimenten un major increment del greix corporal i els segons, un creixement superior de la massa muscular. L'augment de la força física i de la musculatura acosta els nois adolescents a l'ideal de bellesa masculina mentre que l'ideal de bellesa femenina en la cultura occidental actual, basat en la primesa, es presenta com a allunyat de les noies adolescents, que experimenten en aquest i moment un eixamplament dels malucs i un augment del greix corporal.

Un altre fenomen crucial a l'inici de l'adolescència és la menarquia, és a dir, l'aparició del primer període menstrual. L'experiència física menstrual i premenstrual varia d'una dona a una altra i a més del seu significat personal s'han de prendre en consideració les representacions familiars i socials que s'hi associen. En aquest sentit, convé recordar la càrrega d'impuresa i brutícia de la menstruació present a moltes cultures, la tipificació del SPM (Síndrome Premenstrual) com a patologia, i les crisis higièniques als actuals missatges publicitaris de productes sanitaris. Com a resultat de tot plegat, les expectatives envers el període menstrual i la seva vivència podrien estar mediatitzades i marcades negativament, especialment entre les dones més joves o entre les més vulnerables, i tenir influència en la seva autoestima.

Un altre factor que cal tenir en compte és el *timing puberal*, que és el moment relatiu de desenvolupament puberal respecte dels companys o companyes. També aquí hi ha diferències entre nois i noies.

En el cas dels nois, el fet de madurar abans que els seus coetanis tendeix a veure's com un avantatge, ja que seran considerats com a més atractius i preparats. Per contra, en el cas dels nois que maduren més tard que els seus companys, pot aparèixer ansietat i depressió atès que el seu aspecte més infantil tendirà a ser menys valorat.

A diferència dels nois, en el cas de les noies que primer maduren, les recerques destaquen la presència més gran d'ànim depressiu i estratègies d'afrontament pobres, un risc més gran de trastorns de l'alimentació i un inici primerenc en les relacions sexuals.

Tanmateix, les recerques transculturals aporten resultats contradictoris, la qual cosa demostra la influència dels estereotips culturals de bellesa i dels rols socials en la vivència de la pubertat.

7 Diccionari Etimològic editat per l'Enciclopèdia Catalana (2002).

En qualsevol explotació de l'obra autoritzada per la llicència es farà constar l'autoria.

MADURESA COGNITIVA

Durant l'adolescència es produeix una profunda transformació intel·lectual.

És durant aquesta etapa que s'assoleix la maduresa cognitiva[8] d'acord amb les teories del desenvolupament cognitiu, adquirint la capacitat per al pensament abstracte, formal i lògic, que permeten transcendir la realitat concreta de l'aquí i l'ara, alhora que apareix la capacitat de raonament hipotètic.

S'aconsegueix el nivell de les operacions formals gràcies a la maduració del sistema nerviós central així com a la necessària estimulació educativa i cultural.

Aquesta profunda transformació intel·lectual no es produeix de manera homogènia en el tipus de pensament adolescent, sinó que hi ha un avançament parcel·lat en dominis en els quals les persones realitzen progressos a diferent ritme. Dins d'aquest desenvolupament del coneixement científic mereixen atenció especial els processos metacognitius, és a dir, la possibilitat de reflexionar sobre les estratègies de coneixement i de controlar els passos que es donen per arribar a la solució d'un problema.

La capacitat de distingir allò que és possible d'allò que és real permet a les persones adolescents discernir entre com és el món adult i com pensen que hauria de ser, la qual cosa comporta una posició idealista i una actitud crítica respecte del funcionament social.

En conseqüència, una característica de l'adolescència és la **tendència a discutir** com una forma de practicar aquesta nova capacitat d'anàlisi. La utilització de la ironia i del doble sentit en les converses és una forma de manifestar les seves noves habilitats cognitives.

CONSTRUCCIÓ DE LA IDENTITAT

Diferents autors i autores coincideixen en afirmar que la veritable recerca de l'adolescent és la recerca de la seva nova identitat, anomenada sovint com "el segon naixement", ja sigui en termes de naixement social o personal i tot el que això comporta; l'aparició d'una nova relació amb ells/es mateixos/es, amb els i les altres i amb el món. Implica, per tant, una redefinició dels models de representació mental. Cal assenyalar doncs que la identitat és fluida i heterogènia i que, de fet, és multiforme.

Durant l'adolescència, a més dels canvis puberals i de les capacitats cognitives pròpies de l'edat, s'hi afegeixen noves experiències i nous rols socials. En aquesta cruïlla, l'autoconcepte i l'autoestima són elements fonamentals.

L'autoconcepte és la representació que la persona es fa d'ella mateixa, en considerar i avaluar les seves competències en comparació amb el grup d'iguals. Els avanços cognitius de l'etapa permeten elaborar una estructura força complexa i abstracta que dóna sentit i coherència a les característiques atribuïdes al jo. Paral·lelament al desenvolupament de l'autoconcepte es produeix la valoració dels seus atributs, caracteritzada per un sentiment que s'estén des de l'estima al menyspreu d'aquests trets i que rep el nom d'**autoestima**.

Entre els 14 i els 15 anys les contradiccions o inconsistències de l'autoconcepte generen conflictes i dubtes al voltant del veritable jo. Elkin[9] va identificar dos fenòmens propis de l'etapa:

- **L'audiència imaginària:** es basa en la creença adolescent que tothom es preocupa i es fixa en tot allò que hom fa o pensa.
- **La faula personal:** es basa en el supòsit, per part de l'adolescent, de què tot allò que li passa, les seves preocupacions i experiències, són absolutament úniques i que mai ningú no s'ha vist abans en aquest tipus de circumstàncies. En aquest context de pensament és probable que emergeixi el mite personal del *"Jo sóc diferent"*, *"Jo controlo"*, *"A mi no em passarà"*.

8 Piaget, J. (1966)

9 Elkin, D. (1978).

En qualsevol explotació de l'obra autoritzada per la llicència es farà constar l'autoria.

Aquests fenòmens antagònics posen de manifest una manca o un excés de diferenciació entre el *jo* i les altres persones. Cap al final de l'adolescència, generalment, queden definides les bases per a la construcció de la identitat, encara que no totes les persones fan aquesta evolució.

L'autoestima és determinada per dos factors:

- *L'opinió "de les altres persones significatives"* (família, professorat, amistats).
- *L'autopercepció d'eficàcia en les actuacions en els diversos àmbits de la vida*, dels quals, els més valorats durant l'adolescència són l'aspecte físic i l'acceptació per part del grup d'iguals.

L'accés a l'institut, les primeres relacions romàntiques, les responsabilitats associades a aquesta nova etapa i els canvis físics, i un possible allunyament dels ideals de bellesa especialment en les noies, comporten actuacions no sempre eficaces, per la qual cosa pot haver-hi un descens de l'autoestima. Tant noies com nois són molt susceptibles a l'opinió de les altres persones a causa de la indefinició de la pròpia identitat. Però, cap al final de l'adolescència, en general, hi ha una menor dependència en relació amb els criteris externs i una estabilització de l'autoestima.

Durant la infantesa, les nenes i els nens depenen de les seves famílies en aspectes materials i afectius, però també en el seu procés de socialització, que comporta la construcció d'un sistema de valors i de conductes que aporten cohesió interna i estabilitat en les relacions externes. L'inici de l'adolescència marca una transició entre la subordinació a la família i l'assoliment de la individuació i autonomia personals, que fins i tot en situacions favorables pot comportar conflicte i angoixa, tant per part de les persones adultes com de les adolescents.

La idealització de la mare, del pare, o de la persona responsable de la criança confereix poder i autoritat a aquesta figura durant l'edat infantil, el món que presenta la família és la realitat i les seves explicacions constitueixen la veritat. Això no obstant, com a conseqüència del fet que l'adolescent amplia el seu horitzó relacional, avalua la realitat de manera crítica, i pot adoptar diferents punts de vista en l'anàlisi, les figures parentals són finalment relativitzades.

Per tant, una de les característiques de l'adolescència és la **crítica a les figures d'autoritat** com a conseqüència lògica del procés d'humanització dels ídols de la infància i l'aparició de tensions o conflictes amb el pare i la mare i/o altres figures adultes.

En relació amb les discussions familiars, també s'hi identifiquen diferències de gènere. En el nostre context, per exemple, els nois tenen més discussions que les noies sobre aspectes escolars, de temps lliure o consum de tabac o alcohol, mentre que les noies tenen més disputes que els nois sobre l'hora d'arribada a casa.

Pel que fa a les relacions amb el grup d'iguals, cal tenir en compte que les companyes i companys actuen com a agents de socialització i proporcionen la possibilitat d'experimentar rols i situacions en el marc d'allò que és permès i d'allò que és censurable, més enllà de l'ordre institucional. La presència de les amistats fa menys difícil el procés d'assumpció d'autonomia respecte de la família.

Lutte (citat per Perinat, 1997) resumeix les funcions del grup d'iguals durant l'adolescència de la següent manera:

- Confereix un estatus simbòlic d'autonomia.
- Afavoreix la definició d'identitat.
- Estableix referents, metes i valors.
- Aporta seguretat al procés d'emancipació familiar.
- Conforma un entorn d'aprenentatge de relacions socials i sexuals.
- Reprodueix els valors socials i culturals.

El grup d'iguals es caracteritza per l'anomenada *homofília conductual*: semblances entre els seus membres en la manera de vestir i pentinar-se, en les formes d'oci, etc.i que resulten de la influència recíproca, no unidireccional, que té lloc a través de la selecció activa i la socialització recíproca. Noies i nois presenten característiques diferencials en les seves relacions amb el grup d'iguals. En general, les noies donen més importància a la intimitat i l'autorevelació, és a dir, a la confiança per comunicar a una altra persona desitjos i sentiments profunds i per escoltar de forma activa i positiva oferint suport a qui exposa les seves preocupacions. Els nois, en canvi, atorguen més importància al fet de poder compartir activitats.

En aquesta època comencen les relacions afectivo-sexuals, amb una gradació diferent al llarg del període. En cap cas, però, no es pot tractar la

En qualsevol explotació de l'obra autoritzada per la llicència es farà constar l'autoria.
CC BY NC ND

sexualitat adolescent com una categoria universal, hi ha moltes sexualitats i moltes adolescències. En qualsevol cas, la sexualitat és present durant totes les etapes del cicle vital, també a la infantesa, i la seva presència durant l'adolescència representa per tant una continuïtat amb les característiques evolutives que li són pròpies.

Alguns enfocaments suggereixen que la sexualitat es desenvolupa en dues dimensions: la biològica, on apareix l'impuls natural, i la social-interpersonal, amb imposicions culturals i regulació social. D'aquest nivell provenen els rituals de festeig, com ara què és el que cal fer quan se surt amb una noia o un noi, què es fa per "lligar", què es fa abans d'arribar al coit, etc., mediatitzats per cada societat i amb diferències de gènere, encara que les investigacions posen de manifest que les diferències en activitat i submissió van disminuint en el nostre context, a causa sobretot dels mètodes contraceptius i les reivindicacions feministes.

Això no obstant, atès que la conducta sexual s'associa de manera fonamental als rols de gènere, continua havent-hi una major permissivitat per als homes que tenen pràctiques sexuals de caràcter hetero i una major censura per a les dones en l'expressió de la seva sexualitat.

També és el moment en què es descobreix l'associació dominant d'heterosexualitat amb normalitat. Per tant, els nois i les noies amb orientacions sexuals diferents no tenen, o poden no tenir, un reconeixement i acceptació en el grup d'iguals. Aquesta discriminació pot generar en aquest sector dels adolescents conductes d'aïllament, baixa autoestima, i d'imatge personal distorsionada fins a l'extrem de *l'homofòbia interna*, sentiment de *ser rar o rara*. Tenir una orientació sexual diferent de la normativa suposa un conflicte afegit als conflictes propis d'aquesta etapa per a un desenvolupament integral de la seva personalitat.

Brown (citat per Delval, 2010) estableix quatre fases relatives a la formació de les relacions afectivosexuals durant l'adolescència:

- **Iniciació**. Centrada en la mateixa persona i no en la parella. Tindria per finalitat guanyar confiança en la capacitat per relacionar-se amb una parella potencial. Si apareixen relacions de parella, són curtes i superficials.

- **Estatus.** Es passa de centrar-se en la persona com a tal a centrar-se en la relació amb altres. La relació és una forma d'aconseguir popularitat o estatus en el grup d'iguals.

- **Afectivitat.** Es passa de voler tenir una relació de parella a l'interès en la relació en si mateixa. Les relacions generen més gratificacions sexuals i afectives i també més preocupacions. Augmenta el pes d'aquesta relació davant d'altres interaccions socials.

- **Vincle.** Generalment té lloc al final de l'adolescència o durant l'adultesa primerenca. Es caracteritza per la presència d'afecte, passió i compromís.

Les representacions amoroses de noies i nois també presenten característiques diferencials, en estreta relació amb les expectatives, mites i creences, que remeten a la figura de "l'amor romàntic", és a dir, un amor idealitzat que s'associa amb el sacrifici, la gelosia i la possessió i que té implicacions directes amb les relacions abusives. En aquestes representacions, les persones que integren la comunitat, en el moment que interactuen, generen significats comuns que s'imposen com a "la norma a seguir".

D'altra banda, l'adolescència sempre s'ha caracteritzat per oscil·lar entre tendències contraposades, pols antitètics que mostren amb claredat la vida fluctuant en què està immersa i en la dificultat per a transitar adequadament de l'heteronímia a l'autonomia.

Anna Freud[10] va destacar tres aspectes específics del comportament adolescent:

- **Introversió – Extraversió:** La introversió associada al descobriment de la pròpia interioritat i que l'incita a "retirar-se del món" per moments. Aquesta distància emocional disposa l'adolescent a reconciliar-se amb les seves vivències anteriors i amb el seu propi cos, afavorint així el seu procés per a l'autoafirmació i l'autoestima.

  La introversió en l'àmbit familiar està associada amb la recerca personal i amb la separació – individuació que ha de realitzar respecte del pare i la mare.

  L'extraversió porta l'adolescent a submergir-se en el grup d'iguals per tal de sentir-se acceptat o acceptada, d'assemblar-se i d'igualar-se amb els seus i les seves iguals afavorint el sentit de pertinença i l'experimentació dins del grup de rols nous.

10 Freud, A (2004).

En qualsevol explotació de l'obra autoritzada per la llicència es farà constar l'autoria.

- **Dependència – Independència:** Amb el desig de poder-se alliberar dels lligams de la família però encara dependents i amb influència de la pròpia família. Sovint reclamen més autonomia i privacitat, més independència, alhora que busquen i necessiten la confirmació del pare i/o de la mare i del seu grup d'iguals.

  La seva actitud crítica respecte a les figures d'autoritat, com un intent d'autoafirmació i diferenciació, sovint es contradiu amb les seves actituds i comportaments.

  En el seu intent d'independència respecte de la família, l'adolescent pot desenvolupar un fort sentiment de dependència i de submissió respecte al grup d'iguals que, moltes vegades, atempta contra l'autèntica expressió de si mateix o mateixa. A vegades, aquest procés pot portar l'adolescent a involucrar-se en contextos de risc que el/la fa més vulnerable a possibles situacions de violència.

- **Fanatisme i apatia:** Els sentiments són extrems, intensos: s'estima apassionadament, es confia il·limitadament en les bones intencions de les altres persones (sempre que no es tracti del seu pare i/o de la seva mare o d'altres figures adultes davant les quals s'està autoafirmant).

  L'adolescent desitja, amb avidesa, saber i conèixer a través de si mateix/a mostrant una actitud activa en la descoberta de nous camps de coneixement i acció i, en contraposició, mostra apatia en els contextos habituals.

  A vegades, el fanatisme es mostra a través d'una forta tendència a identificar-se amb un determinat grup musical, un equip esportiu, un grup religiós, les tribus urbanes que permeten formar nous lligams amb els i les iguals, obrir-se a diversos grups de la comunitat i començar a introduir-se en noves dimensions en les quals el sentiment de pertinença grupal l'ajuda a separar-se psicològicament de la seva família.

  Paral·lelament, en altres àmbits l'adolescent desenvolupa una actitud d'apatia que la societat afavoreix amb una cosmovisió superficial i hedonista.

L'ADOLESCÈNCIA: EL DOL PER ALLÒ QUE ES PERD I L'ESPERANÇA EN UN FUTUR PER CONSTRUIR

Dol per allò que es perd. El trànsit d'un estadi de la vida a un altre té lloc a través de períodes de crisis que comporten dolor per deixar allò que és conegut i proporciona seguretat, i l'esforç emocional per superar-lo.

Per tal que el dol tingui lloc, cal transitar per la crisi, viure l'angoixa i la incertesa que produeix, i experimentar l'esforç psíquic necessari per superar-ho.

Aquest dolor per allò que es perd va acompanyat de dol, l'elaboració del qual és un pas imprescindible per començar cada etapa. Aberastury i Knobel[11] assenyalen que durant l'adolescència es viuen tres dols bàsics:

- Dol pel cos de la infància.
- Dol per la pèrdua de la identitat infantil.
- Dol pel pare i la mare de la infància.

L'esperança en un futur per construir: L'adolescència és també un temps per imaginar diversos futurs possibles. És, per tant, no només una etapa d'incerteses sinó també d'esperança i de possibilitats molt diverses.

El qüestionament a què són sotmesos molts aspectes de l'ordre social constituït és també un factor que afavoreix no només un imaginari sobre un altre tipus de societat, sinó també pensar que el canvi és possible i visualitzar-s'hi com una part activa.

11 Aberastury, A. i Knobel, M (1973).

En qualsevol explotació de l'obra autoritzada per la llicència es farà constar l'autoria.

L'ADOLESCÈNCIA COM A PRODUCTE D'UN DETERMINAT CONTEXT SOCIAL

L'adolescència també és fruit del context social en què es dóna. Els valors i comportaments col·lectivament valorats en una societat determinada influeixen de manera decisiva en com transcorre i es materialitza la transformació de l'infant en adolescent, i en com fa el pas de l'adolescència a l'edat adulta.

La societat actual ha introduït una sèrie de canvis respecte d'èpoques anteriors. *Aquests canvis ideològics que afavoreixen l'aparició de la cultura de l'ego, basada en l'autonomia personal, un jo flexible i mudable, no tenen res a veure amb el sentit del jo de les societats precapitalistes, on les identitats estaven fixades, eren estables i venien donades*[12]. Per tant, les identitats modernes són menys estables i prefixades, són producte d'una contínua negociació de diferents variables (estatus, gènere, edat, experiències vitals, nivell d'instrucció, etc.).

Els i les adolescents d'avui es troben immersos en una cultura determinada que s'ha vingut a denominar cultura de la postmodernitat i, alhora, en un moment socioeconòmic de recessió. *Les identitats creuen l'espai entre el món social i l'experiència subjectiva, constituint un principi organitzador central que connecta el jo i el món*[13].

A continuació enumerem algunes de les característiques dominants de la nostra societat que tenen, en la nostra opinió, una influència considerable a l'hora d'afavorir un clima en el qual sigui possible l'existència de violència masclista en l'adolescència encara que aquests nois i noies no la visquin a casa seva.

- **Una societat que continua sent sexista**[14]**:**

  Malgrat els innegables avenços de les últimes dècades, les evidències, tal com posen de manifest totes les recerques consultades realitzades amb adolescents en diversos territoris de l'Estat espanyol, demostren que la nostra societat continua sent sexista. Aquest fet és constatat encara que en els últims temps el sexisme tradicional es disfressi amb noves expressions i formes com ara el que algunes persones expertes denominen sexisme benèvol o neosexisme.

  La meticulositat, el caràcter sensible, la docilitat i l'ordre són comportaments i actituds característics de les dones. La valentia, la destresa física, la competitivitat i l'agressivitat són trets característics dels homes que, per altra banda, no han de plorar. Així ho creuen molts adolescents espanyols a jutjar pel resultat de múltiples investigacions sobre aquest grup de població que posen de manifest que nois i noies mantenen una visió molt estereotipada en l'atribució d'actituds, aptituds i qualitats per raó de sexe. No hem avançat en la superació de creences sexistes?

  ... existeix un sexisme més enllà de la igualtat d'oportunitats, un sexisme basat en la dualitat femení-masculí que es manté sobretot en l'educació emocional. Alguns autors i autores el denominen sexisme benèvol o neosexisme per contraposició al sexisme tradicional, hostil i bel·ligerant. [15]

12 Plummer, K. (1995).
13 Goffman, E. (1993).

14 El contingut d'aquest apartat està desenvolupat en el Capítol de Marc Conceptual (pàgines 43 a 80) i està basat en el document de Recomanacions per a la prevenció de relacions abusives de parella. Circuit Barcelona contra la violència vers les dones, 7 de maig de 2010.
15 La Vanguardia. 28 de febrer de 2008. ES. Pàgines 18 a 21.

En qualsevol explotació de l'obra autoritzada per la llicència es farà constar l'autoria.

- **Immediatesa, hedonisme, sobrevaloració de l'aparença física, i "tenir" per sobre de "ser" són alguns dels valors dominants en la nostra societat actual.**

  - **Immediatesa i hedonisme.** S'ha detectat en la societat actual un canvi significatiu de valors i creences: hem passat dels valors tradicionals de l'era moderna que estaven lligats a la cultura de l'esforç, el valor del treball i el respecte a l'autoritat, a uns valors postmoderns més aviat lligats a l'obtenció del benestar per sobre de l'esforç i, fins i tot, dels ideals emancipatoris[16].

    S'atorga valor al fet de continuar actuant de la mateixa manera que durant l'edat infantil. Aquest fet implica que els valors de la infància es mantenen socialment i dificulten el procés de maduració que correspon a l'adolescència.

    En la societat actual, és habitual que els mitjans i models socials dominants promoguin valors com ara la immediatesa i l'hedonisme: confort, menys esforç, satisfacció immediata i proliferació de nous vincles, promovent relacions afectives ràpides i intenses, amb poc temps per estar junts però amb molta intensitat. Els vincles, com diu Z. Bauman[17], tendeixen a afeblir-se, la tolerància disminueix i la vida de l'adolescent transcorre entre la recerca d'allò que diverteix i del gaudi com a valor suprem en el quefer quotidià.

    Es tracta d'una societat que evita el patiment i la mort i que medica la tristesa com si es tractés d'una depressió. Si entenem que l'adolescent s'ha d'enfrontar a dols per poder esdevenir una persona adulta, cal preguntar-se en quines condicions pot fer aquest procés en el present context social.

    D'altra banda, l'era de la cibernètica ens ha aportat grans avanços però també ha contribuït a substituir per la immediatesa i la instantaneïtat la noció clàssica del temps que incloïa l'espera i el mig termini com a moments ineludibles en la consecució d'objectius[18]. Diluïts els temps d'espera, els i les adolescents viuen en la immediatesa reforçant així la seva dificultat per projectar la seva mirada cap a un futur cada cop més incert.

  - **La idealització del cos.** La cultura de la imatge com a icona social destaca el valor de ser jove, de tenir un cos atlètic en el cas dels homes i un cos prim en el cas de les dones, lliures els uns i les altres d'arrugues i cabells blancs. Actualment, el cos ha passat a idealitzar-se i l'adolescència es considera el moment en què s'aconsegueix certa perfecció corporal que caldrà mantenir tant com sigui possible. L'adolescent postmodern deixa el cos de la infantesa per ingressar en un estat declarat socialment ideal.

  - **"Tenir" més que no pas "ser".** El model d'èxit que la nostra societat ofereix als i a les nostres adolescents dóna preeminència al fet de tenir de manera ràpida i acumulativa: diners, cotxe/moto, l'últim model de mòbil, etc. La nostra societat estimula més el "tenir" que no pas el "ser".

    Per contra, l'actual crisi econòmica amb un índex d'atur juvenil que supera el 50% dificulta l'assoliment de l'èxit així considerat, genera incertesa i frustració i allarga la dependència de la família retardant considerablement el moment de la independència i l'autonomia.

En una societat tan complexa i sotmesa a canvis constants com la nostra, la construcció de la pròpia identitat és una tasca difícil i cada cop més prolongada en el temps.

16 Ubieto, J. R., "Cambios sociales y ficciones familiares: la infancia adolescencia postmoderna", Conferencia de clausura del curso 2004/05 del Grupo de Investigación sobre "Ficciones Familiares" del Instituto del Campo Freudiano. Barcelona, julio de 2005. Publicado en Análisis. Revista de Psicoanálisis de Castilla y León. 2006
17 Bauman, Z. (2011).
18 Ubieto, J.R. (2004).

En qualsevol explotació de l'obra autoritzada per la llicència es farà constar l'autoria.

RESUM D'IDEES CLAU

L'adolescència es pot descriure com una època de canvis, de reorganització de les vivències acumulades, d'incerteses, de descoberta, de construcció d'una nova identitat i d'un nou coneixement de si mateix o mateixa. Es tracta d'una època de transformació, de transició entre la infantesa i l'etapa adulta. I per poder comprendre aquesta etapa, l'hem de considerar com un producte no només de la condició evolutiva des d'un punt de vista físic i maduratiu, sinó també del context social en què es dóna.

L'adolescència en tant que etapa del cicle vital de l'ésser humà s'inicia amb la pubertat i acaba amb l'entrada en la vida adulta (aproximadament entre els 12-13 anys i els 17-18 anys). Durant aquesta etapa, es produeixen quatre característiques molt importants en el desenvolupament físic, cognitiu i social dels i les adolescents: un seguit de canvis físics, una maduresa cognitiva més alta, la construcció de la pròpia identitat i la iniciació a les relacions afectivosexuals.

Pel que fa als canvis físics, cal indicar que la vivència d'aquests per part dels adolescents es troba molt influenciada pels estereotips culturals de bellesa i pels rols socials convencionals. Si bé físicament els canvis són diferents en els nois i en les noies, també és cert que culturalment es dóna un significat i una valoració també diferent a aquests canvis, que poden arribar a condicionar l'autoestima de la població adolescent. Així, en el cas dels nois, el fet de madurar abans que els seus coetanis es tendeix a veure com un avantatge, mentre que en el cas de les noies, pot comportar una probabilitat més alta de patir ànim depressiu i estratègies d'afrontament pobres, un risc més gran de trastorns de l'alimentació i un inici primerenc en les relacions sexuals.

Per altra banda, també es produeix una profunda transformació intel·lectual en molts aspectes, però n'hi ha un de més destacable: la capacitat de distingir allò que és possible d'allò que és real. Aquesta nova capacitat permet a l'adolescent diferenciar com és el món adult i com pensen que hauria de ser, fet que comporta una posició idealista i una actitud crítica respecte del funcionament social.

Durant l'adolescència, a més d'aquests canvis puberals i de les capacitats cognitives pròpies de l'edat, s'hi afegeix la construcció de la identitat pròpia, la qual vindrà condicionada per l'autoconcepte que tingui l'adolescent d'ell/a mateix/a i per la seva autoestima. A més, en aquesta construcció de la identitat, esdevé molt important el grup d'iguals mentre que, en canvi, es produeix un allunyament i una actitud crítica, si no de rebuig directe, envers les figures referents i d'autoritat pròpies de la infantesa (pares, mares, mestres, etc.).

El grup d'iguals té una funció decisiva en aquest procés de construcció de si mateix o mateixa, ja que confereix un estatus simbòlic d'autonomia; afavoreix la definició d'identitat; estableix referents, metes i valors; aporta seguretat al procés d'emancipació familiar; conforma un entorn d'aprenentatge de relacions socials i sexuals; i reprodueix els valors socials i culturals.

Ara bé, cal tenir en compte que tant noies com nois són molt susceptibles a l'opinió dels altres a causa de la indefinició de la pròpia identitat, i que en el seu intent d'independència respecte de la família, l'adolescent pot desenvolupar un fort sentiment de dependència i de submissió respecte al grup d'iguals que moltes vegades atempta contra l'autèntica expressió pròpia. Sovint, aquest procés pot portar l'adolescent a involucrar-se en contextos de risc que el/la fan més vulnerable a possibles situacions de violència.

Finalment, en aquesta època comencen les relacions afectivosexuals, amb una gradació diferent al llarg del període. Aquest desenvolupament de la sexualitat es produeix tant en la dimensió biològica com social. Així doncs, socialment cal tenir en compte que la conducta sexual es continua associant de manera primordial als rols de gènere, fet que porta a situacions desiguals, tot i que socialment acceptades, entre nois i noies.

A més, la influència social de les representacions amoroses que remeten a la figura de "l'amor romàntic" condicionen aquestes primeres relacions afectivosexuals. I ho poden fer fins al punt de generar relacions abusives derivades d'una idealització amorosa associada al sacrifici, la gelosia i la possessió.

En qualsevol explotació de l'obra autoritzada per la llicència es farà constar l'autoria.

Per tant, **l'adolescència també és fruit del context social en què es dóna**. Els valors i comportaments dominants en una societat determinada influeixen en com transcorre i es materialitza la transformació de l'infant en adolescent, i d'aquest o aquesta en persona adulta. I en la nostra societat hi ha certs elements que condicionen molt aquesta transició i que poden afavorir l'existència de violència masclista en l'adolescència.

En primer lloc, la nostra societat continua sent una societat sexista. D'altra banda, la nostra és una societat complexa i sotmesa a canvis constants, que fan que la tasca de la construcció de la pròpia identitat sigui cada cop més difícil i prolongada en el temps. A més, alguns dels valors dominants com ara la immediatesa, l'hedonisme, la sobrevaloració de l'aparença física, i la prevalença del "tenir" per sobre del "ser", provoca que els valors de la infància es mantinguin tot obstaculitzant el procés de maduració que correspon a l'adolescència. Finalment, l'actual context de crisi econòmica amb un índex d'atur juvenil que supera el 50% dificulta l'assoliment de l'èxit (treball, emancipació, béns materials propis com mòbil o cotxe, etc.) generant incertesa i frustració entre la població adolescent. D'altra banda, s'allarga la dependència envers la família tot retardant considerablement el moment de la independència i l'autonomia.

En qualsevol explotació de l'obra autoritzada per la llicència farà constar l'autoria.

VIOLÈNCIA MASCLISTA: CONTEXT

MARC EPISTEMOLÒGIC

MARC TEÒRIC DE REFERÈNCIA

MARC CONCEPTUAL

NOVES TECNOLOGIES I VIOLÈNCIA MASCLISTA ENTRE ADOLESCENTS

MARC LEGAL

En qualsevol explotació de l'obra autoritzada per la llicència es farà constar l'autoria.

MARC EPISTEMOLÒGIC

L'epistemologia s'ocupa d'estudiar el procés de conèixer, és a dir, "com coneixem el que coneixem". Per això hem considerat necessari explicitar des de quin posicionament ens apropem a la realitat de la nostra població diana: des de la perspectiva i postulats que ens proporciona el construccionisme social.

El construccionisme es constitueix com una epistemologia que posa l'èmfasi en els processos de significació, tant personals com socials. Cada un de nosaltres creem els nostres propis "sistemes de significats" (constructes, narratives) per donar sentit a les experiències. Vivim, per tant, en un procés continu d'adaptació dels nostres "sistemes de significats" amb la finalitat d'assimilar noves experiències.

Per a la filosofia i l'epistemologia, el construccionisme (també anomenat constructivisme epistemològic) és un corrent que va començar a desenvolupar-se a la meitat del segle XX. Segons aquest paradigma, la realitat és una construcció creada per aquell que l'observa. Edgar Morin, Humberto Maturana, Michel Foucault, Gregory Bateson o Ernst von Glasersfeld són alguns dels filòsofs que també van deixar la seva empremta palpable dins del constructivisme. És considerat un dels corrents de pensament més influents del segle passat.

En la nostra vida quotidiana som, de fet, producte de la nostra època i no escapem a les convencions socials o al codi moral establert. Per això, l'epistemologia constructivista és una invitació a examinar aquestes convencions i a entendre-les com a regles socialment construïdes i històricament localitzades. És també una invitació a qüestionar les veritats establertes i a participar activament en els processos de transformació social. Assumir un posicionament construccionista ens obliga com a professionals a participar activament dels processos de transformació social.

Des de la mirada del construccionisme ens podem plantejar el coneixement com a versió consensuada de la realitat, producte de la interacció i negociació interpersonal (Gergen, 1985)[19]. En altres paraules, el construccionisme planteja que el nivell on el significat és generat i actualitzat és extern a l'individu, pertanyent a una dimensió interpersonal - social que pot ser revisada i qüestionada.

Els elements principals que defineixen les posicions construccionistes són:

- **L'antiessencialisme:** la realitat no és independent del coneixement que produïm sobre ella.
- **El qüestionament de les "veritats" establertes:** cal posar l'èmfasi en el caràcter cultural i històric del coneixement.
- El paper conferit **al llenguatge en la construcció del món social.**

Aquest moviment ha provocat una revisió i redefinició decisiva de nocions com ara la identitat, el jo (*self*), el subjecte, el llenguatge, la sexualitat, el cos i el gènere, entre d'altres. I ha tingut una influència crucial en àmbits com la pedagogia, la intervenció social, l'art o l'arquitectura per esmentar-ne només alguns exemples.

19 Gergen, K. (1996), Realitats i relacions: aproximacions a la construcció social. Paidós.

En qualsevol explotació de l'obra autoritzada per la llicència es farà constar l'autoria.

APORTACIONS DEL CONSTRUCCIONISME A LA CONSTRUCCIÓ DEL GÈNERE[20]

La perspectiva de gènere, des de la qual treballem - i que definim i desenvolupem àmpliament al capítol que defineix el marc conceptual en què basem aquesta publicació-, es nodreix d'aquesta mirada crítica, que evidencia la possibilitat de construcció de punts de vista alternatius més integradors, equitatius i llunyans del corrent androcèntric dominant.

El concepte de gènere ha trobat en el construccionisme social un terreny fèrtil per al seu ús, en la mesura en què l'anàlisi construccionista proposa la revisió d'aquests conceptes a la llum de les contribucions feministes i de la crítica als corrents androcèntrics.

La visió de la construcció social dels estereotips de gènere ens proporciona el marc conceptual específic que permet enfocar la violència masclista en la parella en relació amb les vivències de la masculinitat i de la feminitat, considerades no com a trets psicològics derivats d'atributs biològics sinó, més aviat, com a construccions socioculturals més properes a estructures de desigualtat, dominació i discriminació social que no pas de simple diferenciació sexual.

El construccionisme social com a marc epistemològic ens permet abordar el fenomen de la violència a partir de la comprensió dels processos pels quals les societats es doten de creences que la sostenen i de quines són les conseqüències d'aquest fet. A més, es posa l'èmfasi en les explicacions que els membres d'una comunitat utilitzen per definir-la i en quins són els discursos al voltant de la violència.

RESUM D'IDEES CLAU

- Ens apropem a la realitat de la nostra població diana des del construccionisme social.
- El construccionisme posa l'èmfasi en els processos de significació, tant personals com socials. En la nostra vida quotidiana, som producte de la nostra època i no escapem a les convencions socials o al codi moral establert. Per això, l'epistemologia constructivista és una invitació a examinar aquestes convencions i a entendre-les com a regles socialment construïdes i històricament localitzades. És, també, una invitació a qüestionar les veritats establertes i a participar activament en els processos de transformació social.
- La visió de la construcció social dels estereotips de gènere ens proporciona el marc conceptual específic que permet enfocar la violència masclista en la parella en relació amb les vivències de la masculinitat i de la feminitat, considerades no com a trets psicològics derivats d'atributs biològics sinó, més aviat, com a construccions socioculturals més properes a estructures de desigualtat, dominació i discriminació social que no pas de simple diferenciació sexual.

20 Veure els continguts relatius al gènere, perspectiva de gènere, patriarcat i corrent androcèntric al capítol sobre el Marc conceptual a les pàgines 43 a 47.

En qualsevol explotació de l'obra autoritzada per la llicència es farà constar l'autoria.

MARC TEÒRIC DE REFERÈNCIA

Partim d'una **perspectiva ecosistèmica** que entenem és la més adequada per comprendre com es manifesta el fenomen de la violència masclista en la nostra població diana, i que ens proporciona elements útils per a una aproximació i una intervenció més eficaces en el context de la lluita per l'eradicació de la violència masclista.

Analitzar el problema de la violència masclista en les relacions entre adolescents des d'aquest enfocament permet considerar-la en la seva multicausalitat i complexitat, examinant-la en termes d'interacció entre les persones i els contextos (Díaz-Aguado, 2002).

La violència és un fenomen summament complex arrelat en la interacció de molts factors individuals, socials, culturals, econòmics i polítics. Considerem, per tant, que per a una anàlisi rigorosa dels factors explicatius de la violència durant l'adolescència, cal abastar una perspectiva de l'individu en desenvolupament (l'adolescent) i en permanent interacció amb un ambient social específic.

El model ecològic aglutina diverses explicacions de la violència, constituint-se en un model que incorpora diferents factors presents en la situació de violència i que permet analitzar la interacció sistèmica d'aquests factors.

Si apliquem la perspectiva ecosistèmica en el context d'aquest document, obtenim algunes premisses bàsiques útils per als i les professionals que treballen amb adolescents des de l'àmbit social, educatiu i de la salut. Presentem a continuació algunes d'aquestes premisses seleccionades en funció de la seva rellevància:

1. L'ésser humà és un ésser social.

2. En tant que ésser social, el procés del seu desenvolupament depèn no només de les característiques personals (que inclouen també les característiques genètiques) sinó també, i de manera molt rellevant, de les influències de l'entorn, tant de l'immediat com del més llunyà.

3. Des de la perspectiva ecosistèmica aquest entorn és percebut com un conjunt d'estructures seriades i estructurades en diferents nivells, i on un nivell conté l'altre. Tots estan en permanent interacció, rebent i exercint influència els uns en els altres.

4. L'enfocament ecològic per a l'atenció de la violència, instituït per Heise (1998) a partir de la proposta de Bronfenbrenner (1979), parteix del supòsit que cada persona es troba immersa, diàriament, en una multiplicitat de nivells relacionals-individual, familiar, comunitari i social-, en els quals es poden produir diferents expressions i dinàmiques de violència. El plantejament de Heise ha estat assumit per l'Organització Mundial de la Salut (OMS) des de l'any 2003.

   Des d'aquest enfocament es proposen cinc nivells des dels quals s'aborden les relacions, les condicions i els factors que influeixen en el comportament dels i de les adolescents, els riscos que els incrementen i els elements que tenen un efecte protector:

   En primer lloc trobem el nivell **històric** o **cronosistema**. Correspon al moment històric que viu una societat determinada i que modula el macrosistema, concretant les formes que pren el patriarcat en un moment històric determinat. Es tenen en compte les possibles motivacions de les persones, els grups o els col·lectius socials per dur a terme actes de violència, així com de l'ús de la violència en les seves diverses modalitats del món actual: el masclisme, l'homofòbia o els fonamentalismes religiosos.

   En aquest context històric es defineixen els altres quatre nivells que es corresponen amb cadascuna de les quatre dimensions que figuren en el gràfic següent:

En qualsevol explotació de l'obra autoritzada per la llicència es farà constar l'autoria.

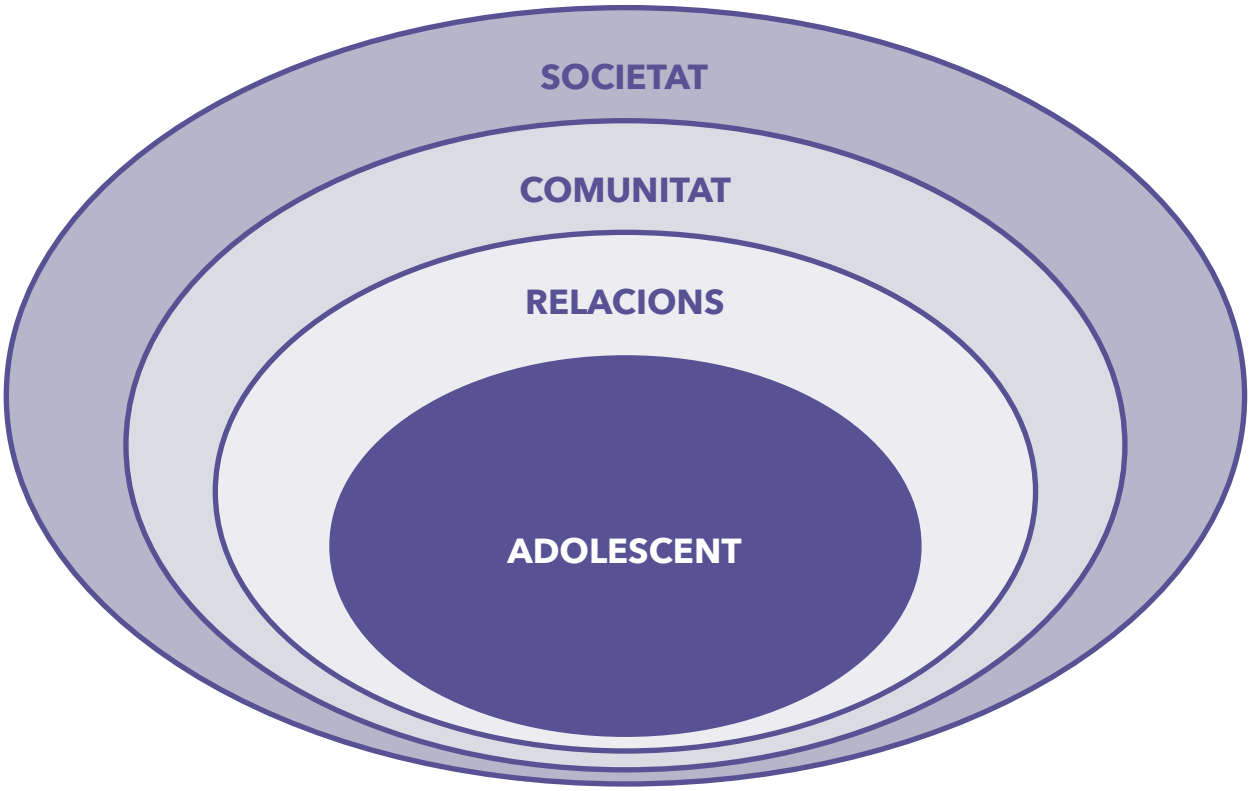

- **El macrosistema.** Comprèn l'ambient ecològic i té un abast que s'estén molt més enllà de l'entorn immediat que afecta la persona. És el context més ampli i remet a les formes d'organització social, als sistemes de creences i als estils de vida dominants en una cultura o subcultura. En aquest àmbit es considera que la persona es veu afectada profundament per fets en els quals no participa ni està present. La integració social comporta que les persones que hi formen part assumeixin les normes de conducta, els valors imperants i la cultura d'un determinat grup social o d'una determinada ***societat***.

  En l'escala del macrosistema s'identifica la cultura patriarcal, que engloba en un conjunt de valors i creences, la construcció social dels gèneres, l'atribució de rols i la valoració distinta del masculí i del femení.

- **L'exosistema.** És integrat per ***la comunitat*** més propera després de l'entorn familiar. Inclou les institucions mediadores entre una determinada cultura i la persona: el centre educatiu, els i les professionals i els serveis, l'església, els mitjans de comunicació, la colla, l'esplai o altres espais d'educació no formal i d'oci, etc.

- **El microsistema:** es refereix a les ***relacions més properes*** de la persona. És el context immediat, la família, les amistats, etc.

En qualsevol explotació de l'obra autoritzada per la llicència es farà constar l'autoria.

- **Nivell individual:** inclòs des de mitjans dels anys 90. En aquest quart nivell s'identifiquen els factors psicològics i biològics que influeixen en el comportament de les persones i augmenten o disminueixen les seves probabilitats de viure o exercir violència. Des d'una mirada sistèmica podem distingir diferents dimensions de l'individu interrelacionades entre si. Són les següents:

  - **La dimensió cognitiva:** comprèn les estructures i esquemes de coneixement que defineixen les formes de percebre i conceptualitzar el món que configuren el paradigma o estil cognitiu de la persona.

  - **La dimensió conductual:** abasta el repertori de comportaments amb què una persona es relaciona amb el món.

  - **La dimensió psicodinàmica:** es refereix a la dinàmica en els seus diferents nivells de profunditat (des de les emocions, ansietats i conflictes conscients, fins a manifestacions del psiquisme inconscient).

  - **La dimensió interaccional:** fa referència a les pautes de relació i de comunicació interpersonals.

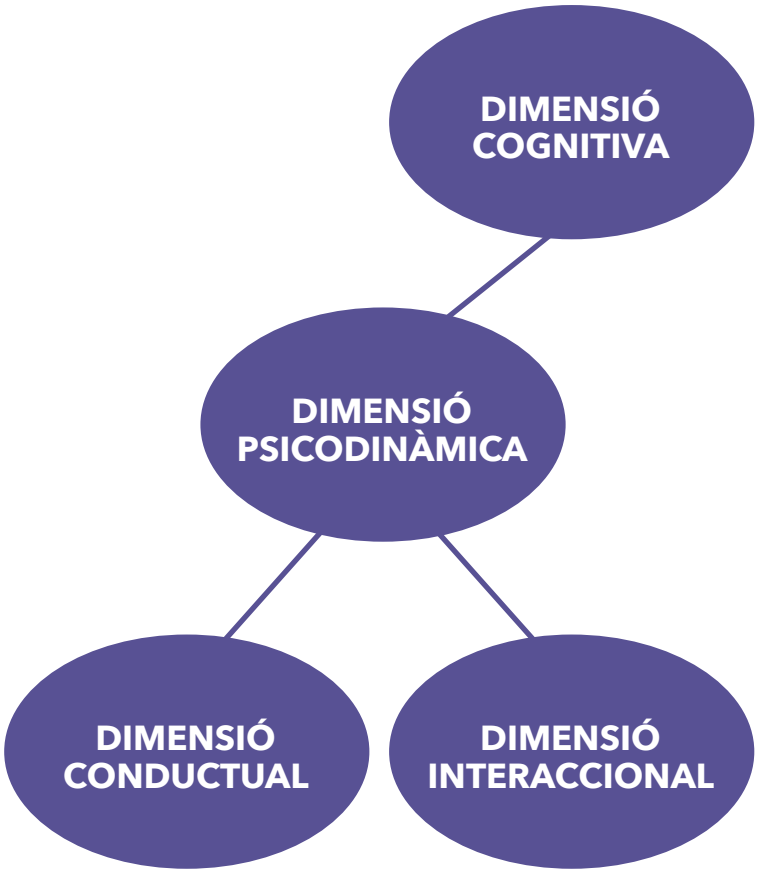

5. La construcció d'itineraris per a la intervenció des d'un Model Ecològic Multidimensional proporciona el suport conceptual necessari per poder tenir en compte l'àmplia gamma de determinants que operen sobre les situacions de violència masclista que visquin o que exerceixin els i les adolescents, i treballar amb recursos que siguin prou flexibles per operar sobre les diferents dimensions del problema.

6. La interacció entre els diferents elements de l'entorn fa que qualsevol canvi en algun d'ells tingui, o pugui tenir, conseqüències en la resta en major o menor mesura. La imatge que il·lustra aquesta premissa és la d'una pedra llançada en un llac i les ones que s'expandeixen sobre la superfície.

   Aplicada a la intervenció social, implica ser conscients que qualsevol acció de l'adolescent o de qualsevol altre agent del seu entorn, o del/de la professional, té o pot tenir efectes directes o indirectes en la situació que viu l'adolescent i/o en el seu posicionament. Es tracta, per tant, d'anticipar els efectes que determinades accions poden tenir en l'entorn de l'adolescent per tal d'aprofitar aquells que suposin un suport i intentar neutralitzar els efectes negatius de penalització per l'acció realitzada.

7. La perspectiva ecològica se sosté en l'anàlisi dels determinants i dels factors de risc i de protecció que impacten en la relació dinàmica de les persones amb el seu entorn i viceversa, interferint o afavorint la transformació recíproca.

8. Cada sistema està constituït per elements que defineixen la seva estructura identitària: entenem l'estructura com aquells elements dinàmics que condicionen el funcionament de la persona i dels sistemes dels quals forma part i en els quals es manté de manera coherent.

9. La perspectiva ecològica ens ajuda a identificar les arrels dels fenòmens que impedeixen, retarden o afavoreixen el clima de violència, així com els factors que poden beneficiar el canvi dels mateixos.

En qualsevol explotació de l'obra autoritzada per la llicència es farà constar l'autoria.
CC BY NC ND

10. En aquest sentit, permet construir referents conceptuals i models explicatius per comprendre la situació que poden estar vivint els i les adolescents, i les dinàmiques dels conflictes familiars i comunitaris, com a part estructural de la violència social que es viu diàriament en els diferents territoris socials.

11. D'aquesta manera es generen línies d'acció coherents que ens ajuden a definir les estratègies per a l'acció i a identificar els escenaris més idonis per a la intervenció.

12. Si apliquem els paràmetres propis del model o paradigma ecològic en el context del nostre document, podem identificar els diferents nivells d'actuació en els quals pugui ser més operativa o efectiva la nostra intervenció en funció del grau de permeabilitat del sistema.

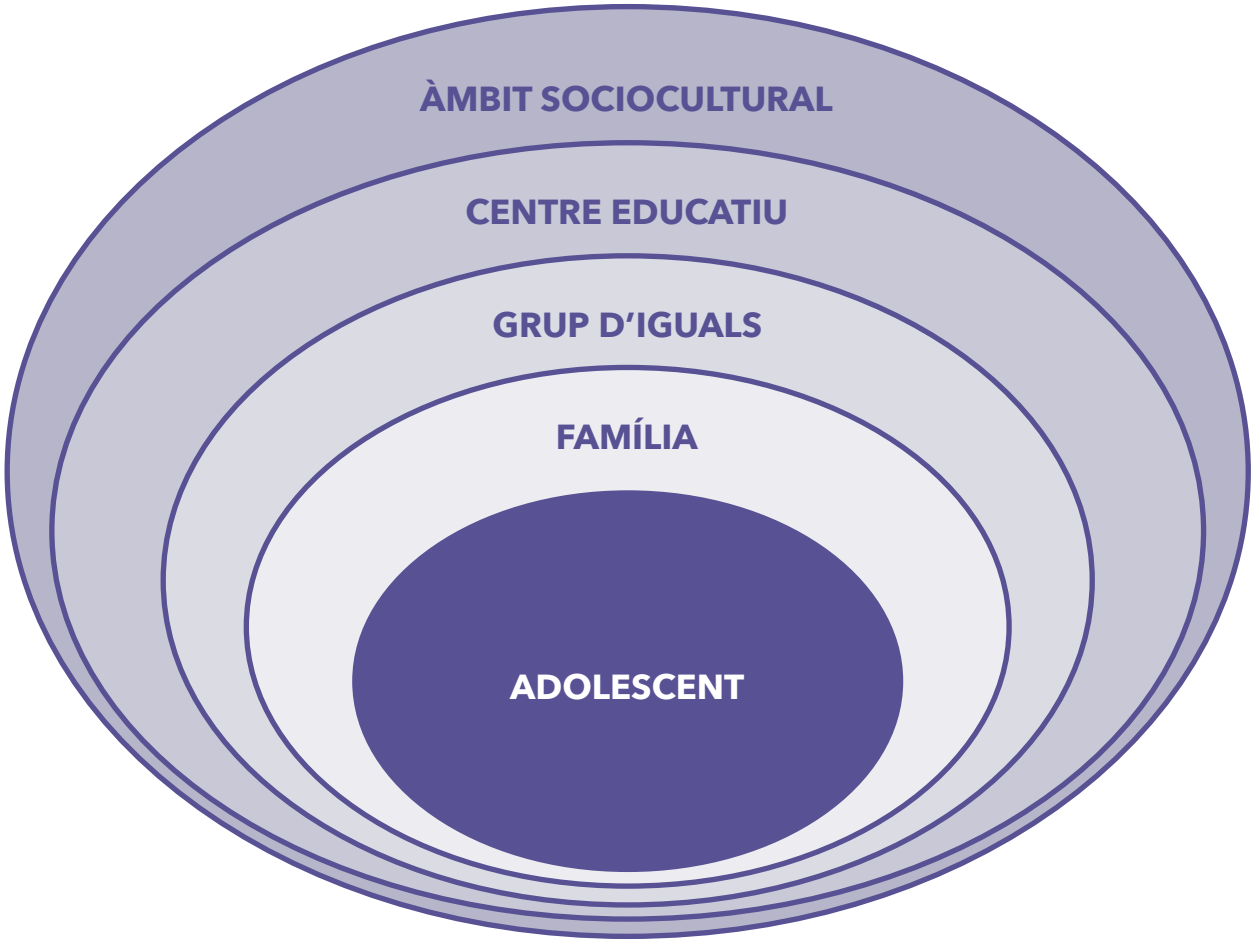

En qualsevol explotació de l'obra autoritzada per la llicència es farà constar l'autoria.

13. El grau de permeabilitat de les diferents estructures ens pot ajudar a identificar el sistema més adequat per a la intervenció i poder conèixer d'aquesta manera des d'on incidir per poder arribar a l'adolescent i poder-lo acompanyar en el procés de superació i recuperació de la violència viscuda o exercida.

14. L'anàlisi diferenciada dels factors de risc i dels factors de protecció de cada sistema del qual forma part l'adolescent esdevé un procés clau per al disseny de la intervenció més adient des de cada context:

- Amb l'adolescent que demana o accepta l'ajut, ja sigui perquè viu violència o perquè l'exerceix.
- Des del suport de la mateixa família.
- Mitjançant el grup d'iguals.
- Per la detecció i prevenció des del centre educatiu, des de l'ASSIR, des dels serveis socials del territori o des de qualsevol servei proper a l'adolescent.
- A través de la prevenció i sensibilització en els àmbits social i comunitari.

RESUM D'IDEES CLAU

- Partim d'una perspectiva ecosistèmica que considerem especialment adequada per comprendre com es manifesta el fenomen de la violència masclista en la nostra població diana, ja que permet analitzar i intervenir en aquestes situacions des de la seva multicausalitat i complexitat.
- Si apliquem la perspectiva ecosistèmica, deduïm algunes premisses bàsiques útils per a la pràctica dels i les professionals que treballen amb adolescents des de l'àmbit social, de l'educació formal i de la salut. En destaquem les següents:
  - L'ésser humà és un ésser social i, com a tal, el procés del seu desenvolupament depèn no solament de les característiques personals sinó també, i de manera molt rellevant, de les influències de l'entorn.
  - La perspectiva ecològica permet construir referents conceptuals i models explicatius per comprendre la situació que poden estar vivint els i les adolescents, i les dinàmiques dels conflictes familiars i comunitaris, com a part estructural de la violència social que es viu diàriament en els diferents territoris socials. D'aquesta manera, es generen línies d'acció coherents que ens ajuden a definir les estratègies per a l'acció i a identificar els escenaris més idonis per a la intervenció.
  - Així doncs, podem identificar els diferents nivells d'actuació en els quals pugui ser més operativa o efectiva la nostra intervenció d'acord amb el grau de permeabilitat del sistema: adolescent (nivell individual), família i grup d'iguals (microsistema), centre educatiu (exosistema) i àmbit sociocultural (macrosistema).
  - El grau de permeabilitat de les diferents estructures ens pot ajudar a identificar el sistema més adequat per a la intervenció i així saber des d'on incidir per poder arribar a l'adolescent i poder-lo acompanyar en el procés de superació i recuperació de la violència viscuda o exercida.
  - L'anàlisi diferenciada dels factors de risc i dels factors de protecció de cada sistema del qual forma part l'adolescent, i la interrelació recíproca d'aquests factors, esdevé un procés clau per al disseny de la intervenció des de cada context:
    - Amb l'adolescent que demana o accepta l'ajut, ja sigui perquè viu violència o perquè l'exerceix.
    - Des del suport de la mateixa família.
    - Mitjançant el grup d'iguals.
    - Per a la detecció i prevenció des del centre educatiu, des de l'ASSIR, des dels serveis socials del territori o des de qualsevol servei proper a l'adolescent.
    - A través de la prevenció i sensibilització en els àmbits social i comunitari.

En qualsevol explotació de l'obra autoritzada per la llicència es farà constar l'autoria.

MARC CONCEPTUAL

SUMARI

- La construcció del gènere en la nostra societat.
- La violència masclista.
- Mecanismes i factors d'invisibilització de la violència masclista.
- Violència masclista i adolescència en la nostra població diana.

LA CONSTRUCCIÓ DEL GÈNERE EN LA NOSTRA SOCIETAT

DELIMITACIÓ CONCEPTUAL

- **Sexe biològic**

Conjunt de característiques biològiques i genitals a partir de les quals es classifica els individus d'una espècie en mascles, femelles o intersex.

- **Gènere**

La identitat de gènere és una construcció simbòlica i conté el conjunt d'atributs assignats a les persones en aparença a partir del gènere. Les identitats de gènere no només expressen les concepcions pròpies d'una cultura i d'una època, sinó que actuen com a legitimadores d'un cert tipus de relacions socials de poder. Pel fet de ser etiquetat com a home o dona, cada subjecte és col·locat dins d'una categoria social: la femenina o la masculina, a les quals corresponen uns determinats rols, obligacions, drets, etc.[21]

Considerem que cal distingir entre expressió de gènere i identitat de gènere:

– **Expressió de gènere:** construcció de la identitat que estableix aquelles conductes, pensaments i expressions emocionals que ens converteixen en homes o dones des d'un punt de vista social.

– **Identitat de gènere:** autopercepció d'una persona respecte al seu gènere, que pot coincidir o no amb el seu sexe i amb el gènere socialment assignat en funció d'aquest.

21 García Salomon, M. (2006).

LA CONSTRUCCIÓ SOCIAL DEL GÈNERE

La identitat de gènere es construeix a través del **procés de socialització**, entès com el procés psicosocial que s'inicia amb el naixement i mitjançant el qual una persona adquireix les normes de conducta, els valors imperants i la cultura d'un determinat grup social o d'una determinada societat. El procés de socialització dura tota la vida.

Amb la socialització es produeix la transmissió dels diferents rols i creences entre generacions, tot i que no exclou el canvi social. Hi ha autors i autores que diferencien entre socialització primària (família i escola bressol), secundària (on s'amplien els agents de socialització i poden aparèixer conflictes de valors o bé la conformitat amb els nous aprenentatges i idees), i socialització terciària, que es produeix mitjançant xarxes lliurement triades.

Tot procés de socialització té, almenys, els següents objectius:

- Aconseguir la cohesió social al voltant d'uns determinats valors compartits per les persones que integren aquella societat o grup social.
- Perpetuar el sistema social dominant en aquell grup social o societat a través de generacions successives.
- Proporcionar a la persona considerada individualment la seva acceptació i reconeixement social, la seva participació en la societat, el fet de tenir un lloc i de sentir-se integrada socialment.

En qualsevol explotació de l'obra autoritzada per la llicència es farà constar l'autoria.

EL SEXISME I LA CONSTRUCCIÓ SOCIAL DEL GÈNERE EN LA NOSTRA SOCIETAT

En el capítol anterior afirmàvem que, malgrat els importants avenços de les darreres dècades, la nostra societat continua sent sexista.

• Què entenem per sexisme?

És una construcció social que defineix el marc de les relacions humanes, les formes de subjectivitat, els rols socials i la divisió del treball en funció del sexe biològic.

Assigna a cada sexe biològic uns atributs, unes característiques i habilitats diferenciades a les quals han de respondre tots els homes i totes les dones. Estipula que els homes han de ser masculins i les dones femenines. Defineix què vol dir masculinitat i feminitat, i el que correspon ser i fer a un home per a ser masculí i a una dona per a ser femenina. Sortir d'aquests patrons equival en més o menys mesura a l'exclusió social.

Aquestes atribucions diferenciades en funció del sexe biològic defineixen els rols socials, els perfils i les responsabilitats diferenciades en funció de la categoria (home/ dona) a què es pertany. En altres paraules, què correspon que faci, pensi, desitgi o senti la dona, i què correspon que faci, pensi, desitgi o senti l'home. Constitueixen per tant un mecanisme de control social.

El sexisme és, per tant, el conjunt de significacions que ens donen unes referències simbòliques a través de les quals poder donar sentit al món de les relacions entre les dones i els homes i els seus comportaments i discursos, tot definint el que és normal i el que no ho és en relació amb el fet de ser un subjecte masculí, un subjecte femení i un subjecte heterosexual.

És, per tant, una ideologia en tant que, en establir la normativitat masculina, femenina i heterosexual, atorga una aparença natural a les atribucions assignades a homes i dones que, en canvi, provenen de la construcció cultural de la masculinitat i la feminitat. Dit d'una altra manera, la seva funció consisteix a naturalitzar la relació entre sexe i gènere, i fer aparèixer aquest últim com la mera manifestació externa d'una essència continguda en el sexe com a fet biològic, i que cada persona portaria en el seu interior des del moment de néixer.

Mitjançant aquest procés de naturalització, el sexisme legitima o fa aparèixer com a racionals i justificades les relacions de poder que estableix la dominació masculina i les desigualtats socials que se'n deriven. Tot un sistema de privilegis masculins se sosté sobre el supòsit imaginari que els homes i les dones són el que són d'una manera natural, i per tant inamovible, i no pas l'efecte d'un procés de socialització de gènere.

La perpetuació d'aquest sistema de privilegis depèn del fet que la distinció masculí/femení i heterosexual/ no heterosexual tingui l'aparença d'estar inscrita en la naturalesa mateixa del món, en la seva essència més elemental.

La distinció que estableix el sexisme entre el que és masculí i el que és femení no és només de caràcter simbòlic, sinó que determina també una distinció material en l'estructura de l'organització social: l'espai productiu i l'espai reproductiu, implicant una divisió sexual del treball.

En una societat patriarcal[22] com la nostra, malgrat els avanços considerables dels darrers temps cap a una major igualtat d'oportunitats entre homes i dones, el sexisme estableix una desigualtat de valor entre l'espai productiu i d'administració de la riquesa, i l'espai reproductiu i de cura de les persones. El primer, tradicionalment masculí, té un alt valor i prestigi social, mentre que l'espai reproductiu i de cura de les persones, tradicionalment femení, té un valor social subsidiari per més que, d'una manera no reconeguda, ha estat indispensable perquè les nostres societats hagin assolit el nivell de desenvolupament econòmic actual.

A la nostra societat, aquesta diferenciació entre espais socials i identitats de gènere va associada a una correlació desigual de poder que situa en una posició social dominant l'home respecte a la dona.

Però aquest sexisme, actualment, sovint es disfressa amb noves formes i expressions aglutinades en el denominat sexisme benèvol o neosexisme.

El **sexisme benèvol** o **neosexisme** recull la sèrie d'estereotips que descriuen una forma de ser suposadament natural en la dona i que tenen aparent-

22 Entenem per *patriarcat* la forma d'organització social en la qual els valors socials associats al gènere masculí sostenen un poder dominant, mantenen sotmesos els valors associats al gènere femení i arbitren mecanismes de manteniment d'aquesta jerarquia social. La cultura patriarcal és androcèntrica en la mesura en què situa l'home en el centre del món.
El patriarcat és "(...) la manifestació i la institucionalització del domini masculí sobre les dones i criatures dins la família, i l'extensió d'aquest domini masculí sobre les dones a la societat en general. Això comporta que els homes tenen el poder a totes les institucions importants de la societat i que les dones es veuen privades d'accedir a aquest poder. En canvi, no implica que les dones no tinguin cap tipus de poder o que se les hagi privat completament de drets, influència i recursos" (Gerda Lerner, *La creació del patriarcat*. Barcelona: Crítica, 1990).

En qualsevol explotació de l'obra autoritzada per la llicència es farà constar l'autoria.

ment un caràcter positiu (i fins i tot s'expressen sovint en termes d'admiració i idealització cap a la dona), però que estan arrelats en la dependència dels homes respecte a determinats rols de la dona que justifiquen i reforcen la seva subordinació (per exemple, l'enaltiment de la dona maternal que, amb la seva capacitat empàtica i conciliadora, concedirà prioritat a la satisfacció de les necessitats alienes abans que atendre les pròpies).

Mitjançant aquesta ideologia condescendent, en l'àmbit social històricament designat com a reproductiu, es concedeix a la dona un cert grau de poder i capacitat decisòria sempre que es mantingui al marge del poder en l'àmbit públic, fet que reforça la representació patriarcal de la dona com a ésser mancat de protecció i tutela masculina.

Les identitats tradicionals femenines i masculines

La nostra societat sexista defineix la identitat masculina i la identitat femenina de la manera següent:

• La identitat masculina tradicional[23]:

En el context de la societat patriarcal, els "homes de veritat" han de complir amb el següent mandat:

- *Ser diferents i superiors a les dones i a qualsevol home amb una identitat masculina no masclista.*
- *A vegades, i d'acord amb el seu criteri, han d'utilitzar la violència per demostrar la seva virilitat.*
- *Aquesta normativa masculina s'ha de seguir perquè, en cas de no fer-ho, el mandat indica que els altres homes agredeixin els dissidents.*
- *Els desitjos i/o comportaments etiquetats com a femenins han de ser inhibits, negats o amagats. Tot allò que faci referència al món femení és humiliant i degradant per als homes. Això impossibilita, òbviament, la igualtat entre gèneres.*
- *La duresa, la valentia i el control de les emocions són valors virils; mostrar els sentiments i tenir cura d'altres persones no ho són pas.*
- *Competir i guanyar és una forma masculina de demostrar l'èxit i el valor com a homes, així com de reafirmar la seva superioritat.*
- *Els homes "de veritat" han de ser proveïdors en el seu entorn, han de sostenir el seu entorn familiar.*
- *La sexualitat serveix per demostrar la pròpia virilitat i no pas com una forma de relació en la qual l'altra persona té un paper central.*
- *Cal evitar l'excessiva proximitat i la intimitat fins i tot amb les amistats. Els homes de veritat no mostren la seva intimitat a ningú, ni tan sols als seus amics, amb ells realitzen activitats.*
- *Els homes de veritat han de ser independents i segurs i fer de punt de suport sòlid del seu entorn -al marge del que sentin per dins i que tenen prohibit mostrar-.*

Aquest és el model de masculinitat hegemònic en l'imaginari social i, per tant, actua de referència tant per als homes com per a les dones, tot i que hi ha sectors de la població cada cop més extensos que no s'hi identifiquen.

• La identitat femenina tradicional:

La "dona de veritat" ha de complir amb el següent mandat:

- Ha de ser sensible, comprensiva, afectuosa, emotiva, empàtica, intuïtiva.
- Ha de cuidar la seva imatge per agradar l'home. La valoració de la seva imatge (si és prou atractiva i desitjable) està subordinada a l'opinió dels nois/homes als quals vol agradar. La valoració de la seva feminitat està en funció de l'opinió dels nois/homes.
- Sexualment ha d'induir la iniciativa de l'home mitjançant la seducció. No pot portar la iniciativa en la relació afectivosexual. Ha d'ocultar els seus desitjos sexuals, ja que si expressa obertament que vol tenir relacions sexuals o portar la iniciativa respecte a postures o pràctiques sexuals determinades corre el risc de ser considerada *"facilona, guarra,…"*. Quan la dona té parella estable, ha de complaure els desitjos i fantasies sexuals de la seva parella.
- Assumeix que la seva satisfacció sexual passa necessàriament pel coit i la penetració del penis, encara que consideri normal que l'home pugui demanar fel·lacions o altres variants sexuals.
- Ha de tenir capacitat d'entrega a l'home. Ha de satisfer els seus desitjos. En les relacions sexuals

23 Gabarró Berbegal, D. (2011).

En qualsevol explotació de l'obra autoritzada per la llicència es farà constar l'autoria.

ha de fer tot el possible per satisfer-lo doncs la seva valoració com a dona depèn d'ell. Així si l'home no vol utilitzar preservatiu, ella ho ha d'acceptar per tal d'evitar que la rebutgi.

- Considera que serà una dona completa quan sigui estimada i desitjada per un home. En cas contrari, serà una dona incompleta. La seva plenitud com a dona se l'ha de donar un home.

- Ha de ser cuidadora, maternal i abnegada.

- Aquesta normativa femenina s'ha de seguir perquè, en cas de no fer-ho, les altres noies (també les amigues de la seva colla), a més dels nois, poden vexar-la, rebutjar-la o/i deixar-la en evidència públicament.

- Ha de ser submisa, pacient, adaptable.

Com el cas anterior, aquest és el model de feminitat hegemònic que continua actuant com a referència tant per a les dones com per als homes, encara que cada cop hi ha sectors més extensos de població que el qüestionen i reivindiquen models alternatius i igualitaris.

Però el sexisme també perjudica els homes que no responen al patró establert de masculinitat. L'home que no respon als valors tradicionals associats a la masculinitat no és plenament acceptat per la majoria dels grups socials, que l'acaben desplaçant o fent-lo sentir "fora de lloc", discriminat o agredit.

Les masculinitats no normatives (igual que les feminitats no normatives) produeixen rebuig social perquè posen en qüestió allò que el sexisme té per funció mostrar de manera constant: que la relació entre el sexe i el gènere és natural i inamovible.

Alhora, qüestionen també la pretensió del sexisme de construir les categories masculí femení com a dues categories excloents (si pertanys a una, no pots pertànyer a l'altra), complementàries i exhaustives (si pertanys a una, llavors has de tenir totes les característiques que se suposa que fan a una persona membre d'aquesta categoria).

Aquest qüestionament amenaça frontalment el sexisme, perquè debilita la força d'un sistema de categories dicotòmiques sense el qual el sistema de privilegis masculins no podria subsistir. Per aquest motiu, el rebuig que produeixen aquestes masculinitats femenines o feminitats masculines es tradueix sovint en agressions homofòbiques i transfòbiques que cal considerar violència de gènere, en la mesura en què es tracta d'una violència que pretén restablir la clara distinció de les categories de la sexualitat normativa (heterosexual/homosexual) i del gènere normatiu (masculí/femení) allà on està amenaçada.

En conseqüència, modificar els models tradicionals de masculinitat i de feminitat és un repte que ha d'abordar necessàriament la nostra societat com a objectiu col·lectiu, social i polític per tal d'eradicar la violència masclista i assolir un model de relacions interpersonals igualitari i democràtic.

LA PERSPECTIVA DE GÈNERE: IMPORTÀNCIA D'INCORPORAR-LA EN ELS ÀMBITS PERSONAL I PROFESSIONAL

• Definició

La perspectiva de gènere és un constructe social que explora l'impacte del gènere en les oportunitats de les persones, els seus rols socials i les interaccions que porten a terme amb els altres.

Pretén desnaturalitzar, des del punt de vista teòric i de les intervencions socials, el caràcter jeràrquic atribuït a la relació entre els sexes i els gèneres i mostrar que els models d'home o de dona, així com la idea d'heterosexualitat obligatòria, són construccions socials. Subratlla, a més, el fet que aquestes construccions estableixen formes d'interrelació i especifiquen allò que cada persona "ha de" fer i "pot" fer, d'acord al lloc que li correspon segons les atribucions preestablertes pel sistema social a cada gènere.

És un instrument que permet qüestionar i desmuntar les creences en què se sustenta el patriarcat com a sistema d'organització social.

La perspectiva de gènere permet enfocar, analitzar i comprendre les característiques que defineixen homes i dones de manera específica, així com les seves semblances i diferències.

Des d'aquesta perspectiva, s'analitzen les possibilitats vitals d'unes i altres, el sentit de les seves vides, les seves expectatives i oportunitats, les complexes i diverses relacions socials que es donen entre ambdós sexes, així com els conflictes institucionals i quotidians que han d'encarar i les múltiples maneres com ho resolen.

Desgrana les característiques i els mecanismes de l'ordre patriarcal, i de manera explícita critica els seus aspectes més nocius, destructius, opres-

En qualsevol explotació de l'obra autoritzada per la llicència es farà constar l'autoria.

sius i alienants causats per l'organització social estructurada en la injustícia i la jerarquització que es basen en la diferència sexual transformada en desigualtat.

- **Per què és important incorporar la perspectiva de gènere en els àmbits personal i professional?**

Aquesta mirada o perspectiva impregna tot el que veiem, explorem, analitzem i fem tant en l'àmbit personal com social o professional. Es pot intervenir en situacions de violència masclista amb o sense perspectiva de gènere, però la capacitat de detecció, la interpretació del que passa i de les raons que fan que passi, l'orientació que es donarà a la situació i els objectius i estratègies d'intervenció seran radicalment diferents. Intervenir en situacions de violència masclista sense tenir una perspectiva de gènere pot provocar la victimització secundària de la persona que la pateix.

Si ens ubiquem en el model ecològic, la perspectiva de gènere és útil per identificar tant els factors facilitadors de la violència masclista com els factors de protecció que podem trobar en cadascun dels nivells, essent especialment útil per identificar i ponderar els factors presents en el macro i exosistema, i per tenir presents com aquests factors poden afectar cada persona en el nivell del microsistema.

Es tracta, per tant, d'un instrument que podem utilitzar en el moment d'anàlisi de la situació sobre la qual intervindrem i també ens permet dissenyar estratègies d'intervenció específiques.

Considerem que per lluitar eficaçment per a l'eradicació de la violència masclista tant en situacions concretes com en l'àmbit comunitari, és imprescindible incorporar personalment i professionalment la perspectiva de gènere.

LA VIOLÈNCIA MASCLISTA

EN QUÈ CONSISTEIX

Qualsevol relació violenta és una relació de domini, control i abús d'una persona sobre l'altra, i aquella que domina se sent legitimada per obligar l'altra a fer quelcom que no faria per pròpia voluntat i per agredir-la (en qualsevol de les seves manifestacions: física, psíquica, sexual i/o econòmica) quan ho estimi oportú.

A diferència d'un episodi violent aïllat, el maltractament implica sempre un patró psicològicament abusiu cap a la persona agredida. La violència comporta el sotmetiment d'una persona per una altra.

En el cas de la violència masclista, es tracta d'una violència selectiva envers les dones pel fet de ser-ho, i també cap a les dones i els homes *que transgredeixen el mandat de gènere i el que la societat patriarcal ha definit com a identitat masculina i identitat femenina. Per tant, les agressions a lesbianes, a transsexuals -tant masculins com femenins- o a gais o bisexuals, i a les persones (dones i homes) heterosexuals que usen la seva heterosexualitat d'una forma diferent de l'establerta com a "normal", és també violència masclista.*[24]

Aquesta afirmació és coherent amb el fet que la violència masclista és majoritàriament una violència contra les dones.

Autors com Luis Bonino[25] constaten que ja existeix un consens internacional en definir la violència masculina envers les dones com *tota forma de coacció, control o imposició il·legítima per la qual s'intenta mantenir la jerarquia imposada per la cultura sexista, forçant-les a fer allò que no volen, que no facin el que volen o es convencin que el que decideix l'home és el que s'ha de fer.*

La IV Conferència Mundial de les Nacions Unides sobre les Dones (Beijing, 1995) defineix que *violència contra les dones significa qualsevol acte de violència basada en el gènere que té com a resultat, o és probable que tingui com a resultat, uns danys o patiments físics, sexuals o psicològics per a les dones, incloent-hi les amenaces dels esmentats actes, la coacció o la privació arbitrària de la llibertat, tant a la vida pública com a la privada. La violència contra les dones és una manifestació de les relacions de poder històricament desiguals entre homes i dones, les quals han originat el domini dels homes sobre les dones. Aquesta violència [...] deriva, essencialment, de les pautes culturals [...] que perpetuen la condició d'infe-*

24 Gabarró Berbegal, D. (2011).

25 Bonino, L. (2005).

En qualsevol explotació de l'obra autoritzada per la llicència es farà constar l'autoria.

rioritat atorgada a les dones en la família, en el lloc de treball, en la comunitat i en la societat.

És en aquest context que la llei catalana del dret de les dones a l'eradicació de la violència masclista[26] *utilitza aquesta expressió perquè el masclisme és el concepte que de manera més general defineix les conductes de domini, control i abús de poder dels homes sobre les dones i que, alhora, ha imposat un model de masculinitat que encara és valorat per una part de la societat com a superior. La violència contra les dones és l'expressió més greu i devastadora d'aquesta cultura, que no només destrueix vides, sinó que impedeix el desenvolupament dels drets, la igualtat d'oportunitats i les llibertats de les dones.*

I defineix (a l'article 3, punt a) la violència masclista com *la violència que s'exerceix contra les dones com a manifestació de la discriminació i de la situació de desigualtat en el marc d'un sistema de relacions de poder dels homes sobre les dones i que, produïda per mitjans físics, econòmics o psicològics, incloses les amenaces, les intimidacions i les coaccions, tingui com a resultat un dany o un patiment físic, sexual o psicològic, tant si es produeix en l'àmbit públic com en el privat.*

Aquesta violència, exercida per homes, té una causalitat complexa i multidimensional, però les seves causes primàries són les pautes culturals sexistes que mantenen i afavoreixen la superioritat masculina i la subordinació femenina. I, per descomptat, ni la biologia ni les *provocacions* o *agressivitat* de la dona són factors causals.

Els valors, creences i mandats sobre "allò que un home ha de ser", transmesos per la societat tradicional i patriarcal[27], són els fonaments d'aquesta violència.

En aquest context, el sexisme legitima la desigualtat de poder que situa en una posició social dominant l'home respecte a la dona. I també respecte a aquells altres homes que no es comporten com a tals. Així, per exemple, les agressions i l'assetjament que reben avui dia molts nois adolescents pel fet de tenir conductes que s'identifiquen com "amanerades o efeminades", més enllà que siguin o no homosexuals, és també violència masclista.

El sexisme és el germen del qual s'alimenta la violència masclista.

En conclusió, nosaltres partim de la convicció que la violència masclista és principalment una violència selectiva envers les dones, però també vers totes les persones d'ambdós sexes que no responen als patrons que la societat patriarcal defineix respecte a allò que ha de fer i sentir un home per a ser masculí i una dona per a ser femenina, i també vers la resta de persones amb corporalitats, identitats, sexualitats i expressions de gènere no normatives i que, per aquesta causa, són objecte d'agressió (psicològica, física, sexual i/o econòmica).

I això és important si volem fer visibles totes les violències masclistes que viuen les i els nostres adolescents.

26 Llei 5/2008, del 24 d'abril, del dret de les dones a l'eradicació de la violència masclista.

27 **Patriarcat:** forma d'organització social en la qual els valors socials associats al gènere masculí sostenen un poder dominant, mantenen sotmesos els valors associats al gènere femení i arbitren mecanismes de manteniment d'aquesta jerarquia social. La cultura patriarcal és androcèntrica en la mesura que situa l'home al centre del món.

En qualsevol explotació de l'obra autoritzada per la llicència es farà constar l'autoria.

CARÀCTER ESTRUCTURAL DE LA VIOLÈNCIA MASCLISTA

Així ho reconeix l'Assemblea General de l'ONU a la *Declaració sobre l'eliminació de la violència contra la dona*[28] (1993):

Reconeixent que la violència contra la dona constitueix una manifestació de relacions de poder històricament desiguals entre l'home i la dona, que ha conduït a la dominació de la dona i a la discriminació en contra seva per part de l'home i impedit el desenvolupament ple de la dona, i que la violència contra la dona és un dels mecanismes socials fonamentals pels quals es força la dona a una situació de subordinació respecte de l'home.

A l'*Estudi a fons sobre totes les formes de violència contra la dona* presentat a l'Assemblea General de l'ONU el mes de juliol de 2006 en un informe del Secretari General, es dedica un apartat al *Context general i les causes estructurals de la violència contra la dona.*[29] Entre altres coses, s'hi declara:

La violència contra la dona és a la vegada universal i particular. És universal, ja que no hi ha cap regió del món, cap país i cap cultura en què s'hagi aconseguit que les dones estiguin lliures de violència. La ubiqüitat de la violència contra la dona, que transcendeix les fronteres de les nacions, les cultures, les races, les classes i les religions, indica que les seves arrels es troben en el patriarcat -la dominació sistemàtica de les dones pels homes-. Les nombroses formes i manifestacions de la violència i les diferents experiències de violència patides per les dones apunten a la intersecció entre la subordinació basada en el gènere i altres formes de subordinació experimentades per les dones en contextos específics.

Històricament, els rols de gènere -els rols socialment construïts de les dones i els homes- han estat ordenats jeràrquicament, de manera que els homes exerceixen poder i control sobre les dones. La dominació masculina i la subordinació femenina tenen bases ideològiques i materials. El patriarcat s'ha abroquerat en formes socials i culturals, i es troba institucionalitzat en les economies locals i mundial. També ha arrelat en les ideologies formals i en el discurs públic.

I nosaltres afegim que el patriarcat, a més de legitimar la dominació masculina i la subordinació femenina, rebutja i menysprea els homes "feminitzats" i les dones "masculinitzades" que no es corresponen amb els patrons de masculinitat i feminitat dominants.

28 Resolució de l'Assemblea General 48/104, de 20 de desembre de 1993.
29 El context general i les causes estructurals de la violència contra la dona. Informe del Secretari General de l'ONU, pàgines 32-38.

FORMES I ÀMBITS DE LA VIOLÈNCIA MASCLISTA

• Formes de la violència masclista

La Llei del dret de les dones a l'eradicació de la violència masclista defineix les següents formes de violència:

A) *Violència física: comprèn qualsevol acte o omissió de força contra el cos d'una dona, amb el resultat o el risc de produir-li una lesió física o un dany.*

B) *Violència psicològica: comprèn tota conducta o omissió intencional que produeixi en una dona una desvaloració o un patiment, per mitjà d'amenaces, humiliació, vexacions, exigència d'obediència o submissió, coerció verbal, insults, aïllament o qualsevol altra limitació del seu àmbit de llibertat.*

C) *Violència sexual i abusos sexuals: comprèn qualsevol acte de naturalesa sexual no consentit per les dones, inclosa l'exhibició, l'observació i la imposició, per mitjà de violència, intimidació, prevalença o manipulació emocional, de relacions sexuals, amb independència que la persona agressora pugui tenir amb la dona o la menor una relació conjugal, de parella, afectiva o de parentiu.*

D) *Violència econòmica: consisteix en la privació intencionada i no justificada de recursos per al benestar físic o psicològic d'una dona i, si escau, de llurs filles o fills, i la limitació en la disposició dels recursos propis o compartits en l'àmbit familiar o de parella.*

Aquesta tipologia és també aplicable a les situacions de violència masclista que afecten nois i noies que trenquen amb la normativitat de sexes, gèneres i desitjos del model patriarcal.

• Àmbits de la violència masclista

A) *Violència en l'àmbit de la parella: consisteix en la violència física, psicològica, sexual o econòmica exercida contra una dona i perpetrada per l'home que n'és o n'ha estat el cònjuge o per la persona que hi té o hi ha tingut relacions similars d'afectivitat.*

B) *Violència en l'àmbit familiar: consisteix en la violència física, sexual, psicològica o econòmica exercida contra les dones i les menors d'edat en el si de la família i perpetrada per membres de la mateixa família, en el marc de les relacions afectives i dels lligams de l'entorn familiar. No s'hi inclou la violència exercida per l'àmbit de la parella definida en l'apartat primer.*

En qualsevol explotació de l'obra autoritzada per la llicència es farà constar l'autoria.

C) *Violència en l'àmbit laboral: consisteix en la violència física, sexual o psicològica que es pot produir en el centre de treball i durant la jornada laboral, o fora del centre de treball i de l'horari laboral si té relació amb la feina, i que pot adoptar dues formes: assetjament per raó de sexe i assetjament sexual.*

D) *Violència en l'àmbit social o comunitari. Comprèn les manifestacions següents:*

- *Agressions sexuals: consisteixen en l'ús de la violència física i sexual exercida contra les dones i les menors d'edat que està determinada per l'ús premeditat del sexe com a arma per demostrar poder i abusar-ne.*
- *Assetjament sexual.*
- *Tràfic i explotació sexual de dones i nenes.*
- *Mutilació genital femenina o risc de patir-la: inclou qualsevol procediment que impliqui o pugui implicar una eliminació total o parcial dels genitals femenins o/i produeixi lesions, encara que hi hagi consentiment exprés o tàcit de la dona.*
- *Matrimonis forçats.*
- *Violència derivada de conflictes armats: inclou totes les formes de violència contra les dones que es produeixin en aquestes situacions com ara l'assassinat, la violació, l'esclavatge sexual, l'embaràs forçat, l'avortament forçat, l'esterilització forçada, la infecció intencionada de malalties, la tortura o els abusos sexuals.*
- *Violència contra els drets sexuals i reproductius de les dones, com ara els avortaments selectius i les esterilitzacions forçades.*

E) *Qualssevol altres formes anàlogues que lesionin o siguin susceptibles de lesionar la dignitat, la integritat o la llibertat de les dones.*

• La violència psicològica i sexual: les grans invisibles

En l'adolescència, les violències més habituals són la psicològica i la sexual, però són alhora les formes que menys identifiquen els i les adolescents com a manifestacions de violència.

La violència psicològica contra noies i nois es concreta sovint en vexacions privades i/o públiques, insults, control abusiu d'allò que fan, aïllament/soledat, amenaces en cas de no fer el que es vol, etc.

La violència en l'àmbit sexual es concreta sovint en pràctiques de risc, per exemple la manca i negació d'utilització de mètodes contraceptius, i en el fet de no tenir en compte els desitjos i necessitats de la noia per tal que pugui gaudir del sexe amb plaer; obligar-la a fer allò que desitja i excita el noi obviant la voluntat de la noia, etc.

L'experiència ens diu que aquestes situacions abusives són freqüents però, en canvi, tant la majoria de les recerques consultades com la nostra pràctica ens diuen que hi ha un percentatge força alt d'adolescents que no identifiquen aquestes pràctiques com a violència. La causa és clara: la pervivència d'un imaginari col·lectiu sexista i patriarcal sobre quin és el mandat que rep un home per tal de ser masculí i una dona per tal de ser femenina.

En qualsevol explotació de l'obra autoritzada per la llicència es farà constar l'autoria.

MECANISMES I FACTORS D'INVISIBILITZACIÓ DE LA VIOLÈNCIA MASCLISTA

Tal com expressa la Declaració de l'Assemblea General de l'ONU sobre l'eliminació de la violència contra la dona[30], la violència masclista neix dels valors mateixos que la cultura ha establert per a la convivència social; és el que es denomina violència estructural.

En conseqüència, la violència masclista s'ha proveït de mites que la legitimen i de mecanismes que la justifiquen, l'oculten i minimitzen tot mantenint la seva impunitat i facilitant la seva reproducció. Aquests mites i mecanismes d'ocultació estan presents en la cultura sota diverses formes i tothom n'està impregnat: qui rep la violència, qui l'exerceix, familiars, amistats, mitjans de comunicació, i també els i les professionals dels serveis.

Reconèixer i identificar aquests mites forma part ineludible d'un abordatge de la violència que pretén la seva eradicació i l'atenció tant a les persones que la viuen com a les que l'exerceixen.

En aquest apartat volem identificar els principals obstacles que trobem en la nostra societat i en els nostres serveis en el procés de fer visibles i de procedir a la identificació i l'abordatge de la violència masclista. En concret n'analitzarem tres:

- La manca de consciència sobre la pervivència del sexisme en la nostra societat.
- Alguns mites i la seva desconstrucció.
- L'impacte de la violència en els i les professionals de serveis de l'àmbit de l'educació formal, la salut i els serveis socials.

Vegem cada un d'ells.

LA MANCA DE CONSCIÈNCIA SOBRE LA PERVIVÈNCIA DEL SEXISME EN LA NOSTRA SOCIETAT[31]

No hi ha prou consciència sobre la pervivència del sexisme en la nostra societat i els seus efectes a través de moltes microviolències quotidianes que estan incorporades dins de la normalitat del dia a dia.

Parlar de la necessitat d'incorporar una mirada de gènere tant en l'anàlisi de la realitat com en l'àmbit de la intervenció desperta sovint un cert rebuig perquè es considera que s'està fent una lectura esbiaixada des de determinats postulats feministes.[32] *Aquest posicionament dificulta la visualització de la pervivència del sexisme i dels mecanismes que el vinculen amb les relacions abusives de parella i altres manifestacions de violència de gènere. Dit en altres paraules, dificulta la prevenció primària i la detecció precoç d'aquestes situacions per manca d'identificació de determinats indicadors com a senyals d'alarma.* I, en conseqüència, dificulta la visualització i la intervenció en situacions de violència manifesta.

En termes generals, el sentir majoritari de la nostra societat és que hem avançat molt en igualtat de gènere, encara que quedin aspectes per millorar encara. Però les diferents investigacions[33] realitzades amb adolescents i portades a terme per universitats i organismes d'arreu l'Estat espanyol coincideixen en constatar com la nostra societat, malgrat els innegables avanços dels últims anys, continua sent sexista.

30 Resolució de l'Assemblea General de l'Organització de les Nacions Unides 48/104, de 20 de desembre de 1993.

31 Document *Recomanacions per a la prevenció de relacions abusives de parella*. Circuit Barcelona contra la violència vers les dones. 7 de maig de 2010.

32 Al respecte volem fer la reflexió següent: les teories socials i filosòfiques amb perspectiva de gènere i feministes, com altres teories filosòfiques i socials que s'empren actualment, s'han desenvolupat en l'àmbit universitari acadèmic. És el cas dels Estudis de Dones i Gènere (Women's Studies), amb una creixent acceptació i difusió des de finals dels anys seixanta als EUA i a Europa, tot i tenir precedents abans de la Il·lustració.

33 Vegeu-ne el llistat al capítol de referències bibliogràfiques.

En qualsevol explotació de l'obra autoritzada per la llicència es farà constar l'autoria.

L'any 2009 el diari *La Vanguardia*[34] feia un reportatge sobre el tema a partir dels resultats obtinguts per diferents recerques realitzades fins a la data i que coincidien en assenyalar el que manifestava una de les fonts consultades per aquest mitjà de comunicació:[35]

Sí que hi ha un avanç important en la generació d'adolescents; en les nostres investigacions amb alumnes i famílies que cursen educació secundària obligatòria (ESO) hem trobat un rebuig generalitzat a les creences sexistes més explícites que associen masculinitat i violència o qüestionen la igualtat de drets entre homes i dones; però el rebuig disminueix sensiblement quan els estereotips sexistes es relacionen amb diferències en l'educació i l'expressió emocional.

"(…) existeix un sexisme més enllà de la igualtat d'oportunitats, un sexisme basat en la dualitat femení-masculí que es manté sobretot en l'educació emocional". Alguns autors i autores el denominen sexisme benèvol o neosexisme per contraposició al sexisme tradicional, hostil i bel·ligerant.

En conclusió, la nostra societat és sexista però ens costa veure-ho, sobretot quan aquest sexisme es disfressa de reconeixement, afecte i admiració (neosexisme, sexisme tenyit de benevolència).

I aquest sexisme benèvol o neosexisme té conseqüències directes en els rols socials diferenciats que assumeixen homes i dones i que afecten tant el repartiment de les tasques domèstiques i la cura dels membres de la família, com el temps i les activitats d'oci, les opcions en la tria dels estudis, en el tipus d'activitat laboral, en l'accés a llocs de comandament i càrrecs directius de les empreses públiques i privades, per posar només alguns exemples.

ALGUNS MITES I LA SEVA DESCONSTRUCCIÓ

Els mites sobre la violència masclista són diversos i canviants segons el grau de sensibilització social, i constitueixen el contingut, el raonament en què es fonamenten els mecanismes d'ocultació i legitimació.

A continuació oferim un recull d'alguns dels mites de violència masclista més estesos en la nostra societat (ciutadania en general i professionals dels serveis), i també entre la població adolescent.

Abordem els mites de l'*amor romàntic*[36] en un apartat específic donada la seva importància, ja que representen uns dels principals factors de risc que fan probable viure i/o exercir relacions afectivosexuals abusives en l'adolescència.

D'altra banda, som conscients que no abordem altres mites que afavoreixen la violència masclista dirigida a adolescents amb corporalitats, identitats i expressions de gènere i sexualitats no normatives. Aquesta tasca haurà de ser represa en futures protocol·litzacions.

Acollint-nos a un criteri didàctic, hem atribuït cada argument de desconstrucció a un mite determinat encara que, sovint, pot donar resposta simultàniament a alguns dels mites que enumerem a continuació.

34 *La Vanguardia*. 28 de febrer de 2009. ES, p. 18-21.
35 María José Díaz-Aguado, catedràtica de Psicologia de l'Educació de la Universitat Complutense (Madrid).
36 Els mites de l'amor romàntic estan desenvolupats en aquest capítol a les pàgines 58 a 63.

En qualsevol explotació de l'obra autoritzada per la llicència es farà constar l'autoria.

• Respecte de la violència masclista en general

Mites	Arguments per a la seva desconstrucció
Es dóna entre gent de baix nivell cultural i econòmic. És més freqüent en famílies problemàtiques.	– La violència masclista es dóna en totes les classes socials. La diferència està en el tipus de recursos a què acudeixen les persones afectades. Les classes baixes i mitjanes s'adrecen més als serveis públics (serveis socials, salut, etc.), mentre que les classes altes ho fan en molta menor mesura i opten per altres alternatives. Aquesta és una conclusió recurrent en tots els estudis realitzats, tal com succeeix en tots els estudis sobre maltractament infantil realitzats en diferents territoris de l'Estat. **La violència masclista és transversal a totes les capes socials.** – Afecta dones i homes de tots els nivells formatius (llicenciatures, estudis superiors, estudis obligatoris completats, estudis primaris i ESO inacabada, etc.)[37]. Els estudis, el volum de coneixements, no són en si mateixos factors que impedeixen la violència. En 2013 el 54,39% de les dones ateses per l'EAD per situacions de violència masclista tenien batxillerat, cicles formatius o estudis universitaris i un 12,50%, l'ESO acabada[38]. En els nostres serveis atenem advocades, professores, periodistes, etc. víctimes de la violència masclista.
La nostra societat actual ja hauria superat aquest problema, tret de casos aïllats, si no fos per l'arribada de persones estrangeres amb costums i valors masclistes que aquí ja tenim superats.	– En 2013 les dones ateses per violència masclista a l'EAD tenien majoritàriament nacionalitat espanyola (58,22%) davant d'un 41,78% de dones estrangeres[39]. Cal afegir, a més, que moltes dones espanyoles que viuen situacions de violència masclista recorren als seus propis recursos personals i familiars, mentre que moltes estrangeres solen trobar-se mancades de xarxes de suport que les puguin ajudar, de manera que han de recórrer als serveis públics. Això no és obstacle per constatar que determinades creences d'algunes cultures fomenten la desigualtat entre home i dona i justifiquen o disculpen la violència exercida per l'home contra la dona. Però aquest fet no pot amagar que la majoria dels casos atesos pels serveis socials ambulatoris de titularitat pública són de dones maltractades espanyoles i que la majoria dels homes maltractadors són també espanyols. – Segons les dades del Ministerio de Sanidad, Políticas Sociales e Igualdad, en 2013 es van produir 54 feminicidis, dels quals l'agressor en un 68,5% dels casos va néixer a l'Estat espanyol. I pel que fa a les dones assassinades, el 70,4% també eren nascudes a l'Estat espanyol.

37 Instituto de la Mujer 2002 i 2006. Macroenquesta sobre la violència contra les dones.
38 *Memòria 2013 de l'Equip d'Atenció a les Dones.* Direcció del Programa de Dona de l'Ajuntament de Barcelona.
39 *Memòria 2013 de l'Equip d'Atenció a les Dones.* Direcció del Programa de Dona de l'Ajuntament de Barcelona.

En qualsevol explotació de l'obra autoritzada per la llicència es farà constar l'autoria.

Mites	Arguments per a la seva desconstrucció
Pot passar quan hi ha conflictes de parella.	*En les relacions és normal que hi pugui haver conflictes, però aquests no justifiquen la violència. En les relacions entre iguals els conflictes es resolen dialogant i negociant, a vegades a favor d'un i a vegades a favor de l'altra. Quan hi ha una de les parts que sempre surt perdent, i ni tan sols calen conflictes perquè hi hagi agressions amb regularitat (verbals, físiques, sexuals...) estaríem parlant de relacions abusives, parlem de relacions de poder*[40].
És més greu la violència física que la psicològica.	– *La violència psicològica i la violència física tenen el mateix objectiu: sotmetre la voluntat de la dona. Totes dues provoquen un dany important i sovint hi conviuen. En són alguns exemples els insults, les amenaces, els menyspreus, el control sobre els diners, la gelosia, les desautoritzacions i qüestionaments, no respectar o valorar el temps propi i les aficions de la parella, imposar, cridar, ignorar, etc.*[41] – La violència psicològica pot ser també letal en tant que pot induir al suïcidi com una sortida desesperada per alliberar-se de la violència, pot destruir la personalitat o pot provocar un trastorn mental com a conseqüència del patiment viscut.
S'exagera massa: és un problema que afecta una minoria però ara se'n parla molt perquè està de moda.	L'Enquesta de violència masclista a Catalunya realitzada l'any 2010 pel Departament d'Interior de la Generalitat va donar com a resultat que a Catalunya un 26,6% de les dones consultades va manifestar que havien sofert alguna agressió masclista d'especial gravetat al llarg de la seva vida. A la ciutat de Barcelona aquest percentatge s'eleva al 29,9%. Des de l'any 2004 fins al 2013, ambdós inclosos, el masclisme ha assassinat a l'Estat espanyol 641 dones en l'àmbit de la relació de parella; és a dir, unes 64 mortes de mitjana anual. La violència masclista no és un problema menor del qual es parli ara perquè estigui de moda. És un problema social de primera magnitud.

40 *Quan es parla de violència contra les dones encara creus que...* Districte i PIAD de les Corts. Ajuntament de Barcelona. Novembre de 2010.
41 *Quan es parla de violència...* Obra citada.

En qualsevol explotació de l'obra autoritzada per la llicència es farà constar l'autoria.

• Respecte de les dones que viuen violència masclista

Mites	Arguments per a la seva desconstrucció
Una dona normal no es deixa maltractar. Avui dia, si les dones ho suporten, és perquè volen. Quan la dona fa anys que suporta violència i no deixa l'home per alguna cosa deu ser.	*Sortir-se d'una situació de violència masclista és difícil, ja que aquestes situacions generen por, inseguretat, vergonya, problemes econòmics, dependència, aïllament, sentiments de culpa... Moltes vegades es pensa erròniament que si es té fills o filles val més aguantar, però els nens i nenes també en són víctimes i cal protegir-los. Tot i les dificultats, hi ha moltes dones que aconsegueixen sobreviure aquestes situacions i tirar endavant.*[42]
Hi ha dones que "s'ho busquen".	*No hi ha cap tipus de "provocació" que justifiqui un cop o una bufetada. Els homes que exerceixen la violència a casa intenten permanentment justificar la seva conducta en les "provocacions", cosa que els permet eludir la seva responsabilitat. Els acords masoquistes no entren dins la definició de violència domèstica. En la major part dels casos les dones que pateixen situacions cròniques de violència no en poden sortir per moltes raons: emocionals, socials, econòmiques, etc. A més, una dona que és víctima de maltractaments experimenta sentiments de culpa i de vergonya molt intensos, que moltes vegades li impedeixen demanar ajuda. En cap cas, però, experimenten plaer en la situació d'abús; els sentiments més comuns són la por, la impotència i la feblesa.*[43]
Hi ha dones a qui els agraden els homes violents.	Partim de la base que cap persona desitja ser maltractada. Els acords masoquistes no formen part de la violència masclista. Hi ha dones que poden sentir-se atretes per un determinat perfil d'home, que pot presentar-se com l'ideal de "mascle". Segurament no se senten atretes per un home violent, sinó per un home fort, valent, assertiu, amb capacitat de lideratge, i que comparteix de manera intensa els mites de l'amor romàntic (gelosia, control, entrega total, protecció, exclusivitat). D'altra banda, en un nivell microsistèmic i pel que fa a algunes dones que han crescut en entorns en els quals la violència masclista està normalitzada, pot passar que acceptin relacions afectivosexuals abusives, esporàdiques o de parella, confonent-les amb amor, protecció i complicitat.

42 *Quan es parla de violència...* Obra citada.
43 *Implica't. Programes comunitaris de prevenció de la violència de gènere.* 2001. Col·lecció Guies Metodològiques, 3. Diputació de Barcelona.

En qualsevol explotació de l'obra autoritzada per la llicència es farà constar l'autoria.

Mites	Arguments per a la seva desconstrucció
La violència masclista es dóna sobretot en un determinat perfil de dones més passives i insegures.	*Són precisament les situacions de violència les que sovint generen inseguretat i por. A més, pensar que només hi ha un tipus de dona que es pot trobar en aquesta situació estigmatitza les víctimes de violència i fa que a moltes altres dones els sigui més difícil identificar-la. Qualsevol dona pot trobar-se en una situació de violència de gènere.*[44] Entre els múltiples mecanismes d'ocultació cal destacar la desacreditació si no la culpabilització directa de la víctima: "la irascibilitat, fantasiositat o immaduresa de les dones, les sospites i dubtes sobre el comportament adequat de l'esposa o la xicota (ella sempre surt, alguna cosa deu haver fet, sempre està provocant, o el que darrerament s'empra més: si aguanta, és perquè vol)". Generalment els agressors culpen de manera subtil però directa i constant de les seves agressions les mateixes víctimes, aprofitant les debilitats i inseguretats d'aquestes, i aconsegueixen no només el silenci i la paràlisi de la víctima, sinó que fins i tot s'autoinculpi. A vegades la desacreditació fa servir una terminologia gairebé professional: histèrica, desequilibrada, emocionalment inestable i immadura, de caràcter feble, inadaptada (rebel), egocèntrica (capriciosa). Una terminologia que pot arribar a ser incapacitant per a les dones. D'aquesta manera es desplaça l'atenció cap a les mancances de la víctima i s'oblida una vegada més la responsabilitat de la violència. Les agressions romanen impunes i, a vegades, fins i tot es justifiquen. En debilitar a la víctima, la continuïtat de la situació de violència està servida. En aquesta mateixa línia d'ocultació de la violència masculina es troba el mite de les denúncies falses de les dones en litigis de separació i la manca de recerca sobre les denúncies que fan els homes maltractadors prèviament denunciats, quan acusen les seves parelles dones com a maltractadores i males mares. Tal com explica la presidenta de l'Observatori contra la Violència de Gènere del Consell General del Poder Judicial, *hi ha estudis del Consell del Poder Judicial que confirmen que les possibles denúncies falses són mínimes. (...) es constata que no s'han detectat més de 25 casos de possible denúncia falsa, quan la mitjana anual de denúncies per violència de gènere en els jutjats és de 134.000. El percentatge que surt de possibles denúncies falses és del 0,014... El que em preocupa és que el mite de les denúncies falses torna a posar sobre la taula la idea o mite segons el qual les dones denuncien falsament, que són mentideres, i això fa molt de mal, perquè les dones que estan valorant denunciar, quan estan en aquesta situació de vulnerabilitat, en sentir aquest tipus d'arguments pensen que no se les creurà.*[45]
La violència masclista de debò es dóna quan hi ha agressions físiques.	Tal com diu la llei, la violència masclista pot ser física i/o psicològica, i/o sexual i/o econòmica. Per tant, hi ha situacions de violència masclista sense agressions físiques que, en canvi, poden tenir una especial gravetat per a la persona que la rep. Hi ha situacions de violència masclista que són letals per a qui les viu, però que en canvi mai no s'han manifestat a través d'agressions físiques com, per exemple, suïcidis induïts o destrucció de la personalitat.

44 *Quan es parla de violència...* Obra citada.

45 Extracte d'una entrevista a la magistrada Inmaculada Montalbán, presidenta des de 2008 de l'Observatori contra la violència de gènere del Consell General del Poder Judicial, que va ser divulgada en "Público.es" l'11 de març de 2013.

En qualsevol explotació de l'obra autoritzada per la llicència es farà constar l'autoria.

• Respecte als homes que exerceixen violència masclista

Mites	Arguments per a la seva desconstrucció
Els homes normals no maltracten	La gran majoria dels homes que maltracten mostren un comportament totalment normalitzat des del punt de vista social. Cal recordar que la violència masclista és selectiva i que la gran majoria de maltractadors només exerceixen la violència contra les seves parelles o exparelles i, potser, també de manera directa contra els infants i adolescents i contra altres persones significatives per a la dona. Són persones que en l'àmbit públic no tenen comportaments agressius, violents o conflictius. És una proporció molt minsa la dels maltractadors que tenen un llindar molt baix de tolerància a la frustració i reaccionen de manera agressiva o violenta de manera indiscriminada, no només en l'àmbit privat, sinó també en l'àmbit públic. Molts homes maltractadors reaccionen de manera violenta perquè senten amenaçada la seva masculinitat; se senten amenaçats com a homes. I reaccionen de manera violenta per recuperar la seva identitat com a home.
És el resultat de l'alcoholisme i/o altres drogues.	*Una de les creences més esteses és que el consum d'alcohol pot afavorir l'aparició de conductes violentes. No obstant això, l'experiència ens diu que moltes persones alcohòliques no utilitzen la violència a casa i que moltes altres que mantenen relacions abusives no consumeixen alcohol.*[46] L'alcohol i les drogues no fan que les persones es tornin violentes. Aquestes substàncies poden actuar com a facilitadors, però no en són la causa. Les dades al respecte informen d'una important presència d'alcohol i/o drogues en els incidents violents de la violència masclista, però aquesta segueix sent selectiva contra les "seves" dones. Alhora, també s'informa que la majoria dels homes que tenen problemes d'alcohol o drogues no maltracta les seves dones.[47] L'home consumidor que exerceix violència sol posar l'alcohol i/o les drogues com a excusa per no responsabilitzar-se del seu comportament violent.
Es tracta d'homes que tenen algun problema mental.	El percentatge d'homes violents amb les seves parelles que han estat diagnosticats d'alguna malaltia mental és mínim. Entre la població d'homes que exerceixen violència contra les seves parelles no hi ha un nombre significativament més alt de malalts mentals que entre la població general. No és possible considerar que la causa del maltractament en general sigui la presència d'un trastorn mental, tot i que pot ser així en alguns casos concrets. El maltractador és conscient dels seus actes i sap el dolor que infligeix.[48]

46 *Implica't. Programes...* Obra citada.
47 Bosch E. i Ferrer V. (2002).
48 Bosch E. i Ferrer V. (2002).

En qualsevol explotació de l'obra autoritzada per la llicència es farà constar l'autoria.

Mites	Arguments per a la seva desconstrucció
Els homes que maltracten ho fan perquè són impulsius, perden el control amb facilitat.	*Ser impulsiu no vol dir ser violent. La majoria dels homes que són violents amb la seva família no ho són pas a la feina o al carrer, fins i tot poden ser persones reconegudes i respectades en altres entorns. L'abús sempre és deliberat, en sigui o no conscient la persona que l'exerceix, i busca sotmetre l'altra persona al marge de quins siguin els seus desitjos, expectatives i voluntat.*[49]
Es deu a la falta de feina, l'estrès laboral o problemes personals	*Moltes persones tenen problemes de tot tipus i no per això són violentes. L'ús de la violència del tipus que sigui no depèn de la situació viscuda, sinó que és una manera de controlar i dominar la dona.*[50] L'estrès escolar, laboral o l'estrès per altres causes tampoc és considerat una causa de la violència exercida contra la parella, sinó com a desencadenant d'episodis d'agressió en l'home que exerceix violència.[51]

EL MITE DE L'AMOR ROMÀNTIC

El mite de l'amor romàntic és un conjunt de creences i valoracions sobre el que és "estimar i ser estimat de veritat" en el nostre context social, i de la mateixa manera que les identitats de gènere, són transmeses a través dels processos de socialització.

Com hem vist anteriorment, aquests processos socialitzen de manera diferent en funció del sexe/gènere. En el cas de les noies, i malgrat l'avanç aconseguit en els últims temps, tot allò que té a veure amb l'amor, la parella i la formació d'una família continua tenint molta importància, mentre que en el cas dels nois l'amor se situa en un lloc no prioritari, per darrere de l'èxit i el reconeixement social.[52]

A més a més, existeix una idea compartida del que significa l'amor i les relacions de parella, amb característiques i atribucions diferenciades per al noi i la noia, que es basa en una sèrie de conductes i actituds que fàcilment poden ser qualificades d'abusives si tenim la mirada entrenada en detectar aquestes formes de violència.

Per això és important conèixer les característiques del mite de l'amor romàntic tal com el compartim socialment, aprendre a diferenciar els riscos que s'hi amaguen i considerar-lo com un factor de risc en el desenvolupament de relacions afectivosexuals abusives.

L'amor romàntic com a conjunt de creences sobre l'amor de parella va aparèixer al segle XVIII i continua vigent en l'actualitat. Entre les seves característiques i creences trobem les següents[53]:

- la idealització de l'altra persona
- l'entrega total a l'altra persona
- el desig de presència constant
- l'amor com a element central de l'existència humana
- el perdó i justificació de qualsevol comportament en nom de l'amor
- la vinculació entre amor i sexe
- l'exclusivitat sexual
- la capacitat de l'amor per triomfar davant de qualsevol adversitat
- la presumpció d'heterosexualitat
- la presumpció d'amor etern
- la consideració de la gelosia com a signe d'amor
- la vinculació entre amor i sofriment
- la idea "l'amor és cec" (impulsiu i incontrolable)

Aquestes característiques i creences sobre l'amor donen lloc a tot un seguit de creences, suposicions i expectatives que es coneixen com a mites de l'amor romàntic i que s'analitzen a continuació[54].

49 *Quan es parla de violència...* Obra citada.
50 *Quan es parla de violència...* Obra citada.
51 Bosch E. i Ferrer V. (2002).
52 Bosch, E. et al (2007).
53 *El sexe dels Àngels. Recursos per a la educació amb perspectiva de gènere i LGTB.* Ajuntament de Barcelona (2011).
54 Bosch, E. et al. (2007).
Luzón, J.M. (2011).

En qualsevol explotació de l'obra autoritzada per la llicència es farà constar l'autoria.
CC BY NC ND

1. La mitja taronja

Mite de "La mitja taronja" o de "L'amor vertader predestinat"	
En què consisteix	Consisteix a creure que en algun lloc existeix una persona predestinada per ser la nostra parella, que és la persona ideal i que hem de trobar en algun moment o altre de la nostra vida. A més, aquesta persona és l'única parella ideal possible.
Altres creences o mites associats	– La complementarietat: les persones necessiten l'amor que dóna una parella per sentir-se completes a la vida. – El raonament emocional: quan algú sent atracció "química" és garantia de compatibilitat de parella i, per tant, si se sent, és que l'altra persona és la parella ideal. – La creença segons la qual només hi ha un amor veritable a la vida: i per aquest motiu, és indispensable resistir i sacrificar-se el que faci falta per tal de no perdre l'altra persona, perquè és la predestinada, és impossible tornar-se a enamorar d'una altra persona.
Conseqüències	El perill de l'acceptació d'aquest mite sobre l'existència d'una persona ideal és que pot dur a unes expectatives i una exigència desmesurades sobre la parella (amb el consegüent i elevat risc de decepció), o bé a una tolerància excessiva que pot dur a no voler trencar la relació per més que sigui nociva (a la parella se li ha de perdonar tot, i no es pot trencar amb ella perquè trencar amb la parella ideal seria un fracàs del projecte de vida). D'altra banda, l'acceptació del mite de la mitja taronja pot provocar sentiments de buidor, angoixa o baixa autoestima entre persones solteres, divorciades, asexuals o que no tenen "èxit" en les seves relacions de parella, així com actituds de menyspreu o de compassió cap a elles.

2. L'amor només és entre homes i dones

El mite de la parella heterosexual	
En què consisteix	Mite segons el qual l'amor es dóna en una relació entre un home i una dona, pressuposant que els homes i les dones es complementen, i que per tant les relacions amoroses han de ser heterosexuals. També s'assumeix que aquest model és el natural en totes les èpoques històriques i en totes les cultures.
Altres creences o mites associats	– El matrimoni: creença que l'amor romàntic i passional ha de conduir a la unió estable. Es tracta d'una idea de finals del segle XIX que uneix per primera vegada els conceptes de l'amor romàntic, el matrimoni i la sexualitat, deixant de banda el matrimoni concertat per donar pas al matrimoni per amor.
Conseqüències	El perill d'aquesta creença és que pot generar rebuig (o autorebuig) a les persones gais, lesbianes, intersex, bisexuals, transsexuals, etc.

En qualsevol explotació de l'obra autoritzada per la llicència es farà constar l'autoria.

3. L'amor fa mal

El mite del dolor	
En què consisteix	Segons aquesta creença, l'amor implica patiment, sacrifici i resignació. No importa la gravetat dels conflictes de parella perquè l'amor aconseguirà superar aquesta situació. La creença en aquest mite es troba reflectida en alguns refranys populars com ara "qui bé et voldrà, plorar et farà" o "tant et vull que et trec un ull".
Altres creences o mites associats	– El mite de la compatibilitat entre amor i maltracte: considera que estimar és compatible amb el dany o l'agressió, ja que l'amor es basa en el patiment. – La creença que l'amor veritable ho perdona, ho aguanta tot. Aquesta creença dóna peu al xantatge i a la manipulació de la parella "si m'estimessis de veritat, em perdonaries". – La normalització del conflicte: tot el que succeeixi en les primeres fases de la relació (amb independència de la gravetat dels fets) és propi sempre del procés d'adaptació i forma part del rodatge normal. – La creença que els pols oposats s'atrauen i s'entenen millor. Aquesta creença popular està relacionada amb la normalització o minimització del conflicte, quan la realitat demostra que com més coses en comú tingui una parella, millor anirà la seva relació.
Conseqüències	Davant d'aquest mite, cal tenir en compte que si bé les relacions humanes impliquen pactes, renúncies i cessions, portar aquesta idea fins a segons quins extrems pot implicar comportaments submisos, resignats i la justificació de conductes violentes. D'altra banda, cal tenir en compte que moltes d'aquestes conductes són molt subtils i estan legitimades per l'entorn social (sexisme benèvol), tot i que constitueixen estratègies de control i dominació que atempten contra l'autonomia personal de les dones, o dels homes que no responen als patrons de la masculinitat hegemònica.

En qualsevol explotació de l'obra autoritzada per la llicència es farà constar l'autoria.

4. L'amor només correspon a dues persones

El mite sexista de la fidelitat i l'exclusivitat	
En què consisteix	Creença segons la qual els desitjos amorosos i sexuals se satisfan dins de la parella. L'exclusivitat es refereix al fet que les relacions amoroses i sexuals tenen lloc exclusivament dins de la parella. La fidelitat implica que no es pot estar enamorat/ada de més d'una persona alhora. Cal posar de relleu que aquesta creença s'aplica amb criteris diferents a dones i homes, de manera que, segons el sexisme, el nivell d'exigència de "fidelitat" en una dona no és el mateix que en un home.
Conseqüències	El perill de la creença en aquest mite és que, en funció de les expectatives sobre la relació de parella, en funció dels pactes i del nivell de comunicació i confiança, es poden donar situacions de manca de sinceritat, repressió dels desitjos, gelosia i desconfiança, que poden derivar en importants conflictes de parella i abusos que es justifiquen per la sospita o el trencament del suposat pacte de fidelitat.

5. L'amor és per sempre

El mite de la constància	
En què consisteix	Aquest mite es basa en la creença que l'amor es manté constant al llarg del temps, si una persona deixa d'estar enamorada, és que ja no estima la seva parella. Davant aquest mite cal recordar que, tot i que hi ha qui afirma que "després de 45 anys ens estimem com el primer dia", la gran majoria de les persones confessa que l'enamorament apassionat inicial no és permanent i que els sentiments evolucionen al llarg del temps. En algunes etapes l'amor és més passional i en d'altres l'amor es basa més aviat en elements com ara la comprensió, la complicitat, l'estabilitat, l'acompanyament, els silencis, els records compartits o la cura mútua. Que acabi l'enamorament no vol dir que s'hagi acabat l'amor.
Altres creences o mites associats	La perdurabilitat, passió eterna i equivalència: aquesta creença es basa en la idea que l'amor és equivalent a l'enamorament passional, de manera que la relació de parella al cap dels anys ha de tenir la mateixa passió que al principi, i si no, no s'està enamorat.
Conseqüències	Creure en l'amor per sempre fa caure en el mite de la mitja taronja. Si ja no s'està enamorat com el primer dia, vol dir que no és la persona predestinada. També pot ser que si la relació passional dels primers temps es basa en una relació abusiva i/o violenta, es corri el risc de perpetuar aquest abús/violència.

En qualsevol explotació de l'obra autoritzada per la llicència es farà constar l'autoria.

6. La gelosia és una mostra d'amor

El mite de la gelosia	
En què consisteix	La gelosia és un signe d'amor. Si sents gelosia, és que la parella t'importa, i si no en sents, és que no t'importa gaire. La gelosia s'acostuma a descriure com un estat emotiu d'inseguretat, por, recel, sospita, desconfiança, angoixa, etc. davant el fet (o la possibilitat) que una altra persona sigui preferida a nosaltres amorosament.
Conseqüències	En nom de la gelosia es poden donar actituds i comportaments de control constant, d'acusació, de càstig, de xantatge… A més, aquesta creença està íntimament lligada a la concepció de l'amor com a possessió i als desequilibris de poder en les relacions de parella.

7. L'amor és cec (irracional)

El mite de la ceguesa	
En què consisteix	Consistex a creure que l'amor és cec i aleatori, apareix quan vol, no es pot controlar, no té res de racional ni està influït per factors socials ni culturals, de manera que no podem fer res per evitar el patiment que ens pot estar generant l'altra persona, ja que "n'estic enamorat/da perdudament i he perdut la meva capacitat d'allunyar-me d'allò que em fa mal".
Conseqüències	Aquest mite fa que la persona es resigni a acceptar el que li passa, ja que forma part de l'amor i no pot fer-hi res.

8. L'amor ho pot tot

El mite de l'omnipotència de l'amor	
En què consisteix	Creure que les persones canviaran per amor, perquè l'amor "tot ho pot" i que, a més a més, l'amor és suficient per superar tots els obstacles que sorgeixin en una relaci
Conseqüències	Aquesta creença pot portar a acceptar i tolerar comportaments de la parella clarament ofensius des del convenciment que canviarà l'altra persona perquè "l'amor tot ho pot".

En qualsevol explotació de l'obra autoritzada per la llicència es farà constar l'autoria.

9. L'amor és el més important a la vida

L'entrega total	
En què consisteix	Mite basat en la idea de "fusió amb l'altra persona", de deixar de banda la pròpia vida. De donar tot a l'altra persona sense esperar res a canvi, de sacrificar-se sense esperar reciprocitat ni gratitud.
Altres creences o mites associats	– Si s'estima, s'ha de renunciar a la intimitat, no poden existir secrets i la parella ha de saber tot sobre l'altra persona. – L'amor com a procés de despersonalització, entendre que l'amor implica sacrificar el "jo" per identificar-se amb l'altra persona, oblidant la pròpia identitat i vida.
Conseqüències	Aquest mite és la base per sostenir relacions de dependència i de submissió. A més, la renúncia a l'espai íntim, a la pròpia vida, poden donar lloc a la justificació/ acceptació de conductes de control ("m'has de dir on has estat, no hi ha secrets entre nosaltres") i minven l'autoestima de les persones.

10. Sense amor no hi ha felicitat

La felicitat de l'amor	
En què consisteix	Creure que una persona només pot ser feliç si està enamorada. I estar enamorada significa tenir parella. Creença molt relacionada amb el mite de la mitja taronja i de "l'entrega total" a l'altra persona.
Altres creences o mites associats	– La fal·làcia de l'aparellament i la conversió de l'amor de parella en el centre i la referència de l'existència personal, relegant tota la resta, i entenent que només es pot ser feliç si es té parella. – L'atribució de la capacitat de donar felicitat a l'altra persona, "la meva felicitat només me la pot donar la meva parella".
Conseqüències	Creure que no tenir parella significa ser infeliç porta a sostenir relacions abusives per no trencar-les, o bé a "enganxar-se" fàcilment a persones encara que el seu comportament sigui abusiu o violent per tal de tenir parella "al preu que sigui".

En qualsevol explotació de l'obra autoritzada per la llicència es farà constar l'autoria.

L'IMPACTE DE LA VIOLÈNCIA MASCLISTA EN ELS I LES PROFESSIONALS DELS SERVEIS DE L'ÀMBIT DE L'EDUCACIÓ FORMAL, LA SALUT I ELS SERVEIS SOCIALS

La violència no deixa mai indiferent. La violència causa por i inquietud. I no només als i a les professionals dels àmbits de l'educació formal i la salut; també als i a les professionals dels serveis socials.

Tots tres sistemes de serveis (educació, salut i serveis socials) tenen per missió tenir cura dels altres.

En una societat sexista en què la cura de les altres persones és una atribució femenina és lògic que la immensa majoria de professionals d'aquests tres sistemes de serveis siguin dones.

I també que:

- Siguin les mares en més proporció que els pares les que tenen interlocució amb el personal docent per fer el seguiment dels seus fills i filles.
- Les persones que participen activament en les comissions i activitats organitzades per les AFAs dels centres educatius siguin majoritàriament mares.
- Les persones que acompanyen les i els adolescents que tenen visites mèdiques siguin majoritàriament les mares.
- Siguin majoritàriament dones les persones usuàries dels serveis socials que, sovint, s'hi adrecen per expressar demandes relacionades amb altres membres de la família o la comunitat.
- Sigui relativament recent l'augment de la proporció d'homes que fan demanda als serveis socials, que acompanyen els seus fills i filles a l'escola, al CAP de Salut, o que participen en espais fins ara molt feminitzats.

Quan s'intervé professionalment en situacions de violència cal sempre *saber mirar bé* i *mirar-se bé*, perquè la violència fa ressonar i mobilitza les pròpies emocions i creences. La violència, per la seva cruesa, no deixa mai indiferent.

I la violència masclista, en particular, en el nostre context de serveis feminitzats sovint mobilitza els sentiments propis, les vivències i els conceptes que tenim de família i del rol que cada membre té en el seu marc. Una manera automàtica i inadvertida d'evitar-ho és no veure-ho, sobretot davant de situacions menys greus de violència (les microviolències).

En aquest sentit podem afirmar que qui no mira no veu i, per tant, no detecta. A vegades no es mira perquè és més còmode no veure, ja que veure implica buscar alternatives. Altres vegades no es veu perquè no es té incorporada la mirada de gènere.

A vegades no només no es veu la violència, sinó que també es contribueix a reproduir-la. Això és el que passa quan es fan valoracions equivocades a partir de determinats símptomes o comportaments, sense intentar esbrinar quina n'és l'etiologia. La conseqüència sol traduir-se en derivacions a serveis que tractaran aquells símptomes com si fossin el resultat d'un "problema" personal i particular d'aquella o aquell adolescent en concret.

També es contribueix a reproduir la violència i provocar una victimització secundària quan es fan determinades valoracions diagnòstiques revestides d'etiquetes psicològiques o psicopatològiques certificades per professionals de la salut, la salut mental i els serveis en general. És així quan les valoracions es basen exclusivament en el quadre simptomatològic de les víctimes, sense informar sistemàticament sobre el fet de si són o no conseqüència de la violència rebuda. És a dir, no cerquen ni detecten ni assenyalen la violència que provoca els símptomes. Els i les professionals que procedeixen d'aquesta manera es converteixen, com a conseqüència, en reproductors de la mateixa violència. Els agressors arriben a desaparèixer com a tals i fins i tot, a vegades es converteixen en "víctimes" de les malalties de l'adolescent "amb problemes". Quan això passa s'acaba considerant víctima la persona agressora.

I en aquesta línia, volem destacar la invisibilitat dels nois que viuen violència masclista per motiu de la seva homosexualitat, sentida o atribuïda, o per viure la seva masculinitat d'una manera molt diferent del model tradicional dominant. Aquests nois no solen demanar ajuda ni explicar a ningú la violència a la qual estan sotmesos quedant la majoria de les vegades invisibilitzats.

Al nostre grup de treball es posa de manifest com en els serveis educatius, de salut i de serveis socials tampoc se solen detectar aquestes situacions i, per tant, cal assenyalar aquest fet com una mancança que cal resoldre.

En qualsevol explotació de l'obra autoritzada per la llicència es farà constar l'autoria.

VIOLÈNCIA MASCLISTA I ADOLESCÈNCIA EN LA NOSTRA POBLACIÓ DIANA

LES DIFERENTS CARES DE LA VIOLÈNCIA MASCLISTA: QUI LA REP, QUI L'EXERCEIX I EL CONTEXT SOCIAL EN EL QUAL ES DÓNA

En el context d'aquest document:

Reben la violència masclista:

- Noies adolescents que viuen relacions afectivos-sexuals abusives, siguin ocasionals o de parella, o altres manifestacions de la violència masclista exercida per terceres persones que no són el pare ni l'actual parella de la mare.

- Noies adolescents que no es comporten d'acord al patró normatiu de feminitat i que, per aquest motiu, reben violència. Per exemple: noies amb orientacions sexuals diferents de l'heterosexual; noies que tot i identificar-se amb el seu gènere assignat, mostren aficions, estètiques, gestualitats i/o comportaments considerats masculins[55]; o noies que viuen la seva feminitat d'una manera no normativa (relacions sexuals habituals sense establir vincles de parella, vestir amb robes ajustades que es consideren excessivament provocatives, etc.).

- Nois adolescents que no es comporten d'acord al patró normatiu de masculinitat quan aquesta és la causa de la violència. Per exemple: nois amb orientacions sexuals diferents de l'heterosexual; nois que tot i identificar-se amb el seu gènere assignat mostren aficions, estètiques, gestualitats i/o comportaments considerats femenins, etc.

- Persones que viuen en un cos amb característiques sexuals ambigües (per exemple, un noi amb una ginecomàstia, és a dir, la glàndula mamària desenvolupada, o una noia amb pèl a la cara a causa d'alts nivells de testosterona).

- Persones que s'identifiquen amb el gènere contrari a l'assignat i ho fan visible ja sigui a través del llenguatge (referir-se a si mateixos/es en el gènere amb el qual s'identifiquen, o fer ús d'un nom diferent del legal), i/o a través de la seva aparença externa (roba o pentinats assignats al gènere contrari).

Qui l'exerceix:

- En les situacions de relacions afectivo-sexuals abusives, la persona maltractadora és la relació actual, la parella o l'exparella, adolescent o major d'edat (majoritàriament nois). En alguns casos pot haver-hi una diferència d'edat considerable tractant-se d'una relació d'un home adult amb una adolescent.

- En la resta de situacions, la persona o persones maltractadores poden ser també els i les iguals (nois i/o noies adolescents) i/o persones joves i adultes de qualsevol edat.

El context social en el qual es dóna:

En termes generals ens trobem:

- D'una banda, una societat sensibilitzada contra la violència masclista en la qual cada cop hi ha més ciutadans, ciutadanes i entitats que adopten actituds actives contra la violència.

- De l'altra, la pervivència en tots els nivells de la societat d'un sexisme que es transforma adoptant formes cada cop més subtils que invisibilitzen les microviolències.

- I també una societat que majoritàriament no és conscient ni identifica la violència masclista dirigida contra adolescents amb corporalitats, identitats i expressions de gènere i sexualitats no normatives.

55 Al llarg del text preferim utilitzar el terme nois amb un rol no normatiu o nois amb comportaments i actituds associats tradicionalment al gènere femení (i viceversa amb les noies), ja que referir-nos a nois femenins o efeminats i noies masculines o masculinitzades és córrer el risc de reproduir implícitament el model naturalitzat propi del sexisme. També es pot parlar de nois amb masculinitats alternatives i de noies amb feminitats alternatives.

En qualsevol explotació de l'obra autoritzada per la llicència es farà constar l'autoria.

APROXIMACIÓ A LES DIMENSIONS DE LA VIOLÈNCIA MASCLISTA EN LA NOSTRA POBLACIÓ DIANA

No disposem de dades empíriques que ens permetin dimensionar l'existència de la violència masclista en l'adolescència en relació al conjunt de la població diana definida en aquest document, però en el nostre grup de treball hi ha la percepció generalitzada que aquest problema afecta una proporció considerable d'adolescents.

Pràcticament, totes les recerques de què tenim coneixement a l'Estat espanyol i que ens permeten aproximar-nos a aquest fenomen per tal de comprendre'l millor, estan centrades en la violència masclista de parella (parella actual o exparella).

En aquest context, volem fer esment del primer estudi de la Generalitat de Catalunya sobre la realitat dels i de les joves LGTB, *Transitant per les fronteres del gènere: Estratègies, trajectòries i aportacions de joves trans, lesbianes i gais*. Tot i que aquest estudi no es planteja com a objectiu fer una aproximació a la prevalença de la violència masclista en aquest sector de població, volem fer-ne esment per la seva importància. Aquest estudi publicat el 2009 va ser realitzat conjuntament per l'Observatori Català de la Joventut de la Secretaria de Joventut i el Programa per al Col·lectiu Gai, Lesbià i Transsexual, tots dos del Departament d'Acció Social i Ciutadania.

En una línia similar, la Federació Estatal de Lesbianes, Gais, Transsexuals i Bisexuals va publicar un informe sobre els resultats d'una investigació sobre l'assetjament escolar homofòbic i el risc de suïcidi entre adolescents i joves LGTB. Les conclusions d'aquest estudi apunten a què l'assetjament escolar per homofòbia entre adolescents i joves LGTB és un fenomen que es dóna amb molta freqüència tot i estar invisibilitzat, ja que normalment se sol donar sense el coneixement de la família i el professorat. Acostuma a iniciar-se entre els 12 i 13 anys i normalment es tracta d'una violència verbal i d'aïllament bastant prolongada en el temps, majoritàriament protagonitzada per nois tot i que també majoritàriament són els nois qui la reben[56].

María del Mar Casas Tello[57] constata en la seva tesi doctoral (2012) que en l'àmbit internacional, i *fins fa dues dècades, no es van realitzar estudis de prevalença de violència de parella entre població adolescent per considerar que aquesta no existia o no, almenys, en una proporció significativa*.

… Des dels primers estudis de prevalença fins a l'actualitat, hem assistit a una disminució de l'edat dels i de les protagonistes d'aquests abusos (Close, 2005). Una possible explicació d'aquest fet és la més precoç maduració dels i de les adolescents i, com a conseqüència, una major tendència a mantenir cites i relacions sexuals de parella abusives (McFee, Turano i Roberts, 2001 esmentat en Close, 2005; Price i Byers, 1999, esmentat en Hernando, 2007).

Un estudi fet per les doctores Esther Álvarez i Karin Arbach del Grup d'Estudis Avançats en Violència de la UB, revela que més del 57% de les joves enquestades coneixia alguna parella en la qual hi havia violència, i en el 70% dels casos aquestes parelles eren amics/es seves[58].

Segons el Departament d'Interior de la Generalitat de Catalunya, un 3% del total de denúncies per abusos per part de la parella o exparella que es van realitzar davant dels Mossos d'Esquadra l'any 2012 (12.193 denúncies), correspon a noies menors de 18 anys, el 55% si s'augmenta l'edat fins als 35 anys[59].

Un estudi de la Fundació Ajuda a Nens i Adolescents en Risc (ANAR) confirma que ha augmentat el nombre de casos de violència masclista envers les noies de 12 a 14 anys, però més del 67% de les adolescents no ho reconeix com a violència, sinó que es pensen que són manifestacions pròpies de "l'amor"[60].

A l'Estat espanyol, només disposem d'una recerca amb mostra representativa i població adolescent que aporti informació sobre la prevalença de la violència de parella en l'adolescència:

56 *Acoso escolar homofóbico y riesgo de suicido en adolescentes y jóvenes LGTB*. 2012

57 Casas Tello, M.M. (2012).

58 Paràgraf extret de l'article publicat a l'*e-Periódico*, l'11 de febrer de 2013: per Vargas Llamas, Víctor, *El masclisme juvenil multiplica la tirania amb l'"smartphone"*.

59 Agència Catalana de Notícies. *El 3% de les víctimes de violència masclista són menors d'edat.* Article publicat al diari *Ara* el 8 de març del 2013.

60 López, Celeste. *Gairebé la meitat dels nens maltractats són víctimes cada dia de la violència.* Article publicat a *La Vanguardia* el 26 d'abril del 2013.

En qualsevol explotació de l'obra autoritzada per la llicència es farà constar l'autoria.

Estudi sobre igualtat i prevenció de la violència de gènere en l'adolescència (2010)

Aquest estudi es va dur a terme l'any 2009 en el marc d'un conveni entre la Delegació del Govern per a la Violència de Gènere del Ministeri d'Igualtat i la Unitat de Psicologia Preventiva de la Universitat Complutense de Madrid, amb la col·laboració de les disset comunitats autònomes i el Ministeri d'Educació. Els resultats es van obtenir sobre un total de 335 centres educatius, 11.020 estudiants (de 13 a 18 anys), 2.727 docents i 254 equips directius.

A més, aquest estudi aporta per primera vegada dades sobre el nombre de feminicidis comesos per les parelles o exparelles en dos grups d'edat: menors de 16 anys, i entre els 16 i els 17 anys. En el període comprés entre 1999 i l'any 2011 (ambdós inclosos) es van registrar 4 feminicidis en menors de 16 anys, i 9 en el grup de 16 a 17 anys.

Segons les dades d'aquest estudi, un 9,2% de les noies adolescents han viscut en alguna ocasió situacions de maltractaments. Les situacions més habituals han estat les següents: intents de control permanent i exhaustiu, intents d'aïllament de les seves amistats i d'atemorir-les. En canvi, un 13,1% dels nois reconeixen haver exercit en alguna ocasió situacions de maltractament amb la mateixa tipologia dominant que amb les noies: control, aïllament i fer sentir por a la parella.

D'altra banda, i malgrat els avanços constatats en igualtat de gènere aconseguits en els darrers anys, l'estudi constata que expressions com ara:

- *"La gelosia és una expressió d'amor"* és una afirmació que un 29% de les noies i un 33% dels nois relaten haver sentit amb freqüència per part de les persones adultes.

- *"Si algú et pega, pega-li tu"* és un consell expressat per persones adultes que diuen haver sentit amb freqüència un 34,2% dels nois i un 17,6% de les noies.

Convé recordar que una de les principals condicions de risc de violència de gènere és justificar la violència com a manera de resoldre els conflictes i de reaccionar a les agressions o les ofenses.[61]

Aquest estudi ha estat actualitzat l'any 2013 emprant els mateixos indicadors per tal d'estudiar-ne l'evolució en aquest període de temps, tot i que cal matisar que a diferència del primer, en aquesta actualització no hi ha dades de Catalunya.

Les principals conclusions d'aquesta anàlisi comparativa[62] són les següents:

D'una banda, *"es posa de manifest que augmenta el rebuig al sexisme i a la violència de gènere així com el reconeixement d'haver-la patit o exercit"*. Els exemples següents posen en relleu la disminució dels percentatges respecte a determinades afirmacions: *"L'home que sembla agressiu és més atractiu" (passa del 9.1% al 7.8%); "Si una dona és maltractada per la seva parella i no l'abandona, serà perquè no li desagrada del tot la situació" (passa del 8.2% al 7.4%); "Per tenir una bona relació de parella, és desitjable que la dona eviti portar la contra a l'home" (passa del 9% al 3.2%).*

Aquesta bona notícia va acompanyada d'un increment del reconeixement d'haver patit situacions de violència masclista que, a parer nostre, són atribuïbles a una millora en la informació i capacitat per a la detecció per part dels i les adolescents. Així doncs, els percentatges d'adolescents que han manifestat haver viscut aquestes situacions sovint o moltes vegades són els següents:

"Han intentat controlar-me decidint per mi el més mínim detall (amb qui parlo, què dic, on vaig, etc.)" (passa del 7% al 9.5%); *"M'han insultat o ridiculitzat"* (del 2.8% al 4%), *"M'han fet sentir por"* (del 2.7% al 4.2%).

Tot i així, *"els resultats obtinguts en 2013 tornen a posar de manifest, com en 2010, que des de l'adolescència la principal condició de risc de violència de gènere és la mentalitat sexista basada en el domini i la submissió, mentalitat que la prevenció pot eradicar"*.

De fet, el mateix estudi també conclou que és decisiu el paper de l'escola en la prevenció de la violència. Així, *"el fet d'haver treballat a l'escola el problema de la violència de gènere disminueix el risc de ser maltractador, en el cas dels nois. El caràcter protector d'aquesta prevenció escolar, que ja es trobava en 2010, es troba de nou en 2013 però amb un major efecte. El treball escolar també protegeix les noies del risc de viure violència de gènere, encara que amb un menor efecte"*.

D'altra banda, aquest estudi assenyala com un dels principals canvis l'augment de l'ús de les TIC entre la població adolescent i, conseqüentment, l'increment del risc de patir conductes abusives

61 María José Díaz-Aguado explica els resultats de l'esmentat estudi en la ponència "La prevenció de la violència de gènere com a repte de la societat actual". VIII Jornada del Circuit Barcelona contra la violència vers les dones. Barcelona, 10 i 11 de novembre de 2010.

62 Díaz-Aguado et al. (2013).

En qualsevol explotació de l'obra autoritzada per la llicència es farà constar l'autoria.

i violència a través de les noves tecnologies, tal com desenvoluparem en el capítol següent. Així, per exemple, el percentatge de nois i noies que reconeixen haver *"rebut missatges a través d'Internet o del telèfon mòbil en què m'insultaven, amenaçaven, ofenien o m'espantaven" passa de l'1.4% al 2.6%. Així doncs, l'estudi reconeix que "la prevenció específica de la violència de gènere en l'adolescència ha d'ensenyar a detectar les seves primeres manifestacions en la parella i com evoluciona, tenint en compte l'actual ús de les TIC en la dita violència"*.

D'aquesta manera, conductes que han estat reconegudes en una proporció més gran, com el control abusiu i l'assetjament, es manifesten ara a través de les noves tecnologies. Així per exemple, un 3% dels nois reconeix haver intentat controlar la seva parella a través del mòbil i, en canvi, un 9.5% de les noies reconeixen haver-ho patit amb freqüència. O un 2.4% dels nois reconeix haver controlat la seva parella a partir de l'ús indegut de la contrasenya, fet que reconeixen haver patit un 5% de les noies.

Una altra recerca recent d'àmbit local que resulta especialment útil és el document que presentem tot seguit. Inclou un diagnòstic de la situació actual tant per a la prevenció com per a la intervenció en situacions de violència de parella (parella actual o exparella):

Andalusia detecta. Sexisme i violència de gènere en la joventut (2011)[63]

El projecte d'investigació DETECTA sobre *Sexisme i violència de gènere en la joventut andalusa i impacte de la seva exposició en menors* és promogut per l'Institut Andalús de la Dona, de la Conselleria per a la Igualtat i Benestar Social de la Junta d'Andalusia. Neix amb l'objectiu de realitzar un diagnòstic que permeti dissenyar programes de prevenció i d'intervenció eficaces contra el problema de la violència de gènere dirigit a professionals que treballen amb joves. L'estudi ha estat dut a terme per la Fundación Mujeres amb la cooperació de la Universitat Nacional d'Educació a Distància.

En aquest estudi han participat 2.289 estudiants de 3r i 4t d'ESO (de 14 a 16 anys) d'instituts públics i concertats d'Andalusia, i el treball de camp es va realitzar entre el gener i el febrer de 2011.

Els objectius generals d'aquesta recerca són obtenir informació sobre la joventut andalusa de 14 a 16 anys sobre les qüestions següents:

1. El grau de sexisme interioritzat present en el sistema de creences de la població adolescent.
2. La seva capacitat per a identificar indicadors d'abús en les primeres fases de les relacions de parella.
3. El grau d'interiorització de mites i fal·làcies respecte a l'amor de parella.
4. El grau d'informació que tenen sobre el fenomen social de la violència de gènere.

Les conclusions a què arriba l'estudi són principalment quatre:

- Els i les joves presenten un elevat grau de sexisme en el seu sistema de valors i creences, més difícil de detectar perquè han substituït el vell sexisme hostil o tradicional per noves formes més subtils i ambivalents.
- Demostren tenir poca informació i coneixements sobre la violència masclista.
- Tenen dificultats per detectar indicadors de conductes abusives.
- I, finalment, presenten una clara acceptació de l'ideal romàntic de l'amor i de la parella.

Un fet sorprenent és que són els nois qui presenten un grau més alt d'acceptació i reproducció dels estereotips de l'amor romàntic. Per tant, aquest estudi també posa en evidència *"una realitat que topa amb la tradicional idea preconcebuda que són les dones qui tenen interioritzades les creences mitificades, atribuint als homes una escassa acceptació d'aquest ideal romàntic"*.

En definitiva, es constata que els i les joves es troben exposats a un gran nombre de factors de risc i a molts pocs factors de protecció, davant del sexisme i la reproducció de relacions abusives i/o violentes. Per tant, tenen unes elevades probabilitats de viure situacions de violència masclista. Això no obstant, ells i elles no ho perceben d'aquesta manera, ja que prop d'un 83% dels nois i d'un 68% de les noies consideren que no es troben, en absolut, en risc d'exercir o de rebre abús o maltractament en un futur en les seves relacions de parella.

63 De la Peña Palacios, E.M., Ramos Matos, E., Luzón Encabo, J.M. i Recio Saboya, P. (2011).

En qualsevol explotació de l'obra autoritzada per la llicència es farà constar l'autoria.

Una explicació possible d'aquesta situació, en paraules textuals de l'estudi, és que "aquesta baixa percepció del risc general podria fonamentar-se en com conceben la problemàtica d'aquest tipus de violència tan específica (a més de la seva identificació exclusiva amb la violència física), de la qual tant parlen els mitjans, però que perceben com una situació molt allunyada que incumbeix només gent de més edat".

Per últim, subratllar una de les conclusions generals d'aquest estudi que es destaca com a especialment preocupant en el context dels resultats de la recerca: *la baixíssima percepció de risc que tant elles com ells expressen respecte a la seva vulnerabilitat (de patir o d'exercir) davant del problema de la violència de gènere*.

A continuació es presenten algunes dades que il·lustren les conclusions a les quals ha arribat l'estudi:

Sobre la interiorització del sexisme:

Algunes dades que fan visible el grau d'interiorització del sexisme tant en nois com en noies:

- El 24% dels nois i el 17% de les noies consideren que no és propi dels homes responsabilitzar-se de les tasques domèstiques.
- El 28% dels nois i el 21% de les noies consideren que el lloc més adequat per a la dona és la seva llar amb la seva família.
- El 47% dels nois i el 45% de les noies està a favor de l'afirmació "ningú com les dones sap criar els seus fills i filles".
- El 37% dels nois i el 29% de les noies consideren que les dones són insubstituïbles a la llar.

Aquestes dades reflecteixen que si bé socialment està acceptada la incorporació de la dona al mercat laboral, no està tan clara la coresponsabilitat pel que fa a les tasques domèstiques. A més es dóna per acceptat que les dones han de prioritzar les tasques de cura de la família per sobre de les tasques laborals.

Quan el sexisme es presenta des d'una perspectiva més benèvola, l'adhesió als postulats sexistes augmenta considerablement. D'aquí la dificultat de detectar situacions abusives des d'una òptica sexista quan aquestes es produeixen en un context on no falten "l'amabilitat, l'afecte, l'estima,...".

Per exemple:

– Quan es fa aquest plantejament des de l'autoritat o, fins i tot, des de la violència, les dades són importants però modestes: el 15% dels nois i el 7% de les noies creuen que s'ha de posar les dones al seu lloc per tal que no dominin l'home; o bé el 16% dels nois i el 3% de les noies que consideren que els homes han de prendre les decisions més importants en la vida de la parella.

– Però en canvi, quan es fa un plantejament similar però des de l'òptica "paternalista", els resultats s'incrementen considerablement. Així, el 64% dels nois i el 53% de les noies creuen que dins d'una parella, el normal és que l'home protegeixi la dona i no a l'inrevés; o bé el 37% dels nois i el 14% de les noies que creuen que un home s'ha de dirigir amb afecte però amb fermesa a la seva dona.

D'altra banda, l'estudi fa palès que *el sexisme detectat té un clar efecte evolutiu amb l'edat*. És a dir, el nivell de sexisme disminueix amb l'edat.

Sobre els dèficits d'informació i coneixement:

En termes generals, tant les noies com els nois demostren tenir poc coneixement sobre la violència sexista, ja que cap dels dos grups en una escala de 0 a 10 (on 5 és aprovat), arriben al 5. Tot i així, cal remarcar que hi ha diferències entre els nois i les noies, de manera que resulten quotes més altes de desinformació per part dels nois (un 66% dels nois suspèn en coneixements davant del 49% de suspesos per part de les noies).

Algunes dades que demostren aquest desconeixement, especialment relacionat amb les idees mitificades que tenen nois i noies, són les següents:

– El 76% dels nois i noies considera falsa l'afirmació que "els casos de maltractament acostumen a aparèixer ja des de l'inici de les relacions".

En qualsevol explotació de l'obra autoritzada per la llicència es farà constar l'autoria.

- El 82% considera vertadera l'afirmació que "només es pot parlar de maltractament envers la dona quan l'home pega la dona".

- El 55% considera veritat l'afirmació que "si una dona no aguantés realment la situació de maltractament, marxaria de casa".

- Només el 29% considera que la causa principal de la violència de gènere és el masclisme i les idees masclistes. Així doncs, la majoria ho atribueix a altres causes, principalment el consum d'alcohol (25%) i els trastorns mentals del maltractador (15%).

Sobre la percepció d'abús o maltractament:

Els i les joves tenen dificultats per detectar de forma clara fets i situacions en les quals realment hi ha indicis d'abús en les seves relacions de nuviatge:

- Les cinc estratègies més ben identificades com abusives, tant per noies com per nois, són les següents: intimidar, agressió física, manifestar sexisme, abusos sexuals i mostrar menyspreu.

  En canvi, les cinc estratègies menys identificades com abusives, tant per noies com per nois, són: controlar, dominar, gelosia/ possessió, aïllar i xantatge emocional.

- *Els ítems més clarament identificats per la joventut andalusa com a abús durant el nuviatge són els següents:*

  - *Colpeja o llança objectes quan discuteix amb ella*
  - *L'ha obligat a mantenir relacions sexuals amb ell en alguna ocasió*
  - *Insisteix a fer que l'obeeixi*
  - *Alguna vegada durant el nuviatge li dóna una bufetada o comet algun tipus d'agressió contra ella*
  - *L'amenaça de buscar-se d'altres si no accedeix a mantenir relacions sexuals amb ell*
  - *La compara amb altres noies/dones fent-la sentir incòmoda i humiliada.*

- *Els ítems menys identificats per la joventut andalusa com a indicadors d'abús durant el nuviatge són els següents:*

  - *Li diu que l'estima tant que no podria suportar que el deixés.*
  - *Li provoca sentiments de llàstima cap a ell.*
  - *Li diu que la seva gelosia és una demostració de com l'estima.*
  - *Intenta que s'uneixi amb ell per enfrontar-se als altres.*
  - *La tracta com algú a qui cal protegir, dient-li que vol el millor per a ella.*

En conclusió, *queden fora de la percepció d'abús de la joventut andalusa quatre de les estratègies més comunes d'abús que es produeixen des de l'inici del nuviatge: l'aïllament, el control, la gelosia i el xantatge emocional.*

Sobre els mites de l'amor romàntic:

Finalment, l'estudi demostra que la majoria dels i les joves tenen una clara acceptació de l'ideal romàntic de l'amor i de la parella. Aquesta conclusió es basa en els resultats que els i les joves han assenyalat com afirmacions verdaderes quan, en realitat, es tractava d'afirmacions pròpies dels mites romàntics. De la mateixa manera que passa amb algunes de les conclusions anteriors, les noies demostren menys adhesió que els nois en termes generals, a aquests mites.

La taula següent (d'elaboració pròpia), demostra alguns d'aquests resultats.

En qualsevol explotació de l'obra autoritzada per la llicència es farà constar l'autoria.

MITE	AFIRMACIÓ	ADOLESCENTS A FAVOR DE L'AFIRMACIÓ		
		Noies	Nois	Total
	L'amor tot ho pot			
Omnipotència de l'amor	L'amor de veritat ho resisteix tot; confiança en què amb ell se superaran tots els obstacles.	50,9%	56,9%	53,9%
Compatibilitat de l'amor i el maltractament	Com s'acostuma a dir en les relacions, "qui bé t'estima, et farà patir".	74,8%	68,2%	71,5%
	L'amor verdader està predestinat			
La mitja taronja	En algun lloc hi ha algú predestinat per a cada persona: la seva mitja taronja.	71,3%	65,7%	69%
	L'amor és el més important a la vida i requereix l'entrega total			
L'amor de parella fonamental a la vida	Trobar l'amor suposa trobar la persona que dóna sentit a la teva vida.	53,9%	63,5%	58,7%
Fal·làcia de l'entrega total	Per amor seria capaç de donar-ho tot sense esperar res a canvi.	40,7%	60,5%	50,6%
	L'amor implica possessió i exclusivitat			
Matrimoni	Casar-se o viure junts per sempre és la fita de l'amor.	54%	67,2%	60,6%
Gelosia	Si la teva parella tendeix a mostrar gelosia injustificada, és normal: la gelosia és una prova d'amor.	41,7%	61,2%	51,5%

En qualsevol explotació de l'obra autoritzada per la llicència es farà constar l'autoria.

D'altra banda, i tal com s'assenyala al *Protocol de Joventut per a l'abordatge de la violència masclista (2013)*[64] *cal parar atenció, a més, a les noves formes d'intimidació i control a través de les noves tecnologies i les xarxes socials, com ara el cyberbullying*[65] *(o ciberassetjament). Així, les actituds de menyspreu, amenaça, humiliació, gelosia o control també poden expressar-se en l'entorn de les noves tecnologies i en l'espai de les xarxes socials*, fet que cal tenir en compte en plantejar noves recerques sobre violència masclista i adolescència.

Per últim, no volem tancar aquest apartat sense destacar tres mancances que considerem importants per poder identificar quin és l'abast i les característiques del problema i poder actuar-hi en conseqüència:

1. **La inexistència d'estudis a Catalunya sobre adolescència i violència masclista.**
2. **La inexistència d'estudis arreu de l'Estat sobre l'impacte en l'adolescència de la violència masclista en el seu sentit ampli i no només de la violència de parella.**
3. **La inexistència d'estudis sobre l'impacte de la violència masclista en el sector de població amb corporalitats, identitats i expressions de gènere i sexualitats no normatives.**

VIOLÈNCIA CONTRA CORPORALITATS, IDENTITATS I EXPRESSIONS DE GÈNERE I SEXUALITATS NO NORMATIVES

De les tres situacions objecte de la intervenció que hem definit en aquest llibre, fins ara ens hem centrat bàsicament en les relacions afectivosexuals abusives i no en la violència contra corporalitats, identitats i expressions de gènere i sexualitats no normatives.

Per aquest motiu, volem desenvolupar en aquest apartat la violència dirigida contra aquest sector de la nostra població diana.

De què estem parlant?

Com dèiem anteriorment, el patriarcat és un sistema d'organització social que estableix una superioritat dels homes sobre les dones. Per establir i legitimar aquesta desigualtat empra diversos mecanismes. El concepte de sexisme fa referència al conjunt d'aquests mecanismes que regulen i controlen el comportament d'homes i dones. Aquests mandats socials es poden descriure principalment en quatre nivells.

El **binarisme de sexes** assumeix que els cossos humans es divideixen en dues úniques categories: mascle i femella. Dues categories exhaustives i excloents (no es pot pertànyer a totes dues alhora, ni es pot deixar de pertànyer a una d'elles).

Aquest model deixa fora totes les corporalitats que no es poden assignar a una d'aquestes dues caselles i les tipifica en funció de la categoria mèdica "desordres del desenvolupament sexual". És el que anomenem intersexualitat.

Les categories de mascle i femella són, per tant, construccions socials que no reflecteixen la diversitat de cossos existent i que tenen a veure amb una determinada interpretació de les diferències biològiques entre les persones.

Els cossos de nadons que no poden categoritzar-se com a femella o com a mascle en el moment de néixer, pel fet de presentar algun tipus d'ambigüitat genital, són intervinguts mèdicament al poc de néixer per tal de poder-los assignar a una de les dues categories. Aquests tractaments mèdics per "normalitzar" aquests cossos i mantenir vigent el binarisme de sexes són considerats en alguns casos formes de violència sexista institucional i mèdica.

64 Sol i Torelló, M., Faura i Cantarell, R. i de Moragas, M. (2013). *Protocol de Joventut per a l'abordatge de la violència masclista. Guia pràctica per a professionals de joventut per orientar l'actuació en violència masclista amb persones joves.* Departament de Benestar i Família de la Generalitat de Catalunya. Barcelona, maig 2013.

65 *S'entén per ciberbullying "l'ús de les tecnologies de la informació i la comunicació per mantenir una conducta deliberada, repetida i hostil d'un individu o grup, amb la intenció de danyar altres persones". (wwww.cyberbullying.org).*

En qualsevol explotació de l'obra autoritzada per la llicència es farà constar l'autoria.

La **naturalització del gènere** és el fet d'assignar uns comportaments i rols socials a les persones en funció de les seves característiques sexuals físiques, és a dir, en funció del sexe. Entenent que només existeixen dos cossos possibles (mascle i femella), el model sexista estableix que el comportament natural dels homes és una sèrie de característiques que anomenem gènere masculí i el comportament natural de les dones és el gènere femení. I, per tant, no és natural ni acceptable que un home es comporti de forma femenina o que, fins i tot, se senti dona, ni que una dona tingui actituds masculines o se senti home.

La **dominació masculina** entén que els homes són naturalment superiors a les dones. És a dir, que si en els dos anteriors nivells hem establert que els homes i les dones són les dues úniques categories possibles per dividir els cossos i que, a més, són intrínsecament diferents, el sistema patriarcal introdueix la creença de què són desiguals, de manera que s'estableix així una jerarquia entre els homes i les dones en la nostra societat.

Finalment, **l'heterosexisme** és el sistema que defineix de quina forma s'han de relacionar homes i dones entre si. En aquest sentit, estableix que la forma natural de fer-ho és l'heterosexualitat, amb l'objectiu de construir unitats familiars que reprodueixin la lògica del sistema patriarcal. És a dir, que els desitjos sexuals i les relacions amoroses que considerem legítimes i acceptables en la nostra societat són les que es produeixen entre persones de sexes contraris amb objectius concrets.

L'heterosexisme no fa referència estrictament a la pràctica sexual heterosexual sinó a la forma de relació entre les persones. Una parella heterosexual en què la dona controla l'economia familiar i l'home es fa càrrec de les tasques reproductives, pot viure pressions heterosexistes, així com una parella de gais o lesbianes pot reproduir les lògiques del model heteropatriarcal.

Aquests quatre nivells són la base del que anomenem sistema sexista. Per tant, la violència sexista és aquella violència estructural que condemna els trencaments d'aquests ordres preestablerts i que posen en perill l'organització social del patriarcat.

A continuació podem observar de forma més gràfica el funcionament d'aquest sistema, tenint en compte que aquest quadre no pretén ser exhaustiu sinó ajudar a exemplificar el que es vol dir, entenent que el gènere no es pot desvincular de la desigualtat/ opressió:

	NORMA	EXCLUSIONS	FORMA DE CONTROL	NIVELL D'OPRESSIÓ
Sexe	Mascle / Femella	Intersexuals	Intersexofòbia	Binarisme
Identitat de gènere	Home / Dona	Transsexuals i transgèneres	Transfòbia	Naturalització de la identitat home/ dona
Expressió de gènere	Masculí / Femení	Homes efeminats i dones masculines	Transfòbia	Naturalització del comportament o rol masculí / femení
Preferència sexual	Heterosexual	Gais, lesbianes, bisexuals	Homofòbia	Heterosexisme
Forma de relació	Submissió de la dona a l'home	Dones amb feminitats no-normatives	Violència contra les dones	Dominació masculina

En qualsevol explotació de l'obra autoritzada per la llicència es farà constar l'autoria.

Normalment, quan pensem en la violència masclista, fixem l'atenció en les formes d'opressió que pren la dominació masculina, l'últim nivell del quadre anterior. Però com veiem, el sistema patriarcal opera en diferents nivells controlant i regulant els nostres cossos, els nostres rols socials, els nostres vincles sexuals i afectius, etc. Quan trenquem algun d'aquests mandats rebem un càstig social que forma part del mateix engranatge patriarcal.

D'una banda, es tracta de fer visibles aquests altres mecanismes d'opressió i interpretar-los des d'una perspectiva de gènere: la violència contra gais, lesbianes, bisexuals, transsexuals, transgèneres, intersexuals.

I d'altra banda, es tracta d'ampliar la mirada al voltant de les possibles formes que pren la violència contra les dones. La violència de parella és un fenomen complex que està present entre els i les joves i adolescents però, com hem dit, no és l'única forma en què s'expressa la violència contra les dones. També ho son els càstigs socials que reben les noies amb feminitats no-normatives però que expressen el seu desig sexual, que es vesteixen amb roba considerada massa provocativa, etc.

En aquest sentit, l'adolescència és un moment especialment important perquè l'acceptació per part del grup d'iguals adquireix molta rellevància, i mostrar actituds i comportaments que qüestionen la norma dominant és sovint causa de greus discriminacions per part del mateix entorn.

Aquestes violències sexistes sovint passen desapercebudes perquè són interpretades de forma aïllada i no en un marc estructural des d'una perspectiva de gènere.

• Algunes manifestacions més freqüents

- Violències físiques, psicològiques, verbals, socials i ambientals amb l'objectiu d'aïllar, humiliar i ridiculitzar l'adolescent. En el cas de gais, lesbianes, bisexuals i transsexuals, sovint aquestes violències es donen en espais segregats per sexes (vestidors, lavabos, etc.).

- Impedir que un o una adolescent faci ús d'un nom i una aparença contrària al seu gènere assignat (per exemple, obligar una adolescent transsexual a utilitzar l'uniforme dels nois i a canviar-se al vestidor dels nois).

- Posar en dubte o culpabilització de la violència sexual dirigida a les adolescents amb pràctiques o comportaments considerats il·legítims en noies (victimització secundària).

- Difusió de continguts audiovisuals per vulnerar la privacitat de l'adolescent ja sigui virtualment o materialment (imatges, vídeos, gravacions, textos).

- Actituds per part dels o de les professionals de l'educació, de la salut, i/o dels serveis socials que condemnen i estigmatitzen les formes no normatives de viure el gènere i la sexualitat fins a arribar a la humiliació dels i les adolescents.

Algunes d'aquestes violències de gènere prenen formes molt institucionalitzades.[66]

És el cas de les persones transsexuals[67] que desitgen realitzar un canvi en la seva identitat legal i que, per aconseguir-ho, han de sotmetre's a tractament hormonal durant un mínim de dos anys, que només podran rebre si es reconeixen com a malaltes mentals i obtenen el diagnòstic de trastorn d'identitat de gènere per part de professionals de la psiquiatria.

O el cas dels nadons intersexuals[68], que en els primers divuit mesos de vida, tot i tenir en la majoria de casos genitals perfectament sans i funcionals, són sotmesos a modificacions quirúrgiques i hormonals del seu cos per tal que arribi a ser identificable com a no només masculí o no només femení.

Són dos casos clars de la fermesa del sexisme a l'hora de no permetre que el sistema de categories en el qual es fonamenta la dominació masculina deixi d'exercir la seva funció de produir diferència identitària alhora que produeix jerarquia.

66 Coll-Planas, G., Bustamante, G. i Missé, M. (2009). Es pot consultar a www.gencat.cat/joventut/observatori.

67 **Transsexual:** és la persona que s'identifica amb un gènere que no coincideix amb el que se li va assignar en el moment de néixer a partir del seu sexe. Per arribar a adoptar l'aspecte físic del gènere amb el qual s'identifiquen, moltes d'aquestes persones recorren a la modificació hormonal i quirúrgica del seu cos.

68 **Intersexual:** és la persona que neix amb genitals, gònades o aparell reproductor que no poden ser inequívocament identificats com a masculins o femenins, sinó que adopten variades formes d'hibridació entre uns i altres. El criteri cromosòmic tampoc no resulta fiable, perquè pot no ser coincident amb les manifestacions fenotípiques. Per exemple, el cas d'una persona XX que arribada l'adolescència produeix nivells tan elevats de testosterona que el seu clítoris pot arribar a adquirir la mida d'un penis.

En qualsevol explotació de l'obra autoritzada per la llicència es farà constar l'autoria.

EFECTES DE LA VIOLÈNCIA MASCLISTA EN LES I ELS ADOLESCENTS

L'experiència dels membres del grup que hem elaborat aquesta publicació i també de la documentació consultada coincideix en l'apreciació següent:

> Les i els adolescents que viuen situacions de violència masclista és més freqüent que presentin símptomes d'ansietat i depressió, sentiments de baixa autoestima, problemes en les relacions socials entre iguals, conductes agressives i dificultats en el rendiment escolar.

A continuació desenvolupem quins són els efectes més freqüents. El text en cursiva correspon a l'informe presentat l'any 2011 per Save the Children[69]. Encara que aquests efectes s'han identificat en situacions en què la violència masclista afecta també la mare i no només l'adolescent, la majoria dels efectes que figuren a continuació es donen també en aquelles situacions de violència masclista en què no estan implicats ni la mare ni el pare, o l'actual parella de l'una o de l'altre.

Problemes de socialització

- *Aïllament*
- *Inseguretat*
- *Agressivitat*
- *Reducció de competències socials*

Símptomes depressius

- *Plor*
- *Tristesa*
- *Baixa autoestima*
- *Aïllament*

Pors

- *Pors no específiques*
- *"Pressentiments" que quelcom dolent ha de succeir*
- *Por a la mort*

Alteracions del son

- *Malsons*
- *Por a dormir sol/a*
- *Terrors nocturns*

Problemes d'integració en el centre educatiu

- *Problemes d'aprenentatge*
- *Dificultats en la concentració i l'atenció*
- *Disminució del rendiment escolar*
- *Dificultats per compartir amb altres companys i companyes*
- *Absentisme escolar*

Respostes emocionals i de comportament

- *Ràbia*
- *Canvis sobtats d'humor*
- *Ansietat*
- *Sensació de desprotecció i vivència del món com a quelcom amenaçador*
- *Sentiments de culpa (ser responsable d'allò que li passa)*
- *Dificultat en l'expressió i el maneig d'emocions*
- *Negació de la situació violenta o restar importància a la situació viscuda*
- *Tendència a normalitzar el patiment i l'agressió com a mecanismes naturals de relació*
- *Aprenentatge de models violents i possibilitats de repetir-los, tant de víctima com d'agressor, amb la interiorització de rols de gènere erronis*
- *Fugida de la llar*

Símptomes d'estrès posttraumàtic

- *Insomni*
- *Malsons recurrents*
- *Fòbies*
- *Ansietat*
- *Reexperimentació del trauma*
- *Trastorns dissociatius*

Pràctiques d'autolesió en diferents graus fins a arribar al suïcidi (o intent de suïcidi)

69 *En la violencia de género no hay una sola víctima. Atención a los hijos e hijas de mujeres víctimas de violencia de género.* Febrer de 2011.

En qualsevol explotació de l'obra autoritzada per la llicència es farà constar l'autoria.

FACTORS DE RISC I DE PROTECCIÓ

Som conscients que els factors de risc i de protecció que enumerem a continuació estan molt més centrats en les relacions afectivosexuals abusives que no pas en la resta de situacions objecte d'intervenció definides en aquest llibre. Aquesta és una mancança que caldrà resoldre en posteriors treballs de protocol·lització.

Alguns factors de risc:

Entenem per factor de risc el que pot afavorir l'existència de violència masclista, sense implicar que d'una manera determinista aquesta s'hagi de donar.

Identificar factors de risc permet tenir una actitud alerta i proactiva per prevenir i detectar l'existència de violència quan aquesta efectivament es dóna.

Això no obstant, la no presència dels factors de risc que a continuació enumerem no comporta la no existència de violència masclista. Tant els organismes internacionals com la mateixa experiència indiquen que la violència masclista té un caràcter totalment transversal i universal.

En conseqüència, els factors de risc ens faciliten la detecció en determinades situacions, però no és suficient. Cal tenir incorporada la mirada de gènere i de violència masclista per tenir la capacitat de "veure" també la violència quan es dóna en contextos en els quals no estan presents aquests factors de risc.

En aquest document centrem l'atenció en quatre factors de risc que considerem rellevants, sense pretendre fer-ne una enumeració exhaustiva o tancada.

Els tres primers poden estar o no presents i/o manifestar-se de manera diferent en cada un dels sistemes enumerats al capítol que defineix el nostre *Marc teòric de referència*: l'adolescent, la família, el grup d'iguals, el centre educatiu i l'àmbit sociocultural. Són els següents:

- Tenir interioritzada la ideologia sexista i assumits els models tradicionals normatius de masculinitat i feminitat.
- Tenir interioritzats els mites de l'amor romàntic.
- Tenir interioritzades pautes autoritàries i/o violentes de resolució de conflictes en les relacions interpersonals.

El quart factor de risc fa referència bàsicament al primer d'aquests sistemes: l'adolescent.

- Baixa autoestima, existència de mancances afectives importants i sentiment de soledat.

Veiem cadascú d'ells:

- Tenir interioritzada la ideologia sexista i els models tradicionals normatius de masculinitat i feminitat.

  Hi ha consens en la bibliografia consultada en identificar com un factor clar de risc el fet de tenir assumits els valors del sexisme que legitimen una relació entre homes i dones basada en la desigualtat i la dominació/subordinació, o que neguen, eliminen o condemnen a l'exclusió social les persones amb cossos o comportaments que no corresponen a la dualitat sexual establerta ni als models normatius de masculinitat i feminitat.

  Resulta evident que aquest sistema de creences pot legitimar la utilització de la violència en qualsevol de les seves formes per diferents motius: per reafirmar-se en la pròpia identitat, i/o per penalitzar l'altre quan es considera que no respecta o atempta contra allò que està establert, o bé perquè se sent amenaçada la identitat pròpia, per posar-ne només alguns exemples.

  En una situació de violència masclista que afecta l'adolescent caldrà analitzar si aquest factor de risc està present, o no, i de quina manera no només en les pròpies creences de l'adolescent, sinó també en el seu entorn significatiu.

- Tenir interioritzats els mites de l'amor romàntic.

  Tal com hem avançat anteriorment, tenir interioritzats els mites de l'amor romàntic (que no pas del romanticisme), facilita quedar-se atrapat/da en relacions de dependència i no identificar determinades "expressions amoroses" (gelosia, control, caràcter possessiu, aïllament social) com a abusives i nocives.

En qualsevol explotació de l'obra autoritzada per la llicència es farà constar l'autoria.

L'adhesió personal i col·lectiva als mites de l'amor romàntic és un factor de risc o vulnerabilitat per establir relacions afectivosexuals abusives; mentre que el qüestionament d'aquestes creences, així com la interiorització de noves creences i models amorosos (basats en el respecte i suport mutu, la confiança, l'oportunitat de creixement personal, l'autonomia) seran un factor de protecció.

- Tenir interioritzades pautes autoritàries i/o violentes de resolució de conflictes en les relacions interpersonals.

  Quan una persona o un grup social normalitza en el seu funcionament quotidià pautes o comportaments autoritaris per fer complir les normes establertes o per fer front als conflictes i tensions que es poden donar en les relacions interpersonals - i això inclou l'exercici de la violència en un grau variable quan la situació així ho requereixi-, és evident que s'eleva el risc que es donin situacions de violència masclista.

  Però la presència d'aquest factor pot materialitzar-se com un risc de conseqüències diverses com, per exemple, l'ocultació del problema al pare i/o la mare per part de l'adolescent per por a la seva reacció.

  En aquests casos, la lògica és enfrontar el conflicte o la tensió amb obediència i sotmetiment a qui exerceix l'autoritat. No s'estableix el diàleg. Hi ha qui mana i qui obeeix. I qui té l'autoritat determina com s'ha de resoldre aquella situació i espera dels altres que ho apliquin.

- Baixa autoestima, existència de mancances afectives i sentiment de soledat.

  En aquest cas es tracta de noies i nois amb mancances afectives considerables i un sentiment molt acusat de soledat que creuen haver trobat l'amor en relacions abusives que exigeixen exclusivitat i possessió a canvi de protecció i afecte.

  Aquest factor de risc, quan està present, pot afavorir que es donin situacions com ara noies que tenen parelles que exerceixen també de pare des d'un model de relació totalment controlador de tot el que fa la noia. I és possible que la família de la noia no només aprovi la relació sinó que estigui convençuda que és el que li convé a la seva filla.

  En aquests casos és freqüent que els èxits que aconsegueixi la noia siguin atribuïts tant per la família, com per part del xicot i de la mateixa noia, a la influència benefactora que té en ella la seva parella.

  A vegades també pot donar-se el cas que aquest noi que fa de "pare" de la noia hagi tingut una infància traumàtica que no ha pogut elaborar i que ha compensat assumint un paper de "protecció" i de "satisfactori" absolut de la seva xicota, que li proporciona una sensació de fortalesa, poder i seguretat que amaga tant les seves mancances afectives com la seva dependència respecte a aquest tipus de relació sense la qual sent afeblir-se la seva masculinitat.

Alguns factors de protecció:

Per poder intervenir en situacions de violència masclista cal identificar no només les amenaces (factors de risc), sinó també els factors de protecció, ja que serà a partir d'aquests que estimularem de manera més eficaç la identificació, enfrontament i alliberament de la violència.

Factor de protecció és aquell que, en cas de donar-se, evita o dificulta que l'adolescent visqui o exerceixi situacions de violència masclista, o bé facilita que l'adolescent pugui sortir-se'n.

En aquest document centrem l'atenció en quatre factors de protecció que considerem rellevants, sense pretendre fer-ne una enumeració exhaustiva o tancada:

- Capacitat de percepció de l'abús o del maltractament.
- Tenir informació i coneixement suficients i encertats sobre el fenomen de la violència masclista.
- Viure en un entorn que utilitza el diàleg per enfrontar els conflictes i tensions en les relacions interpersonals i rebutja la violència com a mecanisme de solució dels problemes.
- Tenir una autoestima alta i confiança en si mateix/a.

En qualsevol explotació de l'obra autoritzada per la llicència es farà constar l'autoria.

Tal com hem manifestat en parlar dels Factors de Risc, també en aquest cas caldrà veure si estan presents, o no, i com es manifesten en els diferents nivells de l'entorn significatiu de l'adolescent.

Veiem cada un d'ells.

- Capacitat de percepció de l'abús o el maltractament

  Hem vist com l'aïllament, el control, la gelosia i el xantatge emocional són algunes de les manifestacions de violència masclista que més costa identificar a la població adolescent.

  Les estratègies de coacció que s'utilitzen en la fase del nuviatge són, bàsicament, les que es manifestaran posteriorment al llarg de la relació, però amb formes i maneres de caràcter més subtil, indirecte, encoberta i disfressada amb mostres d'afecte i sentiments amorosos[70].

  Per tant, tenir la capacitat de percebre i identificar a temps situacions d'abús o de maltractament, sigui en les pròpies relacions afectivosexuals o en les de les seves amistats, és un factor que té clars efectes protectors:

  – Per evitar l'inici o la consolidació d'aquella relació o la repetició de relacions afectivosexuals ocasionals amb la mateixa persona.

  – Per trencar la relació a temps i mantenir la decisió presa malgrat les pressions de la persona que exercia violència i/o de l'entorn.

  – Ajudar l'amic o amiga a identificar què passa i ajudar-la a enfrontar-s'hi.

  – Denunciar una situació que afecta la seva amiga o amic i/o demanar la intervenció de professionals que puguin intervenir-hi.

- Tenir informació i coneixement suficients i encertats sobre el fenomen de la violència masclista.

  El fet de tenir informació suficient i encertada sobre el problema de la violència masclista té una gran força preventiva[71].

  Aquesta informació pot haver arribat per moltes vies: centre educatiu, mitjans de comunicació, esplai, centre cívic, la família, les amistats o altres. En qualsevol cas, estem parlant de coneixements i d'informació que l'adolescent "ha registrat" i coneix, si més no, racionalment. En apartats anteriors hem vist com hi ha mancances importants de coneixement en una proporció molt elevada de la població adolescent.

- Viure en un entorn que utilitza el diàleg per enfrontar els conflictes i tensions en les relacions interpersonals i rebutja la violència com a mecanisme de solució dels problemes.

  Tenir incorporats estils respectuosos que utilitzen el diàleg com a estratègia bàsica per fer front als conflictes, les crisis i les tensions en les relacions interpersonals és un factor de protecció, ja que comporta una actitud de respecte cap a l'altra persona i unes normes de funcionament segons les quals la irritació, frustració i/o agressivitat no poden traduir-se en un comportament violent cap a qui s'atribueix l'origen d'aquests sentiments.

- Tenir una autoestima alta i confiança en si mateix o mateixa.

  Qui es valora a si mateix o mateixa és més difícil que es deixi humiliar, menysprear i maltractar per una altra persona. Qui té confiança en si mateix/a serà més difícil que faci quelcom que no li convenci o que considera equivocat només pel fet que li demani la seva parella. Per això, diversos autors i autores ho consideren un factor de protecció. I, per això, qui exerceix violència masclista busca, conscientment o inconscientment, la dependència (com a mínim emocional) i una baixa autoestima per part de la persona estimada i/o desitjada.

  Una persona amb una autoestima i valoració alta de si mateixa pot iniciar una relació afectivosexual abusiva, però és més difícil que aquesta arribi a consolidar-se.

70 De la Peña Palacios, E. M. i Ramos Matos, E. (Fundación Mujeres) i Luzón Encabo, J. M. i Recio Saboya, P. (Universidad Nacional de Educación a Distancia). *Andalucía Detecta: Sexisme i Violència de Gènere en la Joventut*. Instituto andaluz de la Mujer (Consejería para la Igualdad y Bienestar Social de la Junta de Andalucia. 2011).

71 De la Peña Palacios, E. M., Ramos Matos, E., Luzón Encabo, J. M. i Recio Saboya, P. (2011).

En qualsevol explotació de l'obra autoritzada per la llicència es farà constar l'autoria.

RESUM D'IDEES CLAU

El gènere: una construcció social: La identitat de gènere és una construcció simbòlica i conté el conjunt d'atributs assignats a les persones en aparença a partir del gènere. Les identitats de gènere no només expressen les concepcions pròpies d'una cultura i d'una època, sinó que actuen com a legitimadores d'un cert tipus de relacions socials de poder. Pel fet de ser etiquetat com a home o dona, cada subjecte és col·locat dins d'una categoria social: la femenina o la masculina a la qual corresponen papers, obligacions, drets, etc. La identitat de gènere es construeix a través del procés de socialització entès com el procés psicosocial que s'inicia amb el naixement i mitjançant el qual una persona adquireix les normes de conducta, els valors imperants i la cultura d'un determinat grup social o d'una determinada societat

El sexisme: Es tracta d'una ideologia que estableix la normativitat masculina, femenina i heterosexual, i atorga una aparença natural a les atribucions assignades a homes i dones. És una construcció social que defineix el marc de les relacions humanes, les formes de subjectivitat, els rols socials i la divisió del treball en funció del sexe biològic. Assigna a cada sexe biològic uns atributs, unes característiques i habilitats diferenciades a les quals han de respondre tots els homes i totes les dones. Defineix que els homes han de ser masculins i les dones femenines. Defineix què vol dir masculinitat i feminitat, i el que correspon ser i fer a un home per a ser masculí i a una dona per a ser femenina.

Del sexisme es desprenen tres conceptes clau que justifiquen no només la violència contra la dona en virtut de la superioritat "natural de l'home", sinó la violència contra les persones amb corporalitats, identitats i expressions de gènere i sexualitat no normatives. D'aquí la inclusió també d'aquestes situacions en la nostra població diana.

- El **binarisme de sexes** considera que els cossos humans es divideixen en dues úniques categories: mascle i femella, exhaustives i excloents. Aquest model deixa fora totes les corporalitats que no es poden assignar a una d'aquestes dues caselles tipificant-les sota la categoria mèdica de "desordres del desenvolupament sexual".
- La **naturalització del gènere** és el fet d'assignar uns comportaments i rols socials a les persones en funció de les seves característiques sexuals físiques, és a dir, en funció del sexe. Entenent que només existeixen dos cossos possibles (mascle i femella), el model sexista estableix que el comportament natural dels homes consisteix en una sèrie de característiques que anomenem gènere masculí i el comportament natural de les dones en el gènere femení. I, alhora, no és natural ni, per tant, acceptable que un home es comporti de forma femenina, o fins i tot se senti dona, ni que una dona tingui actituds masculines o se senti home.
- L'**heterosexisme** és el sistema que defineix de quina forma s'han de relacionar homes i dones entre ells. I en aquest sentit estableix que la forma natural de fer-ho és l'heterosexualitat. Això exclou, per tant, altres formes de relació i preferències sexuals com ara el cas de gais, lesbianes i bisexuals.

La perspectiva de gènere: La perspectiva de gènere és un constructe social que examina l'impacte del gènere en les oportunitats de les persones, els seus rols socials i les interaccions que porten a terme amb altres. És un instrument que permet qüestionar i desmuntar les creences en què se sustenta el patriarcat com a sistema d'organització social.

És important incorporar la perspectiva de gènere tant en l'àmbit personal com professional. Es pot intervenir en situacions de violència masclista amb o sense perspectiva de gènere però la capacitat de detecció, la interpretació del que passa i perquè passa, l'orientació que es donarà a la situació i els objectius i estratègies d'intervenció seran radicalment diferents. Intervenir en situacions de violència masclista sense tenir una perspectiva de gènere pot provocar la victimització secundària de la persona que la pateix. Si ens ubiquem en el model ecològic, la perspectiva de gènere és útil per identificar els factors facilitadors de la violència masclista, així com els de protecció.

Què és la violència masclista: Es tracta d'una violència de caràcter estructural, selectiva vers les dones pel fet de ser-ho, i també cap a les dones i els homes que transgredeixen el mandat

En qualsevol explotació de l'obra autoritzada per la llicència es farà constar l'autoria.

de gènere i allò que la societat patriarcal ha definit com a identitat masculina i identitat femenina. Per tant, les agressions a lesbianes, a transsexuals -tant masculins com femenins- o a gais o bisexuals, i a les persones (dones i homes) heterosexuals que usen la seva heterosexualitat d'una forma diferent de l'establerta com a "normal", és també violència masclista. La violència masclista pren moltes formes: violència física, violència psicològica, violència sexual i abusos sexuals i violència econòmica.

Població diana en el context de la nostra publicació: Adolescents que reben o que exerceixen violència masclista, i que viuen en llars lliures del fenomen violent (ni la seva mare, ni el seu pare, ni les parelles actuals d'una o l'altre viuen o exerceixen violència masclista). Concretament:

- **L'adolescent que viu violència:**
  - Noies adolescents que viuen relacions afectivosexuals abusives, siguin ocasionals o de parella, o altres manifestacions de violència masclista exercida per terceres persones que no són ni el pare ni l'actual parella de la mare.
  - Noies adolescents que no es comporten d'acord al patró normatiu de feminitat i que, per aquest motiu, reben violència.
  - Nois adolescents que no es comporten d'acord al patró normatiu de masculinitat.
  - Persones que viuen en un cos amb característiques sexuals ambigües.
  - Persones que s'identifiquen amb el gènere contrari a l'assignat i que ho fan visible.
- **L'adolescent que exerceix violència:** En les situacions de relacions afectivosexuals ens referim a la parella o l'exparella (o relació ocasional), adolescent o major d'edat. En la resta de situacions, la persona o persones maltractadores poden ser també els i les iguals (nois i/o noies adolescents) i/o persones joves i adultes de qualsevol edat.

La societat patriarcal es dota de **mecanismes i factors d'invisibilització de la violència masclista** dels quals en aquesta publicació abordem tres:

- La manca de consciència sobre la pervivència del sexisme en la nostra societat, més encara tenint en compte que actualment el sexisme ha mutat adoptant formes més subtils (neosexisme tenyit de benevolència).
- Els mites sobre la violència masclista són diversos i canviants i constitueixen el raonament en què es fonamenten els mecanismes d'ocultació i legitimació.
- L'impacte de la violència en els i les professionals de serveis de l'àmbit de l'educació formal, la salut i els serveis socials, fent que no sempre es miri des de la perspectiva de gènere i que, fins i tot, a vegades es contribueixi a reproduir la violència (victimització secundària).

Principals factors de risc (tant per part de l'adolescent com del seu entorn):

- Tenir interioritzada la ideologia sexista i assumits els models tradicionals normatius de masculinitat i feminitat.
- Tenir interioritzats els mites de l'amor romàntic.
- Tenir interioritzades pautes autoritàries i/o violències de resolució de conflictes en les relacions interpersonals.
- Tenir baixa autoestima, existència de mancances afectives importants i sentiment de soledat (per part de l'adolescent).

Principals factors de protecció (tant per part de l'adolescent com del seu entorn):

- Capacitat de percepció de l'abús o el maltractament.
- Tenir informació i coneixement suficients i encertats sobre el fenomen de la violència masclista.
- Viure en un entorn que utilitza el diàleg per fer front als conflictes i tensions en les relacions interpersonals i que rebutja la violència com a mecanisme de solució dels problemes.
- I tenir una autoestima alta i confiança en si mateix o mateixa (per part de l'adolescent).

En qualsevol explotació de l'obra autoritzada per la llicència es farà constar l'autoria.

NOVES TECNOLOGIES I VIOLÈNCIA MASCLISTA ENTRE ADOLESCENTS

SUMARI

- Introducció
- Elements de context: la societat de la informació i la comunicació
- Tipus de violència a través de les TIC
- El ciberassetjament
- La intervenció en casos de violència masclista a través de les TIC

INTRODUCCIÓ

Justificació d'aquest capítol

Les noves tecnologies de la informació i la comunicació (TIC) estan plenament incorporades en la vida diària de la població adolescent. I també són un mitjà cada cop més habitual a través del qual s'exerceix i es viu violència masclista.

El nostre objectiu és ajudar a fer visible una realitat que va en augment entre la població adolescent, mentre que tant el marc legal vigent com la intervenció professional estan a molta distància de donar-hi resposta: la utilització de les TIC per exercir violència masclista.

En aquest context, les raons per les quals hem considerat necessari dedicar un capítol específic a aquest tema són, entre altres, les següents:

- La manca de consciència, per part de molts i moltes adolescents que fan actes de violència masclista a través de les TIC, de l'abast, gravetat i perdurabilitat dels danys ocasionats a l'adolescent destinatària o destinatari de la violència. Sovint moltes accions es fan "en calent" amb la facilitat de la immediatesa que proporcionen les TIC, sense ser conscients que un cop feta l'acció perden el control de les conseqüències no només en el moment de fer-la, sinó de manera atemporal.

- La majoria dels i de les adolescents no són conscients o no donen prou importància al fet de prendre determinades mesures de seguretat per tal de fer un bon ús de les TIC, de vigilar les persones amb les quals es relacionen a través de les xarxes socials, de tenir en compte amb qui comparteixen determinats continguts personals i íntims, etc.

- Manca de regulació legal de la violència masclista comesa a través de les TIC.

Dificultats d'aproximació al tema

Quan hem volgut abordar aquest fenomen ens hem trobat amb dos tipus de dificultats:

- Manca d'un abordatge del fenomen del ciberassetjament que sigui útil per a la intervenció.

- Manca o insuficient incorporació de la perspectiva de gènere en l'abordatge i anàlisi d'aquest fenomen.

1. **Insuficient abordatge del fenomen del ciberassetjament útil per a la intervenció.**

   – Manca d'experiència professional acumulada i sistematitzada de manera que es pugui socialitzar i compartir i, per tant, consultar.

   – Hi ha pocs estudis d'investigació al respecte. Per tant, les conclusions que es poden recollir d'aquests treballs són encara incipients. I sovint, més que no pas conclusions, el que ens trobem són idees i consideracions a tenir en compte.

En qualsevol explotació de l'obra autoritzada per la llicència es farà constar l'autoria.

- La poca literatura existent s'ha centrat molt en la figura agressora, però poc en l'impacte que té el ciberassetjament en les víctimes.

- La majoria d'estudis es refereixen a joves a partir dels 18 anys (a excepció dels referits als abusos sexuals a menors perpetrats per persones adultes a través de les TIC), atenent-se al fet que tant la legislació en matèria de violència masclista com la relativa a l'ús no apropiat de les noves tecnologies es refereix a la població adulta.

2. **Manca o insuficient incorporació de la perspectiva de gènere per abordar i analitzar aquest fenomen.**

   - Hi ha molt poques referències i estudis sobre la perspectiva de gènere en el fenomen del ciberassetjament.

     Cal fer un abordatge del fenomen del ciberassetjament des d'una perspectiva de gènere però cal, també, fer-lo des de l'anàlisi dels arquetips i de les narratives audiovisuals que han tingut i tenen més impacte en la configuració dels imaginaris socials, ja que no es tracta d'un fenomen aïllat, sinó que s'inscriu en la mateixa tradició androcèntrica dominant en el tractament dels rols de gènere de les diferents modalitats representatives i dels mitjans de comunicació precedents.

   - Les referències que hem trobat centren l'anàlisi en la violència de parella. Així, per exemple, Marco Torres Robles[72] en la seva obra *El ciberacoso como forma de ejercer la violencia de género en la juventud: un riesgo en la sociedad de la información y del conocimiento* diu: "s'ha considerat el ciberassetjament en tant que violència de gènere i s'han pres en consideració aquells comportaments que utilitzant les TIC, tenen com objectiu la dominació, la discriminació i, en definitiva, l'abús de la posició de poder on la persona assetjadora té o ha tingut alguna relació afectiva o de parella amb la persona assetjada".

     No hem trobat cap estudi o referència que abasti el conjunt de la nostra població diana. És per això que moltes de les cites textuals d'autors o autores que figuren al llarg d'aquest capítol fan referència només al ciberassetjament en relacions de parella heterosexual entre població adolescent.

A partir de tot el material disponible al qual hem tingut accés i de les aportacions i criteri del nostre grup de treball, hem elaborat el contingut d'aquest capítol:

> Entenent el ciberassetjament des de la perspectiva de la violència masclista, com un mitjà més de violència en el context tant de relacions afectivosexuals abusives (siguin esporàdiques o de parella), com de qualsevol altra manifestació de violència per raons de sexe i gènere que afecten la nostra població diana.[73]

Objectius d'aquest capítol

- Aportar elements de comprensió i coneixement d'aquest fenomen.
- Contextualitzar-lo en les situacions de violència masclista que viuen o exerceixen adolescents entenent com a tals les que afecten la nostra població diana.
- Aportar algunes consideracions d'utilitat per a les persones professionals que treballen amb adolescents.

72 Torres Albero, C. dir. (2013).

73 Veure *Les diferents cares de la violència sexista: qui la rep, qui l'exerceix i el context en el qual es dóna*. Pàgina 65.

En qualsevol explotació de l'obra autoritzada per la llicència es farà constar l'autoria.

ELEMENTS DE CONTEXT: LA SOCIETAT DE LA INFORMACIÓ I LA COMUNICACIÓ

La societat de la informació i del coneixement fa referència a un profund procés de canvi que afecta un conjunt de dimensions socials, culturals, polítiques i econòmiques contemporànies, a partir d'un nou sentit social que s'ha donat a la comunicació i a la informació, i també arran de l'aparició de determinades eines o mitjans, que suposen les noves tecnologies de la informació i la comunicació (TIC).

L'ús de les TIC té molts beneficis, com ara la interrelació simultània de persones arreu del món, l'accés a un ventall il·limitat de coneixement, l'obertura a cultures diferents, etc.

Però també té els seus riscos, especialment entre la població adolescent, que n'és una bona usuària: "(...) la possibilitat de l'assetjament i l'abús, la pèrdua prematura de la innocència a causa de l'accés a determinats continguts, el conflicte amb altres agents d'influència i autoritat com l'escola i la família, així com conductes no saludables associades al sedentarisme i l'aïllament social".[74]

"Les materialitzacions més populars de la societat de la informació, i de les TIC, les conformen la triada que formen l'ordinador, Internet i telefonia mòbil".[75]

Algunes dades que ajuden a dimensionar aquest context:

- A finals del 2012 ja hi havia més de 2.000 milions d'ordinadors al món.
- A finals de 2010 Internet comptava amb uns 16 milions de persones usuàries. Es calcula que actualment una tercera part de la població mundial té accés a Internet. En els països desenvolupats, l'accés a Internet per part de la població de 16 a 19 anys és del 90%.
- Es calcula que més del 75% de la població mundial és usuària de la telefonia mòbil (en el cas dels països desenvolupats aquesta xifra arriba al 95% de la seva població).
- Aquestes dades d'ús s'han disparat encara més a partir de l'aparició dels anomenats telèfons intel·ligents, que combinen els tres elements anteriors: ordinador, Internet i telefonia mòbil. Ens estem referint a smartphones i tablets. Així, el 15% de les persones usuàries de telefonia mòbil tenen un smartphone i aquests artefactes, en 2011, van ser els ordinadors portàtils més venuts al món.

Aquestes eines TIC són les que sustenten el fet més rellevant de la nova societat de la informació i la comunicació: les anomenades **xarxes socials**.

Segons Marco Torres Robles[76], *les xarxes socials ciutadanes poden definir-se com aquelles xarxes socials les persones integrants de les quals són ciutadans i ciutadanes, la seva base d'interacció es dóna sobre la infraestructura tecnològica que suposa Internet i els diferents artefactes TIC que la possibiliten, i els seus fins es vinculen amb les pautes bàsiques que conformen la vida quotidiana i les relacions socials de les persones.*

Quan parlem de xarxes socials ens estem referint principalment a MySpace, Friendster, Facebook, Linkedin, Twitter i Tuenti, etc. per posar alguns exemples actuals.

Segons l'Observatori Nacional de Telecomunicacions i de la Societat de la Informació, a principis de 2010 es va calcular que el 72% de les persones usuàries d'Internet pertanyia almenys a una xarxa social (...), la mitjana de xarxes socials utilitzades per les persones usuàries és de dues, i gairebé una tercera part de les persones usuàries hi accedeix diàriament. L'accés a les xarxes socials és ja la segona activitat realitzada a través dels smartphones després de la consulta de l'email. (...) A Espanya, una de cada deu persones usuàries de xarxes socials hi està connectada permanentment.

(...) les TIC no només s'han incorporat a la nostra vida diària de forma ràpida i massiva sinó que, a més, han modificat les nostres formes de relació social en un ampli conjunt d'esferes com ara el treball (des del teletreball fins a la recerca d'ocupació online), l'educació (teleformació, cursos a distància, ...), l'oci (jocs i entorns virtuals d'acció com Second Life), les activitats econòmiques (com les formes de compra i venda de béns o serveis), la participació política (l'e-administració, la democràcia digital i l'e-participació) (...).

74 Cabello, P. i Fernández, I. (2010).
75 Torres Albero, C. dir. (2013).
76 Torres Albero, C. (2013).

En qualsevol explotació de l'obra autoritzada per la llicència es farà constar l'autoria.

NOVES TECNOLOGIES I ADOLESCÈNCIA

En el marc de la consolidació de la societat de la informació i del coneixement, es traslladen formes de relacionar-se, fins ara presencials, a les noves tecnologies. És a dir, "les relacions offline[77] de la vida quotidiana s'estan traslladant a l'àmbit digital d'Internet i les xarxes socials"[78].

En aquest context, "(…) les formes de violència de gènere en les relacions de parella s'han projectat a les xarxes socials, i molt especialment entre els i les joves, atès que són el grup social que manté un vincle més directe i permanent amb aquesta nova estructura típica de la societat de la informació i del coneixement. A més, aquesta violència de gènere, d'alguna manera, s'està transformant en noves formes d'expressió dins de l'anomenat món digital"[79].

D'altra banda, s'hi ha d'afegir el fet que els i les adolescents estant absolutament familiaritzats/des amb les TIC i que, a més, els agrada. De fet, el 75% dels i les preadolescents i adolescents d'entre 10 i 16 anys assenyalen que Internet els agrada molt. A més, cada cop es va incrementant més la personalització dels dispositius tecnològics que utilitzen adolescents i joves com ara els telèfons mòbils, la videoconsola, l'ordinador i la connexió a Internet. És a dir, cada cop més els i les adolescents deixen de compartir l'ús d'aquests mitjans de comunicació amb altres membres del seu entorn familiar o de convivència, i els posseeixen i utilitzen de manera exclusiva.

Per tant, la població adolescent actual té una elevada capacitat tecnològica. De fet, hi ha qui afirma que el nivell elevat de familiarització i ús de les TIC està provocant una bretxa generacional respecte els seus pares i mares. En aquest sentit, és comú veure com són els i les adolescents i joves qui ensenyen als seus pares/mares a utilitzar les noves tecnologies.

D'altra banda, la població adolescent no només fa un ús quotidià de les TIC, sinó que ho fa de diferents TIC a la vegada (multitasking). Aquest fenomen es refereix a l'ús simultani de mitjans tradicionals com la TV i els mitjans digitals com l'ordinador, els telèfons mòbils, Internet, connexió a diferents xarxes socials alhora, etc.

En un estudi[80] realitzat en 20 centres educatius privats arreu de l'estat espanyol en què es van entrevistar prop de 2.600 adolescents d'entre 14 i 16 anys d'ambdós sexes, s'ha demostrat que els i les adolescents donen molta importància al fet d'estar connectats entre si, i que tenen les noves tecnologies com un canal de comunicació del tot normalitzat i de forma molt precoç (el 96% dels i les adolescents estan registrats en una xarxa social, el 73% dels quals s'hi havia registrat abans o durant els 13 anys; a més, el 80% reconeix que dins de la seva xarxa social hi ha menors de 14 anys).

En un altre estudi elaborat per Save the Children[81], en el qual es van fer dinàmiques de discussió entre un grup d'uns 40 nois i noies d'entre 11 i 19 anys de dues ciutats de l'Estat espanyol, es conclou que els telèfons mòbils són els dispositius d'ús més habitual entre els i les adolescents, que l'utilitzen bàsicament per trucar i enviar missatges als seus amics i amigues, tot i que cada vegada més, molts i moltes adolescents tenen uns telèfons tecnològicament més equipats que utilitzen també per fer fotografies i connectar-se a Internet. L'ús de la missatgeria és bàsicament per coordinar les seves relacions offline, traslladant els seus grups d'iguals o grups d'interès reals a les xarxes socials.

Aquest mateix estudi, pel que fa a l'ús d'Internet a la llar, revela que en la majoria dels casos els i les adolescents es connecten en solitari, sense l'assistència ni la supervisió d'una persona adulta, especialment en molts casos en què l'adolescent disposa del seu propi ordinador o portàtil i es connecta des de la seva habitació. La majoria de la població adolescent i jove fa un ús d'Internet preferentment social, és a dir, l'utilitzen per estar en contacte amb les persones que coneixen i, en menor mesura, per conèixer noves persones. En un segon terme, també fan servir Internet per a la recerca d'informació i per al suport a les tasques escolars.

Finalment, el contacte dels i de les adolescents amb les TIC també es fa en bona mesura a través dels jocs de videoconsola, que poden ser una oportunitat de socialització. Tot i així, en la majoria d'ocasions, el més habitual és que el joc sigui en solitari, o en tot cas, en grup però de forma online.

77 Offline: de manera presencial. Online: de manera virtual.
78 Torres Albero, C. (2013).
79 Torres Albero, C. (2013).

80 Redes sociales y privacidad del menor. Estudio de campo. Percepción que tienen los menores sobre la utilización y seguridad de los datos que vuelcan en las redes sociales.
81 Cabello, P. i Fernández, I. (2010).

En qualsevol explotació de l'obra autoritzada per la llicència es farà constar l'autoria.

LA PERCEPCIÓ D'ADOLESCENTS I JOVES DELS RISCOS EN L'ÚS D'INTERNET

Els diferents estudis consultats conclouen que:

- **La majoria de la població adolescent no es pren seriosament la necessitat de prendre mesures de seguretat quan fan ús d'Internet. Molts i moltes adolescents diuen que ho saben però no ho fan.**
- **Hi ha poca consciència i reflexió sobre les conseqüències i danys ocasionats per determinades accions que suposen violència masclista a través de les TIC, en tant que, un cop situats en el món virtual, es perd el control sobre el lloc on va aquella informació, sobre qui la rep i quin ús se'n fa.**

La normalització de l'ús de les noves tecnologies ve reforçada per l'escassa percepció de risc que la població adolescent i jove té de l'ús que poden fer d'Internet i altres variants de comunicació telemàtica. I aquesta poca consciència sobre el possible risc ve determinada, entre altres factors, per l'escassa seguretat d'Internet, en el sentit que malgrat ser menors d'edat, no han de complir amb requisits específics (o aquests són mínims) per accedir i fer-ne ús (el 79% dels i les adolescents confessen que mai ningú els ha demanat cap document d'identificació per registrar-s'hi).

També reconeixen que tenen poques barreres per accedir a determinats continguts. Així per exemple, gairebé el 60% de la població adolescent enquestada reconeix haver vist algun cop a la xarxa social algun vídeo o fotografia que l'ha impactat o desagradat.

Malgrat aquesta escassa percepció de risc i de les seves conseqüències, la majoria d'adolescents i joves saben quines dades faciliten via Internet, saben de les polítiques de privacitat de les diferents xarxes socials on participen i del que pot passar amb aquestes dades que "pengen". També decideixen el nivell de privacitat que volen tenir en les xarxes socials i creuen que generalment es respecta aquesta privacitat. Malgrat això, un 45% dels i les enquestades reconeix conèixer algú que ha patit alguna experiència negativa en relació a la seva intimitat.

En la mateixa línia, en l'estudi de Save the Children[82], la majoria dels i les participants en els grups de discussió, reconeixen que si bé decideixen qui accedeix i qui no a la seva xarxa social, no es prenen del tot seriosament les condicions de seguretat.

A l'estudi de 2013 del Ministeri de Sanitat, Serveis Socials i Igualtat[83] ja esmentat al capítol anterior[84] també es fa èmfasi en l'existència d'una escassa percepció de risc per part dels i de les adolescents respecte a algunes conductes realitzades a través de les TIC. Així, per exemple, una alta proporció d'adolescents perceben algunes conductes, com les que descrivim a continuació, com a poc o gens perilloses:

- *Respondre un missatge en què algú que no conec m'ofereix coses…* el 24,8% de les noies i el 35,9% dels nois.
- *Quedar amb un noi o una noia que he conegut a través d'Internet…* el 26,2% de les noies i el 49,3% dels nois.
- *Penjar una foto meva que la meva mare o el meu pare no autoritzarien…* el 49% de les noies i el 61,2% dels nois.
- *Utilitzar webcam quan em comunico amb persones desconegudes…* el 14,4% de les noies i el 28,7% dels nois.

82 *La tecnología en la preadolescencia y adolescencia: Usos, riesgos y propuestas desde los y las protagonistas*. 2010.
83 Díaz-Aguado i altres (2013).
84 Capítol que defineix el Marc conceptual a l'apartat sobre Aproximació a les dimensions de la violència masclista en la nostra població diana. Pàgines 66 a 72.

En qualsevol explotació de l'obra autoritzada per la llicència es farà constar l'autoria.

TIPUS DE VIOLÈNCIA A TRAVÉS DE LES TIC

La realitat demostra que a través de les noves tecnologies també es pot exercir i rebre violència. Que en funció de les característiques d'aquesta dominació i/o violència dels i les participants, de la intencionalitat, etc., aquesta prendrà una forma o en prendrà una altra.

Els principals tipus de violència que ens podem trobar a través de les TIC són:

- El ciberassetjament, amb les particularitats del *ciberbullying* i el *network mobbing*.
- Tota forma d'assetjament sexual (*sexting*, *grooming*…).
- La gravació i difusió de continguts altament violents com, per exemple, el *happy slapping*.

Vegem a continuació una breu definició d'aquestes pràctiques. En un apartat posterior aprofundirem en el ciberassetjament, que és la més freqüent entre població adolescent.

Cyberstalking	Conegut com ciberassetjament. Consisteix en amenaçar, fustigar, humiliar o realitzar altres accions molestes per mitjà de les tecnologies telemàtiques de comunicació com Internet, telèfons mòbils, correu electrònic, missatgeria instantània, videoconsoles online, etc. Segons el professor José María Avilés expert en aquesta matèria "existeix ciberassetjament quan, de forma reiterada, un subjecte rep d'un/s altre/s a través de suports mòbils o virtuals, agressions (amenaces, insults, ridiculitzacions, extorsions, robatoris de contrasenyes, suplantació d'identitat, buit social, etc.) amb missatges de text o veu, imatges fixes o gravades, etc. amb la finalitat de soscavar la seva autoestima i dignitat personal i perjudicar el seu estatus social, provocant-li una victimització psicològica, estrès emocional i rebuig social"[85].
Cyberbullying	"Es produeix al llarg del període d'escolarització dels nens i nenes, i es refereix a l'ús de les xarxes socials, llocs web o blocs per difamar o assetjar companys i/o companyes d'escola o, en general, persones pertanyents al grup d'iguals"[86]. "Es tracta d'una modalitat concreta de ciberassetjament caracteritzada pel fet que només hi estan implicats/des menors d'edat. Així doncs, es tracta d'una conducta entre iguals a través de les TIC basada en insults, humiliacions i la resta d'accions que componen el ciberassetjament." "Des d'un punt de vista educatiu, el ciberbullying coincideix amb el bullying en què comparteix els components bàsics (intencionalitat, desequilibri de poder i recurrència de les accions) i a més, n'afegeix d'específics, com ara cert anonimat en les accions, la desinhibició virtual que es dóna en els i les participants, l'audiència ampliada de les agressions o la reducció de les claus socioemocionals en les dinàmiques d'agressió"[87].
Network mobbing	Es dóna en l'àmbit laboral entre treballadors i treballadores digitals i consisteix en el fet que "els assetjadors aboquen a través de la xarxa informacions falses amb la intenció de danyar la imatge professional de la víctima i, d'aquesta manera, afectar negativament el seu desenvolupament professional"[88].

85 Instituto Nacional de Tecnologia de la Comunicación (2012). *Guía de actuación contra ciberacoso. Padres y educadores.* Ministerio de Indústria, Energía y Turismo.
86 Torres Albero, C. dir. (2013).
87 Instituto Nacional de Tecnologia de la Comunicación (2012). *Guía de actuación contra ciberacoso. Padres y educadores.* Ministerio de Indústria, Energía y Turismo.
88 Torres Albero, C. dir. (2013).

En qualsevol explotació de l'obra autoritzada per la llicència es farà constar l'autoria.

Sexting	Consisteix en l'enviament, la difusió o publicació de continguts eròtics o pornogràfics o altres de tipus sexual, produïts pel mateix/a remitent, i utilitzant un dispositiu mòbil. La voluntarietat de la persona emissora rau en l'enviament a una o diverses persones que ella ha decidit. És en la difusió del contingut més enllà de les persones que han rebut el missatge directament per part l'emissora on rau la il·legalitat de l'acte, atesa la no voluntarietat de la persona emissora. Acostuma a produir-se en relacions de parella. S'inclou dins del ciberassetjament.
Grooming	Es tracta d'un "assetjament exercit per una persona adulta i es refereix a accions realitzades deliberadament per establir una relació i un control emocional sobre el nen o la nena amb la finalitat de preparar el terreny per a l'abús sexual del o de la menor. Es pot dir que són situacions d'assetjament amb un contingut sexual explícit o implícit"[89]. Aquest abús pot consistir en l'obtenció d'una "satisfacció sexual mitjançant imatges eròtiques o pornogràfiques del o de la menor o, fins i tot, com un mitjà per preparar una trobada sexual"[90].
Happy slapping	Consisteix en la gravació de baralles a través de telèfons mòbils normalment utilitzats entre els i les joves. S'hi inclouen, per exemple, aquelles accions de grups d'adolescents que aborden un/a vianant i sense motiu aparent l'agredeixen mentre filmen la situació amb un mòbil. Les imatges posteriorment es pengen a la xarxa i en alguns casos es valoren entre els i les usuaris/es d'aquestes xarxes.

Com hem vist anteriorment, el risc que els i les adolescents visquin alguna d'aquestes formes de violència a través de les TIC és elevat. L'estudi del Ministeri de Sanitat, Serveis Socials i Igualtat del 2013[91] ja esmentat, descriu algunes de les conductes de risc que poden donar lloc a alguna d'aquestes tipologies, amb percentatges alarmants pel que fa a determinades conductes, tal com queda recollit en la següent taula elaborada a partir de les dades facilitades per aquest estudi.

Conductes de risc de patir ciberassetjament	
Utilitzar la webcam quan es comuniquen amb amics o amigues.	56,3% de les noies 48,3% dels nois
Acceptar com amic o amiga a la xarxa una persona desconeguda.	37,1% de les noies 44,5% dels nois
Respondre un missatge en el qual l'insulten o l'ofenen.	30,2% de les noies 38,3% dels nois
Conductes de risc de patir *sexting*	
Penjar una foto meva de caràcter sexual.	1,1% de les noies 2,2% dels nois
Penjar una foto de la meva parella de naturalesa sexual.	0,7% de les noies 1,5% dels nois

89 INTECO (2012). *Guía de actuación contra ciberacoso. Padres y educadores.* Instituto Nacional de Tecnologia de la Comunicación. Ministerio de Industria, Energía y Turismo. Octubre 2012.

90 Torres Albero, C. dir. (2013).

91 Díaz-Aguado et al (2013)

En qualsevol explotació de l'obra autoritzada per la llicència es farà constar l'autoria.

CIBERASSETJAMENT

Es pot definir de moltes maneres, però les següents definicions ens semblen les més completes perquè descriuen bé el fenomen i ajuden a fer-nos una idea del que realment significa:

- *Conjunt de comportaments mitjançant els quals una persona, un conjunt d'elles o una organització utilitzen les TIC per fustigar una o més persones. Aquest tipus de comportaments inclouen, encara que no de forma excloent, amenaces i falses acusacions, suplantació de la identitat, usurpació de dades personals, danys a l'ordinador de la víctima, vigilància de les activitats de la víctima, ús de la informació privada per fer xantatge a la víctima, etc.*

- *És una forma d'invasió en el món de la vida de la víctima de forma repetitiva, disruptiva i sense un consentiment utilitzant les possibilitats que ofereix Internet. Aquestes activitats tenen lloc entre persones que tenen o han tingut alguna relació i es produeixen per motius directament o indirectament vinculats a l'esfera afectiva.*[92]

Segons l'estudi de INTECO esmentat a l'apartat anterior, realitzat entre els anys 2011 i 2012, gairebé el 6% dels i de les adolescents havien estat víctimes del ciberassetjament i gairebé un 3% reconeixia haver agredit a través d'aquesta fórmula. Per tant, tot i que es pot considerar que la taxa d'incidència és baixa respecte a altres tipus de violència entre adolescents, el fenomen no deixa ser preocupant, més tenint en compte que cada vegada l'ús de les TIC per part dels infants i adolescents va en augment.

Les persones especialistes consultades identifiquen dues **causes principals** per les quals la població infantil i adolescent pot ser víctima d'aquest tipus de violència:

1. D'una banda, el contacte precoç amb les noves tecnologies sense un suport educatiu que garanteixi que la informació a la qual accedeixen és segura, agreujat per l'ús cada cop més continuat de les TIC gràcies a la portabilitat dels dispositius (Internet als telèfons mòbils, ordinadors petits, etc.).

2. L'escassa o diferent conceptualització de la privacitat que tenen els i les adolescents, i la manca de control sobre les conseqüències de la capacitat de "viralització" d'Internet (per exemple, l'impacte d'un contingut degradant escrit en una paret no és el mateix que l'escrit en el mur del *Facebook*).

92 Torres Albero, C. dir. (2013).

CARACTERÍSTIQUES I MANIFESTACIONS DEL CIBERASSETJAMENT

Les **característiques essencials** del ciberassetjament són les següents:

- Es tracta d'una situació d'assetjament dilatada en el temps i repetitiva, recurrent.

- Tant l'adolescent víctima com qui exerceix la violència són d'una edat similar, per tant es tracta d'una relació entre iguals.

- El mitjà pel qual es duu a terme l'agressió és tecnològic (Internet, telefonia mòbil, xarxes socials, plataformes de difusió de continguts, etc.).

- Hi ha una certa jerarquia de poder entre l'adolescent que exerceix violència i qui la rep (víctima).

- Es tracta d'un maltractament deliberat, amb intencionalitat de fer mal (tot i que sovint no hi ha consciència o previsió respecte de l'abast, dimensió i atemporalitat d'aquest mal, ni de la vivència per part de la víctima o els danys ocasionats).

- Hi ha la possibilitat en tot moment de fer mal (24 h./ 365 dies l'any) i a més és atemporal (per exemple, allò que es penja en les xarxes socials és molt difícil d'esborrar).

- Existeix la possibilitat d'anonimat o d'engany de la identitat per part de la persona agressora.

- Té una audiència il·limitada (per tant té un ressò més gran i conseqüentment, un impacte més alt en la víctima). De fet, en el ciberassetjament no només trobem la víctima i l'agressora, sinó també altres persones com ara les espectadores, les persones que reforcen l'acció, les que defensen a la víctima, etc.

- Suposa una generalització del dany (per exemple, la víctima és agredida cada cop que es visualitza la imatge).

- I pot estar lligat o no a situacions d'assetjament a la vida real.

En qualsevol explotació de l'obra autoritzada per la llicència es farà constar l'autoria.

Així doncs, el ciberassetjament consisteix en un doble mal: l'assetjament en si mateix, i el ressò il·limitat que aquest pot tenir. Des d'un punt de vista psicològic per a la persona agredida, aquest doble dany suposa un impacte més gran que l'assetjament físic, presencial.

Les tres **formes principals** per les quals es pot materialitzar el ciberassetjament són la fustigació, l'exclusió i la manipulació, a través de les quals són múltiples les manifestacions d'aquest tipus de violència. A continuació presentem una taula que enumera algunes d'aquestes manifestacions ja que és molt difícil, atesa la rapidesa i el dinamisme amb què evolucionen les TIC, realitzar un llistat exhaustiu.

Fustigació (violència directa)	• Enviament d'imatges denigrants, de virus informàtics, de reptes impossibles de superar per humiliar (jocs, etc.). • Enviament de programes brossa: virus, subscripció a llistes de pornografia, col·lapse de la bústia del correu, etc. • Enviament repetit a algú de missatges electrònics (xarxes socials, emails, sms, whatsapp, etc.) amb un llenguatge denigrant, enfadat, cruel, groller, etc.
Exclusió (violència a través de terceres persones)	• Enviament de comentaris despectius o difamatoris amb l'objectiu de provocar una resposta expansiva, prohibició de l'accés a fòrums o xats o plataformes socials, etc. • Gravar activitats sexuals amb el mòbil o amb la webcam i enviar les gravacions a altres persones amb la intenció de molestar o denigrar deliberadament. • Realitzar i/o participar en enquestes i rànquings a Internet denigradors per a algunes persones. • Utilitzar un bloc personal per denigrar i parlar malament d'una persona. • Excloure intencionadament una persona del grup online, de la llista d'amistats, etc. • Enviar o difondre rumors cruels sobre algú que puguin malmetre la seva reputació davant de les amistats.
Manipulació	• Difusió d'informació trobada a les xarxes socials de forma no adequada, accés a plataformes amb la identitat d'altres persones, etc. • Robar contrasenyes per a suplantar la identitat. • Manipular materials digitals: fotografies, converses gravades, correus electrònics, etc.

En qualsevol explotació de l'obra autoritzada per la llicència es farà constar l'autoria.

DETECCIÓ DEL CIBERASSETJAMENT

Abans de passar a detallar alguns indicadors d'alarma, cal especificar que un factor important per a la detecció de l'assetjament és la vivència que en faci la víctima. Així, en l'assetjament offline, la presència física de l'amenaça i la identificació clara de la persona agressora són elements notoris per tal que la víctima percebi aquest assetjament o violència. Però aquests dos trets essencials es dilueixen quan es traslladen a l'àmbit online.

Així, els i les adolescents i joves, tal com s'ha indicat anteriorment, tenen una percepció baixa dels possibles efectes perjudicials que podria tenir un assetjament rebut per Internet, fins al punt de considerar-lo com accions innòcues o irrellevants, no vivint amb por aquestes manifestacions.

"Això suposa una important barrera per mesurar verdaderament la dimensió del ciberassetjament. Molts dels casos que en termes formals i legals podrien ser definits com a ciberassetjament, no són denunciats o advertits per les víctimes, ja que no perceben clarament l'amenaça que suposen per a les seves vides quedant, per tant, ocults per a pares, mares i investigadors/es. (...) Els nadius digitals, socialitzats en l'ús de les TIC, no perceben aquests mitjans com àmbits en què s'hagi de protegir la privacitat en la mateixa mesura que seria necessari en altres àmbits offline. (...) únicament quan el ciberassetjament es transforma en una amenaça molt clara per al seu benestar personal és percebut com un problema"[93].

Davant d'aquesta situació, en la línia de les investigacions consultades, s'observa que per tal que el ciberassetjament sigui percebut per l'adolescent com a tal, s'han de donar tres *condicions essencials* que es poden donar o no de manera simultània:

1. **Que sigui de naturalesa repetitiva i acumulativa en el temps.**
2. **Que les estratègies utilitzades per la persona agressora afectin l'esfera íntima de la víctima.**
3. **I que aquestes estratègies també puguin vulnerar la imatge pública de la persona objecte de les agressions.**

Com tota situació de violència masclista, el ciberassetjament es manifesta a través de canvis en les conductes habituals dels i les adolescents (per exemple, canvis en la regularitat d'assistència a classe, en el rendiment escolar, en l'alimentació, en el temps que passa amb els seus i les seves iguals, etc.); canvis en el seu estat d'ànim i sobretot, canvis en relació al seu contacte amb les xarxes socials.

A més dels efectes que sol provocar la violència masclista en l'adolescent que la rep i que han estat a bastament detallats en el capítol anterior[94], en el cas del ciberassetjament també podem considerar especialment, atesa la seva rellevància, els següents:

- Canvis en els hàbits de l'adolescent en l'ús dels dispositius mòbils o d'Internet.
- Canvis en l'estat d'ànim amb un excés de reserva en les comunicacions tant offline com online.
- Intercanvis estranys de xarxa social.
- Canvis físics o en les seves preferències amb un ocultament especial quan es comunica per Internet o pel mòbil.

93 Torres Albero, C. dir. (2013).

94 *Efectes de la violència masclista en les i els adolescents.* Pàgina 75.

En qualsevol explotació de l'obra autoritzada per la llicència es farà constar l'autoria.

L'ACTUACIÓ PROFESSIONAL EN CASOS DE VIOLÈNCIA MASCLISTA A TRAVÉS DE LES TIC

Les noves tecnologies formen part de la vida dels i de les adolescents, per tant, **és necessari que les persones professionals que treballem amb adolescents estiguem familiaritzades amb les TIC** amb una triple finalitat:

- Utilitzar-les per comunicar-nos amb ells i elles, per introduir informacions útils per tal que noies i nois estiguin millor preparats per evitar situacions de violència masclista a través de les TIC, per saber detectar-les i reaccionar adequadament quan es donen, i per saber a qui, com i on demanar ajuda quan calgui.

- Per detectar i identificar l'existència de situacions de violència masclista quan es donen a través de les TIC i no només de manera presencial.

- Per intervenir i per proporcionar atenció a adolescents que viuen o que exerceixen violència masclista, o a persones del seu entorn, tot i que la persona professional intentarà que aquesta atenció pugui arribar a ser presencial.

Així, per exemple, es poden fer campanyes de sensibilització via Internet, es pot assessorar un o una adolescent que ha demanat ajuda a través del mòbil o fer una intervenció grupal a través d'un grup dins de les xarxes socials. Les possibilitats de les TIC són múltiples i variades, però caldrà analitzar molt detingudament en quin moment s'utilitzen i de quina manera.

Igualment important és tenir cura de quin ús es dóna a les noves tecnologies i què és el que s'hi promou, sobretot tenint en compte que la persona professional ho fa des del context institucional i d'un determinat servei i no pas a títol personal.

Tan important és incorporar les TIC en la intervenció amb adolescents per part de les persones professionals, com tenir cura de com es fan servir, sempre preveient que si es creen unes expectatives, s'hi ha de poder respondre adequadament. Per exemple, crear una adreça electrònica dirigida específicament a població adolescent que viu violència masclista, si després no es pot garantir que professionals preparats donin una resposta ràpida a les consultes i demandes rebudes, l'única cosa que provoca és el desprestigi del servei i la desconfiança de l'adolescent que difícilment hi tornarà a contactar per demanar informació o ajuda.

Fóra bo que, a banda del fet que les persones professionals estiguem familiaritzades amb l'ús, detecció i atenció mitjançant les TIC, també es pogués disposar d'unes pautes institucionals o de servei, que garantissin el seu ús eficaç i adequat, el seu manteniment i actualització sempre que calgui, i la projecció com a servei d'una imatge online que faciliti que l'adolescent que viu o exerceix violència masclista vulgui adreçar-s'hi per demanar informació i/o ajuda.

En qualsevol explotació de l'obra autoritzada per la llicència es farà constar l'autoria.

RESUM D'IDEES CLAU

Les noves tecnologies de la informació i la comunicació (TIC) estan plenament incorporades en la vida diària dels i les adolescents. També són un mitjà cada cop més habitual a través del qual s'exerceix i es rep violència masclista, ja que en el marc de la consolidació de la societat de la informació i del coneixement, es traslladen formes de relacionar-se, fins ara presencials, a les noves tecnologies. És a dir, "les relacions offline de la vida quotidiana s'estan traslladant a l'àmbit digital d'Internet i les xarxes socials".

Per tant, ens trobem en una era en què els i les adolescents estant absolutament familiaritzats/des amb les TIC, els agrada, hi tenen en molts casos accés il·limitat de forma exclusiva, les utilitzen diàriament i, sobretot, tenen les noves tecnologies com un canal de comunicació absolutament normalitzat, és a dir, els i les adolescents donen molta importància al fet d'estar connectats entre si, i a traslladar les seves relacions presencials a l'àmbit virtual.

En aquest context, cal entendre que l'accés a Internet i l'ús de les TIC té aspectes positius i aspectes negatius, i entre els riscos, cal enumerar l'escassa percepció del fet que es pot fer/rebre mal a través de les TIC o un concepte de privacitat molt ampli per part dels i les adolescents. A aquests riscos, cal afegir altres de més generals, com la poca presciència i supervisió per part d'una persona adulta en les connexions a Internet i xarxes socials que fan els i les adolescents, o la poca transparència de les condicions d'ús de les TIC per part de les companyies.

Aquests riscos, i d'altres, han portat les TIC a ser per a alguns/es adolescents, un mitjà a través del qual es pot exercir o rebre violència. Els tipus principals de violència que ens podem trobar a través de les TIC són el ciberassetjament (*ciberbullying* i el *network mobbing*), tota forma d'assetjament sexual (*sexting*, *grooming*…), i la gravació i difusió de continguts altament violents (*happy slapping*).

La forma més comuna entre adolescents és el ciberassetjament, consistent en una conducta entre iguals a través de les TIC basada en insults, humiliacions, i la resta d'accions que formen part de l'assetjament. Les característiques principals del ciberassetjament són les següents: es tracta d'una situació d'assetjament dilatada en el temps i repetitiva, que es dóna entre iguals a través d'un mitjà tecnològic (Internet, telefonia mòbil, xarxes socials, plataformes de difusió de continguts, etc.), es tracta d'un maltractament deliberat (és a dir, hi ha la intencionalitat de fer mal), que aquest mal es pot fer en tot moment (24 h/365 dies a l'any) i, a més, és atemporal (tot el que es penja en les xarxes socials és molt difícil d'esborrar).

Ara bé, la principal diferència amb l'assetjament offline és que té una audiència il·limitada (per tant, té un ressò més gran i, conseqüentment, un impacte més gran en la víctima). De fet, en el ciberassetjament no només trobem la persona víctima i l'agressora, sinó altres persones com les espectadores, les persones que reforcen l'acció, les que defensen a la víctima, etc. A més, el caràcter atemporal implica una generalització més estesa del dany, ja que la persona és agredida cada cop que la imatge és vista o que més persones s'apunten a la cadena de difamacions.

Per tant, el ciberassetjament consisteix en un doble mal: l'assetjament en si mateix, i el ressò il·limitat que aquest pot tenir. Des d'un punt de vista psicològic per a la persona agredida, aquest doble dany suposa un impacte més gran que l'assetjament físic, presencial.

Un dels principals obstacles per a la seva detecció és la valoració personal que faci la víctima de l'experiència. Així, en l'assetjament offline, la presència física de l'amenaça i la identificació clara de la persona agressora és notòria per tal que la víctima percebi aquest assetjament o violència. Però aquests dos trets essencials es dilueixen quan es traslladen a l'àmbit online. Això fa que els i les adolescents i joves tinguin una baixa percepció dels possibles efectes perjudicials que podria tenir un assetjament rebut per Internet, fins al punt de considerar-lo com accions innòcues o irrellevants, no vivint amb por aquestes manifestacions.

En qualsevol explotació de l'obra autoritzada per la llicència es farà constar l'autoria.

Com tota situació de violència masclista, el ciberassetjament es manifesta a través de canvis en les conductes habituals dels i les adolescents (per exemple, canvis en la regularitat d'assistència a classe, en el rendiment escolar, en l'alimentació, en el temps que passa amb els seus i les seves iguals, etc.); canvis en el seu estat d'ànim i sobretot, canvis en relació al seu contacte amb les xarxes socials.

La prevenció i l'acompanyament educatiu per part dels serveis (de l'àmbit educatiu, de salut i de serveis socials) i de la família, juntament amb la conscienciació social, són els únics recursos per evitar l'assetjament o poder-lo detectar a temps i intervenir-hi.

Finalment, entenent que les noves tecnologies formen part de la vida dels i de les adolescents, és necessari que les persones professionals que treballem amb adolescents estiguem familiaritzades amb les TIC i que les fem servir tant per comunicar-nos amb ells i elles, com per facilitar la prevenció, la detecció i la intervenció en situacions de violència masclista. Igualment important és ser conscients que cal tenir cura de l'ús professional que es fa de les noves tecnologies i de quins en són els requeriments.

En qualsevol explotació de l'obra autoritzada per la llicència es farà constar l'autoria.

MARC LEGAL

SUMARI

- Introducció
- Marc legal de referència
- L'autonomia progressiva de les persones menors d'edat
- L'autonomia de l'adolescent i intervenció de les persones progenitores o tutores
- L'interès superior de l'infant o adolescent
- Exercici dels drets propis per part dels i de les adolescents
- L'accés de l'infant i l'adolescent als serveis públics
- La responsabilitat professional de detectar situacions de violència masclista que afecten adolescents i actuar sempre que calgui
- Dret a la intimitat i cessió de dades a terceres persones
- El concepte de menor competent
- Àmbit judicial, adolescència i violència masclista
- Les tecnologies d'informació i comunicació (TIC), adolescència i violència masclista

INTRODUCCIÓ

El contingut d'aquest capítol va més enllà del marc legal, incorporant no només l'anàlisi de la normativa sinó també de la jurisprudència, alhora que planteja determinades propostes.

Quan s'aborda tot el que fa referència a la violència masclista entre o envers adolescents, tant pel que fa a la detecció, la derivació i/o la intervenció, cal tenir en compte que ens trobem davant d'una temàtica amb dues dimensions:

- La població a la qual ens referim són adolescents de 12 a 17 anys, és a dir, menors d'edat i, per tant, ens vincula tota la legislació referent a la infància i a l'adolescència.
- Però també estem tractant amb situacions de violència masclista i, per tant, també ens hem d'acollir als marcs normatius en aquesta qüestió.

D'altra banda, també haurem de referir-nos a aquella normativa legal que regula determinats aspectes que incideixen en les situacions que aquí tractem com ara, per exemple, la Llei catalana 12/2007 reguladora dels Serveis Socials, la Llei Orgànica 15/1999 de protecció de dades de caràcter personal, o altres normes.

En aquest capítol hem decidit centrar l'anàlisi de la normativa legal que ens afecta respecte a determinats temes de l'àmbit dels serveis socials, l'educació formal i salut. Per tant, hem defugit de fer una anàlisi exhaustiva que entenem queda fora de la nostra tasca.

En tot cas, bona part del contingut d'aquest capítol es basa en l'Informe jurídic sobre *El dret de les dones adolescents davant la violència masclista en les relacions de parella o situacions anàlogues* elaborat per

En qualsevol explotació de l'obra autoritzada per la llicència es farà constar l'autoria.

Dones Juristes per encàrrec de l'Institut Català de les Dones (ICD) de la Generalitat de Catalunya i fet públic l'octubre de 2013. En aquest informe s'analitzen prou exhaustivament les diferents normes autonòmiques, estatals, europees i internacionals que regulen o incideixen en les dues dimensions que són objecte del nostre treball: adolescència i violència masclista. Per tant, si es desitja aprofundir en els diferents continguts del present capítol, recomanem la lectura d'aquest informe jurídic[95]. Cal dir que bona part del text en cursiva que segueix ha estat extret d'aquest informe.

Abans, però, d'iniciar l'anàlisi de la normativa legal cal constatar alguns fets importants:

- **Manca de normativa específica.**

  Encara que en les darreres dècades s'han aprovat diversos instruments normatius -en els àmbits autonòmic, estatal, europeu i internacional- tant sobre violències masclistes com relatius a drets dels infants i adolescents, gairebé no hi ha normativa específica i concreta sobre la violència masclista envers les i els adolescents, tot i que la majoria de les disposicions generals sí que els són aplicables.

  Les poques normes específiques que parlen de violència masclista contra adolescents no tenen caràcter vinculant ni aborden el problema en tota la seva complexitat.

  Arribar a construir el marc normatiu que s'ha d'aplicar a aquest tipus de violència, per tant, requereix un exercici interpretatiu de les normes existents. Els instruments jurídics analitzats, tant els referits a la violència masclista com els referits a la infància i l'adolescència, ja siguin internacionals, estatals o autonòmics, han de ser interpretats d'una manera coherent quan es tracta de donar una resposta a la violència contra adolescents.

  *Tots dos marcs normatius -de violència masclista i de protecció de la infància i l'adolescència- no són excloents sinó complementaris quan es tracta de la violència contra adolescents, per la qual cosa es pot sostenir que aquests casos es troben sota una protecció reforçada des de la perspectiva normativa. És a dir, les adolescents tindran protecció pel fet de ser dones que viuen violència masclista, però a més pel fet de ser adolescents i, per tant, menors d'edat. En el cas dels infants i adolescents els Estats tenen una obligació més gran de protecció que en relació a les p*ersones adultes, atesa la vulnerabilitat específica que implica l'edat en qüestió.

- **Part de la nostra població diana està invisibilitzada en bona part de la normativa legal vigent, fet que incrementa la seva vulnerabilitat.**

  En concret, ens trobem que:

  - No es contempla com a víctimes de violència masclista una part de la nostra població diana:

    – Nois adolescents que viuen violència masclista perquè no es comporten d'acord al patró normatiu de masculinitat quan aquesta és la causa de la violència. Per exemple: gais; bisexuals; nois que tot i identificar-se amb el seu gènere assignat mostren aficions, estètiques, gestualitats i/o comportaments considerats femenins, etc.

    – Persones que reben violència masclista perquè viuen en un cos amb característiques sexuals ambigües (per exemple, un noi amb una ginecomàstia, és a dir, la glàndula mamària desenvolupada, o una noia amb pèl a la cara a causa d'alts nivells de testosterona).

    – Persones que viuen violència masclista perquè s'identifiquen amb el gènere contrari a l'assignat i ho fan visible ja sigui a través del llenguatge (referir-se a si mateixos o mateixes en el gènere amb el qual s'identifiquen, o fer ús d'un nom diferent del legal), a través de la seva aparença externa (roba o pentinats assignats al seu gènere contrari).

  - No s'aborda o, en la nostra opinió, es fa de manera insuficient o excessivament centrada en l'àmbit judicial, la realitat dels i de les adolescents que exerceixen violència masclista i que requereixen una intervenció socioeducativa orientada a fer una prevenció terciària, és a dir, evitar que esdevinguin persones adultes amb models de relacions interpersonals abusives basades en la desigualtat per raó de gènere, i que també legitimen l'abús i la violència envers les persones que viuen la seva feminitat o masculinitat de manera diferent als models normatius tradicionals.

    En aquest apartat ens referim no només als nois adolescents que exerceixen violència masclista, sinó també a les noies de 12 a 17 anys que reprodueixen els patrons sexistes

95 http://dones.gencat.cat/web/.content/04_temes/docs/informe_drets_dones_adolescents.pdf

En qualsevol explotació de l'obra autoritzada per la llicència es farà constar l'autoria.

dominants exercint violència contra altres nois i noies que els posen en qüestió i que, en la seva opinió, atempten contra les normes establertes del que ha de ser una dona i del que ha de ser un home.

Dit això, i malgrat les mancances que acabem d'assenyalar i que motiven una de les recomanacions incloses al capítol corresponent[96], podem afirmar que el contingut d'aquest capítol és aplicable, totalment o parcialment, a una bona part de la nostra població diana.

MARC LEGAL DE REFERÈNCIA

Els quadres que figuren a continuació s'han elaborat a partir de la informació proporcionada per l'informe jurídic abans esmentat sobre *El dret de les dones adolescents davant la violència masclista en les relacions de parella o situacions anàlogues*.

MARC JURÍDIC INTERNACIONAL	
Específic de violència masclista	– Convenció per a l'eliminació de totes les formes de discriminació contra la dona (1979) – Declaració i Programa d'acció de la Conferència Mundial de Drets Humans (1993) – Declaració sobre l'eliminació de la violència envers la dona (1993) – Declaració i Plataforma d'acció de Beijing (1995) – Resolució 61/143 de les Nacions Unides sobre la intensificació dels esforços per eliminar totes les formes de violència contra la dona (2006)
Específic sobre els drets de la infància i l'adolescència	– Convenció dels drets de l'infant (1989) – Regles mínimes de les Nacions Unides per a l'administració de la justícia d'infants (1985)
De caràcter general o temàtic més rellevant respecte al tema que ens ocupa	– Declaració Universal de Drets Humans (1948) – Pacte Internacional de Drets Civils i Polítics (1966) – Pacte Internacional de Drets Econòmics, Socials i Culturals (1966)

96 Veure capítol *Recomanacions per a la millora de la intervenció en situacions de violència masclista que afecten adolescents de la nostra població diana*. Pàgines 200 a 215.

En qualsevol explotació de l'obra autoritzada per la llicència es farà constar l'autoria.

MARC JURÍDIC EUROPEU	
Específic de violència masclista	– Conveni del Consell d'Europa sobre prevenció i lluita contra la violència envers les dones i la violència domèstica (2011) – Recomanació del Consell de Ministres als Estats del Consell d'Europa sobre la protecció de les dones contra la violència (2002) – Directrius de la UE sobre la violència contra les dones i la lluita contra totes les formes de discriminació contra elles (2008) – Directiva Europea 2012/29/UE de normes mínimes sobre drets, suport i protecció de les víctimes de delictes (2012) – Directiva Europea 2011/99/UE sobre l'orde europea de protecció (2011)
Específic sobre els drets de la infància i l'adolescència	– Conveni Europeu sobre l'exercici dels Drets de l'Infant (2000) – Carta Europea de Drets de l'infant aprovada pel Parlament Europeu (1992) – Directiva 2011/93/UE relativa a la lluita contra els abusos sexuals i l'explotació sexual dels i de les menors i la pornografia infantil (2011)
De caràcter general o temàtic més rellevant respecte al tema que ens ocupa	– Conveni Europeu de l'infant per a la Protecció dels Drets Humans i de les Llibertats Fonamentals (1950) – Carta de Drets Fonamentals de la Unió Europea (2010)

MARC JURÍDIC ESTATAL	
Específic de violència masclista	– Llei 27/2003 reguladora de l'ordre de protecció de les víctimes de la violència domèstica (2003) – Llei Orgànica 1/2004, de mesures de protecció integral contra la violència de gènere (2004) – Llei Orgànica 3/2007 per a la igualtat efectiva entre dones i homes (2007)
Específic sobre els drets de la infància i l'adolescència	– Llei Orgànica 1/1996 de protecció jurídica del menor (1996)
De caràcter general o temàtic més rellevant respecte al tema que ens ocupa	– Llei 41/2002, de 14 de novembre, bàsica reguladora de l'autonomia del pacient i de drets i obligacions en matèria d'informació i documentació clínica. – Llei Orgànica 15/1999, de 13 de desembre, de protecció de dades de caràcter personal. – Reial Decret de 21 de desembre, que aprova el reglament de desenvolupament de la LO 15/1999.

En qualsevol explotació de l'obra autoritzada per la llicència es farà constar l'autoria.

MARC JURÍDIC AUTONÒMIC	
Específic de violència masclista	– Llei 5/2008 del dret de les dones a eradicar la violència masclista (2008) – Protocol marc per a una intervenció coordinada contra la violència masclista (2009) – Protocol per a l'abordatge de la violència masclista en l'àmbit de la salut a Catalunya. Document marc (2009)
Específic sobre els drets de la infància i l'adolescència	– Llei 14/2010 dels drets i les oportunitats de la infància i l'adolescència (2010)
De caràcter general o temàtic més rellevant respecte al tema que ens ocupa	– Llei catalana 21/2000, de 29 de desembre, sobre els drets d'informació relatius a la salut i l'autonomia del pacient, i la documentació clínica – Llei catalana 12/2007, d'11 d'octubre, reguladora dels Serveis Socials

L'AUTONOMIA PROGRESSIVA DE LES PERSONES MENORS D'EDAT[97]

La legislació nacional i autonòmica reconeix progressivament l'autonomia de les persones menors d'edat, i en particular dels i de les adolescents, qüestió que és particularment clara tant en matèria de responsabilitat civil i penal, així com en relació amb l'àmbit sanitari i les decisions de les adolescents sobre el seu propi cos en el cas d'avortament.

Alguns exemples d'aquesta progressió són:

Des dels 12 anys:	– Són considerades adolescents. – Tenen dret a ser consultades i escoltades abans de prendre una decisió que afecti la seva persona o el seu patrimoni.
Des dels 13 anys:	– Se'ls reconeix el consentiment a tenir relacions sexuals (dret a la llibertat sexual).
Des dels 14 anys:	– Poden casar-se (amb dispensa judicial) i queden emancipades. – Tenen responsabilitat penal tot i que es guien per la jurisdicció penal de menors. – No es pot informar el seu pare i mare o tutors/es legals sense el seu consentiment, excepte si hi ha situació de risc greu.
Des dels 16 anys:	– Poden emancipar-se (amb consentiment del jutjat i del pare, mare o tutors/es legals), o es consideren emancipades si viuen econòmicament independents. – Poden treballar amb autorització dels seus o de les seves representants legals si no viuen independents, – En l'àmbit sanitari, poden donar el seu consentiment, especialment pel que fa a les interrupcions voluntàries de l'embaràs, com si fossin persones adultes.

97 El contingut d'aquest apartat està basat en l'esmentat informe jurídic sobre *Drets de les dones adolescents davant la violència masclista en les relacions de parella o situacions anàlogues*.

En qualsevol explotació de l'obra autoritzada per la llicència es farà constar l'autoria.

En l'àmbit de la salut es reconeix d'una manera molt clara l'autonomia de les adolescents en la presa de decisions. En aquest àmbit la legislació considera que estem davant d'una esfera de drets personalíssims, on ha de prevaler l'autonomia de la persona pacient, encara que en altres matèries tingui limitada la seva capacitat d'actuació. Aquestes normatives són un element clau per a la comprensió de l'estatut jurídic de l'adolescent, i permeten comprendre el marc en què s'ha d'atendre la violència masclista envers noies menors d'edat. Atès que la violència masclista suposa una amenaça o dany a la salut física, psíquica o sexual de les adolescents, és evident que el marc normatiu sanitari és aplicable i, per tant, en aquesta matèria les adolescents tenen una autonomia més gran per prendre decisions.

La normativa autonòmica i estatal en matèria de salut aprofundeix en la qüestió de l'autonomia dels nois i noies adolescents, i es pot considerar com una regulació exemplar en aquesta matèria. Per aquesta raó, podem afirmar que els criteris que es desprenen d'aquestes normes poden servir en altres casos en què no existeix una regulació específica.

L'AUTONOMIA DE L'ADOLESCENT I LA INTERVENCIÓ DE LES PERSONES PROGENITORES O TUTORES

Seguint el fil de l'apartat anterior, tant la Llei catalana 21/2000 sobre els drets d'informació relatius a la salut i l'autonomia del pacient i la documentació clínica, com la Llei estatal 41/2002 bàsica reguladora de l'autonomia del pacient i drets i obligacions en matèria d'informació i documentació clínica, mostren que el dret de les persones progenitores o tutores a ser informades, en l'àmbit de l'atenció sanitària, és molt restrictiu perquè, en principi, cada cop que els infants i adolescents tinguin comprensió suficient, han de donar el consentiment per a aquestes intervencions, i la informació a les persones progenitores o tutores es limita a casos de risc greu.

La normativa de salut específicament diu que en el cas de persones menors d'edat només s'ha de demanar el consentiment a la persona representant d'aquests i aquestes menors si no són "competents", ni intel·lectualment ni emocionalment, per comprendre l'abast de la intervenció sobre la salut pròpia. En la resta de casos, és a dir, quan es tracta de persones menors d'edat "competents" i, especialment, en casos de persones menors emancipades i adolescents de més de 16 anys, la persona menor ha de donar personalment el seu consentiment.

La legislació estatal afegeix que en cas de greu risc, i a criteri del/la professional, el pare i/o mare, o tutors/es legals, rebran la informació i la seva opinió serà tinguda en compte a l'hora de prendre la decisió corresponent.

Aquesta legislació també inclou una disposició específica relativa a les persones amb discapacitat, assenyalant que en aquests casos s'ha d'afavorir per diversos mitjans, que puguin prestar per elles mateixes el seu consentiment (Art. 9.5).

En els casos de violència masclista, com es desprèn del seu propi concepte, es tracta de situacions que afecten la salut física, psíquica o sexual de l'adolescent i, per tant, aquest criteri és plenament aplicable pel que fa a l'atenció a adolescents que viuen aquesta violència.

En qualsevol explotació de l'obra autoritzada per la llicència es farà constar l'autoria.

L'INTERÈS SUPERIOR DE L'INFANT O ADOLESCENT

L' interès superior de l'infant o l'adolescent ha d'ésser el principi inspirador i fonamentador de les actuacions públiques

La Llei catalana *14/2010 dels drets i les oportunitats en la infància i l'adolescència* estableix que el principi de l'interès superior de l'infant i l'adolescent ha de ser prioritari en tots els àmbits: social, cultural, polític i econòmic (Preàmbul i art. 5).

En aplicació de l'establert en l'article 40.3 de l'Estatut de Catalunya, la llei defineix l'interès superior de l'infant o adolescent com a principi rector que ha d'inspirar i fonamentar les actuacions públiques en tots els àmbits -social, cultural, polític i econòmic- i no només en l'àmbit de la legislació protectora de la família.

Per determinar l'interès superior de l'infant o adolescent se n'han d'atendre les necessitats i els drets, i s'ha de tenir en compte la seva opinió, els seus anhels i aspiracions, i també la seva individualitat dins el marc familiar i social.

EXERCICI DELS DRETS PROPIS PER PART DELS I LES ADOLESCENTS

La Llei catalana *14/2010 dels drets i les oportunitats en la infància i l'adolescència* dedica l'article 17 a definir *l'exercici dels drets propis dels infants i adolescents*:

1. *Els infants i els adolescents poden exercir i defensar ells mateixos llurs drets, llevat que la llei limiti aquest exercici. En qualsevol cas, poden fer-ho mitjançant llurs representants legals, sempre que no tinguin interessos contraposats als propis.*

2. *Les limitacions a la capacitat d'obrar dels infants i els adolescents s'han d'interpretar sempre de manera restrictiva.*

3. *Els infants i els adolescents, amb l'objecte de demanar informació, assessorament, orientació o assistència, es poden adreçar personalment a les administracions públiques encarregades d'atendre'ls i protegir-los, fins i tot sense el coneixement dels seus progenitors, tutors o guardadors, en particular si la comunicació amb aquests pot frustrar la finalitat pretesa. Amb el mateix objectiu també es poden adreçar al Ministeri Fiscal, al síndic de Greuges o als síndics de greuges o defensors locals de la ciutadania.*

4. *Les administracions locals, en funció de llur proximitat a la ciutadania i d'acord amb la legislació vigent, són el primer nivell d'informació i assessorament dels infants i els adolescents que ho sol·liciten.*

En qualsevol explotació de l'obra autoritzada per la llicència es farà constar l'autoria.

L'ACCÉS DE L'INFANT O L'ADOLESCENT ALS SERVEIS PÚBLICS

Volem insistir en un dels drets de l'adolescent esmentat a l'apartat anterior i que sovint és desconegut entre les persones professionals. Un dret que creiem que cal visibilitzar i ajudar a conèixer com a requisit previ per poder-lo garantir.

Tal com hem vist en l'apartat anterior, ***els infants i els adolescents**, amb l'objecte de demanar informació, assessorament, orientació o assistència, **es poden adreçar personalment a les administracions públiques encarregades d'atendre'ls i protegir-los, fins i tot sense el coneixement dels seus progenitors, tutors o guardadors**, en particular si la comunicació amb aquests pot frustrar la finalitat pretesa. Amb el mateix objectiu també es poden adreçar al Ministeri Fiscal, al síndic de Greuges o als síndics de greuges o defensors locals de la ciutadania* (Art. 17 de la Llei dels drets i les oportunitats en la infància i l'adolescència).

Cal reflexionar si els nostres serveis són efectivament accessibles directament a la nostra població diana sense intermediació, acompanyament i/o coneixement previ de persones adultes.

L'excepció a aquest dret definit en l'esmentada llei catalana és l'accés **a l'àmbit judicial** de manera que un/a adolescent no pot interposar denúncia per violència masclista directament *ja sigui davant d'un jutjat de menors (si la persona agressora també és menor) o un jutjat de violència vers les dones (si la persona agressora és major d'edat encara que la dona no ho sigui) perquè en aquests casos, d'acord al marc legal vigent en l'àmbit estatal, es requerirà sempre la intervenció de les persones representants legals de l'adolescent.*[98]

Aquesta excepció suposa una contradicció amb altres normes del nostre marc legal vigent que reconeixen infants i adolescents com a subjectes de dret amb una autonomia progressiva. I comporta una dificultat considerable, ja que precisament per l'especificitat de la seva edat, els i les adolescents no solen comunicar a les persones adultes la situació de violència masclista que viuen personalment, o que coneixen que viuen altres adolescents del seu entorn, fet que dificulta molt l'accés a la justícia en la nostra població diana.

LA RESPONSABILITAT PROFESSIONAL DE DETECTAR SITUACIONS DE VIOLÈNCIA MASCLISTA QUE AFECTEN ADOLESCENTS I ACTUAR SEMPRE QUE CALGUI

- La Llei 5/2008 del dret de les dones a eradicar la violència masclista dedica el capítol 3 a regular la detecció de la violència masclista i a l'article 11 defineix que *totes les persones professionals, **especialment les professionals de la salut, dels serveis socials i de l'educació**, han d'intervenir obligatòriament quan tinguin coneixement d'una situació de risc o d'una evidència fonamentada de violència masclista.*

- La Llei 14/2010 dels drets i les oportunitats en la infància i l'adolescència és igualment clara en aquest tema:

  - Art. 95: Obliga l'Administració a proporcionar atenció als infants i adolescents que conviuen amb situacions de violència masclista.

  - Art. 100.3: Obliga tots els i les professionals a intervenir quan tinguin coneixement d'una situació de risc o de desemparament en què es troba un infant o adolescent. *Tots els professionals, **especialment els professionals de la salut, els serveis socials i l'educació**, han d'intervenir obligatòriament quan tinguin coneixement de la situació de risc o de desemparament en què es troba un infant o adolescent, d'acord amb els protocols específics i en col·laboració i coordinació amb l'Òrgan de la Generalitat competent en matèria de protecció dels infants i adolescents. Aquesta obligació inclou la de facilitar la informació i la documentació que calgui per valorar la situació de l'infant o adolescent.*

  - **La violència masclista constitueix en ella mateixa una situació de risc.** En conseqüència, la persona professional haurà de valorar la seva gravetat: baixa, mitjana o alta.

98 Informe jurídic ja esmentat sobre *Drets de les dones adolescents davant la violència masclista en les relacions de parella o situacions anàlogues.*

En qualsevol explotació de l'obra autoritzada per la llicència es farà constar l'autoria.

Els i les professionals tenim el deure de detectar i d'actuar davant les situacions de violència masclista que afecten adolescents.

Nosaltres considerem que aquesta obligació és aplicable igualment respecte a l'adolescent que exerceix violència masclista i no només respecte a qui la rep, ja que tractem amb menors d'edat i el fet d'exercir violència és també una situació de risc en tant que, sense una intervenció socioeducativa adient, hi ha el risc que l'adolescent esdevingui una persona adulta que continuï exercint violència masclista.

DRET A LA INTIMITAT I CESSIÓ DE DADES A TERCERES PERSONES

Les persones professionals tenim un doble mandat legal:

- Garantir el dret a la intimitat de l'infant i l'adolescent i, per tant, a la confidencialitat de la informació proporcionada, en el nostre cas, per l'adolescent.
- Intervenir en situacions de risc que afecten infants o adolescents tot garantint la seva protecció sempre que calgui, el que pot comportar informar i cedir dades a terceres persones: professionals i serveis i/o, en determinats casos, també al pare i/o mare o persones tutores de l'adolescent.

Per trobar l'equilibri que ens permeti garantir tots dos mandats, cal que els analitzem per separat.

Dret a la intimitat i confidencialitat:

El dret a la intimitat és un dret fonamental recollit en la **Constitució de l'Estat espanyol** (article 18).

La **Llei catalana 14/2010 dels drets i les oportunitats en la infància i l'adolescència**, en el seu article 36, estableix l'obligació dels poders públics de vetllar pel dret a la intimitat dels infants i adolescents, especialment dels que han estat objecte d'agressions sexuals, maltractaments o qualsevol altra experiència traumàtica, fet que converteix aquestes dades en sensibles o especialment protegides.

D'altra banda, la **normativa legal que regula la *Protecció de dades de caràcter personal***[99]:

- Defineix "tractament de dades" com *les operacions i els procediments tècnics de caràcter automatitzat o no, que permetin recollir, gravar, conservar, elaborar, modificar, bloquejar i cancel·lar dades, així com les cessions de dades que derivin de comunicacions, consultes, interconnexions i transferències*.
- Pel que fa al consentiment en el tractament de dades de persones menors d'edat, l'*article 13 del Reial Decret de desenvolupament de la Llei Orgànica que regula la Protecció de Dades de caràcter personal, estableix que el consentiment d'una persona menor d'edat dependrà de què l'adolescent tingui més o menys de 14 anys*:
  - *Les i els adolescents més grans de 14 anys podran lliurar el consentiment pel tractament de les seves dades de motu propi, llevat dels casos excepcionals previstos legalment en què requereixen l'assistència de les persones titulars de la potestat parental.*
  - *Les i els adolescents menors de 14 anys no poden lliurar per si mateixos o mateixes aquest consentiment, sinó que serà necessari el consentiment dels seus pare i/o mare o persones tutores.* En aquest punt l'Informe jurídic esmentat elaborat per Dones Juristes afegeix el següent comentari: *"(...) val a dir que s'haurà de tenir especial cura en els casos que existeixin indicis de què l'adolescent ha patit o pateix també violència en l'àmbit familiar i que, per tant, es requereixi el consentiment del presumpte maltractador".*

99 Llei Orgànica 15/1999, de 13 de desembre, de Protecció de dades de caràcter personal, i el Reial Decret 1720/2007, de 21 de desembre, que aprova el Reglament que desenvolupa la Llei Orgànica15 /1999.

En qualsevol explotació de l'obra autoritzada per la llicència es farà constar l'autoria.

Com a norma general, el consentiment haurà de ser lliure, inequívoc, específic i informat.[100]

En aquest mateix informe jurídic i un cop analitzat tot el marc legal, fan la següent recomanació que fem nostra: *"No s'hauria de transmetre la informació a les persones progenitores de l'adolescent més gran de 14 anys sense el seu consentiment, llevat que el o la professional valori l'existència d'una greu situació de risc i es faciliti la informació imprescindible per suavitzar o fer desaparèixer l'esmentat risc"*.

Cessió de dades a terceres persones:

Tenint en compte quina és la nostra població diana (adolescents) i la problemàtica objecte d'intervenció (violència masclista) hem de partir d'allò que estableixen dues normes d'àmbit català que ens són vinculants:

- **Llei dels drets i les oportunitats en la infància i l'adolescència.**

  L'article 24.1.2. estableix que: *Les administracions implicades han de col·laborar i actuar coordinadament. Especialment en matèria de protecció dels infants i els adolescents. (...) Les dades que es poden cedir entre administracions sense consentiment de la persona afectada són les econòmiques, laborals, socials, educatives, de salut, policials i penals dels menors i de llurs progenitors, tutors o guardadors.*

- **Protocol marc per a una intervenció coordinada contra la violència masclista.**

  Aquest Protocol ha estat elaborat pensant en dones majors d'edat que viuen situacions de violència masclista, però també ens vincula en tant que la problemàtica és la mateixa amb independència de l'edat de la persona que la viu.

  El Capítol VIII de *Recomanacions sobre la protecció de dades personals en els circuits territorials* del Protocol marc, que compta amb el vistiplau favorable de l'Autoritat Catalana de Protecció de Dades, autoritza la comunicació de dades sense demanar el consentiment de la persona que viu violència sempre que la informació que es doni sigui la necessària, adequada i pertinent en relació a les raons que motiven la coordinació, i en funció de qui dóna i rep aquesta informació.

D'altra banda, tal com es recull a l'informe jurídic ja esmentat anteriorment, *en el marc dels Serveis Socials*, la **Llei catalana 12/2007, d'11 d'octubre, reguladora dels Serveis Socials**, *preveu dins les funcions dels Serveis Socials bàsics i especialitzats aquelles actuacions i gestions que permeten el tractament, comunicació i cessió de dades de caràcter personal, sense consentiment de l'adolescent afectat o afectada, amb la finalitat de prevenir i eradicar la violència masclista.*

Entre d'altres, cal destacar l'article 33 de l'esmentada llei segons el qual *els principis d'organització territorial dels Serveis Socials són fonamentalment la descentralització, la desconcentració i la coordinació i el treball en xarxes, per tant, la transmissió, comunicació i/o cessió de dades de caràcter personal en matèria de violència masclista s'erigeix com una eina necessària i eficaç per tal de prevenir i protegir els col·lectius més vulnerables en situació de violència masclista, entre els quals destaquem el d'adolescents.*

A més cal tenir en compte el secret professional regulat pels **codis deontològics** dels respectius **col·legis professionals**.

Al llarg dels capítols següents d'aquesta publicació hem tingut en compte tots aquests aspectes (dret a la intimitat i cessió de dades a terceres persones) per tal de garantir-los a l'hora de definir els criteris d'actuació professional un cop es té coneixement de l'existència de situacions de violència masclista entre o contra adolescents en l'àmbit de la nostra població diana.

100 Informe jurídic ja esmentat sobre *Drets de les dones adolescdents davant la violència masclista en les relacions de parella o situacions anàlogues*.

En qualsevol explotació de l'obra autoritzada per la llicència es farà constar l'autoria.

EL CONCEPTE DE *MENOR COMPETENT*

El concepte de *menor competent* és utilitzat en l'àmbit sanitari i considerem que la seva incorporació en l'àmbit dels serveis socials i de l'educació formal és força pertinent.

En l'àmbit sanitari, la *Llei 41/2002, bàsica reguladora de l'autonomia del pacient i de drets i obligacions en matèria d'informació i documentació clínica estableix la majoria d'edat "mèdica" als 16 anys, llevat de situacions de gravetat. En edats de menors entre els 12 i els 16 anys és criteri professional sanitari la valoració de la competència del menor per prendre decisions referents a la pròpia salut. Segons estableix aquesta llei, la persona professional sanitària ha de determinar la capacitat del menor de forma objectiva i ha de deixar constància de com l'ha realitzat en la història clínica.*

La valoració de la competència en el menor és complexa, ja que el desenvolupament de la maduresa del menor és un procés progressiu en què intervindran factors molts diversos, com ara la maduració del judici moral, el desenvolupament cognitiu, l'afectivitat, la motivació o la situació en la qual es pren la decisió.[101]

D'altra banda, tal com recullen Montserrat Esquerda i Josep Pifarré en el seu article *La competència del nen i l'adolescent per prendre decisions sanitàries*[102]*: En el menor cada exercici de decisió sanitària cal emmarcar-lo en un delicat equilibri entre competència i vulnerabilitat. Com comenta el legalista Ruther*:

"Sovint tenim el desig per part dels tribunals o clínics que aparegui una mesura o un criteri senzill per mesurar la competència d'un menor. Desgraciadament, no disposem de cap test i no sembla que es pugui. La qüestió és si un noi o noia en particular és competent, en un context concret, per a determinat tipus de decisió i en unes circumstàncies particulars".

En cada decisió sanitària cal valorar la maduresa del menor en concret atès el context del risc/benefici de la decisió.

Com veiem, la dificultat per aplicar el concepte de "menor competent" rau en què la legislació sanitària vigent no defineix en quins termes i amb quins instruments s'ha d'objectivar si l'adolescent és o no competent per prendre decisions que afecten la seva vida. I això és una dificultat important atès que, com hem vist, *la maduresa no és unifactorial sinó que inclou diferents factors interdependents (maduresa cognitiva, maduresa psicoafectiva i maduresa moral).*

Hi ha diversos instruments per valorar cadascun d'aquests factors, però en la majoria dels casos o bé no estan validats en població adolescent, o bé són eines utilitzades en àmbits educatius i d'investigació, *presentant una alta complexitat per formar part de la sistemàtica de valoració en la pràctica clínica habitual* o en la pràctica dels serveis educatius o de serveis socials (afegiríem nosaltres). Això no obstant, tal com declaren Montserrat Esquerda i Josep Pifarré a l'article esmentat, *és important saber que existeixen, ja que poden ser d'utilitat en decisions complexes.*

ÀMBIT JUDICIAL, ADOLESCÈNCIA I VIOLÈNCIA MASCLISTA

Quan és pertinent recórrer a l'àmbit judicial?

1. Sempre que l'adolescent vulgui fer-ho i el seu pare i/o mare o tutors/es legals hi estiguin d'acord.

En aquests casos, la persona professional informarà l'adolescent i pare i/o mare o tutors/es legals sobre el procés que comporta la interposició de denúncia i oferirà acompanyament en aquest procés.

2. La persona professional orientarà l'adolescent i la seva família a recórrer a l'àmbit judicial quan es donin, com a mínim, una de les condicions següents:

- S'ha exhaurit la via socioeducativa, o es considera que aquesta és insuficient, i la situació actual revesteix una gravetat alta o bé hi ha un alt risc que tinguin lloc actes violents greus a curt termini.

101 Espejo, M. i altres (2009).
102 Esquerda, M. i Pifarré, J. (2012).

En qualsevol explotació de l'obra autoritzada per la llicència es farà constar l'autoria.

– Les mesures de protecció adoptades per la persona adolescent, el seu pare i/o mare (o persones tutores), quan sigui el cas, i/o per les persones professionals dels serveis socials competents, no són suficients per garantir la seguretat i protecció de l'adolescent que viu violència masclista.

Òrgans judicials competents

Quins seran els òrgans judicials competents en situacions de violència masclista que afecten adolescents dependrà de si la persona que presumptament exerceix violència és menor o major d'edat:

- Si l'adolescent que viu violència masclista és una noia i la persona presumptament maltractadora:

  – és un noi major d'edat, correspondrà conèixer del cas als Jutjats de Violència contra la Dona (VIDO) i s'aplicarà la normativa legal vigent per a persones adultes que cometen aquest delicte;

  – és també adolescent i, per tant menor d'edat, coneixeran del cas els Jutjats de Menors.

- Si l'adolescent que viu violència masclista és un noi adolescent, dependrà de si la persona agressora és menor o major d'edat l'assignació del Jutjat que coneixerà del cas: els Jutjats de Menors o els Jutjats de jurisdicció ordinària respectivament, però mai serà atès en els Jutjats de VIDO pel fet de no tractar-se de violència de gènere tal com aquesta és definida per la Llei Orgànica 1/2004 de mesures de protecció integral contra la violència de gènere, entesa com la violència exercida en el context d'una relació de parella (o exparella) per l'home vers la dona.

En qualsevol cas, sempre que les dues persones implicades (qui viu i qui exerceix violència masclista) siguin adolescents i, per tant, menors d'edat, els òrgans competents seran els Jutjats del Menor.

Les diferències que comporta el fet que intervingui un Jutjat o un altre són importants i les hem de conèixer per poder preparar l'adolescent, tant si viu violència com si l'exerceix:

Els Jutjats de VIDO:

Són jutjats especialitzats en violència vers les dones que atenen casos en què, majoritàriament, tant la dona que viu violència com l'agressor són persones adultes. La nostra experiència ens diu que hi ha escassa formació a l'hora d'atendre adolescents quan són aquestes les víctimes de la violència masclista.

L'experiència obtinguda a partir d'alguns casos coneguts per persones professionals del nostre grup de treball és que el pas pels Jutjats de VIDO ha resultat sovint difícil i, a vegades, traumàtic per a la noia adolescent que viu la violència, fet que ha motivat una de les nostres recomanacions al capítol corresponent d'aquesta publicació[103]. En tot cas, considerem necessari preparar prèviament l'adolescent que rep violència en un doble sentit: proporcionar-li informació sobre el procediment i funcionament judicial en aquests casos, i preparar-la emocionalment per fer front a l'experiència de manera que li resulti el menys difícil o traumàtica possible.

Destaquem alguns elements rellevants en el context d'aquesta publicació:

- L'actuació judicial pot variar en funció de la interpretació que es faci del marc legal vigent. Així, per exemple:

  – *Encara existeix una disparitat de criteris jurisprudencials pel que fa a la consideració del "festeig" com a relació anàloga d'afectivitat a la convivència o matrimoni, que és el requisit bàsic per aplicar la LO 1/2004 (llei estatal de violència de gènere). A vegades, en casos d'adolescents, s'ha demanat el plus, per exemple, de projectes de vida en comú (...) que exclouria les relacions entre exparelles*[104]. Dit en altres paraules, les adolescents tenen dificultats per demostrar l'existència de violència per part de la seva parella, ja que el legislador considera que no es troben en una situació de relació sentimental formal i perdurable com la que podria tenir una persona adulta.

  – També existeix una disparitat de criteris jurisprudencials pel que fa a la necessitat d'acreditar la situació de domini de l'home respecte a la dona. Mentre que en el criteri penal general no es demana aquesta acreditació, en el cas d'adolescents acostuma exigir-se.

103 Veure *Recomanacions per a la millora de la intervenció en situacions de violència masclista que afecten adolescents de la nostra població diana*. Pàgines 200 a 215.

104 Informe jurídic sobre *Drets de les dones adolescents davant la violència masclista en les relacions de parella o situacions anàlogues* (2013).

En qualsevol explotació de l'obra autoritzada per la llicència es farà constar l'autoria.

- D'altra banda, i a diferència dels processos que afecten persones menors d'edat, quan es tracta de persones adultes, i en aplicació del marc legal vigent, està expressament prohibida la mediació en els casos de violència de gènere que es tramiten als Jutjats de VIDO.

Els Jutjats de Menors:

Aquests òrgans judicials apliquen la Llei Penal del Menor que fa prevaler en molts casos la justícia restaurativa, iniciant processos de mediació penal i de restauració de la víctima. Es tracta d'òrgans no especialitzats en violència masclista i que no poden decidir qüestions relatives a assumptes civils o de família.

Alguns trets destacables i rellevants en el context d'aquesta publicació[105]:

- En aquests casos, obligatòriament, ha de ser part el Ministeri Fiscal amb la funció fonamental de salvaguardar els drets i interessos de l'infant o adolescent. Cal tenir en compte que, en les situacions que ens ocupen, totes dues persones són adolescents i, per tant, menors d'edat: qui viu i qui exerceix la violència.

- *En el procés penal de menors, el nostre sistema jurídic preveu una regulació específica de mediació penal que,* com hem vist anteriorment, *no es preveu al sistema de persones adultes.*

A la pràctica també s'estan introduint altres sistemes de justícia restaurativa diferents de la mediació. La justícia restaurativa en general, i concretament la mediació penal, són models que possibiliten donar veu a la víctima i atendre les seves necessitats específiques i concretes per tal de sentir-se reparada pel delicte comès i recobrar la pau i la tranquil·litat que els fets li han tret.

Ara bé, tal com planteja l'esmentat informe jurídic, *per tal que es pugui practicar la mediació en els casos de violència masclista amb total garantia de preservar la seguretat i els drets de l'adolescent que viu violència masclista, la mediació -com qualsevol altre procés restauratiu- ha de regular-se per tal que es respectin dues qüestions clau:*

– Que els i les professionals que fan la mediació rebin formació específica en violència masclista.

– Que es proporcioni prèviament suport/ atenció social i/o psicològica de tractament a l'adolescent que rep violència, per tal *que estigui adequadament preparada per afrontar el procés amb plena llibertat de decisió.*

La justícia restaurativa és necessària i pot ser un bon sistema, però amb les degudes garanties. Sense el compliment d'aquests dos requisits, no seria recomanable cap mena de procés restauratiu.

En conclusió veiem com, davant de situacions similars de violència masclista que afecten la nostra població diana, els òrgans judicials competents, els procediments judicials, el marc legal i les mesures judicials que són d'aplicació poden ser molt diferents en funció de les variables que hem analitzat en aquest apartat.

105 Aquest apartat està basat en l'Informe sobre *Drets de les dones adolescents davant la violència mascista en les relacions de parella o situacions anàlogues* (Octubre 2013).

En qualsevol explotació de l'obra autoritzada per la llicència es farà constar l'autoria.

LES TECNOLOGIES D'INFORMACIÓ I COMUNICACIÓ (TIC), ADOLESCÈNCIA I VIOLÈNCIA MASCLISTA

Actualment, la regulació legal dels delictes comesos a través de les Tecnologies d'Informació i Comunicació (TIC) és insuficient i dispersa. Les conductes de violència masclista, assetjament i control realitzades a través de les TIC (algunes conductes noves, altres d'antigues però amb noves formes de comissió mitjançant les noves tecnologies) no han trobat prou reflex al codi Penal i fins i tot podem afirmar que algunes queden impunes. No obstant això, tant la comunitat internacional, la Unió Europea i actualment el legislador estatal, estan fent esforços per adaptar-se a la nova realitat.[106]

Tal com hem vist en el capítol anterior[107], la violència masclista més habitual entre adolescents a través de les TIC és el control continu d'allò que fa, d'on es troba l'adolescent que viu violència masclista, el *ciberassetjament (que inclou conductes com ara vexacions, insults, burles, publicació de missatges cruels i humiliacions o difusió d'informació difamatòria)*, la divulgació d'imatges que vulneren la intimitat de la persona sense el seu consentiment, etc.

Tenint en compte que l'ús de les TIC està plenament incorporat en la vida diària de tota la població adolescent i que hi ha poca consciència sobre l'impacte, abast i perdurabilitat dels danys que poden ocasionar determinats actes a través de les noves tecnologies, resulta urgent incorporar en el nostre marc legal els delictes de violència masclista comesos a través de les TIC, mesures de penalització i mesures de protecció, adequades i proporcionades a les característiques de la població adolescent.

106 Informe jurídic sobre *Drets de les dones adolescents davant la violència masclista en les relacions de parella o en situacions anàlogues* (2013).
107 *Noves tecnologies i violència masclista entre adolescents* (Pàgines 81 a 93).

En qualsevol explotació de l'obra autoritzada per la llicència es farà constar l'autoria.

RESUM D'IDEES CLAU

Quan s'aborda tot el que fa referència a la violència masclista entre o contra adolescents, tant pel que fa a la detecció, la derivació i/o la intervenció, cal tenir en compte que ens trobem davant d'una temàtica que té dues dimensions: la població a la qual ens referim són adolescents entre 12 i 17 anys, és a dir, menors d'edat i, per tant, ens vincula tota la legislació referent a la infància i a l'adolescència; però també estem tractant amb situacions de violència masclista i, per tant, també ens hem d'acollir als marcs normatius en aquesta qüestió.

Tot i que no hi ha una normativa específica, sí que es dóna una doble protecció, ja que les adolescents tenen protecció pel fet de ser dones que viuen violència masclista, a més de la protecció ordinària que en aquest cas sí, tant nois com noies, reben pel fet de ser menors d'edat. Tot i així, hi ha dos impediments importants en l'actual legislació: part de la nostra població diana està invisibilitzada, circumstància que incrementa aquesta vulnerabilitat; en segon lloc, no s'aborda la realitat dels i de les adolescents que exerceixen violència masclista i que requereixen una intervenció socioeducativa orientada vers una prevenció terciària pe evitar que esdevinguin persones adultes maltractadores.

Tenint en compte el marc legal actual, els serveis públics tenen l'obligació d'intervenir en situacions de violència masclista en què estigui implicat/da (en tant que víctima o agressor/a) un/a adolescent, especialment en el cas dels i les professionals de la salut, dels serveis socials i de l'educació. En aquesta intervenció, els serveis públics - d'acord amb el marc legal vigent- hem de tenir present les premisses següents:

- El nivell d'autonomia de l'adolescent a l'hora de prendre decisions. Aquest dret està reconegut en la legislació en matèria de salut i és aplicable en els casos de violència masclista, ja que es considera que la violència masclista suposa una amenaça o dany a la salut física, psíquica o sexual de les i els adolescents.

- El principi de l'interès superior de l'infant/adolescent, que suposa tenir en compte la seva opinió, els seus anhels i aspiracions, i també la seva individualitat dins el marc familiar i social.

- L'exercici dels seus drets. També caldrà garantir, respectar i vetllar per tal que l'adolescent pugui fer efectiva la seva capacitat per exercir els seus drets, dels quals cal posar en relleu el relatiu a l'accés directe als serveis públics sense acompanyament de persona adulta (amb l'excepció paradoxal de l'àmbit de la justícia, al qual només poden accedir a través de la intervenció dels seus/seves representants legals).

- L'equilibri entre el dret a la intimitat i a la confidencialitat de la informació proporcionada per l'adolescent, amb el mandat de la cessió de dades entre serveis quan es tracta d'una situació de violència masclista. Aquesta informació sempre haurà de ser la justa i necessària, i caldrà informar l'adolescent de què informem, a qui i els motius pels quals es fa.

- El concepte del "menor competent" definit, encara que insuficientment, en la legislació de l'àmbit de la salut. Segons aquesta, en el cas de menors d'entre 12 i 16 anys, el o la professional haurà de determinar, de forma objectiva i particular per a cada circumstància, la capacitat del menor per prendre decisions, tot valorant el risc i el benefici de la decisió.

En qualsevol explotació de l'obra autoritzada per la llicència es farà constar l'autoria.

Tenint en compte aquestes premisses, s'atendrà l'adolescent i no s'informarà el pare i/o la mare o tutors/es legals si és major de 14 anys, sense el seu consentiment, llevat que el o la professional considerin l'existència d'una greu situació de risc i es faciliti la informació imprescindible per suavitzar o fer desaparèixer el risc esmentat.

D'altra banda, al marge de l'actuació en el marc dels serveis socials, és pertinent recórrer a l'àmbit judicial sempre que l'adolescent vulgui ferho i el seu pare i/o mare o tutors/es legals hi estiguin d'acord, o quan la situació actual revesteixi una gravetat alta o bé hi hagi un alt risc que tinguin lloc actes violents greus a curt termini; o les mesures de protecció adoptades no siguin suficients per garantir la seguretat i protecció de l'adolescent que viu violència masclista.

En tot cas, des dels serveis socials haurem de preparar l'adolescent que rep violència en un doble sentit: proporcionant-li informació sobre el procediment i funcionament judicial en aquests casos, i preparant emocionalment l'adolescent per fer front a l'experiència de manera que li resulti el menys difícil o traumàtica possible.

En qualsevol explotació de l'obra autoritzada per la llicència es farà constar l'autoria.

En qualsevol explotació de l'obra autoritzada
per la llicència es farà constar l'autoria.

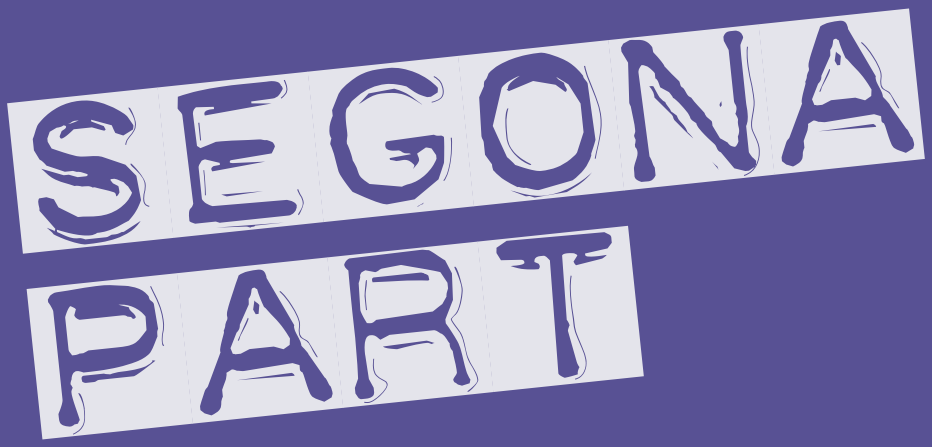

LA INTERVENCIÓ PROFESSIONAL

En qualsevol explotació de l'obra autoritzada per la llicència es farà constar l'autoria.

REQUISITS DE LA INTERVENCIÓ AMB ADOLESCENTS EN CONTEXTOS DE VIOLÈNCIA MASCLISTA

En qualsevol explotació de l'obra autoritzada per la llicència es farà constar l'autoria.

SUMARI

- L'adolescent com a subjecte de drets i oportunitats.
- La mirada professional en positiu: un requisit.
- La pedagogia de la pregunta.
- Requisits per superar la violència.
- El silenci de l'adolescent. Alguns elements per a la comprensió.
- Recomanacions a la persona professional per afavorir un clima de confiança amb l'adolescent i proporcionar una bona atenció.
- Variables clau que cal considerar per definir l'estratègia d'intervenció apropiada a cada situació.
- Mesures de protecció.
- Quan cal informar el pare i/o mare/ tutor i/o tutora.

L'ADOLESCENT COM A SUBJECTE DE DRETS I OPORTUNITATS

L'adolescent és subjecte en la nostra intervenció; mai l'objecte de la nostra intervenció.

Entendre l'adolescent com a subjecte de drets i oportunitats té una significació pel que fa a la infància i l'adolescència en general i també una significació específica aplicada al sector d'adolescents que reben o exerceixen violència masclista.

En primer lloc, abordem quina seria la significació genèrica per concretar posteriorment com ho apliquem en el context de la nostra població diana.

En termes generals ser subjecte vol dir[108]:

- Ser considerat un agent actiu, amb opinió, i no només destinatària o destinatari passiu de les decisions de les persones adultes, siguin els tutors/es o altres cuidadors/es o professionals.
- Tenir dret a ser escoltat/da:[109] *els infants i els adolescents, d'acord amb les seves capacitats evolutives i amb les competències assolides, i en qualsevol cas a partir dels dotze anys, han d'ésser escoltats tant en l'àmbit familiar, escolar i social com en els procediments administratius o judicials en què es trobin directament implicats i que aboquin a una decisió que afecti l'entorn personal, familiar, social o patrimonial.*
- L'infant o adolescent té dret a ser informat, a què li siguin explicades les decisions preses per les persones adultes que l'afecten directament i que això es faci de manera comprensible en funció de la seva edat i capacitat.

108 *La intervenció amb infants i adolescents en situacions de violència masclista des del sistema públic de serveis socials de la ciutat de Barcelona.* Ajuntament de Barcelona i Consorci de Serveis Socials de Barcelona. 2012.

109 Article 7 de la Llei 14/2010, de 27 de maig, dels drets i les oportunitats en la infància i l'adolescència.

En qualsevol explotació de l'obra autoritzada per la llicència es farà constar l'autoria.

Però això no és suficient. Begoña Román i Maestre,[110] en un article que publica al *Butlletí dels Professionals de la Infància i l'Adolescència* de la DGAIA (Generalitat de Catalunya) el març de 2011, fa les següents consideracions que nosaltres assumim i incorporem en aquest document:

L'infant o adolescent té dret a participar en el procés de presa de decisions. *Participar significa considerar-lo ja com una persona, que pot tenir una competència per participar en la presa de decisions que l'afectin, que no vol dir dret a ser informat, ni dret a conèixer la seva opinió, sinó tenir en consideració la seva competència i el desenvolupament d'aquesta competència (de la qual forma part la mateixa consideració de la seva opinió). Per cert, fer participar l'infant en el procés de decisions és molt més exigent que fer-lo escollir entre dues opcions ja tancades havent exclòs altres alternatives.*

El dret a l'autonomia progressiva implica el dret a participar en la presa de decisions: que és més que el dret a ser escoltat. A més, el dret a ser escoltat implica molt més que tenir en compte la seva opinió, i no sols oral o ben argumentada: és possible que un nen/a de cinc anys no tingui la potència argumentativa ni la retòrica suficient per dir que no vol veure el seu pare biològic, *però és molt més efectiu des del punt de vista comunicatiu quan cada vegada que* ha de veure el pare *plora compulsivament i demana ajut* a la mare, professional o persona adulta que l'acompanya.

Ara bé, que l'infant o adolescent sigui tractat com a subjecte d'aquests drets no significa que s'hagi de fer allò que l'infant o adolescent manifesta o demana. Cal tenir en compte els següents factors:

- La seva capacitat (segons el seu grau de desenvolupament i maduresa) *per advertir i sospesar els riscos i els beneficis d'una decisió.*

- *Una segona raó per justificar èticament el paternalisme* i prendre decisions contràries o diferents de la voluntat de l'infant o adolescent *és posar les mesures oportunes per millorar les condicions d'autonomia i igualtat de l'infant: com que en el cas de l'infant parlem d'autonomia progressiva, se "sacrifica" en cert grau la seva "autonomia" d'avui per permetre que la desenvolupi demà.*

Per tant, conclourem que tractar l'infant o adolescent com a subjecte de drets i oportunitats significa que ella o ell ha de ser escoltat, informat i ha de participar en la presa de decisions d'allò que l'afecta directament sempre tenint en compte quines són les seves necessitats com a infant o adolescent i quines les condicions que millor poden facilitar la seva autonomia futura en un context lliure de violència.

En el context de la nostra població diana, en la qual no hi ha violència masclista que impliqui ni la mare ni el pare o actuals parelles d'una o altre, **hem d'afinar molt més què significa considerar l'adolescent subjecte de la nostra intervenció**.

Com a principi general constatem que:

Trencar, recuperar-se i superar la violència, o deixar d'exercir-la, és un procés dolorós que requereix que la persona afectada (com a víctima i/o com agressora) vulgui fer-ho. Una ruptura forçada per l'autoritat de les persones adultes però no volguda per l'adolescent només reafirmarà més la seva vinculació a un tipus de relació o de comportament violent, de manera que quan sigui major d'edat repetirà patrons de relacions interpersonals abusives de caràcter masclista. I mentrestant, el més probable és que busqui els mitjans per comunicar-se amb l'altra persona (agredida o agressora) i mantenir-hi la vinculació d'una manera o altra.

Per aquesta raó:

- Dir a l'adolescent què és el que li passa i què n'ha de fer quan ella o ell encara no han fet un procés personal previ de posar paraules a allò que experimenten i de voler canviar-ho tindrà com efecte més probable que no torni més al servei o al/la professional (docent, professional de la salut, dels serveis socials, etc.) o que es tanqui en banda en ser interpel·lat/ada per la persona adulta.

- Proposar a la mare, al pare i/o tutor/a que forcin ruptures no volgudes per part de l'adolescent, o bé actuar d'ofici com a professionals, només és recomanable en determinades situacions considerades d'alt risc per a l'adolescent, sempre garantint que es faci un acompanyament que intenti ajudar-la o ajudar-lo a identificar la violència i promovent la motivació per al canvi.

110 Professora de la Facultat de Filosofia de la Universitat de Barcelona. Presidenta del Comitè d'Ètica de Serveis Socials de Catalunya.

En qualsevol explotació de l'obra autoritzada per la llicència es farà constar l'autoria.

Al contrari, considerar aquest/a adolescent subjecte de la seva vida comporta, entre altres factors:

- Reconèixer que l'adolescent és protagonista de la seva vida.
- Identificar els recursos, capacitats i habilitats personals que li poden ajudar a identificar, fer front i superar la violència com a víctima i/o com agressor/a per dolorós que sigui.
- Respectar els seus ritmes que, com en tota situació de violència masclista, sovint tenen avanços i retrocessos.
- Crear el clima de confiança i confidencialitat necessari perquè l'adolescent pugui expressar el que sent, pensa i desitja.
- Acompanyar el seu procés d'identificació de què és el que passa i motivar la seva demanda d'ajuda.
- Acompanyar el seu procés de confrontació i superació de la violència (com a víctima o com a agressor/a).

LA MIRADA PROFESSIONAL EN POSITIU: UN REQUISIT

Tal com ja s'ha dit en el capítol relatiu al marc conceptual, la mirada dels i de les professionals condiciona no només allò que es veu sinó com s'interpreta i com s'intervé.

La mirada professional no només ha de reconèixer l'existència d'indicis de violència masclista i els danys causats, els factors de risc existents i les dificultats per fer front a la situació per part de l'adolescent que rep o que exerceix violència. Per poder ajudar l'adolescent cal partir de les seves pròpies potencialitats i dels factors de protecció del seu entorn més proper. És imprescindible identificar, aprofitar i potenciar tots aquells factors que ajuden o poden ajudar l'adolescent a tenir models positius de referència, desenvolupar-se adequadament i arribar a ser una persona adulta amb un projecte de vida exempt de violència.

Cal subratllar que l'adolescent que maltracta també té una part positiva que hem de saber veure. I això és important perquè és possible que el nostre rebuig pel seu comportament abusiu pugui influir la nostra mirada dificultant veure allò que hem de rescatar i potenciar en positiu, si volem ajudar aquest adolescent a relacionar-se d'una manera no violenta, ara i en el futur.

Per tant, cal promoure i aprofitar:

- Capacitats i aptituds de l'adolescent manifestes i potencials que cal estimular i a les quals cal donar un reconeixement explícit.
- La relació amb persones adultes del seu entorn familiar, relacional i professional que li proporcionen, o li poden proporcionar, afecte i arrelament o vinculació, i que ofereixen models de relacions igualitàries, inclusives i acollidores.
- Relacions entre iguals que siguin satisfactòries i que li aportin sentiments de pertinença.
- Interessos i aficions saludables.

Però aquesta mirada no pot quedar-se en un posicionament teòric i un discurs racional. L'actitud interna dels i de les professionals té tanta o més importància que la formació i els coneixements. Quan es treballa amb adolescents, el que realment arriba i connecta amb ells o elles no són tant les paraules i el discurs del o de la professional com la seva actitud. I això és aplicable també en el context del treball en xarxa quan hem d'intervenir conjuntament o coordinar-nos amb altres professionals i serveis.

En qualsevol explotació de l'obra autoritzada per la llicència es farà constar l'autoria.

LA PEDAGOGIA DE LA PREGUNTA

Jorge Wagensberg, en una ponència realitzada en el context de la jornada *Compartir el coneixement*[111], enumerava les tres fases necessàries per a l'existència de coneixement:

1. Que hi hagi un estímul. I per provocar aquest estímul, res millor que partir d'allò que és contradictori; d'allò que genera preguntes, interrogants.

2. Que hi hagi un espai de conversa, de diàleg a través del qual compartir i intercanviar amb l'altra persona les preguntes, els interrogants, les mirades, etc.

3. Arribar a la comprensió. A la comprensió s'arriba de manera personal. No es pot "injectar" comprensió sobre un determinat tema o qüestió en una persona. No es pot "traspassar" el coneixement d'una persona a una altra; per tal que aquesta l'incorpori, cal que hagi fet un procés personal que la porti a la comprensió d'aquell coneixement.

En conclusió, perquè hi hagi coneixement cal crear un espai on es puguin compartir aquestes tres fases: estímul, conversa, comprensió.

En aquesta línia s'expressen altres autores i autors. Així, per exemple, Enrique Pichon Rivière[112], quan subratlla la diferència que existeix entre l'acte d'*aprendre* i el d'*aprehendre*. El primer tipus d'aprenentatge implica la memorització, la simple incorporació d'un contingut al repertori cultural de la persona, però sense mobilitzar-se internament; mentre que l'*aprehensió* suposa un procés de creació de cadenes significants, és a dir, d'apropiació de continguts prioritàriament a través del propi cos i, per tant, suposa la transformació del subjecte a partir de l'acte d'aprehendre.

Aplicat al context del nostre document, podríem dir que, per ajudar l'adolescent que viu violència masclista (pel fet de rebre-la o d'exercir-la) cal ajudar-lo o ajudar-la a fer un procés personal de:

- Qüestionament d'allò que li passa
- Identificació d'allò que li passa
- Posar paraules a allò que viu
- Desitjar canviar la seva situació
- Sentir que té forces per fer-ho
- Demanar ajuda
- Deixar-se acompanyar en aquest procés

Per tant, si partim de la premissa que l'adolescent és subjecte en la nostra intervenció, el **paper del o de la professional en tot aquest procés** inclou les accions següents:

- Detecció de l'existència de situacions de violència masclista.
- Creació d'un espai per parlar amb l'adolescent que garanteixi un clima de confiança i confidencialitat i que alhora afavoreixi que l'adolescent pugui expressar allò que sent, pensa, desitja, els seus dubtes, les seves pors, etc.
- Acompanyament de l'adolescent en aquest procés sense jutjar-lo/la, respectant els seus ritmes i estimulant que avanci en el seu procés (del qüestionament de què li passa a la sol·licitud d'ajuda).
- Identificació, estimulació i visibilització de les capacitats, habilitats i recursos de l'adolescent (personals i de l'entorn) per tal que tingui prou confiança en què val la pena fer aquest procés i que, encara que serà dolorós, se'n sortirà.
- Activació dels recursos de l'entorn que puguin ajudar l'adolescent a superar la violència i adquirir, quan calgui, models de relacions interpersonals igualitàries.

Dit amb altres paraules, hem de fugir de l'adoctrinament, del discurs sobre què és i com ha de ser, de dir nosaltres a l'adolescent què li passa i què ha de fer. L'efecte que provoca aquest posicionament del o de la professional en l'adolescent és de rebuig, incomprensió i allunyament.

111 Jornada organitzada per l'Àrea de Qualitat de Vida, Igualtat i Esports de l'Ajuntament de Barcelona. Març de 2013.
112 Pichon-Rivière, E. (1977).

En qualsevol explotació de l'obra autoritzada per la llicència es farà constar l'autoria.

Com fer-ho?

- **Escoltant l'adolescent:**

  Saber escoltar comporta:

  – Tenir en compte quin és el seu relat.

  – Observar i interpretar el que expressa i comunica per altres mitjans que no siguin les paraules (gestos, llenguatge corporal, comportaments, el joc, dibuixos, etc.).

  – Contextualitzar el que diu i expressa en la seva història de vida i situació actual.

  – Tenir en compte les seves necessitats i interessos més enllà de la voluntat expressada.

  Cal tenir en compte que, sovint, l'adolescent:

  - No vol explicar el que passa o bé té dificultats per posar paraules a allò que passa i al que sent. D'aquí la importància d'utilitzar tècniques projectives (jocs, dibuix, etc.) o la construcció d'històries (el relat).

  - En el cas de les persones que reben violència masclista, poden posicionar-se defensant la o les persones que l'agredeixen sigui perquè considera que el que passa és un acte d'amor, sigui perquè no és cap "xivato/a" o per altres raons. O, en el cas de l'adolescent que maltracta, pot posicionar-se justificant el seu comportament i minimitzant o no reconeixent el malestar o patiment que ocasiona.

  - Pot dir o callar en funció d'allò que els i les iguals li diuen que faci o d'allò que pensa que diran si se sap el que ha dit al o a la professional.

- **Observant**[113]:

  L'observació és bàsica per treballar en el camp de les relacions humanes, ja sigui en una tasca en l'àmbit clínic, en l'escolar o en els serveis socials.

  L'observació ha de formar part de qualsevol entrevista, ja sigui diagnòstica, de seguiment, d'acollida o d'altre tipus. És difícil considerar una entrevista sense observació.

  Observar de manera adequada ajuda a aprofundir en la comprensió de les persones entrevistades i en la relació d'aquestes amb el o la professional.

  Observar permet acostar-se als aspectes més profunds des dels aspectes més naturals, més simples, més conductuals. L'observació és un element de coneixement. L'observació dóna informació sobre les incoherències i les falsedats a l'entrevista.

  Cal treballar sense prejudicis, sense ser tendenciós o tendenciosa. L'observació ajuda a aconseguir això i ajuda a saber esperar per entendre.

  Es tracta de saber mirar amb atenció, amb interès per entendre per tal de poder ajudar. Cal destacar la importància que té l'actitud de respecte de l'observador o observadora per a l'altre.

  Observar inclou sentir amb l'altre, escoltar, veure amb atenció.

  Un bon observador/a és capaç de posar-se en la pell de l'altra persona sense confondre's amb ella. És capaç de pensar sobre allò que veu i escolta. És capaç d'esperar per entendre abans d'intervenir.

  Per observar bé, cal formar-se. Hi ha diferents mètodes d'observació, nosaltres suggerim aquells especialment concebuts per afavorir una apertura mental.

- **Estimulant la formulació de preguntes per part de l'adolescent**:

  Es tracta d'aplicar la pedagogia de la pregunta que ha estat àmpliament desenvolupada per autors com Paulo Freire[114]. Cal fugir de la pedagogia de la resposta segons la qual els i les professionals contesten preguntes que l'adolescent no ha formulat.

  Plantejant contradiccions i formulant preguntes al respecte. Per exemple:

  - "Per què si diu que t'estima, et fa mal?

  - No creus que l'amor hauria de significar que la persona que t'estima vulgui el teu benestar, la teva alegria, la teva felicitat?"

113 *La intervenció amb infants i adolescents en situacions de violència masclista des del sistema públic de serveis socials de la ciutat de Barcelona.* Ajuntament de Barcelona i Consorci de Serveis Socials de Barcelona. 2012.

114 Freire P. (1986).

En qualsevol explotació de l'obra autoritzada per la llicència es farà constar l'autoria.

- **Facilitant la construcció de relats**[115]:

  Seguint B. Cyrulnik,[116] *en les situacions de violència el primer cop és el dolor de l'impacte. El segon cop és el patiment produït per la representació del fet traumàtic, la significació que pren en la història personal, familiar i social.*

  Mitjançant el relat que la persona afectada fa sobre la vivència del fet traumàtic, el o la professional podrà avaluar l'impacte i el grau de patiment que està provocant. També si ha impregnat l'estructura de la personalitat i ha creat patologia.

  El relat és un llenguatge simbòlic que pot expressar-se en forma verbal, analògica, mitjançant el dibuix, el joc, etc. Ajudar l'adolescent a construir relats, mitjançant el llenguatge verbal o simbòlic és terapèutic en si. No sols permet que el o la professional identifiqui, conegui i interpreti. També permet, mitjançant l'acompanyament terapèutic, la possibilitat de reformular la història, per ajudar a l'elaboració del fet traumàtic i promoure la construcció d'històries personals i familiars alternatives.

Hi ha consens, però, en què, majoritàriament, els i les professionals de l'educació, la salut i en certa mesura també els serveis socials, hem rebut una formació i una educació des d'una pedagogia de la resposta i no pas des d'una pedagogia de la pregunta. Aquest fet comporta una mancança que cal superar i que és motiu d'una de les nostres recomanacions a la tercera part d'aquest document.

REQUISITS PER SUPERAR LA VIOLÈNCIA

Hi ha un procés que s'ha de donar per poder superar la violència i fer-ho en les millors condicions possibles i amb el menor desgast personal. Aquest procés té les següents fases:

1. Identificació de la violència que es rep o que s'exerceix.

   Posar paraules és una condició prèvia per poder fer front a la violència, però no vol dir que l'adolescent pugui modificar i moure's respecte a allò que li passa.

2. Sentir-se capaç de fer front a aquesta violència.

3. Voler superar-la.

4. Demanar o acceptar ajuda.

5. Disposar d'un acompanyament proper i de fàcil accés que respecti i entengui, sense jutjar, les dificultats i "les marxes enrere" que sovint es donen en els processos de recuperació i superació de la violència.

6. En determinats casos d'alt risc que requereixin protecció, poder disposar de mitjans de suport a les famílies per tal que puguin protegir l'adolescent (facilitant el canvi d'adreça, de centre escolar, etc.), i quan això no sigui possible o no sigui suficient, poder disposar de recursos específics de protecció per violència masclista (no només de relacions afectivosexuals abusives) adreçats d'una manera específica a adolescents, noies i nois, tot tenint en compte que cal preservar la relació i l'exercici de la responsabilitat marental i parental, ja que en aquests casos ni el pare ni la mare viuen o exerceixen violència i són, o poden ser, un recurs fonamental en el procés de recuperació i superació de la violència per part dels seu fill o filla.

115 *La intervenció amb infants i adolescents en situacions de violència masclista des del sistema públic de serveis socials de la ciutat de Barcelona*. Ajuntament de Barcelona i Consorci de Serveis Socials de Barcelona. 2012.
116 Cyrulnik, B. (2008).

En qualsevol explotació de l'obra autoritzada per la llicència serà constar l'autoria.

EL SILENCI DE L'ADOLESCENT. ALGUNS ELEMENTS PER A LA COMPRENSIÓ

Sovint l'adolescent no explica que està vivint violència, i manté un hermetisme que dificulta l'aproximació per part de la persona adulta. És important entendre el perquè d'aquest hermetisme quan es dóna, raó per la qual a continuació aportem alguns elements (sense voluntat de ferho de manera exhaustiva) que ajudin a entendre aquest silenci.

Per part dels i les adolescents que viuen violència[117]:

- Perquè tenen por que les persones adultes subestimin el que els passa. Temen que no donin importància a la situació que estan vivint.
- Perquè creuen que podran controlar la situació.
- Perquè creuen conèixer la seva parella (o persona agressora) i per tant creuen tenir elements suficients per portar-la a una resolució del conflicte.
- Perquè tenen por d'emprendre accions de caràcter judicial que, a parer seu, han de ser reservades per a qüestions "més greus". Aquesta por s'agreuja en casos d'adolescents estrangers en situació administrativa irregular, pensant que una denúncia per maltractaments pot comportar l'expulsió del país de la seva família.
- Perquè tenen por a perdre la seva llibertat, ja que si el pare, mare, tutor/a o persona cuidadora s'assabenta de la seva situació, tendirà a exercir-hi més control.
- Perquè tenen por a la falta de confidencialitat, creuen que quan ho expliquin ni que sigui una sola vegada, se n'assabentarà tothom.
- Perquè temen la pressió de la família i amistats per tal que deixi la seva parella quan encara "l'estima", i no ha decidit posar fi a la relació.
- Tenen por a la reacció de la seva família o entorn vers la seva parella (o persona agressora).
- Perquè senten vergonya davant de la família o amistats de reconèixer que tenien raó quan l'avisaven del comportament abusiu i/o violent de la seva parella.
- Perquè tenen por a la reacció de la persona agressora.

Per part de les persones que exerceixen violència:

- Per no reconèixer les seves actituds i comportaments com a violència masclista.

  Per exemple perquè:

  – No identifiquen les situacions de *bullying* per raó de gènere com una manifestació de violència masclista i pensen que l'altra persona "s'ho busca" i s'ho mereix.

  – En el cas de relacions afectivosexuals abusives, moltes vegades perquè entenen aquests comportaments com a expressió d'amor, segons els mites de l'amor romàntic interpretats des del sexisme i les relacions de poder.

- Per dificultats per detectar la violència masclista com a problema, sobretot tenint en compte la creença que la violència masclista és un problema que afecta persones adultes que tenen relacions estables.
- Per por a possibles conseqüències (judicials, familiars, del grup d'iguals, etc.) i el judici de valor de les altres persones.
- Per vergonya quan són conscients que el que estan fent causa danys a l'altra persona.
- Per dificultats per demanar ajuda, sobretot quan es tracta de nois que s'identifiquen amb la masculinitat hegemònica tradicional on la demanda d'ajuda s'interpreta com una feblesa o vulnerabilitat.
- Per pensar que les persones adultes no podran entendre el que li passa i no el podran ajudar.
- Quan es tracta de relacions afectivosexuals abusives, sovint no tenen suficient compromís amb la relació (poc temps de parella, sense convivència, etc.), fet que els suposa una major facilitat per abandonar i/o canviar de parella o de relació afectivosexual com a manera de solucionar el problema.
- Perquè aprenen a utilitzar la violència com un element reforçador de la identitat masculina hegemònica, tot i sentir que està malament.

117 Vaccaro, S. (2004).

En qualsevol explotació de l'obra autoritzada per la llicència es farà constar l'autoria.

RECOMANACIONS A LA PERSONA PROFESSIONAL PER AFAVORIR UN CLIMA DE CONFIANÇA AMB L'ADOLESCENT I PROPORCIONAR-LI UNA BONA ATENCIÓ

En la bibliografia consultada hem trobat recomanacions per a una bona atenció a la persona adolescent o jove que viu violència masclista, però no hem trobat recomanacions respecte a les persones adolescents o joves que exerceixen violència masclista. Les recomanacions que figuren en aquest apartat han estat elaborades pel nostre grup de treball.

Assenyalem aquesta mancança perquè la considerem indicativa de la insuficient, per no dir inexistent, reflexió teòrica i metodològica sobre com intervenir amb adolescents que exerceixen violència masclista per tal de facilitar un reconeixement del problema, estimular la seva demanda d'ajuda i proporcionar una atenció adient que l'ajudi a alliberar-se dels comportaments violents i abusius. En definitiva, per tal que pugui construir un model igualitari i respectuós de relacions interpersonals i de gènere.

RECOMANACIONS PER A UNA BONA ATENCIÓ A L'ADOLESCENT QUE VIU VIOLÈNCIA MASCLISTA

El *Protocol de joventut per a l'abordatge de la violència masclista* (2013)[118] defineix una sèrie de recomanacions per a una bona atenció en aquest tipus de situacions[119]. Aquest Protocol està pensat per a persones joves, majoritàriament majors d'edat i, en tot cas, més grans de 16 anys. Atès que el nostre document se centra en la població adolescent de 12 a 17 anys i, per tant, legalment menor d'edat, hem hagut de revisar o matisar alguna de les recomanacions incloses en el Protocol esmentat. Presentem en cursiva el contingut extret textualment del Protocol, la resta són aportacions del nostre grup de treball.

- **Què fer?:**

  - ***Accepteu** sense reserves la persona que **relata** la seva situació de violència i procureu donar per vàlida la seva experiència. No heu de manifestar la vostra opinió, ni posar en dubte res del seu relat.* Cal tenir en compte que "acceptar" no vol dir "compartir o estar d'acord", sinó respectar els seus punts de vista, les seves actuacions i la seva visió del que passa i de com se sent.

  - ***Estimuleu la conversa.** Sovint l'acció més eficaç és calmar la persona, més que fer-li preguntes. Heu de valorar els moments en els quals pot ser útil que la persona es desfogui emocionalment, fent-la parlar del seu problema.*

  - ***Deixeu** que la persona **s'expressi** amb les seves paraules i agraïu-li la seva confiança.*

  - *Mostreu-vos **disposats i disposades a escoltar** la història d'abús o de maltractament, de les seves conseqüències i tots els detalls. El fet que la persona expliqui la seva experiència a altres persones facilita el procés de recuperació.*

  - *Proporcioneu **suport immediat** i aliança. Mostreu empatia, comprensió, que la persona vegi que se l'entén. Al mateix temps, cal tranquil·litzar-la i promoure la calma.* Cal mostrar-li que no està sol o sola i que, si vol, l'acompanyarem en aquest procés.

  - Actueu amb **transparència**. Cal diferenciar la transparència de la confidencialitat, ja que, en tractar-se d'una situació de risc que afecta un o una adolescent menor d'edat, el o la professional té limitada la seva confidencialitat i, segons les característiques de la situació, haurà d'activar protocols d'actuació i implicar el pare i la mare. I això ho ha de saber l'adolescent. És important no prometre a l'adolescent una confidencialitat que no sempre es podrà garantir. En tot cas, s'ha de tenir molt present quin ús es fa d'aquella informació i dir-li que algunes de les coses que ens dirà possiblement no les podem guardar en secret.

  - *Comuniqueu-li que pot comptar amb el **vostre respecte** així com que té dret a prendre les seves pròpies decisions.* Aquesta recomanació general té l'excepció esmentada al punt anterior en el sentit que, segons la situació de què es tracti i si la decisió de l'adolescent manté o incrementa el risc de violència, caldrà actuar amb independència de quina sigui la seva voluntat.

118 Obra col·lectiva (2013). *Protocol de Joventut per a l'abordatge de la violència masclista. Guia pràctica per a professionals de joventut per orientar l'actuació en violència masclista amb persones joves.* Departament de Benestar i Família de la Generalitat de Catalunya. Barcelona, maig 2013.

119 Adaptades de: García Salomón, M. (2006).

En qualsevol explotació de l'obra autoritzada per la llicència es farà constar l'autoria.

- *Deixeu molt clar que no podem considerar-nos culpables de la violència que altres persones exerceixen, feu-li saber que* ***no es mereix el que li està passant.*** *Feu-li prendre consciència de la seva fortalesa interna, habilitats i qualitats personals.*

- *Heu d'****acceptar l'ambivalència*** *de la persona, les seves demandes, els seus tirar-se enrere, etc.*

- *Deixeu-li clar que pot* ***parlar obertament*** *i és important que sol·liciteu el seu consentiment si teniu la voluntat de tractar o cedir les seves dades personals a altres serveis.* En aquesta recomanació general cal aplicar la mateixa puntualització que hem fet en parlar de la diferència entre transparència i confidencialitat.

- ***Respecteu les decisions*** *que prengui* l'adolescent, sempre que no es tracti d'una de les situacions esmentades en les quals el o la professional ha d'actuar per protegir l'adolescent amb independència de quina sigui la seva voluntat.

- *Penseu en la seva* ***seguretat*** *i en les alternatives per aconseguir-la.*

- **Compartiu** la vostra **percepció** de les seves emocions i **contrasteu-la** amb l'adolescent tot expressant reconeixement pel malestar i la dificultat d'afrontar la situació en què es troba. Per exemple: "sento que estàs cansada/cansat, trist/a, …", "crec que tens molt clar el que vols …", "la situació que estàs vivint és difícil …", "deu ser molt angoixant trobar-se en aquest dilema …", etc.

• Què cal evitar?

- *Donar* ***consells personals*** *i judicis de valor.*

- *Fer* ***cara de sorpresa*** *o estupefacció.*

- *Tractar* ***qüestions delicades*** *o íntimes que puguin fer sentir la persona incòmoda o intimidada,* llevat que es tracti d'un servei social o de salut que estigui intervenint específicament en la situació de violència expressada o manifesta.

- *Donar la sensació de* ***tenir pressa****. No mireu el rellotge, ni feu altres tasques mentre escolteu la persona* ni interrompeu el seu relat. Cal saber respectar els silencis i el ritme d'exposició de l'adolescent.

- ***Culpabilitzar la persona*** *de la situació en la qual es troba i caure en la segona victimització*[120]*. No qüestioneu el que us està explicant ni les seves actuacions encara que us semblin ambivalents.*

- *Fer* ***preguntes del tipus:*** *què vas fer en aquell moment per causar l'agressió?; què haguessis pogut fer per disminuir la situació de violència?*

- *No faciliteu* ***mai*** *espais de* ***mediació*** *en una* situació *de violència masclista.*

- ***No us enfadeu*** *ni us frustreu si la persona no vol rebre la vostra ajuda.* Deixeu-li sempre la vostra porta oberta tot reconeixent la dificultat de la situació en què es troba i oferint-li la possibilitat de parlar-ne quan ell o ella vulgui.

RECOMANACIONS PER A UNA BONA ATENCIÓ A L'ADOLESCENT QUE EXERCEIX VIOLÈNCIA MASCLISTA

La violència masclista en l'adolescència és exercida majoritàriament per nois, però les noies adolescents també poden ser agressores i penalitzadores d'aquelles persones (també adolescents o no) que no es comporten segons els patrons socials tradicionals i normatius de gènere existents en la nostra societat.

Tal com hem exposat reiteradament en aquest document, és important intervenir amb els i les adolescents que exerceixen violència masclista tant per evitar que esdevinguin persones adultes maltractadores per raó de gènere, com per ajudar-les a superar la violència construint un projecte de vida adulta igualitari i respectuós en les seves relacions interpersonals i de gènere, que sigui també molt més satisfactori personalment.

• Què fer?

- Tenir una escolta activa des d'una mirada oberta i amb interès per allò que explica i li succeeix.

- Partir del conflicte o problema presentat per explorar la violència i les conseqüències que

120 *S'entén per victimització secundària o revictimització el maltractament addicional exercit contra les persones que es troben en situacions de violència masclista com a conseqüència directa o indirecta dels dèficits -quantitatius i qualitatius- de les intervencions dutes a terme pels organismes responsables i també per les actuacions desencertades provinents d'altres agents implicats.*

En qualsevol explotació de l'obra autoritzada per la llicència es farà constar l'autoria.

té en l'altra persona, en l'entorn proper i en ell/a mateix/a.

- Parlar amb franquesa.
- Respondre amb un to calmat, proper i segur, lliure de judicis i interpretacions del que ens explica l'adolescent, oferint un espai on pugui parlar amb seguretat i confiança.
- Establir un bon vincle mitjançant l'acceptació de l'adolescent com a persona i partir de la situació per acompanyar l'adolescent en aquest procés. Diferenciar el nostre posicionament professional envers les conductes de risc, agressores o violentes, de la persona que les realitza. Es pot condemnar l'acció i ajudar l'adolescent que l'ha portat a terme a assumir la seva responsabilitat, però això no significa condemnar aquest adolescent com a persona en tant que pot modificar el signe de les seves accions.
- Mantenir una actitud empàtica i d'acceptació de l'adolescent per tal que vegi que s'està entenent el que està explicant, sense que això signifiqui l'aprovació de la seva conducta.
- Mantenir una posició ferma contra la violència (l'adolescent pot buscar complicitats amb la persona professional).
- Veure els fets relatats dins del context i el procés de violència, no de manera aïllada.
- Transmetre un missatge positiu de canvi, sense crear falses esperances ni pretendre arribar a una solució immediata i senzilla.
- Reforçar positivament el fet de reconèixer la violència i iniciar un procés de canvi, del qual l'adolescent que exerceix la violència s'ha de fer responsable.
- Reconèixer, donar valor i ajudar a visibilitzar els canvis realitzats per l'adolescent, per petits que siguin, per tal d'implicar i fer conscient l'adolescent que està en el procés, i motivar-lo o motivar-la a continuar el procés de canvi evitant possibles abandonaments.
- Formular preguntes facilitadores al voltant del conflicte per tal d'anar incidint en els aspectes més concrets, mostrant una "ingenuïtat curiosa" davant la narració.

- **Què cal evitar?**
  - La confrontació directa i els judicis de valor.
  - Els discursos culpabilitzadors vers l'adolescent i utilitzar la responsabilitat com a estratègia per millorar el vincle amb l'adolescent.
  - Establir una definició de què és o no és violència, ja que això ens faria ser percebuts com a persones expertes i no facilitaria l'establiment d'una relació propera.
  - Utilitzar el terme 'violència' a l'inici de l'abordatge, ja que sol crear rebuig en la persona que exerceix violència i reaccions del tipus "*Jo no sóc un maltractador*".
  - La banalització del tema, sense tolerar comportaments violents i sense deixar-se intimidar.
  - Enfadar-se amb l'adolescent i entrar en les provocacions pròpies de l'adolescència, facilitant un model alternatiu de relació.
  - Veure els fets de manera aïllada. Convé considerar-los dins del procés de violència i del context de l'adolescent.

RECOMANACIONS SOBRE L'ENTORN I L'ESPAI ON ES PROPORCIONA L'ATENCIÓ EN VIOLÈNCIA MASCLISTA

El *Protocol marc per a una intervenció coordinada contra la violència masclista*[121] estableix un conjunt d'estàndards relatius a les característiques que haurien de complir l'entorn i l'espai on es porti a terme la intervenció professional. Són les següents:

- *Faciliteu un espai d'**atenció personalitzada** i de lliure expressió de sentiments de la persona adolescent o jove en situació de violència, o de la persona que acudeix al vostre servei sol·licitant ajuda per a una altra.*
- *Garantiu l'adequació, la confortabilitat, **la confidencialitat i la seguretat** dels espais en funció del tipus d'intervenció que s'hi estigui fent i de les necessitats de les persones amb les quals s'intervingui.*
- *Faciliteu un **espai separat** adequat per a la persona adolescent o jove.*

121 Comissió Nacional del Circuit Catalunya contra la violència vers les dones.

En qualsevol explotació de l'obra autoritzada per la llicència es farà constar l'autoria.

- ***Eviteu la coincidència*** *en el mateix espai físic de* la persona o persones *presumptament agressora o agressores, amb la persona que rep la violència.*

- *Faciliteu que* ***l'espai no reveli*** *per si mateix a terceres persones quin és el tipus d'atenció que s'hi duu a terme.*

- ***Eviteu les interrupcions*** *durant el temps que duri l'atenció a la persona.*

ALGUNES RECOMANACIONS PER A LA PROTECCIÓ EN L'ÀMBIT DE LES TIC

Algunes recomanacions que les persones professionals podem donar als i les adolescents, i a les persones del seu entorn, respecte a l'ús de les noves tecnologies:

- Amb caràcter preventiu:
  - No donar dades personals a través d'Internet i/o de les xarxes socials (evitant per exemple, proporcionar dades reals com l'adreça i el número de telèfon).
  - Mantenir només els contactes de confiança, no incorporant contactes nous de forma indiscriminada.
  - Desconfiar de les persones desconegudes, no acceptar "amistats" que no es coneixen.
  - Limitar les persones que poden "contactar" amb un/a mateix/a, que poden accedir a la informació, etc.
- Quan existeix violència masclista offline (presencial) i/o online (virtual):
  - Canviar l'adreça de correu electrònic.
  - No penjar fotografies on sigui identificable la localització del o l'adolescent agredit o agredida.
  - Canviar les contrasenyes d'accés.
  - Crear nous perfils a les xarxes socials.
  - Canviar el número de telèfon mòbil. Si es manté el mateix número:
    - Acceptar trucades i missatges dels contactes segurs i coneguts.
    - Anotar els contactes desconeguts.
    - Deshabilitar l'opció de localització GPS (geolocalització) dels telèfons mòbils.

VARIABLES CLAU QUE CAL CONSIDERAR PER DEFINIR L'ESTRATÈGIA D'INTERVENCIÓ APROPIADA A CADA SITUACIÓ

Són diverses les variables que cal tenir en compte per decidir quina és l'estratègia d'intervenció més adequada i viable en cada situació. Sense ànim de fer una enumeració tancada i exhaustiva, hem considerat que **sempre que es doni una situació de violència masclista cal tenir en compte les variables clau que enumerem a continuació** vinculades als sis apartats següents:

1. Grau de presència dels diferents factors que poden suposar un risc o una protecció.
2. Posicionament davant la violència masclista.
3. Edat de l'adolescent.
4. Gravetat de la situació.
5. Risc estimat que succeeixin actes violents greus a curt termini contra l'adolescent.
6. Necessitat o no d'una intervenció d'urgència.

Aquests apartats i variables són d'aplicació tant en relació a l'adolescent que rep violència com a l'adolescent que l'exerceix.

D'altra banda, en determinats casos caldrà considerar altres variables clau a més d'aquestes sis per tal d'orientar adequadament la intervenció. En aquest apartat fem una aproximació a quines poden ser algunes d'aquestes altres variables que poden ser clau en determinats casos.

En qualsevol explotació de l'obra autoritzada per la llicència es farà constar l'autoria.

PRESÈNCIA DELS FACTORS QUE CAL CONSIDERAR COM A RISC O PROTECCIÓ

Es tracta de tenir present la necessitat de:

- Identificar els factors presents en cada situació concreta que poden facilitar l'afrontament i l'alliberament de la violència o que, per contra, suposen una amenaça que cal tenir en compte a l'hora de definir l'estratègia d'intervenció en cada situació per tal d'anticipar on seran les resistències.

- Identificar quin/s elements dels diferents nivells d'interacció i influència (família, grup d'iguals, centre educatiu, àmbit sociocomunitari) tenen, o poden tenir, una influència positiva o negativa en el procés de l'adolescent per mantenir-se o alliberar-se de la violència rebuda o exercida. En aquest cas és imprescindible concretar en cada un dels nivells a qui s'està fent referència (per exemple, dins l'àmbit sociocomunitari ens podem referir a l'esplai, a l'equip de bàsquet, etc.)

- Valorar el grau de presència o absència de cada un dels factors de risc o de protecció considerats per tal de tenir en compte la intensitat de la intervenció i el grau més o menys alt de complexitat o dificultat de la intervenció a realitzar.

En resum, es tracta de comprendre què passa, no pas d'emetre judicis de valor, i d'identificar quins elements cal activar i/o evitar per tal de tenir efectivitat en la promoció de canvis de millora a partir de la comprensió de la realitat.

Tal com hem analitzat en el capítol *Marc conceptual*, concretament en l'apartat *Factors de risc i de protecció*[122], el quadre que figura a continuació incorpora sis factors que cal considerar, tot diferenciant els cinc primers de l'últim que es refereix únicament a l'adolescent i fa referència a l'àmbit emocional.

- **Interiorització dels postulats del sexisme:** Com més alt és el nivell d'interiorització dels valors sexistes, més alt és el risc que existeixi violència masclista i més difícil serà alliberar-se'n o deixar d'exercir-la. A la inversa, a menor grau d'interiorització dels valors sexistes, més alt el nivell de protecció.

- **Interiorització dels mites de l'amor romàntic:** Com més alt és el nivell d'interiorització dels valors que identifiquen el mite de l'amor romàntic, més alt és el risc que existeixi violència masclista i més difícil serà alliberar-se'n o deixar d'exercir-la. A la inversa, a menor grau d'interiorització dels valors de l'amor romàntic, més alt el nivell de protecció.

- **Estil d'afrontament dels conflictes en les relacions interpersonals:** Com més alt sigui el grau d'interiorització d'un model autoritari / violent de resolució dels conflictes en les relacions interpersonals, més alt serà el risc d'existència de violència i més difícil serà alliberar-se'n o deixar d'exercir-la.

  A la inversa, com més alt sigui el grau d'interiorització d'un model de resolució dels conflictes basat en el diàleg, més protecció hi haurà, és a dir, més probable serà la no existència de violència masclista i més fàcil serà per a l'adolescent alliberar-se'n o deixar d'exercir-la.

- **Capacitat de percepció abús / maltractament:** Com més alta sigui la capacitat per identificar una actitud o comportament com abusiu o violent, més alt serà el nivell de protecció (més possibilitats hi haurà que no existeixi violència masclista i més fàcil serà per a l'adolescent alliberar-se'n o deixar d'exercir-la). A la inversa, com més baixa sigui la capacitat de percepció de l'abús o maltractament, més gran és el risc d'exercir-lo o viure'l.

- **Informació / coneixement sobre violència masclista:** Com més informació i coneixement hi hagi a l'abast sobre la violència masclista, els seus mecanismes i efectes, més probable serà que no hi hagi violència masclista i més fàcil serà per a l'adolescent alliberar-se'n o deixar d'exercir-la. De manera que, a major informació, més capacitat protectora. A la inversa, a menor informació i coneixement del fenomen de la violència masclista, més gran serà el risc d'exercir-la o viure-la.

- **Autoestima / confiança en si mateix o mateixa:** Com més autoestima i confiança en si mateix o mateixa, més autoprotecció. La baixa autoestima comporta més vulnerabilitat i risc de viure o exercir violència masclista.

122 Veure pàgines 76 a 78.

En qualsevol explotació de l'obra autoritzada per la llicència es farà constar l'autoria.

Quadre de valoració del grau de presència dels diferents factors que cal considerar[123]

Factors que cal considerar	Sistema de valoració del grau d'existència de cada factor	Adolescent	Família	Grup d'iguals	Centre educatiu	Àmbit sociocultural
Interiorització sexisme	• Baixa interiorització valors sexistes • Nivell mig d'interiorització valors sexistes • Bastant interiorització valors sexistes • Molta interiorització valors sexistes					
Interiorització amor romàntic	• Baixa interiorització de l'amor romàntic • Nivell mig d'interiorització de l'amor romàntic • Bastant interiorització de l'amor romàntic • Molta interiorització de l'amor romàntic					
Estil d'afrontament dels conflictes en les relacions interpersonals (diàleg-acords / autoritarisme-violència)	• Baixa interiorització de l'estil conflictiu (estil diàleg–acords exempt d'autoritarisme i violència) • Nivell mig pel que fa a la interiorització de l'estil conflictiu • Bastant interiorització de l'estil conflictiu • Molta interiorització de l'estil conflictiu (funcionament autoritari amb existència de violència o justificació de l'ús de la violència per garantir l'obediència a qui té l'autoritat)					
Capacitat de percepció abús / maltractament	• Baixa capacitat de percepció / detecció de situacions abusives / maltractament • Nivell mig pel que fa a la capacitat de percepció / detecció de situacions abusives/ maltractament • Bastant capacitat de percepció / detecció de situacions abusives / maltractament • Molta capacitat de percepció / detecció de situacions abusives / maltractament					
Informació / coneixement sobre violència masclista	• Baix nivell de coneixement sobre la V.M. • Nivell mig de coneixement sobre la V.M. • Bastant coneixement sobre la V.M. • Molt coneixement sobre la V.M.					

123 Recordem que, tal com indicàvem en l'apartat anterior, els factors de risc i de protecció considerats se centren bàsicament en les relacions afectivosexuals abusives i no tant en la resta de situacions de violència masclista objecte d'intervenció en aquest llibre.

En qualsevol explotació de l'obra autoritzada per la llicència es farà constar l'autoria.

Factors que cal considerar	Sistema de valoració del grau d'existència de cada factor	Adolescent	Família	Grup d'iguals	Centre educatiu	Àmbit sociocultural
Autoestima/ Confiança en si mateix/a	• Alta autoestima/confiança en si mateix/a • Mitja autoestima/confiança en si mateix/a • Baixa autoestima/confiança en si mateix/a					

POSICIONAMENT DAVANT LA VIOLÈNCIA MASCLISTA

Per part de l'adolescent que rep o exerceix violència masclista.

	Posicionament
Sensibilitat respecte a la violència	• Rebuig explícit i actiu de la violència • Rebuig passiu de la violència • Connivència en situacions de violència • Justificació de la violència
Quan l'adolescent identifica viure o exercir violència cal esbrinar també:	
Voluntat de fer-hi front	• Vol alliberar-se de la violència viscuda o deixar d'exercir-la • No vol alliberar-se de la violència viscuda o exercida
Autopercepció sobre les possibilitats que té de superar la violència (rebuda o exercida)	• Creu que no té possibilitats de superar la violència viscuda o exercida. • Creu que existeixen possibilitats de superar la violència però que serà difícil. • Creu que podrà superar la violència viscuda o exercida.
Acceptació d'ajuda	• Demana o accepta ajuda: – De professionals – De persones de la seva confiança del seu entorn (família, amistats, altres) • No vol ajuda.

En qualsevol explotació de l'obra autoritzada per la llicència es farà constar l'autoria.

Per part de l'entorn de l'adolescent.

	Posicionament			
	Família	Grup d'iguals	Centre educatiu	Àmbit sociocultural
Sensibilitat respecte a la violència • Rebuig explícit i actiu de la violència • Rebuig passiu de la violència • Connivència en situacions de violència • Justificació de la violència				
Si hi ha identificació de la violència que viu o exerceix l'adolescent, cal esbrinar també:				
Voluntat d'ajudar l'adolescent a alliberar-se de la violència o a deixar d'exercir-la • Hi ha voluntat d'ajudar l'adolescent • No hi ha voluntat d'implicar-se per ajudar l'adolescent				
Autopercepció sobre les possibilitats per ajudar l'adolescent • Creu que no té cap possibilitat de poder ajudar • Creu que hi ha alguna possibilitat d'ajudar l'adolescent • Creu que té moltes possibilitats d'ajudar l'adolescent				
Possibilitats reals de donar ajuda a l'adolescent • No té cap possibilitat • Té alguna possibilitat • Està en posició òptima per oferir ajuda				

En qualsevol explotació de l'obra autoritzada per la llicència es farà constar l'autoria.

EDAT DE L'ADOLESCENT

Tal com hem vist en el capítol relatiu al marc legal, el fet que l'adolescent sigui menor d'edat és una variable clau tant en termes d'autonomia progressiva i de capacitat de decisió de la persona adolescent, com a l'hora d'indicar a la persona professional aspectes determinants en la seva intervenció com, per exemple, quan ha d'informar (o no) el pare i/o la mare d'aquest adolescent que la seva filla o fill viu o exerceix violència masclista.

D'altra banda, des d'un punt de vista evolutiu i de maduració tant física com mental, és evident que l'edat de l'adolescent és una variable que caldrà tenir en compte a l'hora de definir l'estratègia d'intervenció.

GRAVETAT DE LA SITUACIÓ DE VIOLÈNCIA MASCLISTA EXISTENT

• Definició conceptual:

Encara que tota violència[124]*, fins i tot la de baixa intensitat, inevitablement produeix dany, i que els efectes són subjectius, en podem distingir diferents nivells. Hi ha una gradació, difícil de quantificar, que va des d'episodis lleus i esporàdics d'abús psicològic fins als traumatismes greus i repetits, o fins a agressions que causen la mort o que indueixen al suïcidi (letalitat)…*

… La casuística és molt extensa però convé distingir la gravetat dels fets i les conseqüències que poden tenir i, a més, individualitzar-les en funció de la vulnerabilitat de la víctima.

La gravetat de la violència està directament relacionada amb dos factors[125]*:*

- *La intensitat de les conseqüències.*
- *La vulnerabilitat de la persona destinatària de la violència. Així, per posar un exemple, no és igualment greu una empenta o un cop a una adolescent embarassada que a una adolescent que no ho estigui. El fet pot ser el mateix, però no la seva gravetat.*

• Gravetat de la violència masclista i població adolescent:

Partim de la premissa que **sempre que hi ha violència masclista cal intervenir, però no sempre hem d'intervenir de la mateixa manera.**

Un aspecte clau quan valorem la gravetat de la violència és que no podem utilitzar d'una manera mecànica els mateixos paràmetres en població adulta que en població adolescent. Determinats comportaments violents en població adulta poden ser valorats de manera diferent entre població adolescent.

I, segons ens indica l'experiència, en la majoria dels casos comportaments agressius entre adolescents tendeixen a desaparèixer espontàniament a mesura que l'adolescent va madurant i passa de persona jove a adulta.

A més, es podria considerar que en molts casos d'agressions lleus i esporàdiques entre adolescents, si féssim una intervenció similar o equivalent a la corresponent en cas de tractar-se de persones adultes, obtindríem un efecte contraproduent i lluny de l'objectiu perseguit.

El que sembla més aconsellable doncs és:

- Promoure una intervenció generalitzada a tota la població adolescent com la plantejada en el *Programa Xarxa d'Escoles i Instituts per la Igualtat i la No Discriminació* adreçada a tot l'alumnat de 6 a 16 anys[126] per tal d'actuar de manera preventiva i també per influir de manera correctora en situacions existents de violència masclista lleu i moderada.
- Identificar quines són les situacions de violència masclista greu en població adolescent per tal d'activar aquells serveis que poden proporcionar la intervenció específica de tractament i/o de protecció que calgui en cada cas.

124 Circuit Barcelona contra la violència vers les dones (2012). *RVD-BCN. Protocol de valoració del risc de violència contra la dona per part de la seva parella o exparella.* Barcelona. Pàgines 35 i 36.

125 Obra col·lectiva (2012). *Intervenció amb infant i adolescents en situacions de violència masclista des del sistema públic de serveis socials de la ciutat de Barcelona.* Ajuntament de Barcelona i Consorci de Serveis Socials de Barcelona.

126 Veure, al respecte, el capítol de *Presentació* d'aquest llibre a l'apartat d'*Antecedents* (Pàgines 13 i 14).

En qualsevol explotació de l'obra autoritzada per la llicència es farà constar l'autoria.

Per identificar en població adolescent quan es tracta d'una situació de **violència masclista greu**, tindrem en compte els criteris següents:

- Es tracta d'una situació repetitiva o de cronicitat que indica una pauta de dominació i abús d'una persona, o grup de persones, sobre una altra i no pas d'un episodi violent lleu, incidental i sense antecedents. En aquests casos caldrà que els i les professionals estiguin "alerta" per veure si es tracta d'un episodi aïllat o si es tracta d'un comportament repetitiu.
- Els danys produïts en l'adolescent víctima són importants en la seva vivència personal i afecten greument el seu benestar, amb independència de la gravetat del fet violent en si.
- Es donen una sèrie de circumstàncies que fan especialment vulnerable l'adolescent víctima de la violència com ara alguna discapacitat, situació de risc d'exclusió, el moment emocional en què es troba (fragilitat emocional), etc.

En l'àmbit internacional hi ha diferents instruments per valorar la gravetat de la violència, però caldria analitzar si són adequats per aplicar-los entre població adolescent i si són prou senzills per ser aplicats en el context dels serveis que poden detectar l'existència de violència masclista greu (centres educatius, serveis de salut, serveis socials en general o altres). Per això, hem inclòs una recomanació en aquest sentit al final del llibre, ja que considerem una prioritat poder disposar d'instruments fiables per identificar situacions de violència masclista greu en població adolescent que puguin ser aplicats per professionals de serveis no especialistes en aquest tema.

De moment, hem elaborat un llistat orientatiu de situacions de violència masclista greu en població adolescent que hem construït a partir de l'Escala d'indicadors de conflicte de Strauss[127], del Protocol de Joventut per a l'abordatge de la violència masclista[128] i de les aportacions de les persones membres del nostre grup de treball.

• Llistat orientatiu de situacions de violència masclista greu en població adolescent:

Els exemples que es presenten a continuació són comportaments o situacions de violència masclista envers adolescents que es podrien considerar com a **greus**. Seguint les formes de violència definides a la *Llei 5 / 2008 del dret de les dones a eradicar la violència masclista*, hem classificat aquestes situacions en quatre àrees: psicològica, física, sexual i econòmica.

Els fets violents que figuren a continuació poden exercir-se per mitjans diversos com ara: presencialment, a través de tecnologies telemàtiques de comunicació (Internet, telèfons mòbils, correu electrònic, missatgeria instantània, etc.), mitjançant pintades/grafits, etc.

Aquest llistat té caràcter orientatiu i no pretén ser exhaustiu ni recollir la totalitat de possibles situacions de violència masclista greu.

Per últim, cal aclarir que hem inclòs situacions de violència greu que per si soles no indiquen que es tracta de violència masclista. En aquests casos entenem que és la informació disponible respecte al context en què es donen que ens permet valorar si es tracta o no d'una situació de violència masclista.

127 Murray A. Strauss (2003).
128 Obra col·lectiva (2013). *Protocol de Joventut per a l'abordatge de la violència masclista*. Direcció General de Joventut de la Generalitat de Catalunya. Barcelona.

En qualsevol explotació de l'obra autoritzada per la llicència es farà constar l'autoria.

Exemples de situacions de violència psicològica greu:

- Amenaçar de colpejar o tirar a terra l'adolescent.
- Apropar-se de manera intimidadora i/o amenaçadora.
- Perseguir o assetjar constantment.
- Despertar l'adolescent constantment per no deixar-la/lo dormir.
- Abandonar-la/lo en llocs desconeguts.
- Terroritzar l'adolescent amb armes o objectes que poden ferir.
- Obligar l'adolescent a realitzar coses sota amenaça, a obeir amb gestos, mirades, senyals amb el cap o sorolls.
- Fer comentaris denigrants i constants sobre la seva aparença i/o característiques físiques.
- Passar de l'amor a l'odi constantment.
- Exigir submissió i obediència.
- Induir l'adolescent al suïcidi.
- Amenaçar de suïcidar-se per controlar a l'adolescent.
- Amenaçar de mort a l'adolescent i/o a la seva família, amistats o altres persones significatives.
- Difondre dades íntimes de l'adolescent.
- Destruir un objecte estimat per l'adolescent.
- Destruir objectes, mobiliari o similars en les discussions.
- Tocar el timbre o aparèixer a cada moment sense motiu per fer-li sentir el seu control.
- Ferir, torturar o matar els animals de companyia de l'adolescent.
- Córrer amb el cotxe a gran velocitat, amenaçant de llençar-la/lo des del cotxe o estimbar-se amb ella o ell a dins.
- Suplantar la identitat de l'adolescent en les xarxes socials amb ànim de perjudicar-lo/la.
- Humiliar, criticar, difamar o avergonyir l'adolescent de forma reiterada en la intimitat i/o davant d'altres persones, muntar espectacles en públic o en contexts significatius per a l'adolescent.
- Insultar, mostrar desconfiança, intolerància, ser desagradable amb les amistats i familiars de l'adolescent.
- Obligar-lo/la a vestir-se o maquillar-se com l'altre vol.
- Controlar a través del mòbil tots els seus moviments durant tot el dia.
- Accedir al seu correu personal, al seu mòbil, a les seves xarxes socials/ personals i no respectar la seva intimitat.
- Fer-se la víctima en públic, declarant que és l'adolescent (que rep violència) qui maltracta.
- Culpabilitzar i responsabilitzar de manera reiterada l'adolescent que rep violència del comportament de la persona que l'exerceix ("tu tens la culpa del que et faig").

En qualsevol explotació de l'obra autoritzada per la llicència es farà constar l'autoria.

Exemples de situacions de violència física greu:

- Utilitzar un ganivet o una pistola contra l'adolescent.
- Colpejar, donar-li cops de puny i de peu.
- Colpejar o marcar l'adolescent amb un objecte.
- Ofegar, escanyar o asfixiar l'adolescent.
- Estavellar el cap o el cos de l'adolescent contra la paret o el terra.
- Donar una pallissa a l'adolescent.
- Cremar o escaldar l'adolescent a propòsit amb combustibles o objectes calents.
- Llençar substàncies tòxiques, menjar o líquids a la cara de l'adolescent.
- Arrossegar-la/lo per terra, llençar-la/lo per les escales.
- Pegar o donar cops de peu a la panxa quan l'adolescent està embarassada.
- Lligar o encadenar en contra de la voluntat de l'adolescent, immobilitzar-la/lo.
- Colpejar el cap causant el seu desmai.
- Ocasionar lesions que requereixen atenció mèdica.
- Intoxicar amb drogues o altres substàncies l'adolescent sense el seu coneixement i/o consentiment.

Exemples de situacions de violència sexual greu:

- Obligar l'adolescent a tenir relacions sexuals de tot tipus utilitzant la força (colpejant, ofegant o utilitzant armes) o amenaces. Especialment en moments delicats com ara: quan s'està deprimit/da, malalt/a, amb la menstruació, després d'un part o un avortament, després de la mort d'un ésser estimat, etc.
- Mantenir qualsevol contacte físic no desitjat i/o no consentit per l'adolescent, o aprofitar-se de la disminució de la seva capacitat de decisió per abús d'alcohol o altres substàncies.
- Aconseguir la submissió de l'adolescent mitjançant drogues.
- Agressions sexuals/ violació tan individualment com col·lectivament.
- Obligar l'adolescent a tenir relacions sexuals davant d'altres persones.
- Obligar l'adolescent a tenir relacions sexuals amb altres persones.
- Contagiar infeccions i malalties de transmissió sexual voluntàriament.
- Obligar l'adolescent a fer gestos, vestir-se, etc. d'una manera que l'incomoda i el/la fa sentir humiliat/da.
- Fer fotos o filmar l'adolescent despullat/da o realitzant actes sexuals sense el seu consentiment.
- Difondre imatges de l'adolescent despullat/da o realitzant actes sexuals sense el seu consentiment.
- Forçar l'adolescent a mantenir relacions sexuals sense mitjans de protecció.
- Humiliar reiteradament l'adolescent en relació a les seves pràctiques sexuals.
- Ocasionar ferides als genitals, pits o anus com a conseqüència de pràctiques sexuals no desitjades i/o violentes.
- Forçar l'adolescent a prostituir-se.

En qualsevol explotació de l'obra autoritzada per la llicència es farà constar l'autoria.

Exemples de situacions de violència econòmica greu:

- Revisar el moneder o la cartera contínuament.
- Prendre-li la targeta de crèdit i els documents bancaris.
- Obligar-la/lo a endeutar-se per ell/ella, o a treballar per ell/ella, o a donar-li diners.
- Forçar l'adolescent a proporcionar diners o a realitzar actes delictius contra la propietat.
- Forçar-lo/la a vendre droga i/o exercir la mendicitat.

RISC ESTIMAT QUE SUCCEEIXIN ACTES VIOLENTS GREUS A CURT TERMINI

• Valoració del risc:

Des de febrer de 2012 disposem d'una eina especialment útil per valorar el risc que s'esdevinguin a curt termini actes violents greus contra la dona per part de la seva parella o exparella: l'RVD-BCN (Risc Violència Dona – Barcelona).[129]

Per a la resta de situacions de violència masclista no de parella que també són objecte d'aquest treball i que afecten la nostra població diana, no hem trobat cap instrument al món que permeti estimar ni la gravetat de la situació de violència existent, ni tampoc el risc que succeeixin actes violents en un futur pròxim. Aquesta és una mancança important que ha motivat una de les recomanacions que plantegem en aquest llibre[130].

• L'RVD-BCN:

És una eina que ajuda els i les professionals que atenen dones que viuen situacions de violència masclista a valorar el risc que succeeixin a curt termini (6 mesos) actes violents greus per part de la seva parella o exparella.

Es tracta d'un protocol elaborat en el marc del Circuit Barcelona contra la violència vers les dones *que ha estat validat científicament després d'un procés que ha durat un any i mig.* Aquest procés de validació científica ha estat cofinançat per l'Ajuntament de Barcelona, el Consorci Sanitari de Barcelona i l'Institut Català de les Dones de la Generalitat de Catalunya, i *ha estat dirigit pel Grup d'Estudis Avançats en Violència (GEAV) de la Universitat de Barcelona. Hi han participat diversos serveis i institucions (Serveis Socials, Mossos d'Esquadra, Justícia, Salut i Guàrdia Urbana). L'RVD-BCN també pot ser utilitzat per la Fiscalia Coordinadora de Violència Domèstica i els serveis d'atenció de l'Institut Català de les Dones de la Generalitat de Catalunya. L'RVD-BCN està disponible per a la seva utilització des del febrer de 2012.*

• La utilització de l'RVD-BCN amb població adolescent:

L'RVD-BCN es va dissenyar pensant en població adulta. Per aplicar-ho també en població adolescent cal tenir en compte el següent:

1. El risc que succeeixin actes violents contra la dona per part de la seva parella o exparella, tal com van demostrar els resultats del procés de validació científica realitzat, està directament relacionat amb la història, comportament i circumstàncies de la persona agressora, i en molt poca mesura amb factors relacionats amb la dona.

   En aquesta línia, alguns dels factors de risc que inclou es refereixen a la història de conducta violenta de la parella o exparella. En conseqüència, en referir-nos a població adolescent, com més jove sigui l'agressor, més difícil serà que tingui antecedents d'aquest tipus de conducta violenta i, per tant, la suma dels factors de risc considerats a l'RVD-BCN i presents en un cas concret pot donar una valoració de risc més baixa que si disposéssim d'un instrument dissenyat específicament per aplicar-lo amb població adolescent.

129 Circuit Barcelona contra la violència vers les dones (2012). *RVD-BCN. Protocol de valoració del risc de violència contra la dona per part de la seva parella o exparella.* Barcelona.

130 Veure les pàgines 200 i 215 del capítol de *Recomanacions per a la millora de la intervenció en situacions de violència masclista que afecten la nostra població diana.*

En qualsevol explotació de l'obra autoritzada per la llicència es farà constar l'autoria.

2. L'RVD-BCN s'ha revelat especialment eficaç per valorar el risc de violència física, sexual, coaccions i amenaces greus. Però no és igualment eficaç per valorar el risc del conjunt de manifestacions de la violència psicològica. El cert és que no existeix en l'àmbit internacional cap instrument, ni indicatiu (com l'RVD-BCN) ni probatori, que sigui especialment eficaç per valorar el risc de violència psicològica. Això és una mancança important, ja que la violència psicològica pot arribar a extrems de gravetat fins i tot letal destruint la personalitat o fins i tot induint la persona al suïcidi com única manera d'alliberar-se de la violència viscuda.

   Cal recordar que justament la violència masclista que es rep o s'exerceix durant l'adolescència és majoritàriament psicològica, ja que es tracta sobretot d'*intents de control permanent i exhaustiu, intents d'aïllament de les seves amistats i atemorir-les fent-les sentir por*[131].

   Dit això, cal subratllar que l'RVD-BCN s'ha d'utilitzar en tots els casos de violència masclista de parella, també quan la violència existent és exclusivament psicològica. Malgrat no tenir la mateixa fiabilitat predictiva que en altres tipus de violència, en casos on únicament hi ha violència psicològica l'RVD-BCN ajuda al i a la professional a millorar la seva predicció del risc quan aquesta està basada únicament en el seu criteri i experiència tècnica.

- **En conclusió:**

– Quan es tracta de relacions afectivosexuals abusives de parella i l'agressor és major d'edat, resulta totalment adequada l'aplicació de l'RVD-BCN.

– Quan l'agressor és també adolescent, es pot utilitzar l'RVD-BCN **interpretant amb molta prudència els resultats**, ja que es tracta d'un protocol que ha estat dissenyat per aplicar-ho en persones adultes o majors d'edat, i és possible que utilitzat amb població adolescent doni valoracions més baixes del risc existent que les que proporcionaria un instrument dissenyat expressament per aplicar-ho en aquest sector de població. Nosaltres considerem que la valoració del risc de violència de parella en la població adolescent té característiques singulars que requereixen un abordatge específic.

   En qualsevol cas, i pel que fa als serveis socials, l'aplicació de l'RVD-BCN en població adolescent fa necessari revisar les *Pautes d'intervenció en funció de la valoració del risc resultant de l'aplicació de l'RVD-BCN*[132] per adequar-les a la realitat de la població adolescent.

Al final del llibre hem inclòs una *Recomanació* per tal de poder disposar en el futur d'una eina de valoració del risc de violència masclista greu que tingui la mateixa fiabilitat aplicada a població adolescent que l'RVD-BCN, que hagi estat primer validada científicament amb aquest sector de població i que abasti el conjunt de situacions de violència masclista que afecten la nostra població diana i no només les relacions de parella.

NECESSITAT D'UNA ATENCIÓ D'URGÈNCIA

- **Definició conceptual:**

Atenció que s'ha de proporcionar en el moment o, com a màxim, el mateix dia, perquè de no fer-ho es poden produir danys importants que cal evitar.

L'atenció d'urgència té els objectius següents:

- Proporcionar escolta i contenció immediata.
- Valorar si cal adoptar mesures de:
  - Atenció mèdica.
  - Protecció i, en cas afirmatiu, valorar si les mesures que cal adoptar requereixen una derivació a altres serveis (Serveis Socials i/o, Mossos d'Esquadra, i/o Fiscalia).
- Fer una primera valoració sobre què fer, quina ha de ser la prioritat i si cal incorporar altres agents.

131 Veure al respecte l'apartat *Aproximació a les dimensions de la violència masclista en la nostra població diana.* Pàgines 66 a 72.

132 Aquestes pautes d'intervenció van ser elaborades pels serveis socials de l'Ajuntament de Barcelona i es van sotmetre a un procés de validació pràctica de manera paral·lela al procés de validació científica del Protocol RVD-BCN. Els resultats es van fer públics al febrer de 2012 juntament amb la difusió de l'RVD-BCN.

En qualsevol explotació de l'obra autoritzada per la llicència es farà constar l'autoria.

- **Quan cal una atenció d'urgència:**

– Sempre que es valori que es tracta d'una situació de violència masclista greu.

– Sempre que es valori que existeix un risc alt que succeeixin a curt termini (fins a sis mesos) actes violents greus contra l'adolescent o realitzats per l'adolescent.

– Quan, amb independència de la gravetat i el risc de violència estimats pel o per la professional en funció de la informació disponible, l'adolescent demana atenció de manera urgent o resulta evident que viu un elevat grau d'ansietat i malestar. La demanda d'atenció urgent pot ser explícita o implícita mitjançant actes de crida d'atenció (autolesions, etc.).

ALTRES VARIABLES CLAU QUE CAL TENIR EN COMPTE EN DETERMINATS CASOS

En aquest apartat hem enumerat les variables que en situacions de violència masclista considerem clau per definir l'estratègia d'intervenció més adequada a cada situació.

Això no exclou que en determinats casos, a més de la situació de violència masclista, estiguin també presents altres variables rellevants que caldrà considerar a l'hora de valorar la situació i decidir quina orientació donar. Enumerem a continuació algunes d'aquestes variables a tall d'exemple:

– Existència d'algun trastorn mental.

– Existència de consum abusiu de tòxics.

– Existència de determinades discapacitats que, ateses les seves característiques o grau d'afectació, puguin suposar un factor de vulnerabilitat.

– Existència de determinades situacions derivades d'un procés migratori recent que puguin suposar un factor de vulnerabilitat i/o afegir complexitat a la intervenció (barrera idiomàtica, cultural, etc.).

– Absència de figures parentals (pare i mare o altres persones que facin aquesta funció).

En determinats casos, també caldrà considerar l'existència de factors conjunturals entesos com a situacions puntuals de caràcter sociofamiliar o personal que impacten fortament en la vida de l'adolescent, marcant un abans i un després, podent generar crisis i que situen l'adolescent en una situació d'especial vulnerabilitat. En una proporció significativa de casos de violència masclista coincideix també algun esdeveniment que deixa l'adolescent perdut o perduda i amb una forta necessitat d'agafar-se a qualsevol cosa, a la primera solució a l'abast. Entenem per factors conjunturals, per exemple, els següents: l'adolescent vol marxar de casa per problemes de convivència, s'ha quedat embarassada, separació del pare i la mare, mort d'alguna persona significativa de l'entorn, fracàs en algun projecte important per a l'adolescent, etc.

MESURES DE PROTECCIÓ

Sempre que hi ha violència masclista cal plantejar la necessitat d'adoptar mesures de protecció adreçades a:

- L'adolescent que rep violència.
- L'adolescent que exerceix violència i vol deixar de fer-ho però no pot a causa de la pressió i amenaces del grup/s de pertinença.

Les mesures han de ser coherents i proporcionals a la gravetat estimada de la situació i al risc que succeeixin actes violents greus a curt termini.

MESURES DE PROTECCIÓ

- **Quan cal adoptar mesures de protecció?.**

Sempre que es tingui coneixement de l'existència d'una situació de violència masclista en població adolescent.

Tal com hem dit anteriorment, les mesures han de tenir un criteri de coherència i de proporcionalitat segons es tracti d'una situació de violència lleu, moderada o greu.

En qualsevol explotació de l'obra autoritzada per la llicència es farà constar l'autoria.

Coherència: Ha de tenir uns efectes protectors directament relacionats amb les característiques i les circumstàncies de cada situació i amb les possibilitats reals d'aplicació.

Proporcionalitat: La o les mesures que s'adoptaran han de ser directament proporcionals a la gravetat de la situació de violència existent i al grau de risc que succeeixin actes violents greus a curt termini.

• A qui li correspon protegir de la violència?

- Al mateix/a adolescent que rep violència i a aquell/a que l'exerceix i vol deixar de fer-ho però no pot per la pressió i amenaces del/s grup/s de pertinença.

- Al pare i la mare o persones tutores.

- Als serveis, públics i privats, i a les persones professionals que atenen l'adolescent (centres educatius, serveis de salut i serveis socials entre altres).

- L'Administració amb una doble funció:

  - Facilitar la funció protectora de la família i l'autoprotecció de l'adolescent.

  - Proporcionar protecció directament en situacions de violència masclista greu quan la resta de mesures que ha d'adoptar el mateix o la mateixa adolescent i la família o entorn no són suficients per protegir de la violència viscuda.

• Reflexions sobre les mesures de protecció necessàries.

El nostre desig era enumerar i descriure les mesures de protecció considerades adequades en situacions de violència masclista que afecten la nostra població diana. La realitat, però, és que durant l'intent hem pres consciència que no coneixem prou aquesta realitat. I això és així per dues raons:

- Majoritàriament des dels serveis i les persones professionals no hem incorporat una mirada que ens permetés veure i detectar aquest tipus de situacions, ni tan sols quan l'adolescent feia evident el seu malestar a través d'una simptomatologia variada. Sovint, hem atribuït a altres causes aquests símptomes i comportaments quan els hem detectat[133], dipositant en l'adolescent la responsabilitat del problema i de la seva resolució.

  En conseqüència, tampoc disposem de gaires antecedents ni d'una praxi sistematitzada de referència.

- Les i els adolescents no solen demanar ajuda a les persones professionals adultes ni al pare i/o la mare, i encara menys pel fet de viure situacions de violència, independentment que la identifiquin o no com a violència masclista. Ja hem abordat aquest tema en el capítol *L'adolescència: elements per a la comprensió* i també a l'apartat *El silenci de l'adolescent*[134].

En resum, **en aquestes situacions la detecció és escassa i pràcticament no hi ha demanda**. I això després d'haver vist en capítols anteriors com l'impacte de la violència masclista en la nostra població diana, estimat a través de les investigacions realitzades, és important tant en números relatius com absoluts[135].

Aquest desconeixement de les característiques del fenomen ens ha dificultat abordar amb la concreció i aprofundiment que haguéssim desitjat aquest apartat sobre les mesures de protecció necessàries en aquest tipus de situacions. Tot i així, a partir de l'experiència i de la conceptualització realitzada, apuntem a continuació algunes de les reflexions i hipòtesis que ens ha suggerit aquest tema:

- Qualsevol mesura de protecció que s'adopti ha d'anar acompanyada d'una intervenció directa amb l'objectiu d'**apoderar l'adolescent** per tal que pugui explicar el que li passa al seu pare i/o mare (si es considera que fer-ho pot tenir un efecte protector i d'ajuda), que adopti les mesures d'autoprotecció que calguin, que pugui fer front i sortir de la situació de violència viscuda en allò que depengui del mateix o de la mateixa adolescent, i que incorpori la mirada, actituds i comportaments que evitin tornar a repetir en el futur noves situacions de violència.

- Sempre que es tracti d'una situació de violència masclista greu, o en cas de no ser-ho quan l'adolescent de 14 o més anys ens ho autoritzi,

133 Veure al respecte l'apartat *Mecanismes i factors d'invisibilització de la violencia masclista.* Pàgines 51 a 64.
134 *L'adolescència: elements per a la comprensió:* Pàgines 24 a 34; *El silenci de l'adolescent* al capítol que defineix els *Requisits en la intervenció amb adolescents en contextos de violència masclista* a les pàgina 119.
135 Al respecte, veure l'apartat *Aproximació a les dimensions de la violencia masclista en la nostra población diana.* Pàgines 66 a 72.

En qualsevol explotació de l'obra autoritzada per la llicència es farà constar l'autoria.

es farà una intervenció transversal amb el seu entorn significatiu:

- S'intervindrà també amb el pare i la mare, o tutor/a, per tal d'ajudar-los a comprendre què passa, a posicionar-se de manera protectora i ajudar el seu fill o filla a superar la situació de violència que està vivint, i a situar-se d'una manera educativament adequada per facilitar la no repetició de situacions de violència en el futur, o bé detectar-les de seguida.

- Quan l'adolescent estudiï es treballarà en xarxa amb el centre educatiu i, en qualsevol cas, amb els serveis de primer nivell que puguin ser útils en aquella situació (ASSIR, etc.).

- Sempre que es pugui, s'intervindrà amb l'entorn significatiu de l'adolescent, a més del pare i/o la mare, per tal que actuï com un agent de protecció i suport de l'adolescent en el procés de sortida de la violència viscuda.

- En determinats casos de violència masclista greu caldrà adoptar mesures de protecció que passin necessàriament per la sortida de l'adolescent del seu entorn habitual: canvi de domicili, de centre educatiu, de territori, etc.

  En aquests casos a l'hora de definir les mesures protectores caldrà tenir en compte diversos aspectes fonamentals:

  - En la nostra població diana el pare i/o la mare, germans o germanes, tutors o tutores, no exerceixen o viuen violència i, en molts casos, voldran ajudar i protegir l'adolescent[136].

  - No sempre la família podrà proporcionar les mesures de protecció que siguin necessàries per estar fora del seu abast i possibilitats, sense que això pugui qüestionar-los respecte a l'exercici de la seva responsabilitat protectora cap al seu fill o filla. És a dir, l'Administració hauria de preveure mesures que facilitin, en determinats casos, a la família de l'adolescent la seva funció protectora.

  - El dispositiu actual de serveis de protecció en situacions de violència masclista existent està dissenyat per a dones majors d'edat soles o amb els seus fills i filles dependents de qualsevol edat, però no per a la nostra població diana.

  - Tampoc el dispositiu de protecció a la infància i l'adolescència està pensat per la nostra població diana, ja que, a priori, no estem parlant de pares i/o mares negligents o maltractadors.

En conclusió:

1. **Ens cal conèixer millor la realitat, característiques i context de la nostra població diana i de les situacions de violència masclista existents, per tal de poder definir les mesures de protecció adequades i eficaces que tinguin en compte la diversitat de situacions possibles en funció dels factors de risc i de protecció existents, de la gravetat i del risc estimats.**
2. **Cal fer una reflexió des del dispositiu de protecció en situacions de violència masclista i del dispositiu de protecció a la infància i l'adolescència en situacions de maltractament per tal de valorar si cal adaptar determinats recursos ja existents a la realitat i necessitats de la nostra població diana, o/i crear recursos nous que podrien néixer de la conjunció dels dos dispositius de protecció implicats.**

136 Sempre que es detecti que la mare de l'adolescent també viu violència masclista i/o el seu pare l'exerceix, ja no estarem parlant de la nostra població diana i, en conseqüència, haurem d'aplicar el que es defineix en el *Model d'intervenció amb infants i adolescents en situacions de violència masclista des dels serveis socials públics de la ciutat de Barcelona*. Ajuntament de Barcelona i Consorci de Serveis socials de Barcelona. (2012).

En qualsevol explotació de l'obra autoritzada per la llicència es farà constar l'autoria.

ACTUACIONS D'OFICI

• Què vol dir actuar d'ofici?

Comunicar l'existència d'una situació de violència masclista greu a l'autoritat superior competent que en cada moment el marc legal i normatiu determini per tal que s'activin els mecanismes d'intervenció i protecció necessaris més enllà dels que corresponguin al servei que fa el comunicat.

• Quan cal actuar d'ofici?

– **Quan hi ha una situació de violència masclista greu.**

i

– **L'adolescent no adopta mesures de protecció ni col·labora amb les mesures que li proposen el pare, la mare i/o professionals**, sigui perquè no és conscient de la gravetat del que li passa o bé perquè, tot i ser conscient, rebutja l'ajuda i les indicacions rebudes.

i

– **El pare i la mare o persona/es tutora/es:**

- **No poden protegir l'adolescent** per qualsevol dels motius següents o altres similars:
  - Ho han intentat però se senten impotents davant la negativa reiterada del seu fill o filla[137]. Es tracta d'un/a adolescent que es nega a adoptar mesures de protecció per diverses raons, entre altres:
    - Minimitza el risc de tornar (en cas de ruptura) o de mantenir aquella relació afectivosexual abusiva i/o aquell entorn en el qual rep aquesta violència i, per tant, no veu necessari adoptar mesures de protecció.
    - No és conscient de viure violència i, malgrat les estratègies adoptades pels i per les professionals i per la seva família o altres persones significatives del seu entorn per tal que pugui identificar la violència i adoptar mesures de protecció, l'adolescent continua negant viure violència.
    - És conscient de viure violència però rebutja adoptar mesures de protecció i rebre ajuda.
  - Davant la gravetat de la violència i les característiques de la situació, les mesures de protecció que cal adoptar són fora del seu abast com a família, i el dispositiu públic ordinari de protecció, amb els recursos existents i disponibles, tampoc no li pot proporcionar.

o bé

- **No volen protegir l'adolescent** per qualsevol dels motius següents o altres similars:
  - Neguen que existeixi violència o consideren que s'exagera la seva gravetat malgrat la informació i els indicadors comunicats pels o per les professionals del servei/s que atenen l'adolescent.
  - Creuen que la decisió d'adoptar o no mesures de protecció és una decisió que pertoca exclusivament al seu fill o filla. No s'hi senten implicats.
  - Creuen que es tracta d'una situació que es resoldrà per si sola amb el temps i que cal deixar que els esdeveniments facin el seu procés.

• Qui hi ha d'actuar d'ofici?

Tots els serveis, públics i privats, i persones professionals que tenen coneixement de situacions de violència masclista greu vers un/a adolescent. En el context d'aquest document, cal esmentar especialment els serveis de primer nivell que atenen població adolescent: centres i serveis educatius, serveis de salut i serveis socials.

• Procediment.

Cada sistema de serveis té establerts procediments propis d'actuació d'ofici que cal seguir.

Pel que fa als serveis socials, caldrà enviar un:

– Comunicat a la Fiscalia de Menors en tant és competent en situacions que vulneren els drets d'infants i adolescents, tot explicant que s'informa paral·lelament a la Fiscalia Coordinadora de Violència Domèstica, ja que també es tracta d'una situació de violència masclista. Aquest comunicat es farà seguint els requeri-

137 Aquest supòsit és també aplicable quan és l'Administració qui té la tutela de l'adolescent.

En qualsevol explotació de l'obra autoritzada per la llicència es farà constar l'autoria.

ments que en cada moment estableixi la Fiscalia de Menors.

- Escrit informatiu a la Fiscalia Coordinadora de Violència Domèstica amb còpia del Comunicat efectuat a la Fiscalia de Menors. A tal efecte s'utilitzarà el model d'escrit que estableixi la Fiscalia Coordinadora de Violència Domèstica.

- **Informació a l'adolescent i al seu pare i mare, o persona/es tutora/es, respecte a les actuacions d'ofici realitzades.**

  Sempre que actuem d'ofici cal informar, abans o després de fer-ho, tant l'adolescent com el pare i la mare tot explicant perquè ho fem i què comporta, contestant els dubtes que hi pugui haver sobre aquesta acció i les conseqüències que pugui generar.

  Igualment important és continuar oferint el nostre suport o intervenció a uns i altres. Per part dels serveis i les persones professionals el missatge adreçat a l'adolescent, la família i el seu entorn significatiu ha de ser clar: "la nostra voluntat d'escolta, d'acompanyament i d'ajuda continua intacta i les nostres portes completament obertes i a la seva disposició".

QUAN CAL INFORMAR EL PARE I/O LA MARE / TUTOR O TUTORA

Algunes consideracions prèvies

El contingut que segueix es refereix tant a l'adolescent que viu violència com a l'adolescent que l'exerceix.

En l'etapa de l'adolescència el fet que sense el consentiment de l'adolescent el o la professional informi les persones responsables (pare, mare, persones tutores o guardadores), que la noia o el noi viu o exerceix violència és un tema delicat que, si no es planteja adequadament, pot suposar l'abandonament o distanciament de l'adolescent en sentir-se traït per la persona professional a la qual ha fet confiança.

D'altra banda, no sempre és fàcil per al pare i la mare (o persones tutores) enfrontar-se i actuar de manera adequada i proporcionada a una situació de violència masclista que desconeixien i que implica la seva filla o el seu fill sigui perquè la viu o perquè l'exerceix. Tenir-ne coneixement pot mobilitzar moltes coses que poden donar peu a posicionaments diversos (des de sentiments de culpa a la negació de l'existència de violència masclista, desorientació i demanda d'ajuda a la persona professional), i/o a reaccions molt diverses (que poden anar des de l'acompanyament emocional fins a adoptar mesures coercitives o d'amenaça cap el propi fill o filla adolescent i/o cap a l'altre/s persona/es implicada/es).

Tot garantint el que estableix la normativa legal vigent[138], es tracta de conjugar dos requisits que cal garantir:

1. Ajudar i protegir, quan calgui, l'adolescent per tal que deixi de viure i/o d'exercir violència masclista.

   Per poder ajudar i protegir cal:

   - Crear les condicions necessàries per establir un vincle de confiança de la noia o el noi cap a la persona professional. Sovint això no és fàcil en tractar-se d'una o un adolescent que intenta autoafirmar-se davant l'autoritat de les persones adultes.

   - Apoderar i motivar l'adolescent per tal que sigui aquest o aquesta, sempre que sigui possible i adequat, qui comuniqui als seus pare i/o mare (o persones responsables) el que li passa, i els demani i accepti la seva ajuda.

   - Valorar si el pare i/o la mare o persones responsables de l'adolescent actuen o poden actuar com un element d'ajuda i de protecció o si, al contrari, poden ser un factor negatiu que actuï perjudicant l'adolescent.

138 Al respecte veure el capítol *Marc Legal* (pàgines 94 a 109).

En qualsevol explotació de l'obra autoritzada per la llicència es farà constar l'autoria.

2. Conjugar les necessitats de l'adolescent i les del pare i/o la mare o persones adultes referents.

   En aquest sentit, sempre que calgui, cal ajudar el pare i la mare o persones tutores a:

   - Comprendre, acompanyar i ajudar l'adolescent. Això comporta, entre altres accions:
     - Poder escoltar l'adolescent.
     - Tenir una mirada i comprensió realista d'allò que està passant.
     - Prendre mesures adequades i proporcionades a la situació existent.
     - Demanar ajuda o orientació a les persones professionals en allò que necessitin i col·laborar respecte a les mesures que cal adoptar perquè siguin coherents i contribueixin a assolir un mateix objectiu.
   - Poder comprendre i fer front a tot allò que la situació pugui remoure en el pare, la mare, o persones adultes referents, sigui personalment i/o en l'àmbit de les dinàmiques de parella o de la unitat familiar.

Quan hem d'informar el pare i la mare o persones responsables (tutores o guardadores)?

- **Sempre que es consideri que es tracta d'una situació de violència masclista greu.**

  Quan es considera que una situació de violència masclista és greu, és preceptiu informar el pare i la mare o persones responsables. L'opinió del pare, mare o persona adulta referent serà tinguda en compte, a criteri de la persona professional, a l'hora de prendre les decisions corresponents.

  Tal com hem dit abans, l'òptim és treballar l'apoderament de l'adolescent per tal que sigui ell o ella qui ho comuniqui primer al pare, mare o persones tutores/guardadores i, a continuació, nosaltres posar-nos en contacte per tal d'iniciar també la intervenció amb elles. Quan l'adolescent tingui o manifesti dificultats, el o la professional li oferirà la possibilitat d'acompanyament presencial en el moment de fer-ho (conjuntament) i, si malgrat tot, l'adolescent no es veu capaç, també hi ha la possibilitat que ho faci el o la professional sense l'adolescent però amb el seu acord.

  Ara bé, si malgrat tots els arguments de la persona professional sobre la necessitat que el seu pare i/o mare, o persones responsables (tutores o guardadores) sàpiguen el que passa, l'adolescent insisteix en no voler que es contacti amb ells/elles, el o la professional l'informarà que està obligat legalment a fer-ho en tractar-se d'una situació de violència masclista greu i que el seu pare i/o mare tenen dret a saber què passa i fer tot el possible per ajudar-lo o ajudar-la.

Excepció al criteri general:

Aquest criteri és d'aplicació **llevat que, amb la informació disponible, es consideri que informar el pare i/o mare o persones responsables pot empitjorar la situació i/o ocasionar un perjudici més gran a l'adolescent**. En tractar-se d'una situació de violència masclista greu, no informar les persones progenitores o responsables és una decisió delicada. Per aquesta raó s'aconsella:

- Que sigui sotmesa prèviament a l'anàlisi d'altres professionals del mateix servei i/o que s'utilitzin els mecanismes disponibles d'assessorament, interconsulta i/o treball en xarxa.
- Que es deixi constància per escrit a l'expedient de l'adolescent de perquè s'ha pres aquesta decisió. S'aconsella que, com a mínim, es registri la informació següent:
  - La data en què es pren la decisió.
  - Quins són els indicis o evidències que han fet valorar que és millor no informar el pare i/o la mare malgrat tractar-se d'una situació de violència masclista que es considera greu. Sempre que es pugui, cal explicitar tot allò que ajudi a objectivar aquesta valoració.
  - Quina és o són la font/s a través de la/es qual/s s'ha obtingut aquesta informació.
  - Amb quins altres professionals o serveis s'ha consultat i pres la decisió sobre si informar o no el pare i/o la mare i com s'han posicionat al respecte.

En qualsevol explotació de l'obra autoritzada per la llicència es farà constar l'autoria.

- **Quan es consideri que es tracta d'una situació de violència masclista lleu o moderada, informarem els pare i mare o persones responsables de l'adolescent sempre que:**

  – **L'adolescent major de 14 anys ens autoritzi a fer-ho.**

  Si no ens autoritza, no ho farem.

  Aquest criteri general pot ser excepcionalment no aplicat quan la persona professional percebi que l'adolescent no té capacitat d'autoprotecció.

  – **L'adolescent tingui 12 o 13 anys independentment de quina sigui la seva voluntat al respecte, llevat que:**

    - Mereixi la consideració de *menor competent* i no ens autoritzi a fer-ho.

      Tal com hem vist en el capítol que aborda el *Marc legal*, el concepte de *menor competent,* tot i estar incorporat en el nostre marc normatiu, està poc definit i insuficientment regulada la seva aplicació. Per això, i tenint en compte que ens podem trobar amb adolescents de 12 i 13 anys que mereixin aquest qualificatiu, aconsellem que:

      1. La decisió d'aplicar o no aquesta consideració a un o una adolescent, i d'actuar en conseqüència, es faci prèvia anàlisi en equip i/o bé fent servir qualsevol dels mecanismes d'assessorament, interconsulta i/o treball en xarxa.

      2. Es deixi constància per escrit a l'expedient de l'adolescent de quines han estat les consideracions segons les quals s'ha arribat a la conclusió que es tracta d'un *menor competent*. Sempre que es pugui, cal explicitar tot allò que ajudi a objectivar aquesta valoració.

    - L'adolescent estigui explícitament en contra d'implicar els seu pare i/o mare (o persones responsables), i es consideri que fer-ho en contra de la voluntat de l'adolescent pot provocar que abandoni el servei i/o el seu distanciament, allunyament i desconfiança respecte a la persona professional, dificultant que torni a demanar-li consell o ajuda.

    - Quan amb la informació disponible (proporcionada pel mateix/a adolescent i/o per altres fonts) arribem a la conclusió que informar el pare i/o mare o persones responsables pot empitjorar la situació i/o ocasionar un perjudici major a l'adolescent. Malgrat que en aquests casos la gravetat de la violència no és alta sinó lleu o moderada, sempre convé analitzar i compartir aquesta decisió amb altres professionals del mateix servei i/o utilitzar els mecanismes disponibles d'assessorament, interconsulta i/o treball en xarxa. Recomanem que també en aquests casos es deixi constància per escrit en el sentit ja explicitat anteriorment en aquest mateix apartat.

Tal com ja s'ha dit, volem insistir en el fet que, sempre que sigui possible, es treballarà per apoderar i motivar l'adolescent per tal que sigui ell o ella qui ho comuniqui al pare, mare o persones responsables abans que nosaltres ens hi posem en contacte. Quan l'adolescent tingui o manifesti dificultats, el o la professional li oferirà la possibilitat d'acompanyament presencial en el moment de fer-ho (conjuntament).

En qualsevol explotació de l'obra autoritzada per la llicència serà constar l'autoria.

Presentem, a continuació, un quadre resum d'aquests criteris generals i de les seves excepcions:

Situació de violència masclista	Quan informar el pare i/o la mare o tutor/a legal	Excepcions
Violència masclista **lleu** i Violència masclista **moderada**	**Més grans de 14 anys:** sempre que ho AUTORITZI L'ADOLESCENT	• Quan l'adolescent no tingui capacitat d'autoprotecció.
	Menors de 14 anys: SEMPRE	• Quan sigui *menor competent* i **NO** ho autoritzi. • Quan fer-ho en contra de la seva voluntat provoqui l'abandonament del servei d'atenció. • Quan es consideri que comunicar-ho pot empitjorar la situació de l'adolescent.
Violència masclista **greu**	**SEMPRE**	• Quan es consideri amb la informació disponible que comunicar-ho pot empitjorar la situació de l'adolescent.

Què fer quan l'adolescent es nega a abordar el tema amb la persona professional

Quan hi ha indicis raonables o evidències de l'existència de violència masclista però en el moment d'abordar el tema amb l'adolescent aquesta o aquest la nega o bé no vol parlar-ne amb la persona professional, els criteris que cal seguir estaran en la línia ja apuntada anteriorment:

- Sempre que es consideri que es tracta d'una situació de violència masclista greu s'informarà el pare i la mare o persones tutores.
- Quan la violència masclista sigui moderada, la persona professional farà diversos intents d'apropament a l'adolescent i li donarà un cert temps (no més de tres o quatre mesos) per abordar la situació de violència masclista viscuda o exercida. Paral·lelament, s'intentarà vincular-lo/a a activitats que li puguin ajudar a identificar i posar paraules a allò que està vivint o exercint, i que la o el puguin motivar a voler parlar-ho amb algú i demanar orientació i ajuda. Si la persona professional no ho aconsegueix, es procedirà a informar el pare i la mare, o persones adultes referents.
- Quan es tracti de violència lleu i esporàdica, es donarà prioritat a l'intent d'establir un vincle de confiança amb l'adolescent i que senti que té una "porta oberta" a la qual pot recórrer o demanar ajuda. Se l'intentarà vincular a activitats que li puguin ajudar a identificar i posar paraules a allò que està vivint o exercint, i que la o el puguin motivar a voler parlar-ho amb algú i demanar orientació i ajuda.

En tots els casos:

- En la línia del que ja s'ha indicat en apartats anteriors, aquests criteris seran d'aplicació llevat que, amb la informació disponible, es consideri que informar el pare i mare o persones responsables pot empitjorar la situació i/o ocasionar un perjudici major a l'adolescent.
- Sempre que s'informi el pare i/o la mare, se li comunicarà prèviament a l'adolescent explicant que la persona professional té l'obligació de fer-ho.

En qualsevol explotació de l'obra autoritzada per la llicència es farà constar l'autoria.

I per últim

Tal com hem apuntat anteriorment, a vegades prendre la decisió de no informar el pare i la mare pot suposar un dilema ètic, i d'aquí la necessitat que sigui sotmesa prèviament a l'anàlisi compartida amb altres professionals i/o serveis. En aquesta línia, cal fer esment que també hi ha la possibilitat de consultar les comissions deontològiques i ètiques de què disposen els diferents Col·legis Professionals.

En qualsevol explotació de l'obra autoritzada per la llicència es farà constar l'autoria.

RESUM D'IDEES CLAU

- L'adolescent és **subjecte** en la nostra intervenció; mai l'objecte de la nostra intervenció.

  Considerar aquest/a adolescent subjecte de la seva vida comporta, entre altres:

  - Reconèixer que l'adolescent és protagonista de la seva vida.
  - Identificar els recursos, capacitats i habilitats personals que li poden ajudar a identificar, afrontar i superar la violència com a víctima i/o com agressor/a per dolorós que sigui.
  - Respectar els seus ritmes que, com en tota situació de violència masclista, sovint tenen avanços i retrocessos.
  - Crear el clima de confiança i confidencialitat necessari per tal que l'adolescent pugui expressar allò que sent, pensa i desitja.
  - Acompanyar el seu procés d'identificació de què és el qui li passa i motivar la seva demanda d'ajuda.
  - Acompanyar el seu procés de confrontació i superació de la violència (com a víctima o com a agressor/a).

- Cal apropar-se i intervenir professionalment amb una **mirada en positiu** que promogui i aprofiti:

  - Capacitats i aptituds de l'adolescent manifestes i potencials que cal estimular i a les quals cal donar un reconeixement explícit.
  - La relació amb persones adultes del seu entorn familiar, relacional i professional que li proporcionen, o li poden proporcionar, afecte i aferrament o vinculació, i que ofereixen models de relacions igualitàries, inclusives i acollidores.
  - Relacions entre iguals que siguin satisfactòries i que li aportin sentiments de pertinença.
  - Interessos i aficions saludables.

- El **paper del o de la professional:**

  - Detecció de l'existència de situacions de violència masclista.
  - Creació d'un espai per parlar amb l'adolescent garantint un clima de confiança i confidencialitat que afavoreixi que l'adolescent pugui expressar allò que sent, pensa, desitja, els seus dubtes, les seves pors, etc.
  - Acompanyament de l'adolescent en aquest procés sense jutjar-lo/la, respectant els seus ritmes alhora que estimulant que avanci en el seu procés (des de qüestionar-se què li passa fins a la demanda d'ajuda).
  - Identificació, estimulació i visibilització de les capacitats, habilitats i recursos de l'adolescent (personals i de l'entorn) per tal que tingui prou confiança en el fet que val la pena fer aquest procés i que, tot i que serà dolorós, se'n sortirà.
  - Activació dels recursos de l'entorn que puguin ajudar l'adolescent a superar la violència i adquirir, quan calgui, models de relacions interpersonals igualitàries.

En qualsevol explotació de l'obra autoritzada per la llicència es farà constar l'autoria.

Com fer-ho?: escoltant l'adolescent, observant, estimulant la formulació de preguntes per part de l'adolescent i facilitant la construcció de relats.

- **El procés** que s'ha de donar **per poder superar la violència** i fer-ho en les millors condicions possibles i amb el menor desgast personal té les següents fases:
  - Identificació de la violència que es rep o que s'exerceix.
  - Sentir-se capaç d'enfrontar aquesta violència.
  - Voler superar-la.
  - Demanar o acceptar ajuda.
  - Disposar d'un acompanyament proper i de fàcil accés que respecti i entengui, sense jutjar, les dificultats i "les marxes enrere" que sovint es donen en els processos de recuperació i superació de la violència.
  - En determinats casos d'alt risc que requereixin protecció, poder disposar de mitjans de suport a les famílies per tal que puguin protegir l'adolescent. I quan això no sigui possible o no sigui suficient, poder disposar de recursos específics de protecció contra la violència masclista adequats per a la nostra població diana.
- Cal tenir en compte sis variables clau per definir l'estratègia d'intervenció apropiada a cada situació, tant en relació a l'adolescent que rep violència com a l'adolescent que l'exerceix:

1. Grau de presència dels diferents factors que poden suposar un risc o una protecció.
2. Posicionament davant la violència masclista.
3. Edat de l'adolescent.
4. Gravetat de la situació.
5. Risc estimat que succeeixin actes violents greus a curt termini contra l'adolescent
6. Necessitat o no d'una intervenció d'urgència

A vegades, a més, caldrà tenir en compte també altres variables que poden ser clau en determinats casos.

- Sempre que hi ha violència masclista, cal plantejar la necessitat d'adoptar **mesures de protecció** adreçades a:
  - L'adolescent que rep violència.
  - L'adolescent que exerceix violència i vol deixar de fer-ho però no pot a causa de la pressió i amenaces del grup/s de pertinença.

  Les mesures que caldrà adoptar han de ser coherents i proporcionals a la gravetat estimada de la situació i al risc que succeeixin actes violents greus a curt termini.
- En determinades ocasions, caldrà **actuar d'ofici.** Aquesta circumstància implica comunicar l'existència d'una situació de violència masclista greu a l'autoritat superior competent que en cada moment el marc legal i normatiu determini per tal que s'activin els mecanismes d'intervenció i protecció necessaris més enllà dels que corresponguin al servei que fa el comunicat.

En qualsevol explotació de l'obra autoritzada per la llicència es farà constar l'autoria.
CC BY NC ND

- **Quan cal i quan no cal informar el pare i/o la mare o persona/es tutora/es de l'existència de violència masclista que afecta l'adolescent que la viu o que l'exerceix?** La resposta continguda en el quadre conjuga dos requisits:

1. Ajudar i protegir, quan calgui, l'adolescent per tal que deixi de viure i/o d'exercir violència masclista. Per poder ajudar i protegir cal:

- Crear les condicions necessàries per establir un vincle de confiança de la noia o el noi cap a la persona professional.
- Apoderar i motivar l'adolescent per tal que sigui aquest o aquesta, sempre que sigui possible i adequat, qui comuniqui als seus pare i/o mare (o persones responsables) el que li passa, i els demani i accepti la seva ajuda.
- Valorar si el pare i/o la mare o persones responsables de l'adolescent actuen o poden actuar com un element d'ajuda i de protecció o si, al contrari, poden ser un factor negatiu que actuï perjudicant l'adolescent.

2. Conjugar les necessitats de l'adolescent i les del pare i/o la mare o persones adultes referents.

Situació de violència masclista	Quan informar el pare i/o la mare o tutor/a legal	Excepcions
Gravetat **lleu** i gravetat **moderada**	**Més grans de 14 anys:** sempre que ho AUTORITZI L'ADOLESCENT	• Quan l'adolescent no tingui capacitat d'autoprotecció.
	Menors de 14 anys: SEMPRE	• Quan sigui *menor competent* i **NO** ho autoritzi. • Quan fer-ho en contra de la seva voluntat provoqui l'abandonament del servei d'atenció. • Quan es consideri que comunicar-ho pot empitjorar la situació de l'adolescent
Violència masclista **greu**	**SEMPRE**	• Quan es consideri, amb la informació disponible, que comunicar-ho pot empitjorar la situació de l'adolescent.

En qualsevol explotació de l'obra autoritzada per la llicència es farà constar l'autoria.

DETECCIÓ I DERIVACIÓ EN L'ÀMBIT DE L'EDUCACIÓ FORMAL, LA SALUT I ELS SERVEIS SOCIALS: APUNTS PER A UNA APROXIMACIÓ I TREBALL EN XARXA

En qualsevol explotació de l'obra autoritzada per la llicència es farà constar l'autoria.

LA DETECCIÓ

SUMARI

- Què vol dir detectar: delimitació conceptual
- Què cal detectar
- Qui ha de detectar
- On detectem? Espais i mitjans privilegiats per a la detecció
- Quan es pot o cal adreçar-se als serveis socials que proporcionen atenció ambulatòria de tractament en situacions de violència masclista

Com podem conèixer l'existència de situacions de violència masclista?. Bàsicament a través de dues vies:

- Perquè algú ho fa explícit:
  - La o el mateix adolescent que viu o que exerceix violència
  - Una amistat o col·lega (les i els iguals)
  - Una persona de la família (mare, pare i/o altres familiars)
  - Altres persones
- Perquè ho detecta el o la professional de l'àmbit de l'educació, la salut o els serveis socials a partir d'indicadors d'alerta

En el context d'aquest document, volem centrar-nos deliberadament en la **DETECCIÓ** a causa de **l'alt grau d'invisibilització de les situacions de violència masclista en la nostra població diana**.

QUÈ VOL DIR DETECTAR: DELIMITACIÓ CONCEPTUAL

Detectar: Segons el diccionari, significa *descobrir a través d'indicis. Revelar l'existència d'una situació determinada mitjançant un procediment basat en indicadors d'alerta i/o indicis o evidències.*

Detecció: Segons la Llei 5/2008, de 24 d'abril, del dret de les dones a eradicar la violència masclista, la detecció comporta *la posada en funcionament de diferents instruments teòrics i tècnics que permetin identificar i fer visible la problemàtica de la violència masclista, tant si apareix de forma precoç com de forma estable, i que permetin també conèixer les situacions en les quals s'ha d'intervenir, per tal d'evitar-ne el desenvolupament i la cronicitat* (Article 3 apartat d).

Per tal de facilitar a la persona professional la detecció de situacions de violència masclista en la nostra població diana, hem inclòs a l'annex d'aquesta publicació *Exemples de situacions de violència masclista segons la forma i segons l'àmbit.*[139]

139 *Protocol de Joventut per a l'abordatge de la violència masclista (2013).* Direcció General de Joventut (Departament de Benestar Social i Família de la Generalitat de Catalunya).

En qualsevol explotació de l'obra autoritzada per la llicència es farà constar l'autoria.

QUÈ CAL DETECTAR

- Situacions que afecten adolescents que reben violència masclista i/o que l'exerceixen.
- Espais i situacions col·lectives en què es produeixen de manera recurrent episodis de violència masclista. Es tracta de situacions que requereixen una intervenció comunitària.

QUI HA DE DETECTAR

LA RESPONSABILITAT PROFESSIONAL DE DETECTAR I ACTUAR SEMPRE QUE CALGUI

- La Llei 5/2008 del dret de les dones a eradicar la violència masclista dedica el capítol 3 a regular la detecció de la violència masclista. L'article 11 indica que *totes les persones professionals, **especialment les professionals de la salut, dels serveis socials i de l'educació,** han d'intervenir obligatòriament quan tinguin coneixement d'una situació de risc o d'una evidència fonamentada de violència masclista (…).*
- La Llei 14/2010 dels drets i les oportunitats en la infància i l'adolescència és igualment clara en aquest tema:
  - Art. 95: Obliga l'Administració a proporcionar atenció als infants i adolescents que conviuen amb situacions de violència masclista.
  - Art. 100.3: Obliga tots els i les professionals a intervenir quan tinguin coneixement d'una situació de risc o de desemparament en què es trobi un infant o adolescent. *Tots els professionals, **especialment els professionals de la salut, els serveis socials i l'educació,** han d'intervenir obligatòriament quan tinguin coneixement de la situació de risc o de desemparament en què es troba un infant o adolescent, d'acord amb els protocols específics i en col·laboració i coordinació amb l'Òrgan de la Generalitat competent en matèria de protecció dels infants i adolescents. Aquesta obligació inclou la de facilitar la informació i la documentació que calgui per valorar la situació de l'infant o adolescent.*
  - **La violència masclista constitueix en si mateixa una situació de risc**. Com a conseqüència, la persona professional haurà de valorar la seva gravetat: baixa, mitjana o alta.

En conclusió, els i les professionals tenim el deure de detectar i d'actuar davant les situacions de violència masclista que afecten adolescents.

Nosaltres considerem que aquesta obligació és aplicable igualment en relació a l'adolescent que exerceix violència masclista i no només respecte a aquella o aquell que la rep, ja que estem parlant de menors d'edat i entenem que exercir violència és també una situació de risc en tant que, de no intervenir des d'un vessant socioeducatiu, existeix el risc d'esdevenir una persona adulta que continuï exercint violència masclista.

En qualsevol explotació de l'obra autoritzada per la llicència es farà constar l'autoria.

DIFICULTATS EN EL PROCÉS DE DETECCIÓ

Detectar no sempre és fàcil.

Per què? Les raons poden ser diverses:

- Detectar requereix saber mirar i voler veure.

  A vegades tenim davant situacions que poden ser evidents per a altres ulls, però que nosaltres no veiem. Així, per exemple, hi ha una dificultat general per detectar en l'adolescència situacions de violència masclista pel fet de no comportar-se segons els estereotips de masculinitat i feminitat dominats (persones heterosexuals que tenen comportaments diferents de "la normalitat o estàndard", homofòbia, lesbofòbia, etc.).

  Altres vegades, volem veure però no disposem d'indicadors d'alerta que ajudin a dirigir la mirada i a interpretar correctament el que es veu.

  Per últim, es pot pensar que és millor no veure segons què, perquè si es detecta, cal actuar. O es pot minimitzar la seva importància i pensar que en tractar-se d'una persona adolescent, "ja li passarà".

- Sovint, la dificultat no rau en la detecció, sinó en l'aproximació a l'adolescent per tal que pugui fer-nos confiança, ja que som persones adultes sovint amb una relació desigual d'autoritat, i aquest fet pot ser font de desconfiança.

- D'altra banda, sovint tenim dificultats per identificar com a violència masclista comportaments sexistes molt més subtils i atenuats però que poden ser més perjudicials per encoberts. Actualment, hi ha un rebuig social generalitzat cap a la violència explícita i estrident, sobretot quan produeix lesions físiques, però tal com demostren totes les recerques consultades, s'ha instal·lat en la nostra societat el que es denomina "sexisme benèvol", més subtil i invisible però igualment perillós.[140]

ON DETECTEM?: ESPAIS I MITJANS PRIVILEGIATS PER A LA DETECCIÓ

Es pot detectar en qualsevol espai físic o virtual on es trobin els i les adolescents.

En el context d'aquest document, ens centrem en la detecció des dels serveis de l'àmbit de l'educació formal, de la salut i dels serveis socials, tot fent una especial incidència en la detecció efectuada des dels serveis de primer nivell.

Considerem serveis de **primer nivell** aquells d'accés directe per a la ciutadania. Els serveis de primer nivell que poden detectar situacions de violència masclista que afecten la nostra població diana són els següents:

- Serveis socials:
  - Centres de serveis socials -CSS- (serveis bàsics generalistes)
  - Punts d'Informació i Atenció a les Dones -PIAD- (serveis bàsics d'atenció específica a dones)
- Salut:
  - Pediatria o metge/essa de capçalera
  - ASSIR
  - Salut comunitària
  - Urgències hospitalàries
- Educació formal:
  - Instituts

140 Al respecte, veure l'apartat *La construcció del gènere en la nostra societat* del capítol *Marc conceptual* (pàgines 43 a 47).

En qualsevol explotació de l'obra autoritzada per la llicència es farà constar l'autoria.

Considerem serveis de **segon nivell** aquells per accedir als quals cal una derivació prèvia per part d'un altre servei. Els serveis de segon nivell que poden detectar situacions de violència masclista que afecten la nostra població diana són, entre altres, els següents:

- Serveis socials:
  - Equips d'Atenció a la Infància i l'Adolescència (EAIA)
  - Centres Residencials d'Atenció Educativa (CRAE)
- Salut:
  - Servei d'Orientació sobre Drogodependències (SOD)
  - CAS (Drogodependències)
  - Centres de Salut Mental Infantil i Juvenil (CSMIJ)
- Educació:
  - Equips d'Assessorament Psicopedagògic (EAP)

Quan es té incorporada la mirada amb perspectiva de gènere i es té coneixement de quins poden ser indicadors de violència masclista, es pot detectar la seva existència a través d'activitats o projectes que incorporen aquest objectiu i a través de l'activitat ordinària i de funcionament normalitzat dels serveis com ara l'aula, els espais d'esbarjo, les sortides programades amb personal docent, l'espai tutorial individual o grupal, les activitats de sensibilització i/o d'atenció realitzades per professionals en centres educatius, de salut, de serveis socials o en medi obert, les accions comunitàries, etc.

En qualsevol explotació de l'obra autoritzada per la llicència es farà constar l'autoria.

QUAN ES POT O CAL ADREÇAR-SE ALS SERVEIS SOCIALS QUE PROPORCIONEN ATENCIÓ AMBULATÒRIA DE TRACTAMENT EN SITUACIONS DE VIOLÈNCIA MASCLISTA

• En quines situacions?

– Sempre que es vulgui fer una consulta, una demanda d'assessorament o una derivació amb independència de la gravetat de la situació (lleu, moderada o greu).

– Sempre que es consideri que es tracta d'una situació de violència masclista greu.

– Quan l'adolescent i/o el seu pare i/o mare demani/n ajuda més enllà de les possibilitats d'atenció i assessorament que corresponen a l'àmbit de la salut, l'educació o qualsevol altre que tingui coneixement d'una situació de violència masclista que afecti adolescents.

• La figura de professional referent de serveis socials per a aquestes situacions.

A la ciutat de Barcelona, hi ha tres serveis socials públics que proporcionen atenció ambulatòria de tractament en situacions de violència masclista i tenen la responsabilitat d'atendre les demandes de consulta/ assessorament i/o intervenció (derivació) efectuades per altres professionals i serveis en relació a la nostra població diana:

– Centres de Serveis Socials (CSS)

– Servei d'Atenció, Recuperació i Acollida (SARA)

– Servei d'Atenció a Homes per a la Promoció de Relacions No Violentes (SAH)

Aquests serveis han de:

– Designar les persones professionals que correspongui per atendre les consultes, demandes d'assessorament o d'interconsulta per situacions de violència masclista que afectin adolescents de la nostra població diana.

– Facilitar als serveis quines són les persones professionals de referència en aquests casos, les seves dades i horari de contacte.

L'objectiu és facilitar una articulació entre serveis que sigui àgil i eficaç.

• Criteris generals d'articulació amb els serveis socials que proporcionen atenció ambulatòria de tractament en situacions de violència masclista

– Sempre que existeixin espais estables de coordinació entre serveis en els quals es pugui abordar aquest tipus de situacions de manera ordinària, serà aquest l'espai que s'utilitzarà sempre que no calgui una resposta d'urgència. Ens referim a espais com, per exemple, les comissions socials d'articulació entre els CSS i els centres educatius del territori o altres similars que hi pugui haver.

– Quan no hi hagi espais estables de coordinació entre serveis, el contacte amb les persones professionals referents s'efectuarà de manera ordinària dins dels horaris de contacte establerts.

– Quan es tracti d'una demanda urgent als serveis socials d'assessorament, interconsulta o d'intervenció (derivació d'urgència):

  ◦ Es contactarà immediatament amb les persones professionals referents per a aquest tipus de casos dins de l'horari d'atenció a les urgències establert per cada servei.

  ◦ Fora d'aquest horari d'atenció d'urgència del servei social de què es tracti, es podrà adreçar al Centre d'Urgències i Emergències Socials de Barcelona (CUESB).[141]

141 CUESB: c. Llacuna, 25; Tel.: 900 703 030

En qualsevol explotació de l'obra autoritzada per la llicència es farà constar l'autoria.

LA DERIVACIÓ ALS SERVEIS SOCIALS QUE PROPORCIONEN ATENCIÓ AMBULATÒRIA DE TRACTAMENT EN SITUACIONS DE VIOLÈNCIA MASCLISTA

SUMARI

- Delimitació conceptual
- Quan cal derivar als serveis socials que proporcionen atenció ambulatòria de tractament en situacions de violència masclista
- A quin servei social s'ha de derivar
- Com derivar als serveis socials

DELIMITACIÓ CONCEPTUAL

En el context del nostre document, **derivar a serveis socials** significa que una persona professional d'un servei de l'àmbit de l'educació formal, de la salut, o social formalitza una petició a qualsevol dels serveis socials de la ciutat de Barcelona que ofereixen atenció ambulatòria de tractament per violència masclista per tal que proporcioni atenció a l'adolescent, o persona del seu entorn.

Fer una derivació comporta:

- Que sempre que calgui, prèviament a la derivació, s'ha motivat l'adolescent o persona del seu entorn a fer demanda d'ajuda o a estar disposada/ disposat a abordar la situació de violència masclista viscuda o exercida. Si l'adolescent viu la derivació com una imposició, no anirà al servei al qual se li derivi o se'n desvincularà ràpidament.

- Que es coneix mínimament la persona a la qual es deriva i la situació en què es troba per poder valorar que li cal o li convé ser atesa pel servei social al qual és derivada.

- Fer un acompanyament de la derivació: mostrar interès per si ha anat o no, com li ha anat o preguntar-li perquè no ho ha fet i encoratjar-la/ lo a fer-ho, motivar a continuar la vinculació amb el servei social al qual la persona ha estat derivada, etc.

- Informar el servei social receptor del perquè de la derivació. I, de la informació disponible, traspassar aquella que sigui necessària i pertinent en coherència amb el motiu de derivació, per tal de facilitar una acollida adequada de l'adolescent, o persona del seu entorn, que afavoreixi des de l'inici l'establiment d'un vincle de confiança i, sobretot, **evitar la seva victimització secundària amb dobles exploracions.**

Tractant-se d'adolescents que, per vincular-se, necessiten una atenció el més ràpida possible en el moment que fan demanda d'ajuda, aquest traspàs d'informació pot fer-se telefònicament amb les persones professionals referents per aquests casos, o per via telemàtica enviant la informació mínima necessària que orienti la primera atenció. És important disposar d'aquesta primera informació abans d'atendre l'adolescent per facilitar l'èxit del primer contacte, **però mai serà un requisit per proporcionar-li atenció**.

Posteriorment, i en el context de la coordinació establerta en cada cas, es compartirà tota la informació que es consideri pertinent per part de cada servei per tal de facilitar que cadascú, en l'exercici de les seves competències i funcions, pugui proporcionar l'atenció que l'adolescent, o persona del seu entorn, requereixi.

La informació que cal facilitar quan es fa una derivació s'aborda en un apartat específic d'aquest capítol.[142]

142 Veure les pàgines 158 i 159.

En qualsevol explotació de l'obra autoritzada per la llicència es farà constar l'autoria.

- Coordinar-se amb el servei receptor en els termes que s'acordi en funció de les característiques de cada cas i situació.

Rebre una derivació comporta:

- Fer una devolutiva al servei derivador confirmant que l'adolescent, o persona del seu entorn, ha anat al servei. Si la persona que ha estat derivada no hi assisteix, només se n'informarà el servei derivador quan es tracti d'una derivació d'urgència, i l'adolescent, o persona de què es tracti, no hi vagi en el decurs d'aquell dia.
- Proporcionar l'atenció que correspongui a cada cas i situació dins de les seves competències i funcions.
- Iniciar la coordinació amb el servei derivador en els termes que s'acordin en funció de les característiques de cada cas i situació. I en aquest context, compartir la informació només necessària i pertinent a l'objectiu de la derivació, perquè les actuacions de tots dos serveis s'articulin de manera coherent, efectiva i útil, evitant duplicitats i buits.
- Reclamar la informació necessària a la persona professional o servei derivador quan aquesta no arriba.

QUAN CAL DERIVAR ALS SERVEIS SOCIALS QUE PROPORCIONEN ATENCIÓ AMBULATÒRIA DE TRACTAMENT EN SITUACIONS DE VIOLÈNCIA MASCLISTA

Sempre que es tingui coneixement d'una situació de violència masclista que afecti la nostra població diana i:

- L'adolescent, o persona del seu entorn, demani/n ajuda més enllà de les possibilitats d'atenció i assessorament que corresponen a l'àmbit de la salut, l'educació formal o qualsevol altre.
- Sempre que la persona professional de l'àmbit de la salut, l'educació o qualsevol altre valori que l'adolescent, o persona del seu entorn, requereix una informació, assessorament o intervenció de tractament que correspon proporcionar als serveis socials, sempre i quan la persona a derivar n'estigui d'acord.
- Sempre que es tracti d'una situació de violència masclista greu seguint el procediment establert pel protocol de cada servei.

En qualsevol explotació de l'obra autoritzada per la llicència es farà constar l'autoria.

A QUIN SERVEI SOCIAL S'HA DE DERIVAR

CRITERIS DE DERIVACIÓ

Els serveis socials públics de Barcelona que intervenen en situacions de violència masclista proporcionant una atenció ambulatòria de tractament en situacions de violència masclista són els següents:

- Centres de serveis socials (CSS)
- Servei d'Atenció, Recuperació i Acollida (SARA)
- Servei d'Atenció a Homes per a la promoció de relacions no violentes (SAH)

Criteri general:

S'aplicarà el **criteri de proximitat**.

En aplicació d'aquest criteri, es derivarà al centre de serveis socials del territori. El CSS està vinculat i/o és coneixedor de la realitat de la seva zona (serveis existents tant públics com privats, xarxa cívica formal i informal, utilització dels espais del territori, etc.) que defineix l'entorn immediat de l'adolescent que hi viu.

Serà el CSS qui valorarà si assumeix aquella atenció amb els seus propis recursos, o si proposa al SAH o al SARA (segons es tracti d'adolescents que exerceixen o que viuen violència masclista):

- Una derivació total, o una derivació parcial amb responsabilitats o intervencions diferenciades però articulades mitjançant coordinació entre tots dos serveis.
- Una intervenció conjunta (en el mateix equipament del Centre de Serveis Socials, en l'equipament del SAH o del SARA, en el centre educatiu o de salut o en un altre espai).

Excepcions al criteri general.

S'aplicarà el criteri de proximitat **llevat que**:

- L'adolescent, o persona del seu entorn, no vulgui ser atès o atesa allà on viu i prefereixi un servei ambulatori d'àmbit de ciutat. En aquests casos es derivarà al[143]:
  - SAH: quan es tracti de nois adolescents que exerceixen violència masclista.
  - SARA: quan es tracti de noies o nois que reben violència masclista.
- Es consideri que es tracta d'una situació de violència masclista greu per a la qual es requereixen mesures de protecció que no estan a l'abast de l'adolescent i/o de la seva família. En aquests casos, caldrà necessàriament derivar al SARA i informar el centre de serveis socials del territori.

D'altra banda, cal tenir en compte que la majoria o una bona part de les persones ateses pel SARA i pel SAH hi accedeixen directament, sense derivació prèvia, a través de la informació obtinguda per Internet, tríptics, campanyes divulgatives i/o pel "boca-orella"[144].

En qualsevol cas, sempre que hi hagi algun dubte sobre a quin servei social cal derivar, cal fer prèviament la consulta a qualsevol d'aquests serveis abans d'orientar l'adolescent, o persona del seu entorn, a fer demanda d'atenció.

Cal evitar fer derivacions inadequades que "maregin" innecessàriament l'adolescent, o persona del seu entorn, o puguin provocar la seva desmotivació.

143 Quan es tracti d'una noia que exerceix violència masclista cap a una altra noia o un noi, només podrà proporcionar atenció el centre de serveis socials del territori, ja que, en el moment d'elaborar aquesta publicació, el dispositiu municipal ambulatori d'atenció específica en situacions de violència masclista no està atenent aquest perfil.

144 Segons les Memòries 2013 de l'EAD (actual SARA) el 68,07 % de les altes van ser dones que van accedir directament per pròpia iniciativa i un 31,93 % per derivació d'altres serveis; mentre que al SAH la proporció va ser d'un 79 % per accés directe i d'un 21 % per derivació d'altres serveis.

En qualsevol explotació de l'obra autoritzada per la llicència es farà constar l'autoria.

ELS SERVEIS SOCIALS PÚBLICS DE LA CIUTAT DE BARCELONA QUE PROPORCIONEN UNA ATENCIÓ AMBULATÒRIA DE TRACTAMENT EN SITUACIONS DE VIOLÈNCIA MASCLISTA: DESCRIPCIÓ

A continuació fem una breu descripció dels tres serveis socials públics de la ciutat de Barcelona que proporcionen atenció ambulatòria de tractament per violència masclista i als quals es pot derivar des d'altres serveis:

- Centres de Serveis Socials (CSS)
- Servei d'Atenció, Recuperació i Acollida (SARA)
- Servei d'Atenció a Homes per a la Promoció de Relacions No Violentes (SAH)

Els Centres de Serveis Socials (CSS)

Són Serveis Socials bàsics adscrits a l'Institut Municipal de Serveis Socials de l'Ajuntament de Barcelona. Tenen per finalitat atendre les necessitats socials de les persones, grups o col·lectius d'un territori o de la ciutat per tal d'afavorir i potenciar la inclusió i la promoció social de la població, incidint especialment en les situacions i les dinàmiques socials que comporten discriminació o exclusió.

Tenen caràcter generalista i polivalent i atenen situacions i problemàtiques socials de tot tipus, una de les quals és la violència masclista. Disposen de professionals del treball social, l'educació social, la psicologia i el dret, a més de la direcció del centre.

Des de l'1 de novembre de 2009 tots els centres de serveis socials de la ciutat detecten, exploren i fan tractament en situacions de violència masclista llevat que calgui activar recursos d'acollida, ja que aleshores han de derivar al Servei d'Atenció, Recuperació i Acollida (SARA), que passarà a ser el servei referent del cas si finalment es produeix un acolliment de llarga estada.

Els centres de serveis socials poden proporcionar una intervenció de tractament a:

- Persones que reben violència: dones majors d'edat, i els seus fills i filles de qualsevol edat si en té, i també adolescents de la nostra població diana.
- Persones que exerceixen violència masclista, siguin adultes o adolescents.
- Amb l'entorn o context comunitari en el qual es dóna la violència masclista.

Servei d'Atenció, Recuperació i Acollida (SARA)

És un servei ambulatori d'àmbit de ciutat de titularitat municipal d'atenció específica a persones víctimes de situacions de violència masclista (dones, infants i adolescents, i persones del seu entorn proper directament afectades per aquesta violència), i d'assessorament a professionals i persones de l'entorn de les víctimes.

Disposa d'un equip multidisciplinari (integrat per professionals del treball social, l'educació social, la psicologia, el dret i la inserció laboral), que ofereix una atenció integral per tal de poder treballar els processos de recuperació de les persones ateses tinguin o no necessitat de recursos d'acollida).

És la porta d'entrada als serveis públics i privats d'acolliment d'urgències i de llarga estada per a dones que viuen situacions de violència masclista i per als seus fills i filles. També és porta d'entrada als serveis que es determinin per acollir les i els adolescents de la nostra població diana que ho requereixin.

El SARA intervé tant a escala individual com grupal.

Atenen tota la tipologia de persones que reben violència masclista:

- Dones de la ciutat de Barcelona majors d'edat que viuen o han viscut qualsevol manifestació de violència masclista, sense discriminació per edat, estat de salut física i mental, discapacitat, situació legal, orientació sexual i/o procedència.
- Infants des dels 0 anys i adolescents que viuen o han viscut situacions de violència masclista. Poden o no ser fills i filles de les dones ateses al servei, ja que aquest atén també:

En qualsevol explotació de l'obra autoritzada per la llicència es farà constar l'autoria.

  - els fills i filles de les dones que hagin mort a conseqüència de la violència (per assassinat o suïcidi induït per l'agressor) o per qualsevol altre causa;

  - els fills i filles que viuen violència masclista a petició de la mare, del pare (no maltractador), o de la persona cuidadora referent;

  - infants i adolescents que facin directament petició d'ajuda al servei sense l'acompanyament de persones adultes.

- Noies i nois de 12 a 17 anys que viuen qualsevol de les situacions objecte d'intervenció que es descriuen a continuació, en les quals no estan implicats ni la mare ni el pare, o actual parella d'una o altre.

  - Relacions afectivosexuals abusives, siguin esporàdiques o de parella.

  - Situacions de violència masclista per no comportar-se segons els estereotips de masculinitat i feminitat dominants. Incloem també aquí aquelles situacions de bullying que tenen un origen masclista i que són exercides contra persones amb expressions de sexe i gènere no normatives (gais, lesbianes, bisexuals, transsexuals, transgèneres i intersexuals, etc.).

  - Situacions de violència masclista (assetjaments, agressions sexuals, i/o altres) exercida per terceres persones (conegudes o desconegudes) que no exerceixen aquesta violència envers la mare, tutora o persona cuidadora de l'adolescent.

- Persones de l'entorn proper d'aquestes dones, infants o adolescents, en què també té un impacte la violència. Es tracta de proporcionar atenció i/o assessorament a aquelles persones de la família, amistats o persones de suport que estan afectades per la violència.

  Inclou:

  - Terceres persones de l'entorn proper que estan directament afectades per la violència i demanen atenció (familiars, persones cuidadores, etc.)

  - Terceres persones (familiars, amistats, veïnatge, etc.) en relació a situacions de violència masclista que es donen en el seu entorn i que demanen assessorament sobre què fer o com ajudar les persones víctimes de la violència.

Servei d'Atenció a Homes per a la Promoció de Relacions No Violentes (SAH)

És un servei ambulatori municipal que ofereix un espai d'informació, assessorament i tractament dirigit a homes que volen canviar el model de masculinitat, allunyant-se de les pautes violentes. Està adscrit a la Direcció del Programa de Dona de l'Ajuntament de Barcelona.

L'objectiu principal del servei és treballar amb els homes per eliminar o disminuir l'exercici de la violència i per obtenir l'equitat de gènere en el marc de la parella. Es treballa per aconseguir unes relacions familiars i de parella més respectuoses i igualitàries.

El servei es concreta en dues accions diferenciades:

- *Canviem-ho*: s'adreça a tots els homes, sigui en qualitat de ciutadans, professionals o membres d'associacions o entitats que vulguin informació, formació o participació en el canvi cap a l'equitat de gènere. Es proposa aconseguir que homes i dones gaudeixin dels mateixos drets i compleixin els mateixos deures, independentment de les seves diferències.

- *Servei d'Atenció a Homes que han exercit o exerceixen violència masclista*: Està dirigit a homes que:

  - Exerceixin o han exercit violència contra la seva família o la seva parella, o que estiguin preocupats perquè les seves actituds o conductes puguin mutar en violència.

  - Vulguin canviar aquesta situació.

  - Hi acudeixin voluntàriament. No s'atenen homes que vinguin en compliment de mesures penals alternatives.

  Disposa d'un equip de professionals de la psicologia i ofereix un espai de reflexió crítica als homes on poden:

  - Identificar i reconèixer els comportaments i les actituds violentes.

  - Assumir la responsabilitat d'aquests actes i de les conseqüències que tenen.

  - Comprendre per a què fan servir la violència.

  - Conèixer el procés pel qual arriben a exercir violència.

En qualsevol explotació de l'obra autoritzada per la llicència es farà constar l'autoria.

- Trobar alternatives no violentes en les seves relacions.

En el SAH es facilita:

- La revisió dels episodis violents i de les idees que els sustenten.
- Una anàlisi biogràfica dels rols i models d'home i dona, les històries personals i la relació de parella.
- Millorar l'autoconeixement i la identificació i expressió d'emocions.
- Aprendre a resoldre els conflictes i a comunicar-se, fomentant l'empatia amb les altres persones.

Tant a l'inici com al final del tractament, el servei contacta amb les dones, parelles o exparelles, per tal que no es creïn falses expectatives i que no modifiquin les decisions preses en funció de l'assistència al servei per part de la seva parella o exparella home. Si el servei detecta o rep una demanda d'atenció per part de la dona procedeix a fer una derivació al centre de serveis socials del seu territori o al Servei d'Atenció, Recuperació i Acollida (SARA).

A partir de l'abril de 2014 aquest servei incorpora també la intervenció amb nois adolescents que exerceixen violència masclista.

COM DERIVAR ALS SERVEIS SOCIALS

Com a criteri general, quan una persona professional d'un altre servei (educatiu, de salut, d'altres serveis socials, etc.) està en contacte amb una o un adolescent que està disposat, o accepta, adreçar-se a un servei social que li pugui proporcionar informació, assessorament o ajuda en relació a situacions de violència masclista, és important que aquest servei (CSS, SARA o SAH) cap al qual es deriva o orienta, garanteixi a l'adolescent una atenció immediata en els termes definits a l'apartat anterior.

Per tant, en cas de derivació d'una persona adolescent al CSS, SARA o SAH per situacions de violència masclista, cal garantir els següents objectius:

1. Agilitzar al màxim la derivació per tal que l'accés de l'adolescent al servei social de què es tracti pugui ser immediat.
2. Garantir la coordinació necessària amb el servei i/o professional derivador, o que ha facilitat les dades de contacte a l'adolescent, per tal que pugui col·laborar de manera eficaç per motivar i acompanyar el noi o la noia en la derivació i facilitar així que aquesta es faci efectiva.

PROCEDIMENT

Tenint en compte que estem parlant d'adolescents, hem de considerar dos escenaris possibles:

- Que l'adolescent, o persona del seu entorn, i la situació puguin esperar al fet que la derivació s'acordi prèviament amb el servei social de què es tracti.
- Que, amb independència de la gravetat i el risc de violència estimats pel o per la professional en funció de la informació disponible, l'adolescent sol·liciti atenció de manera urgent o resulti evident que viu un elevat grau d'ansietat i malestar.

Segons quin sigui l'escenari amb què es trobi el o la professional de l'àmbit de l'educació formal, de la salut o d'altres serveis socials, utilitzaran un o altre dels procediments de derivació següents:

A) **Es fa una proposta de derivació al servei social de què es tracti abans d'enviar-hi l'adolescent, o persona del seu entorn.**

Aquest ha de ser el criteri **sempre que sigui possible**.

El procediment en aquests casos és el següent:

- El servei que vol fer la derivació es posa en contacte amb el/la professional referent per aquests casos del servei social a què es vol derivar per explicar els motius i traspassar la informació mínima necessària

En qualsevol explotació de l'obra autoritzada per la llicència es farà constar l'autoria.

perquè el servei receptor de la derivació valori si aquesta és o no pertinent i, en cas de desestimació, orienti la persona professional que fa la proposta sobre on és més adequat enviar aquella persona.

- Sempre que es pugui, s'enviarà aquesta informació per escrit, sigui en format de correu electrònic o annexant un informe de derivació. Quan el contacte es faci via telefònica, caldrà el compromís d'enviar aquesta informació per escrit al més aviat possible. La informació que cal facilitar per fer una derivació es defineix en l'apartat següent d'aquest capítol.

B) **S'orienta l'adolescent, o persona del seu entorn, a demanar ajuda al servei social de què es tracti i es notifica la derivació efectuada immediatament després.**

No sempre es pot informar abans al servei social al qual es deriva. A vegades, cal aprofitar el moment en què l'adolescent està motivat o motivada o en què accepta rebre ajuda.

Però cal entendre que el traspàs previ de la informació mínima necessària al servei al qual es deriva no és un tema de "burocràcia", sinó un requisit per facilitar que aquest servei pugui acollir de la millor manera possible l'adolescent tot evitant la seva victimització secundària amb dobles exploracions.

Quan no sigui possible contactar abans amb el servei al qual es deriva l'adolescent, el o la professional que efectua la derivació notificarà i li traspassarà al més aviat possible la informació que calgui i que detallem tot seguit.

QUINA INFORMACIÓ CAL PROPORCIONAR PER FER UNA DERIVACIÓ?

Tal com estableix el nostre marc legal[145], partim d'una premissa bàsica:

Cal comunicar la informació mínima necessària que permeti al servei social que assumeix la derivació rebre l'adolescent, i/o persona del seu entorn, des del context d'uns serveis que es coordinen per ajudar-lo o ajudar-la i, sobretot, evitar la victimització secundària que suposa fer-li repetir i reviure el que ja ha explicat anteriorment quan això no aporti elements útils al servei social que li ha de proporcionar l'atenció que necessita.

Com es concreta aquesta premissa?:

- En el moment de fer una derivació, es facilitarà la informació disponible sobre les qüestions següents:
  - Quina persona es deriva: el mateix/a adolescent o una persona del seu entorn i, en aquest cas, quina és la relació amb l'adolescent (amistat, familiar, altres).
  - Noms, cognoms i edat de l'adolescent o de la persona del seu entorn que es deriva.
  - L'adolescent implicat viu violència masclista i/o l'exerceix?
  - Hi ha sol·licitud d'ajuda o d'orientació per part de l'adolescent o de la persona del seu entorn que es deriva? Ha estat la persona professional qui ha detectat i contactat amb l'adolescent?
  - Quina és la situació de violència viscuda i/o exercida?
  - Quina valoració de gravetat fa la persona professional derivant?
  - Se sap si estan intervenint altres serveis amb aquell adolescent i/o amb la família (EAIA, CSMIJ, etc.)?
  - Quina és la demanda d'atenció que fa la persona professional que fa la derivació al servei social al qual es deriva?

145 Veure el capítol *Marc legal:* pàgines 94 a 109.

En qualsevol explotació de l'obra autoritzada per la llicència es farà constar l'autoria.

- Altra informació que es consideri rellevant i que pugui ajudar al servei social al qual es deriva a atendre millor l'adolescent i/o persona del seu entorn.

- Quan sigui un centre de serveis socials l'agent que deriva totalment o parcialment al SARA o al SAH, la informació a transmetre s'haurà de completar amb:
  - Els resultats rellevants de la seva exploració i valoració.
  - Quina ha estat l'atenció proporcionada o que es preveu continuar proporcionant.

En aquest cas, tal com correspon sempre que s'efectua una derivació d'un servei social a un altre, la informació es recollirà i transmetrà mitjançant el preceptiu "Informe de derivació".

L'ARTICULACIÓ ENTRE SERVEIS EN EL MARC D'UN TREBALL EN XARXA

SUMARI

- Introducció
- Com definim el treball en xarxa
- Els beneficis del treball en xarxa
- Requisits per fer possible un treball en xarxa eficaç
- Quan cal aplicar aquest model de treball en xarxa?
- La interconsulta

INTRODUCCIÓ

La violència masclista és un fenomen multicausal i multidimensional que provoca efectes molt diversos en l'adolescència i en el seu entorn, que poden implicar la intervenció de diversos serveis. La dificultat rau en el fet que cada un d'aquests serveis té una mirada focalitzada en funció de la naturalesa i els límits del seu encàrrec. Cap servei, per si sol, pot oferir una aproximació global a la realitat i al seu context.

D'altra banda, els i les adolescents i les persones del seu entorn no funcionen de manera autàrquica, sinó en múltiples xarxes d'interrelacions: familiar, d'amistat, veïnals, de serveis, etc.

Per això, la intervenció amb adolescents que viuen o exerceixen violència masclista, per tal que sigui eficaç, implica els serveis de primer nivell de tres àmbits bàsics: educació formal (instituts), salut (pediatria, metges/sses de capçalera, ASSIR, Salut Comunitària), i àmbit social (centres de serveis socials, SARA o SAH). Però hi poden intervenir altres serveis com ara l'EAP, CSMIJ, etc.

En la intervenció de tots aquests serveis amb adolescents que viuen o exerceixen violència masclista, un principi bàsic és evitar la multi-intervenció i l'excés d'esforç emocional que provoca en la persona atesa.

Una metodologia que s'ha revelat especialment eficaç per evitar aquesta multiintervenció és la corresponent al treball en xarxa.

D'aquí la necessitat d'incloure en aquesta publicació un capítol específic per abordar per què cal treballar en xarxa i com s'hauria de fer. El contingut que segueix es basa en el capítol que sobre aquest tema desenvolupa la publicació *Intervenció amb infants i adolescents en situacions de violència masclista des del sistema públic de serveis socials de la ciutat de Barcelona*[146].

146 Obra col·lectiva (2012). Ajuntament de Barcelona i Consorci de Serveis Socials de Barcelona.

En qualsevol explotació de l'obra autoritzada per la llicència es farà constar l'autoria.

COM DEFINIM EL TREBALL EN XARXA?

El treball en xarxa és un model metodològic d'articulació i treball conjunt entre serveis que compta amb una determinada mirada professional i una manera específica d'intervenir:

La mirada professional

Es caracteritza per concebre les persones i grups amb qui s'està intervenint a partir de dues premisses bàsiques:

- **Posa l'accent en les seves potencialitats, capacitats i interessos**. En definitiva, fonamentant les seves capacitats per prendre decisions i buscar solucions i assumir-ne les conseqüències.
- **Dóna un tracte particularitzat a cada cas identificant la singularitat dels i les adolescents i de les persones del seu entorn**, anant més enllà d'allò que el cas comparteix amb altres i que permet classificar la persona en una categoria que sovint serveix per justificar judicis *a priori* i actuacions professionals estàndard que poden no ser adequades. Cal fugir de judicis tipus com ara "adolescent amb problemes de conducta" o altres de similars.

La intervenció

La intervenció des d'aquest model de treball en xarxa es proposa:

- Entendre les causes i no quedar-se en la simptomatologia i en els comportaments disruptius, quan n'hi ha.
- Fer una valoració i orientació conjuntes, i definir una estratègia d'intervenció que doni coherència i complementarietat a les intervencions dels diferents serveis intervinents.
- Definir quins serveis han d'intervenir directament amb l'adolescent i el seu entorn, quin d'ells ha de ser referent i quin/s servei/s passen a fer una intervenció indirecta i no presencial amb l'adolescent, i quan calgui, amb la seva família i/o el seu entorn.
- Evitar que intervinguin més serveis dels necessaris.
- Evitar intervencions duplicades o deixar necessitats desateses per abordatges esbiaixats per part dels serveis.
- Evitar donar indicacions contradictòries a l'adolescent i/o al seu entorn familiar, grup d'iguals, etc.
- Evitar afegir gratuïtament complexitat al maneig del dia a dia i al procés de presa de decisions i de recuperació de la violència viscuda per part de l'adolescent, amb multiplicitat de visites i entrevistes sense articulació prèvia entre els serveis.

En qualsevol explotació de l'obra autoritzada per la llicència es farà constar l'autoria.

Per tal d'evitar la multi-intervenció de serveis, un **principi** que s'ha revelat útil és el **de subsidiarietat** entès en un doble sentit:

1. Evitar la implicació de serveis de segon nivell si una bona actuació i treball en xarxa dels serveis ambulatoris de primer nivell i d'accés directe de la ciutadania, tant de serveis socials (CSS i/o SARA i/o SAH), com de salut (pediatria, metges o metgesses de capçalera i/o ASSIR i/o Salut Comunitària) i educació formal (instituts) és suficient per donar una resposta adequada a la necessitat tractada.

   És a dir, tot allò que pugui ser atès adequadament en un primer nivell d'atenció no ha de passar a serveis del segon nivell[147]. Una derivació precipitada i innecessària a un servei de segon nivell no només provocarà un excés d'esforç emocional a l'adolescent, i sovint també a la seva família i entorn, sinó que pot contribuir a etiquetar l'adolescent com a problemàtic/a i allargar o complicar el procés de recuperació de la violència viscuda.

2. Nomenar un servei i professional referent, entenent per servei referent aquell que és responsable de la intervenció troncal o principal amb l'adolescent. El servei referent no és responsable de les intervencions realitzades pels altres serveis intervinents, ja que no té cap relació jeràrquica ni d'autoritat formal amb ells. Són funcions del servei referent del cas:

   - Afavorir i buscar l'articulació amb tots els serveis intervinents per intentar compartir una visió global sobre què passa, per què passa i què s'està fent, amb l'objectiu d'aconseguir la coherència d'actuacions i evitar la victimització secundària de l'adolescent.

   - Garantir que tots els acords establerts entre els serveis intervinents queden recollits per escrit, i que tots subscriuen el text i en tenen còpia.

Una metodologia específica d'articulació

El treball en xarxa es basa en una determinada metodologia d'articulació i pacte sense jerarquies entre professionals i serveis per analitzar i intervenir en les situacions que afecten persones amb les quals s'està intervenint que, en el context del nostre document, són els i les adolescents i el seu entorn.

En aquesta articulació, *el cas* passa a ocupar un lloc central a partir del qual s'organitzen els i les professionals i serveis intervinents[148]. Entenem per "cas" la construcció i aproximació que fan els i les professionals de la realitat d'una persona/família, de la seva situació, la seva història significativa i context social a partir dels quals els símptomes prenen una significació.

Aquesta metodologia facilita l'anàlisi conjunta dels dubtes i les incerteses respecte al cas o de la mateixa intervenció per tal de prendre decisions i fer contenció, quan calgui, de respostes reactives davant la impotència o l'angoixa que determinades situacions provoquen als i a les professionals de diferents serveis participants, o al mateix o mateixa adolescent (i/o persones del seu entorn).

Es resum, **es tracta de seguir un protocol d'actuació que inclou**[149]:

- Una avaluació diagnòstica conjunta.
- El disseny d'un pla de treball (en el qual el pronòstic, els objectius i l'estratègia globals són pactats entre els serveis intervinents i on s'estableixen les actuacions i responsabilitats específiques que assumirà cada professional/servei).
- L'assignació d'una o un professional/servei referent del cas.
- Un seguiment periòdic del cas (no inferior a una trobada trimestral).

147 Tal i com hem vist en capítols anteriors, considerem serveis de 2on nivell aquells que per accedir-hi cal una derivació prèvia per part d'un altre Servei. Per exemple: Serveis socials (EAIA, CRAE), Salut (CSMIJ, SOD, CAS Toxicomanies), Educació (EAP).

148 Conferència Ministerial de l'OMS per a la Salut Mental. Hèlsinki, gener de 2005.

149 Ubieto, J. R. (2010).

En qualsevol explotació de l'obra autoritzada per la llicència es farà constar l'autoria.

En aquest procés metodològic són clau les **preguntes inicials** que els diferents serveis intervinents han de fer-se per poder arribar a una avaluació diagnòstica conjunta. Així, és important poder identificar entre tots els i les professionals i serveis quina és la informació realment significativa i important d'entre tota la informació recollida. Algunes d'aquestes preguntes clau podrien ser les següents:

- Quina és aquesta informació significativa per a cada professional/servei intervinent?
- Com identifica cada professional/servei quin és el problema sobre el qual cal incidir?
- Quins són els subjectes sobre els quals cada professional/servei considera que cal fer una intervenció directa i respecte a quin/s la intervenció ha de ser indirecta? Per què?

Cal ser molt conscients que treballar en xarxa no és gens fàcil per diferents motius:

- Perquè no se'ns ha format en aquesta metodologia.
- Per una certa desconfiança cap als altres serveis amb els quals cal treballar fruit, sobretot, del desconeixement de la seva realitat. Això sol tenir com a conseqüència:
  - Unes expectatives i requeriments cap als altres serveis que no sempre es corresponen amb el seu encàrrec i possibilitats reals, confirmant i alimentant la desconfiança prèvia. Això provoca per un costat frustració, perquè *l'altre servei no fa el que hauria de fer,* i també malestar i sentiments d'incomprensió perquè *els altres serveis exigeixen coses impossibles o inadequades*.
  - Dificultats per explicitar i abordar els malentesos i les discrepàncies entre serveis i entre professionals, eludint o evitant el conflicte, amb la qual cosa no es permet desactivar-ho mitjançant acords i aclariment dels malentesos quan aquest sigui el cas.
- Perquè la pressió assistencial, que en situacions de violència masclista i de protecció a l'adolescència va acompanyada sovint d'alarma social i urgència de mobilització de recursos, pot afavorir intervencions reactives: actuar abans de *comprendre què passa*.
- Per la "parcialització" dels serveis: encara que la majoria dels serveis busquen una aproximació a la realitat el més global possible, tots, en més o menys mesura, ho fan des d'una mirada parcial derivada de l'encàrrec concret des del qual treballen. La dificultat sorgeix quan els serveis donen més validesa a les seves mirades particulars que a la resta. En aquest context, es fa molt difícil articular un projecte d'intervenció comú i coherent.
- Per l'omnipotència d'alguns o algunes professionals o serveis que pot provocar actuacions inadequades i dificultar el treball en xarxa.

ELS BENEFICIS DEL TREBALL EN XARXA

En resum, el treball en xarxa tal com aquí el definim pretén aplicar tots i cadascun dels vessants explicats en l'apartat anterior. Ara bé, quin plus aporta aquesta metodologia sobre altres models de coordinació entre serveis?

Principalment s'aconsegueix una **millora de la qualitat d'atenció a l'adolescent i a les persones del seu entorn**, perquè s'aconsegueix una aproximació més global i comprensiva del que passa, a qui li passa i per què passa que cap servei per separat pot assolir en solitari. *Poder compartir la informació i preocupació*, els dubtes i les incerteses *que generen aquests casos* (sobretot aquells que presenten més complexitat i/o dificultat d'abordatge) *des dels diferents camps d'intervenció, aporta una mirada diferent de la problemàtica, sovint més comprensió de la situació i de les possibilitats d'intervenció dels serveis, alhora que es redueixen les contradiccions, implica i fa coresponsables tots els actors i, sobretot, ajuda a trobar noves estratègies d'intervenció compartides*[150].

A més a més, també:

- **S'aconsegueix una satisfacció professional més alta**, perquè es millora la comprensió de la situació, la intervenció acaba sent més eficaç amb uns millors resultats, la/el professional se sent acompanyat en les incerteses, dubtes i errors per part de la resta de professionals i serveis, etc.

150 T. Abril i J. R. Ubieto (2008).

En qualsevol explotació de l'obra autoritzada per la llicència es farà constar l'autoria.

- **I permet posar en marxa nous recursos i/o projectes duts a terme entre diversos serveis.**

El definitiva, el treball en xarxa entés des d'aquesta perspectiva és sempre productiu. Fonamentalment perquè *tothom hi guanya: professionals, serveis i persones ateses quan s'aconsegueix canalitzar i rendibilitzar el sistema d'ajuda d'una manera més reflexionada, compresa i compartida per a tot el "sistema significant".*

REQUISITS PER FER POSSIBLE UN TREBALL EN XARXA EFICAÇ

El primer requisit que cal tenir en compte és **la necessitat d'adoptar una actitud positiva i coherent respecte a què significa treballar en xarxa**. Això comporta, entre altres recomanacions, tenir una escolta activa des del respecte per part de totes les persones professionals per poder entendre el lloc, el context, les possibilitats i les limitacions de l'altre (professional o servei). Aquest requisit és imprescindible per poder crear un espai de confiança mútua en què es puguin abordar dificultats, resistències, dubtes, i arribar a acords.

Susana Vega[151] identifica, a més, una sèrie de requisits per poder treballar en xarxa des d'aquesta perspectiva:

Noció de totalitat-globalitat	Fer que els successos/problemes estiguin organitzats per una estratègia tècnica. Això suposa deixar de costat les estratègies de parcel·lació dels problemes / situacions.
Noció de realitat	Parteix de la premissa que la realitat es construeix. És l'ull de la persona que observa el que puntuant esdeveniments d'una determinada manera crea una versió d'aquesta realitat. Això suposa deixar de costat l'objectivitat.
Noció de pensament alternatiu	Permet crear noves versions de la realitat capaces de transformar (sense destruir) les peces que no siguin necessàries en un moment determinat. Això possibilita aprendre a utilitzar la noció d'elecció entre diverses opcions, que suposa deixar de costat la regla de la certesa on hi ha una sola realitat i la seva versió és la veritable.
Noció de lideratge	Deixar de costat la jerarquia com una realitat fixa, on idees, esdeveniments i sistemes estan organitzats d'una manera rígida, que pot portar a una lluita pel poder.
Noció d'*equifinalitat*	Parteix de la premissa que les mateixes causes no produeixen els mateixos efectes, i els mateixos efectes no estan determinats per les mateixes causes. Això suposa deixar de costat el determinisme en les problemàtiques.

151 Vega, S. *Entre maletas*. Xerrada en la reunió plenària de la Xarxa d'Infància i Adolescència del Districte de Sarrià – Sant Gervasi. 27 de març de 2009.

En qualsevol explotació de l'obra autoritzada per la llicència es farà constar l'autoria.

Noció de vinculació professional	Basada en l'empatia que porta a reconèixer, respectar i donar suport a l'altra persona en les seves opinions a través d'actituds de col·laboració com la que es necessita quan es munta un puzle grupal. Per aconseguir-ho cada integrant necessita preguntar-se: *Quina peça col·loco perquè el meu company o companya pugui posar la seva?* Això implica deixar de costat la desconfiança, la desqualificació, la competitivitat, la inculpació i la crítica destructiva.
Noció de ressonància emocional	Fa servir les sensacions i emocions compartides com a instrument de treball. Això suposa deixar de costat la tendència a invisibilitzar-les, tapar els conflictes i les relacions disfuncionals entre professionals i serveis i entre aquests i les persones i famílies que atenen.
Noció de coresponsabilitat i coconstrucció de decisions i acords	Basada en estratègies d'afrontament col·laboratiu, on es comparteixi l'autoria de les intervencions: l'èxit és de tothom. Això suposa deixar de costat l'enfocament disciplinari individual d'exclusivitat del cas.
Noció d'equip de xarxa estructurat com a xarxa conversacional	Noció que es construeix en un moment determinat al voltant d'un problema. La comunicació professional passa per la necessitat de complementar-se, visualitzant recursos. Dialogar sobre el que és possible i com aconseguir-ho és el que condueix a reafirmar la creació conjunta de significats i pràctiques. Això suposa deixar de costat la recerca de coincidència epistemològica com a objectiu.
Noció de transparència i d'obertura entre professionals i amb l'adolescent (i/o persones del seu entorn quan sigui el cas)	Parteix de la premissa que la inclusió de l'adolescent, i/o de persones del seu entorn, com a part de la xarxa li dóna coherència i la introdueix en el procés de presa de decisions sobre el seu futur. Es pren com a punt de partida la visió que té l'adolescent i les seves preocupacions, així com el que veuen o opinen els i les professionals de manera conjunta. Això suposa deixar de costat les coalicions, aliances, manipulacions o dobles missatges dels uns contra els altres (entre professionals i entre l'adolescent, i/o el seu entorn, amb els i les professionals).
Designar una/un referent acceptat, avalat per l'equip de xarxa i per l'adolescent (i la seva família i/o entorn quan sigui el cas)	La definició sobre qui fa què dependrà de qui estigui més ben ubicat a la xarxa, i podrà recaure en la mateixa persona (professional/servei) o no, ja que poden donar-se moments en què la primacia del treball l'assumeixi un servei més que no pas un altre. És a dir, que les línies d'actuació i de seguiment del cas dependran de la ubicació, del moment i els resultats que es vagin obtenint en aquest quefer conjunt.

QUAN CAL APLICAR AQUEST MODEL DE TREBALL EN XARXA?

Aquest mètode resulta imprescindible quan es tracta de casos amb una certa complexitat en què intervenen diversos serveis. Casos que generen dubtes, que donen indicis de cronificació, que poden provocar fàcilment actuacions reactives per part dels o les professionals, etc.

En qualsevol explotació de l'obra autoritzada per la llicència es farà constar l'autoria.

En aquestes situacions caldria fer-ho sempre, sense excepcions.

En qualsevol cas, **sempre que sigui possible cal posar en marxa espais de treball en xarxa estables i periòdics**, sigui en l'àmbit de districte o de ciutat, en els quals participin els diferents agents intervinents amb els i les adolescents i, quan calgui amb el seu entorn. Això possibilitaria que, a mitjà termini, tots aquests agents acabin incorporant en la seva pràctica quotidiana una determinada mirada en l'aproximació a la realitat i a cada situació concreta que els permetria entendre-la millor i fer-hi intervencions de més qualitat.

En la mesura que el treball en xarxa no es doni només de manera ocasional en funció d'un cas determinat, sinó que es materialitzi en espais estables i periòdics d'abordatge comú a les necessitats que afecten els i les adolescents que viuen situacions de violència masclista, és evident que tindrà un efecte multiplicador a llarg termini que d'una altra manera és molt difícil d'aconseguir.

LA INTERCONSULTA

Com a part de la metodologia del treball en xarxa, i també quan no és possible aplicar-la en la seva globalitat, un mecanisme útil per evitar la multi-intervenció és utilitzar espais d'interconsulta sempre que hi hagi dubtes sobre les estratègies d'abordatge en una situació determinada, o sobre la necessitat de fer una derivació, sigui total o parcial.

Sovint, no cal una intervenció directa per part de tots els serveis implicats amb l'adolescent (i/o amb persones del seu entorn quan calgui), sinó garantir espais d'interconsulta que facilitin una intervenció indirecta a través de serveis que ja ho estiguin fent. L'espai d'interconsulta justament permet compartir dubtes o debatre opcions i estratègies d'intervenció sense que això suposi que tots i cadascun dels serveis participants intervinguin directament amb l'adolescent.

Definim l'espai d'interconsulta com un espai entre iguals, professionals i/o serveis, per diferenciar-lo dels espais d'assessorament que indiquen una posició desigual entre qui demana l'assessorament i qui el proporciona.

Entenem que tots els i les professionals i els serveis tenen expertesa en determinats temes, i dubtes o mancances en altres. Cal tenir en compte que parlem de dispositius d'atenció diferents amb encàrrecs i funcions diferenciades, però que s'han de trobar i garantir una única mirada.

Per tal que aquest espai sigui eficient, cal que funcioni de manera àgil i gens burocratitzada. Es tracta de posar els serveis a disposició dels altres serveis tot conservant l'especificitat del seu encàrrec i sense posar en risc la seva eficàcia. Un institut o un ASSIR, per exemple, han de poder utilitzar aquest espai amb el CSS o amb el SARA o el SAH sempre que ho necessitin i a la inversa. D'aquesta manera, garantirem millors actuacions amb una mirada integrada i utilitzant adequadament els dispositius d'atenció existents i pertinents a cada cas.

Les interconsultes poden ser telefòniques, per correu electrònic o presencials mitjançant reunió. Es recomana que, independentment de com es faci, hi hagi una certa protocol·lització per tal de deixar constància en l'expedient del cas on quedi registrada determinada informació com, per exemple, els serveis que participen de la interconsulta, les qüestions que s'han abordat, els consensos o acords a què s'ha arribat, etc.

Tot i així, volem deixar palès que **és necessari donar rellevància i aprofitar aquells espais que ja existeixen per poder utilitzar-los com un espai més d'interconsulta**. No sempre serà necessari crear-ne de nous, sinó que l'òptim és utilitzar els ja existents en cas que hi siguin. Ens referim, per exemple, a les Comissions Socials que hi ha en el territori integrades pels centres educatius i els centres de serveis socials, o les Taules Territorials d'Infància previstes en la Llei dels drets i oportunitats en la infància i l'adolescència de 2010 (art. 26), o també als projectes que ja existeixen i en els quals s'està treballant en xarxa.

En qualsevol explotació de l'obra autoritzada per la llicència es farà constar l'autoria.

RESUM D'IDEES CLAU

Pel que fa a la detecció:

- Detectar significa descobrir a través d'indicis. Revelar l'existència d'una situació determinada mitjançant un procediment basat en indicadors d'alerta i/o indicis o evidències.

  Segons la Llei 5/2008, de 24 d'abril, del dret de les dones a eradicar la violència masclista, la detecció comporta *la posada en funcionament de diferents instruments teòrics i tècnics que permetin identificar i fer visible la problemàtica de la violència masclista, tant si apareix de forma precoç com de forma estable, i que permetin també conèixer les situacions en les quals s'ha d'intervenir, per tal d'evitar-ne el desenvolupament i la cronicitat.* (Article 3 apartat d).

- **Cal detectar:**

  - Situacions que afecten adolescents que reben violència masclista i/o que l'exerceixen.

  - Espais i situacions col·lectives en què es produeixen de manera recurrent episodis de violència masclista. Es tracta de situacions que requereixen una intervenció comunitària.

- **Els i les professionals tenim la responsabilitat de detectar i d'actuar** davant les situacions de violència masclista que afecten adolescents. Nosaltres considerem que aquesta obligació és aplicable igualment respecte a l'adolescent que exerceix violència masclista i no només respecte a qui la rep, ja que tractem amb menors d'edat i entenem que exercir violència és també una situació de risc en tant que, de no intervenir des d'un vessant socioeducatiu, existeix el risc d'esdevenir una persona adulta que continuï exercint violència masclista.

- **Detectar no sempre és fàcil** per diversos motius, com per exemple els següents:

  - Detectar requereix saber mirar i voler veure.

  - A vegades, la dificultat no rau en la detecció, sinó en l'aproximació a l'adolescent per tal que pugui fer-nos confiança, ja que som persones adultes normalment amb una relació desigual d'autoritat respecte a l'adolescent.

  - D'altra banda, sovint tenim dificultats per identificar com a violència masclista comportaments sexistes molt més subtils i atenuats però que poden ser més perjudicials per encoberts.

- Es pot detectar en qualsevol espai físic o virtual on es trobin els i les adolescents. En el context d'aquesta publicació hem centrat la detecció en els serveis de primer nivell de l'àmbit de l'educació formal, de la salut i dels serveis socials. Considerem **serveis de primer nivell** aquells d'accés directe de la ciutadania.

  - Serveis socials:
    - Centres de Serveis Socials (serveis bàsics generalistes)
    - Punts d'Informació i Atenció a les Dones (PIAD)
  - Salut:
    - Pediatria o metge/essa de capçalera
    - ASSIR
    - Salut Comunitària
    - Urgències hospitalàries
  - Educació formal:
    - Instituts

En qualsevol explotació de l'obra autoritzada per la llicència es farà constar l'autoria.

Pel que fa a la derivació als serveis socials que proporcionen atenció ambulatòria de tractament en situacions de violència masclista:

- Els serveis socials de la ciutat de Barcelona que proporcionen atenció ambulatòria de tractament per violència masclista són tres:
  - Centres de Serveis Socials (CSS)
  - Servei d'Atenció, Recuperació i Acollida (SARA)
  - Servei d'Atenció a Homes per a la Promoció de Relacions No Violentes (SAH)
- Derivar en aquest context significa que una persona professional d'un servei de l'àmbit educatiu, de salut, o social formalitza una petició a un d'aquests tres serveis per tal que proporcioni atenció a l'adolescent, o persona del seu entorn.
- Cal derivar sempre que es tingui coneixement d'una situació de violència masclista que afecti la nostra població diana i:
  - L'adolescent, o persona del seu entorn, demani/n ajuda més enllà de les possibilitats d'atenció i assessorament que corresponen a l'àmbit de la salut, l'educació o qualsevol altre.
  - Sempre que la persona professional de l'àmbit de la salut, l'educació o qualsevol altre valori que l'adolescent, o persona del seu entorn, requereix una informació, assessorament o intervenció de tractament que correspon proporcionar als serveis socials, i sempre que la persona que es deriva hi estigui d'acord.
  - Sempre que es tracti d'una situació de violència masclista greu seguint el procediment establert pel protocol de cada servei.

Pel que fa a l'articulació entre serveis en el marc d'un treball en xarxa:

- La violència masclista és un fenomen multicausal i multidimensional que provoca efectes molt diversos en l'adolescència i en el seu entorn, que poden implicar la intervenció de diversos serveis. La dificultat rau en el fet que cada un d'aquests serveis té una mirada focalitzada en funció de la naturalesa i els límits del seu encàrrec. Cap servei, per si sol, pot oferir una aproximació global a la realitat i al seu context.
- Una metodologia de la qual s'ha demostrat l'eficàcia per evitar aquesta multi- intervenció és el treball en xarxa. El treball en xarxa és un model metodològic d'articulació i treball conjunt entre serveis que compta amb una determinada mirada professional i una manera específica d'intervenir.
- El treball en xarxa entès des d'aquesta perspectiva és sempre *productiu*. Fonamentalment perquè *tothom hi guanya*: *professionals, serveis i persones ateses quan s'aconsegueix canalitzar i rendibilitzar el sistema d'ajuda d'una manera més reflexionada, compresa i compartida per tot el "sistema significant"*.
- Treballar en xarxa resulta imprescindible quan es tracta de casos amb una certa complexitat en la qual intervenen diversos serveis. Casos que generen dubtes, que donen indicis de cronificació, que poden provocar fàcilment actuacions reactives per part dels o les professionals, etc.
- La interconsulta s'ha d'entendre com un espai entre iguals, professionals i/o serveis (per diferenciar-lo dels espais d'assessorament que indiquen una posició desigual entre qui demana l'assessorament i qui el proporciona), que es pot utilitzar com a part de la metodologia del treball en xarxa i també quan no és possible aplicar aquesta metodologia en la seva globalitat.

En qualsevol explotació de l'obra autoritzada per la llicència es farà constar l'autoria.

LA INTERVENCIÓ AMBULATÒRIA DE TRACTAMENT DES DELS SERVEIS SOCIALS PÚBLICS DE LA CIUTAT DE BARCELONA

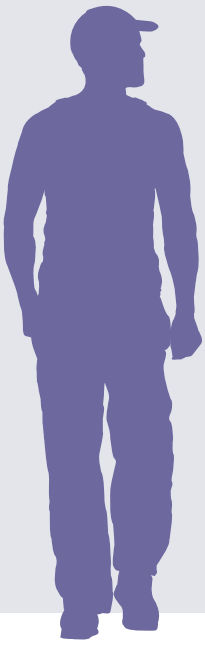

En qualsevol explotació de l'obra autoritzada per la llicència es farà constar l'autoria.

SUMARI

- La fase de tractament: delimitació conceptual.
- L'accés de la població adolescent als serveis socials públics de caràcter ambulatori que fan una intervenció de tractament en situacions de violència masclista.
- Intervenció grupal i individualitzada amb la nostra població diana i amb el seu entorn: criteris orientatius de prescripció i algunes recomanacions en el context d'una intervenció de tractament.
- Elements per a la intervenció amb l'adolescent que exerceix violència masclista.

En aquest capítol abordem alguns aspectes que hem considerat fonamentals tot i ser conscients que deixem altres pendents de desenvolupament, ja que ens cal tenir més experiència i coneixement directe de com afecta la violència masclista la nostra població diana per poder avançar en la protocol·lització de la intervenció de tractament que han de dur a terme els serveis socials.

Els aspectes que desenvolupem en aquest capítol són els següents:

- L'accés als serveis socials que poden proporcionar una intervenció ambulatòria de tractament en les situacions objecte de la nostra anàlisi.
- Intervenció grupal i intervenció individualitzada amb la nostra població diana i amb el seu entorn: criteris orientatius de prescripció i algunes recomanacions.
- Elements per a la intervenció amb l'adolescent que exerceix violència masclista.

Prèviament, però, ens cal definir en què consisteix una intervenció de tractament en el context dels serveis socials i definir quins són els serveis socials públics de la ciutat de Barcelona que proporcionen una atenció ambulatòria de tractament a adolescents en situacions de violència masclista.

LA FASE DE TRACTAMENT: DELIMITACIÓ CONCEPTUAL

Entenem per tractament aquella fase de la intervenció que té els objectius següents:

- Prevenir[152]:
  - La cronificació de la violència.
  - La repetició de relacions violentes en el futur.
  - La interiorització de models de relació interpersonal basats en l'abús de poder i el sotmetiment d'una persona a una altra per raons de gènere.

i/o

- Fer contenció per evitar que la situació empitjori.

i/o

- Promoure canvis de millora que modifiquin la situació de partida i la consolidació dels canvis de millora assolits.

Abans de la fase de tractament, s'ha fet una exploració i valoració diagnòstica inicials de la situació, i s'ha decidit quina orientació donar i quines propostes fer a l'adolescent o persona del seu entorn amb la qual intervenim.

Un cop s'inicia la fase de tractament, l'evolució de la situació genera nova informació que pot modificar la valoració diagnòstica, l'orientació i la intervenció de tractament de manera que totes les fases acaben estant interrelacionades i es retroalimenten contínuament.

152 Prevenció terciària un cop el problema ja existeix.

En qualsevol explotació de l'obra autoritzada per la llicència es farà constar l'autoria.

La intervenció de tractament amb la nostra població diana.

La nostra intervenció anirà adreçada a:

- **L'adolescent**
  - Per ajudar-lo o ajudar-la a identificar i posar paraules a allò que passa, com l'afecta i com se sent i, quan l'adolescent exerceix violència, a identificar el seu comportament com abusiu, visibilitzar el patiment i dany que provoca i a responsabilitzar-se de les conseqüències.
  - Per ajudar-lo o ajudar-la a connectar les paraules de manera coherent amb les seves emocions i el seu comportament.
  - Per enfortir les seves capacitats, habilitats i eines per protegir-se i no exposar-se al risc de violència, o bé per evitar tenir comportaments abusius.
  - Per ajudar-lo a ajudar-la a explicar i demanar ajuda als seus pare i/o mare o persones adultes referents, llevat que fer-ho pugui resultar contraproduent.
  - Proporcionar mesures de protecció alternatives quan es requereixin mitjans o accions fora de l'abast de l'adolescent i de la seva família.
  - Per acompanyar-lo o acompanyar-la en el seu procés de recuperació dels danys ocasionats per la violència.
  - Per promoure accions de reparació del dany causat per part de l'adolescent que exerceix violència, quan s'escaigui.
  - Per ajudar-lo o ajudar-la a construir un model de relació interpersonal igualitari i respectuós, i de resolució dialogada dels conflictes.
- **Amb la mare i/o el pare, o persones adultes referents de l'adolescent, sempre que es consideri pertinent**
  - Per ajudar a comprendre i acompanyar d'una manera assertiva el procés d'identificació i de recuperació de la violència viscuda per l'adolescent, o bé el procés d'identificació del comportament abusiu, la seva responsabilització i modificació d'actituds i conductes, segons sigui el cas.
  - Per ajudar a adoptar mesures de protecció de l'adolescent que rep violència, i a posar límits quan és l'adolescent qui l'exerceix.
  - Proporcionar mesures de protecció alternatives quan es requereixin mitjans o accions fora de l'abast de l'adolescent i de la seva família.
- **L'entorn**
  - Per oferir atenció directa a les persones de l'entorn significatiu de l'adolescent que viu o que exerceix violència masclista (amistats, germans/germanes o altres familiars, etc.) que també han rebut o estan rebent un impacte d'aquesta violència que els ocasiona danys. És el que denominem víctimes col·laterals de la violència masclista.
  - Per convertir l'entorn en agent actiu d'ajuda, detecció i alerta.
  - Per facilitar el reconeixement dels danys soferts per part de l'adolescent a causa de la violència masclista viscuda.
  - Per neutralitzar els factors de risc que suposen una amenaça per a l'adolescent que rep violència masclista, o que suposen un estímul a actituds i comportaments abusius i violents per raó de gènere.
  - Per facilitar que l'adolescent trobi en el seu entorn quotidià models alternatius de relació interpersonal igualitària i respectuosa, i de resolució dialogada dels conflictes.

En qualsevol explotació de l'obra autoritzada per la llicència es farà constar l'autoria.

L'ACCÉS DE LA POBLACIÓ ADOLESCENT ALS SERVEIS SOCIALS PÚBLICS DE CARÀCTER AMBULATORI QUE FAN UNA INTERVENCIÓ DE TRACTAMENT EN SITUACIONS DE VIOLÈNCIA MASCLISTA

VIES D'ACCÉS

Tal com hem vist en el capítol *Derivació a serveis socials*[153], els serveis socials als quals fem referència en aquest capítol són els següents:

- Centres de Serveis Socials (CSS)
- Servei d'Atenció, Recuperació i Acollida (SARA)
- Servei d'Atenció a Homes per a la Promoció de Relacions No Violentes (SAH)

En parlar de l'accés de la població adolescent a aquests serveis hem de partir de dues premisses:

1. Tots tres serveis són de caràcter ambulatori i, per tant, tenen dues **vies d'accés**:
   - **Accés directe** de la ciutadania.
   - Per **derivació d'altres serveis.**
2. L'accés directe dels i de les adolescents a aquests serveis, sense l'acompanyament de persones adultes, és un dret reconegut a la Llei dels drets i les oportunitats en la infància i l'adolescència, en el seu article 17[154]:

   ***Els infants i els adolescents**, amb l'objecte de demanar informació, orientació o assistència, **es poden adreçar personalment a les administracions públiques** encarregades d'atendre'ls i protegir-los, **fins i tot sense el coneixement de llurs progenitors, tutors o guardadors**, en particular si la comunicació amb aquests pot frustrar la finalitat pretesa. Amb el mateix objectiu també es poden adreçar al Ministeri Fiscal, al Síndic de Greuges o als síndics de greuges o defensors locals de la ciutadania.*

ALGUNES CONSIDERACIONS PRÈVIES

- **El servei social que atendrà l'adolescent ha de garantir un accés immediat i sense concertació prèvia d'entrevista abans que es refredi i canviï d'opinió.**

  Quan es tracta d'un/a adolescent, tal com hem vist en el capítol corresponent[155] als factors d'ambivalència i d'inseguretat, s'afegeix el factor de la immediatesa com una de les característiques que defineixen la seva realitat i que impregna el seu comportament i la continuïtat de les seves decisions i accions. Quan l'adolescent demana assessorament i/o ajuda, cal proporcionar-n'hi de manera immediata. En cas contrari, el més probable és que l'adolescent s'ho repensi i no torni.

- **Que l'adolescent pugui accedir al servei social corresponent de manera immediata i se senti escoltat o escoltada és un factor fonamental per tal que la persona professional que l'atengui pugui establir un vincle de confiança i motivar que l'adolescent torni per fer, quan calgui, la intervenció de tractament necessària.**

  Un cop establerta una relació de confiança en la qual l'adolescent senti que és escoltat, comprès i ajudat, serà possible en la majoria dels casos poder concertar entrevistes (d'atenció individualitzada) i/o incorporar l'adolescent en intervencions grupals.

153 Veure pàgines 152 a 159.
153 Veure al respecte el capítol que aborda el *Marc Legal* (pàgines 94 a 109).
155 Veure el capítol *L'adolescència: una etapa de transformació.* (pàgines 24 a 34).

En qualsevol explotació de l'obra autoritzada per la llicència es farà constar l'autoria.

- **Cal diversificar els canals d'accés per tal d'apropar-nos a la realitat i als mitjans de comunicació que utilitza l'adolescent.**

  Cal poder proporcionar informació, fer assessoraments o, fins i tot, realitzar entrevistes també per via telemàtica (email, skype, etc.) o telefònica i no només presencial. L'objectiu serà arribar a proporcionar una atenció presencial (individualitzada i/o grupal), però mentre això no sigui possible, es faran servir els mitjans que facilitin el contacte amb l'adolescent.

  Un altre aspecte que cal considerar és que l'adolescent pot optar per l'anonimat (adreçant-se al servei social de què es tracti amb un pseudònim, per exemple) en els contactes inicials amb el servei. El o la professional respondrà la seva demanda tot informant l'adolescent que difícilment el o la podrà ajudar adequadament si no sap qui és. Quan calgui es plantejarà una relació presencial que es podrà mantenir en el mateix servei o en altres contextos menys formals.

- **Garantir que l'espai on s'atengui presencialment l'adolescent es correspongui amb l'acollida que se li vol proporcionar per tal d'afavorir que l'adolescent es trobi a gust.**

  Tot i que l'element fonamental per establir un vincle de confiança és la relació interpersonal que estableixi la persona professional amb l'adolescent, és evident que les característiques de l'espai físic on tinguin lloc les seves trobades presencials és un factor que pot actuar facilitant o dificultant aquest objectiu.

  Per aquesta raó, es recomana que sempre que es pugui, hi hagi una taula rodona i l'espai no sigui "asèptic i fred", sinó que intenti crear un cert ambient càlid i acollidor. Adequar amb aquesta finalitat els espais de què disposin els serveis socials no suposa necessàriament una despesa, sinó observar l'espai incorporant la mirada de l'adolescent.

En conclusió:

1. L'atenció a població adolescent requereix molta més disponibilitat i flexibilitat organitzativa que l'atenció a la població adulta.
2. Cal diversificar els canals d'accés per tal d'apropar-nos a la realitat i als mitjans de comunicació que fa servir l'adolescent.
3. No serà requisit d'accés al servei que l'adolescent proporcioni les seves dades d'identificació ni que vingui de manera presencial per poder rebre l'atenció que requereixi.
4. La prioritat és proporcionar atenció a l'adolescent que demani informació, assessorament i/o atenció al servei per situacions de violència masclista, treballant per tal d'establir un vincle de confiança que permeti una relació d'atenció presencial sempre que sigui possible.

CRITERIS ORGANITZATIUS PER FACILITAR L'ACCÉS DE L'ADOLESCENT ALS SERVEIS SOCIALS AMBULATORIS QUE PROPORCIONEN ATENCIÓ DE TRACTAMENT PER VIOLÈNCIA MASCLISTA

A continuació detallem una sèrie de criteris organitzatius que considerem fóra òptim poder garantir. En qualsevol cas, aporten una referència necessària als serveis ambulatoris que proporcionen atenció de tractament en situacions de violència masclista (CSS, SARA i SAH) per valorar si els criteris organitzatius actuals són els més idonis per facilitar l'accés de la població adolescent, i per introduir les modificacions de millora que es considerin viables i necessàries.

- **Garantir atenció telefònica i online 24 hores al dia, cada dia de l'any amb personal del perfil de l'educació social i/o del treball social, amb experiència i formació en violència masclista i adolescència.**

  A la ciutat de Barcelona són diverses les possibilitats organitzatives del dispositiu d'atenció per tal de garantir aquest criteri, per exemple:

En qualsevol explotació de l'obra autoritzada per la llicència es farà constar l'autoria.

- Dotant els serveis ambulatoris dels recursos necessaris.

- I/o complementant els seus horaris d'atenció a través del Centre d'Urgències i Emergències Socials de Barcelona (CUESB) prèviament dotat amb el personal adequat i preparat per poder proporcionar una primera atenció a població adolescent en situacions de violència masclista, i l'acompanyament necessari per connectar l'adolescent al servei social ambulatori que pugui continuar l'atenció que calgui a cada situació.

- **Proporcionar atenció immediata per part d'una persona professional a l'adolescent que s'adreça directament al CSS, SARA o SAH per demanar assessorament i/o ajuda.**

  - **Atenció immediata**: Amb independència del mitjà utilitzat per l'adolescent per connectar amb el servei social corresponent (presencialment, telefònicament o online), el criteri òptim és proporcionar atenció en un màxim de 10 minuts.

    Si en aquell moment no hi ha cap professional disponible, es demanarà que faciliti el número de telèfon i/o adreça electrònica (o la via de contacte que l'adolescent prefereixi) per tal que la persona professional es posi en contacte amb ell o ella tan aviat com sigui possible aquell mateix dia.

  - **Atenció proporcionada per una persona professional:**

    - L'escenari òptim és que el telèfon de contacte que es faciliti a l'adolescent sigui atès directament per una persona professional, no pel personal administratiu o de recepció que atén de manera ordinària la centraleta del servei. Com menys filtres hagi de passar l'adolescent per rebre la informació, millor serà el servei d'assessorament i l'atenció.

    - Es considera preferible que les persones professionals que assumeixin la primera acollida de població l'adolescent provinguin de les disciplines de l'educació social o del treball social, ja que serà aquesta persona professional qui assumirà les funcions de referent del cas i valorarà si cal incorporar o no altres professionals (dels àmbits de la psicologia, el dret o la inserció laboral).

    - Les persones professionals que assumeixin la primera acollida i l'atenció de tractament de l'adolescent han de tenir preparació i formació contínua tant en violència masclista com coneixement de l'etapa de l'adolescència i estratègies d'intervenció amb població adolescent.

    - Sempre que sigui possible, el o la professional que faci la primera acollida de l'adolescent convé que, quan calgui, també assumeixi l'atenció individualitzada de tractament.

      Pel que fa a l'atenció grupal, s'orientarà i motivarà l'adolescent a anar al grup que li convingui a les seves necessitats, amb independència que les persones professionals que el condueixin coincideixin o no amb la persona professional referent de l'atenció individualitzada.

- **Cal ser flexibles pel que fa al lloc on realitzar els primers contactes: el centre educatiu, al carrer o medi obert, al servei, etc.**

  Quan l'entrevista sigui presencial, en primera instància se citarà l'adolescent a l'equipament on s'ubica el servei, però si l'adolescent mostra reticències, també podrà tenir lloc en altres entorns que facilitin la seva assistència i confiança.

Aquests criteris són d'aplicació tant si l'adolescent s'adreça al CSS, SARA o SAH per iniciativa pròpia o per derivació d'un altre servei o professional.

En qualsevol explotació de l'obra autoritzada per la llicència es farà constar l'autoria.

CAMPANYA DIVULGATIVA ADREÇADA A LA POBLACIÓ ADOLESCENT DE LA CIUTAT DE BARCELONA SOBRE ON I COM ADREÇAR-SE PER DEMANAR INFORMACIÓ O ATENCIÓ EN RELACIÓ A SITUACIONS DE VIOLÈNCIA MASCLISTA

Per tal que la població adolescent pugui accedir als serveis socials que els poden proporcionar informació, assessorament i atenció en situacions de violència masclista cal que sàpiguen on poden anar i com.

En aquest sentit, cal que des de l'Ajuntament de Barcelona es faci una campanya divulgativa adreçada a la població adolescent amb caràcter universal i permanent.

Requisits d'aquesta campanya:

- **Contingut:**

  Ha de proporcionar informació sobre dos eixos:

  - Elements per a la identificació de la violència masclista:
    - Què és la violència masclista? N'ets víctima o creus que pots ser-ho? Tens algun amic o amiga en aquesta situació?
    - Creus que exerceixes violència masclista, o que ho fa el teu amic o amiga? Com ho pots saber?
  - On adreçar-se per demanar informació, assessorament i/o atenció.

- **Ha de tenir caràcter universal:**

  De la mateixa manera que la violència masclista té caràcter estructural i transversal en tots els àmbits de la societat, cal que aquesta campanya sigui també universal i arribi allà on són els i les adolescents: centres educatius, esplais, centres cívics, serveis de salut, biblioteques, espais d'oci com discoteques, centres esportius, transport públic, etc.

- **Ha de tenir caràcter permanent:**

  Aquest caràcter estructural i històric de la violència masclista obliga a crear uns instruments de divulgació amb caràcter permanent que estiguin sempre a l'abast de la població adolescent i de totes aquelles persones, professionals o no, interessades a obtenir informació i/o assessorament en relació a situacions de violència masclista que afecti la nostra població diana.

  Per tant, **ha d'actualitzar-se de manera permanent** per adaptar-se als canvis dels temps.

- **Ha d'utilitzar un llenguatge i estètica propis de la població adolescent.**

  El missatge ha de ser clar i atractiu per a una població adolescent que és heterogènia.

- **Ha de ser participativa.**

  La campanya ha de ser participativa en el seu disseny:

  - Cal construir la campanya amb participació directa d'adolescents.
  - Cal garantir la participació de persones adolescents amb sensibilitats i "estils" diversos que garanteixin que la informació arribarà al conjunt d'una població que és heterogènia.

- **Ha de garantir la inclusió de grups específics de població.**

  És important tenir en compte aquells sectors d'adolescents que tenen unes necessitats o característiques específiques (per exemple amb diversitats funcionals, ètnies i/o determinats elements culturals) per tal d'assegurar que la campanya també els arribi. Això requereix tenir en compte aquestes necessitats i característiques a l'hora de:

  - Fer el disseny de la campanya pel que fa als formats i continguts.
  - Definir els punts de distribució i de divulgació.

En qualsevol explotació de l'obra autoritzada per la llicència es farà constar l'autoria.

INTERVENCIÓ GRUPAL I INDIVIDUALITZADA AMB LA NOSTRA POBLACIÓ DIANA I AMB EL SEU ENTORN: CRITERIS ORIENTATIUS DE PRESCRIPCIÓ I ALGUNES RECOMANACIONS EN EL CONTEXT D'UNA INTERVENCIÓ DE TRACTAMENT

En l'elaboració d'aquest capítol hem utilitzat com a base les aportacions del llibre *Intervenció amb infants i adolescents en situacions de violència masclista des del sistema públic de serveis socials de la ciutat de Barcelona*[156], tot incorporant o modificant els continguts que hem considerat adients per tal d'adaptar-lo a les característiques de la nostra població diana.

A l'inici d'aquest capítol hem vist com, amb anterioritat a la fase de tractament, s'ha realitzat de manera individualitzada l'exploració de la demanda i de la situació, una valoració diagnòstica inicial i una orientació que defineix les propostes que farem a l'adolescent o persona del seu entorn de què es tracti. És en el moment de l'orientació quan la persona professional valora si cal o convé una intervenció directa de tractament amb l'adolescent i, en cas afirmatiu, de quin tipus: grupal i/o individualitzada.

Tant la intervenció individualitzada com la grupal són eines imprescindibles en la intervenció de tractament amb els i les adolescents. Ara bé, la intervenció grupal permet assolir objectius que no són possibles des d'una intervenció exclusivament individualitzada. Per aquesta raó, sempre que es pugui, **l'eina principal d'intervenció serà el treball grupal**.

La nostra percepció és que l'eina grupal, o bé està infrautilitzada en el context dels serveis socials, o bé no es coneixen prou bé totes les seves possibilitats d'implementació. Per aquesta raó, en aquest apartat hem decidit centrar l'atenció en la intervenció grupal sense per això minimitzar la importància de la intervenció individualitzada amb les i els adolescents de la nostra població diana.

PER QUÈ CAL LA INTERVENCIÓ GRUPAL?

Per dues raons, sobretot:

1. El grup és un mediador natural entre la persona i la societat que pot i ha de ser utilitzat a consciència en la intervenció professional.
2. El grup és un facilitador del canvi personal.

- **El grup és un escenari social d'interaccions** en el qual es posen de manifest els rols, creences, vincles, habilitats socials i actituds de les seves persones membres tant en el posicionament personal de cada una d'elles com en el posicionament que s'atribueix a les altres persones del grup.

  Aquesta "microsocietat" és un espai òptim perquè el/la professional pugui incidir en cada individu a través de les dinàmiques i relacions establertes entre els i les membres del grup. A través de les normes establertes al grup s'estableix un model alternatiu de relació que aporta estratègies per afrontar les dificultats i els conflictes sense violència.

- Neus Roca ho explica clarament al *capítol Los grupos como espacios privilegiados de cambio* al llibre ***Intervención grupal en violència sexista***[157]. A continuació reproduïm en cursiva una part del text encara que no pas en l'ordre original:

  *Per què intervenir a través de grups?: **Afirmem que el grup és un escenari amb valor diferencial i únic**.*

  – *Els grups són eficaços en la intervenció psicològica i social perquè en ells s'esdevenen processos humans fonamentals per a la supervivència i l'autorealització de la persona.*

  – *Els grups […] operen especialment en diversos eixos de la psique humana: en l'orientació vital, en la formació de la identitat social i les actituds, en la soci-*

156 Obra col·lectiva (2012). Ajuntament de Barcelona i Consorci de Serveis Socials de Barcelona.

157 Roca, N.; Masip, J. i altres (2011).

En qualsevol explotació de l'obra autoritzada per la llicència es farà constar l'autoria.

alització i en l'aprenentatge, en la diferenciació i en la integració social.

- *Tenen també un paper essencial en les transicions del cicle vital, en situacions estressants, de mancança i de vulnerabilitat.*

- *En el context grupal, l'aprenentatge s'accelera per diverses raons:*

  - *Perquè la descentralització d'allò que és individual afavoreix els processos de "mentalització" i de "simbolització" (Soledad Calle i Montserrat Pérez-Portabella, 1999), ja que transformar els actes i les emocions en paraules dóna peu a l'expressió i també la seva anàlisi.*

  - *Perquè a través d'aquestes verbalitzacions expressades per iguals, més properes als bagatges culturals propis dels i de les adolescents participants, es proporciona un pas intermedi als discursos adaptats professionals. Amb això es reforça la incorporació de repertoris cada cop més abstractes, ja siguin cognitius, conatius o emocionals.*

  - *En l'atenció social, el grup és un instrument que proporciona diferents possibilitats a les persones professionals (Soledad Calle i Montserrat Pérez-Portabella, 1999): possibilita accions interdisciplinàries, permet un primer contacte amb certs temes a persones que de forma individual els seria difícil tractar, fa que els aprenentatges es reconeguin com a propis i qüestiona estereotips. Evita també la cronificació de conflictes, ja que el contrast d'opinions, la reflexió i el diàleg sobre els desitjos propis, vivències i inquietuds permet la connexió amb aspectes interns clau pràcticament inexplorats d'un mateix/a.*

- Per últim, i tal com afirma Neus Roca (2011): *Més persones ateses en menys temps és un bon argument per proposar la intervenció grupal. Això no obstant,* tal com hem vist, *el seu valor és d'ordre qualitatiu.*

PER QUÈ EL TREBALL GRUPAL COM A EINA PREFERENT EN LA INTERVENCIÓ AMB ADOLESCENTS?

Tal com van descriure al capítol *L'adolescència: una etapa de transformació*[158], des de sempre l'adolescència ha estat descrita com una època de canvi, un període de reorganització de les vivències acumulades fins llavors, de turbulències, d'incerteses i de descoberta. Un temps d'oscil·lacions i temptatives dirigides cap a la construcció d'una nova identitat i d'un nou coneixement de si mateix/a. És una època de transformació, de transició entre la infantesa i l'etapa adulta.

L'adolescència és un dels moments més transcendents de la vida, on es dóna una sèrie de canvis maduratius de gran rellevància en un curt espai de temps. Aquests canvis exigeixen una reorganització psíquica adequada. És per això que l'adolescència és un moment considerat com de "revàlida emocional", on tot allò que ha anat quedant pendent en l'evolució personal, s'ha de posar al dia per poder superar aquesta fase i passar a l'estadi adult[159].

Durant l'adolescència, a més dels canvis puberals i de les capacitats cognitives pròpies de l'edat, s'hi afegeixen noves experiències i nous rols socials. En aquesta cruïlla tenen una importància fonamental l'autoconcepte i l'autoestima. En aquest moment de la vida és quan apareix una gran necessitat d'independència, amb un grau elevat d'incertesa i inseguretat.

La justificació de l'abordatge grupal en el tractament dels i de les adolescents pot ser entesa des de la concepció de l'adolescència com un fenomen natural de grup.

L'adolescent va construint-se a si mateix o mateixa a través de les identificacions que inicialment són més imitacions que no pas identificacions pròpiament dites. Això explica la tendència a buscar senyals d'identitat social (marques de roba, modes musicals etc.) que els proporcionen una pauta de pertinença col·lectiva, ja que la individualitat social encara s'està definint.

En aquesta necessitat de sentir-se un(a) mateix(a), l'adolescent adopta actituds d'oposició a l'altre, per realitzar un procés d'individuació, sobretot respecte al món adult. Aquest enfrontament resulta dolorós, ja que representa una separació i un dol, i per fer-ho necessita emparar-se en grups d'iguals, d'amics/amigues (per aquest motiu l'amistat cobra una importància rellevant en aquesta època de la vida) per poder enfrontar-se amb menys por a la pèrdua, i la consegüent solitud.

158 Pàgines 24 a 34 d'aquesta publicació.
159 Blajakis, M. I.; López Atienza, J.L. (2002)

En qualsevol explotació de l'obra autoritzada per la llicència serà constar l'autoria.

El grup avala aquesta necessitat de compartir entre totes i tots la mateixa situació vital.

En el grup, l'adolescent pot compartir i diluir la por i la inseguretat que li provoquen tantes situacions noves amb què s'ha d'enfrontar.

El grup és un espai transitori i transicional, en el sentit encunyat per Winnicott, en el camí cap a l'autonomia, i la independència.

Com diuen Atienza i Blajakis[160] *el grup és el refugi per a l'adolescent entre la família (sinònim del passat, de la infància, del que coneix) i l'entorn social (futur, projectes, allò que desconeix i l'ambivalència, ja que és el que tem i alhora el que desitja). El grup és encara l'espai del joc, de l'exploració i d'investigació de les noves formes que l'adolescent ha d'assajar constantment en els seus moviments progressius i regressius entre el passat i el futur.*

En el grup comparteixen experiències des de la constatació de la diferència entre les persones, però creant alguna cosa en comú. En aquest procés de compartir es pot afavorir també el creixement personal i l'autoestima.

En el grup, pel fet d'ajudar a altres companys i companyes, l'adolescent desenvolupa i pren consciència de la seva vàlua personal. És el que Yalom[161] anomena altruisme, i el considera un factor terapèutic important.

El grup activa l'actuació mental i els processos de representació que faciliten l'aprenentatge.

A més, en situacions de violència masclista, el fet de sentir-se acompanyats i acompanyades en formar part d'un grup allibera l'adolescent del sentiment de soledat i facilita poder enfrontar-se a la culpa que pot sentir tant per l'oposició al pare i la mare (com a part del procés de construcció de la seva individualitat), com per la situació de violència viscuda i per la seva ocultació. Això permet alleujar la intensitat de la culpa, obrint espais mentals per poder pensar en companyia.

• Què aporta el grup als i a les adolescents que l'integren[162]?

1. *El grup contraresta els sentiments de soledat. La persona comprova que no és "especial", que els problemes no són deguts a algun tipus de fracàs personal atès que altres nois i/o noies també viuen situacions estressants similars i experimenten reaccions emocionals semblants.*

2. *A l'adolescent li és més fàcil compartir la situació en què viu i contrastar-la amb els altres sense que això sigui dolent per a ell/ella ni sentir-se deslleial amb el pare i/o la mare* o amb altres persones.

3. *El grup aporta legitimitat social, el reconeixement de ser algú, redueix l'aïllament en què es troba la persona que viu la violència i atenua la seva solitud.*

4. *El grup enforteix l'adolescent per posicionar-se d'una manera activa respecte de si mateix/a, de les relacions socials amb els altres i amb l'entorn, i per construir un projecte de futur.*

5. *Es comparteixen experiències que ressonen en les altres persones, es troba comprensió i s'intercanvien diferents maneres d'afrontar les dificultats, actuant d'estímul per intentar altres estratègies i per prendre decisions respecte a la pròpia vida. Així, els i les adolescents comproven que davant de situacions més o menys similars hi ha diferents posicionaments i poden comparar, intercanviar i experimentar altres estratègies que els puguin ser "sanes", protectores i satisfactòries.*

6. *Es dóna i es rep ajuda emocional, pràctica o instrumental i orientació i consell de les altres persones que es troben en situacions similars.*

7. *El grup permet identificar, treballar i qüestionar les creences que contribueixen a legitimar i perpetuar la situació de violència masclista i que han estat assumides per moltes de les persones del grup.*

8. *El grup permet repensar la pròpia vida des d'altres perspectives i constatar que és possible un futur millor i que és possible mantenir unes relacions afectives i sexuals en un escenari lliure de violència.*

160 Blajakis, M. I.; López Atienza, J.L. (2002)
161 Vinogradov, S.; Yalom, I.D. (1996)

162 Adaptat a població adolescent de la publicació *Protocol·lització de la intervenció grupal amb dones que pateixen o han patit violència de gènere.* Diverses persones autores (2007). Ajuntament de Barcelona.

En qualsevol explotació de l'obra autoritzada per la llicència es farà constar l'autoria.

- **Tots els i les adolescents que viuen violència masclista, tant qui en rep com qui n'exerceix, poden beneficiar-se de la intervenció grupal?**

  Hi ha un mínim de requisits per poder participar en un grup:

  - En quin moment es troba l'adolescent: ha d'estar en un moment del procés que li permeti reflexionar mínimament sobre ell/ella en les relacions afectives i sexuals, la seva identitat de gènere, etc.
  - L'adolescent ha de reunir tots els requisits que figuren a continuació:
    - Estar compensat o compensada psíquicament i amb unes mínimes habilitats per relacionar-se. Es tracta de què pugui beneficiar-se del grup i que aquest no sigui un factor de desestabilització psíquica; i també es tracta de què el grup pugui beneficiar-se de la seva participació i que aquesta no interfereixi negativament en la dinàmica grupal.
    - Tenir una certa consciència de la situació de violència masclista viscuda o exercida.
    - Tenir prou preservada la capacitat empàtica.
    - Manifestar voluntat d'iniciar un procés de canvi i millora.
    - Ha de manifestar estar d'acord a participar-hi i a respectar les normes del grup.

TIPUS D'INTERVENCIONS GRUPALS PER POTENCIAR O INCORPORAR EN EL SISTEMA PÚBLIC DE SERVEIS SOCIALS DE LA CIUTAT DE BARCELONA

En aquest apartat volem identificar els tipus d'intervenció grupal que són pertinents en el context de les competències dels serveis socials i que considerem que cal consolidar, potenciar o bé incorporar de nou en el nostre sistema públic de la ciutat de Barcelona.

No pretenem fer una enumeració tancada de tota la tipologia possible de treball grupal, sinó identificar determinats tipus d'intervenció que han demostrat ser especialment útils per intervenir des dels serveis socials en el context de la violència masclista.

- **Els grups oberts de trobada:**

  Són grups d'informació, sensibilització i detecció.

  Els grups oberts de trobada no són grups de tractament, però hem decidit incorporar-los en aquest capítol per dues raons:

  - Per la seva utilitat.
  - Pel fet que contempla com a requisit que, juntament amb la persona professional conductora del grup, hi col·laborin un mínim de tres adolescents amb un compromís clar amb els objectius d'aquest espai. Adolescents que poden provenir d'espais (grupals i/o individuals) on s'hagin treballat prèviament processos d'alliberament i recuperació de la violència masclista viscuda o exercida. Per tant, per segons quins o quines adolescents, el fet de comprometre's i col·laborar amb una persona professional adulta tot ajudant a altres adolescents a identificar situacions sexistes i de violència, pot ser una opció vàlida amb un caràcter terapèutic que cal afavorir i incorporar en la pràctica professional dels nostres serveis.

Els grups oberts de trobada	
Definició	Els grups de trobada són grups oberts que faciliten l'entrada als serveis socials que proporcionen atenció ambulatòria de tractament en situacions de violència masclista dels i de les adolescents que busquen assessorament i que, salvaguardats pel grup i les pròpies activitats del grup de trobada, els permet acostar-se amb menys pors, tot facilitant l'auto detecció de possibles situacions de violència masclista que estiguin vivint o exercint, o que estiguin succeint a persones del seu entorn. La metodologia estarà orientada als aspectes més lúdics i informatius.

En qualsevol explotació de l'obra autoritzada per la llicència es farà constar l'autoria.

Justificació

L'adolescència representa un recorregut en què el grup d'amistats, el grup social, comença a destacar-se com a element clau en el procés de diferenciació, proporcionant recer, identitat social i sentiments de pertinença. El grup d'iguals proporciona reconeixement social diferent de la família i un marc afectiu diferent. Es transfereix al grup gran part de la dependència que abans mantenia amb l'estructura familiar.

El grup és la transició necessària en el món extern per aconseguir la individuació adulta.

Com assenyalen Shaffer i Galinsky (1974)[163], es poden destacar algunes de les característiques generals que es poden adscriure als grups de trobada i que, d'alguna manera, resulten comunes:

- El que es pretén és que les persones participants assoleixin una trobada amb si mateixes, amb les altres i amb el món de les relacions afectives i del sentit de la igualtat.
- Es tracta d'un recurs molt integrador, ja que en l'activitat del grup s'inclou tant la interacció verbal (de material present i passat), com de tècniques d'acció, i emocionals.

El grup esdevé un marc on es permet l'autoexpressió i, per a això, l'únic que cal és que s'hi facilitin els processos d'identificació com a via per compromisos posteriors amb si mateix/mateixa amb el grup i amb el servei. És en aquest sentit que el o la professional del grup ha d'estar acompanyat per adolescents que hagin fet un treball previ en altres espais grupals i que puguin assumir un rol cofacilitador.

El fet de donar continuïtat i regularitat a l'espai hauria de poder afavorir la creació d'un grup mínim d'assistents on els i les adolescents assumissin un nivell de responsabilitat i protagonisme significatiu en la conducció de l'espai obert.

La idea seria partir d'un grup embrionari format per professionals i un mínim de tres adolescents amb l'objectiu de constituir un espai per a la sensibilització arribant a constituir una matriu grupal. Entenem per matriu grupal (Foulkes)[164] l'entramat de relacions i significats que es donen entre les persones d'un determinat grup.

Tot grup familiar, laboral, acadèmic, etc., organitza inevitablement una determinada xarxa de relacions i significats. I aquesta es constitueix no de forma conscient i voluntària, sinó que emergeix de les connexions que s'estableixen entre les persones. Aquests vincles contenen un entramat simbòlic i totalitzen una unitat dinàmica.

La matriu del grup es conforma quan hi ha una empatia que uneix les diferents persones membres entre si en virtut dels interessos o dels objectius.

La mirada recíproca no només inclou les persones membres del grup, sinó el o la professional i la institució que aquest o aquesta representa.

Aquest fenomen de vegades es dóna de forma conscient i altres s'ignora i només es registra a través de rebutjos o acceptacions. Treballar-ho de forma conscient per part del o de la professional facilitaria els processos d'inclusió al grup i la possibilitat d'escolta d'una manera menys defensiva.

163 Huici, C. (1985).
164 Folulkes, S.H. (1979).

En qualsevol explotació de l'obra autoritzada per la llicència es farà constar l'autoria.

Objectius	• Facilitar l'apropament de les i dels adolescents a espais que els ajudi a identificar les relacions abusives. • Proporcionar informació i sensibilitzar. • Crear un espai de confiança on les persones participants puguin opinar, manifestar el que pensen o senten i fer propostes. • Potenciar l'adquisició de rols de gènere igualitaris. • Fomentar valors de cooperació i col·laboració des de l'equitat i la llibertat a través de la recerca de l'acord, la comunicació assertiva i l'escolta activa de l'altre.
Població destinatària	L'únic criteri d'exclusió s'aplica a aquells i aquelles adolescents que manifestin conductes disruptives.
Nombre de persones per grup	Dependrà de les característiques de l'activitat, amb una gran variabilitat.
Grup obert / semiobert / tancat[165]	Es tracta d'un grup obert.
Nombre de sessions per edició	Es programaria una vegada a la setmana al llarg de l'any.
Els i les professionals	**Perfil:** professionals del treball social i/o de l'educació social. També poden ser professionals de la pedagogia. **Ràtio:** és viable fer l'activitat grupal amb una sola persona professional. Preferiblement amb dues, però no és imprescindible. Si es disposa de dues persones per portar el grup, es recomana que siguin de sexes diferents (home i dona) sempre que sigui possible. **Formació i competències:** en violència masclista amb perspectiva de gènere, en intervenció grupal i intervenció amb adolescents.

Els grups de tractament:

En serveis socials distingim tres tipus de grup de tractament:

- **Grups socioeducatius**
- **Grups psicoterapèutics en l'àmbit social**
- **Activitats grupals socioeducatives**

165 **Obert:** permet noves incorporacions al llarg del seu funcionament. **Semiobert:** s'hi permeten noves incorporacions durant una fase de funcionament del grup (habitualment els primers mesos) i després es tanca. **Tancat:** un cop constituït el grup i iniciat el seu funcionament, no s'hi permeten noves incorporacions.

En qualsevol explotació de l'obra autoritzada per la llicència es farà constar l'autoria.

Independentment de quin sigui el tipus de grup, tota la intervenció grupal en situacions de violència masclista realitzada en el context dels serveis socials té efectes terapèutics en tant que pretén tenir efectes de contenció, de sortida de la relació de violència i de millora respecte als danys produïts per aquesta violència, alhora que contribueix al benestar, la inclusió social i la salut de les persones ateses.

D'altra banda, tota intervenció grupal en situacions de violència masclista treballa quatre aspectes clau:

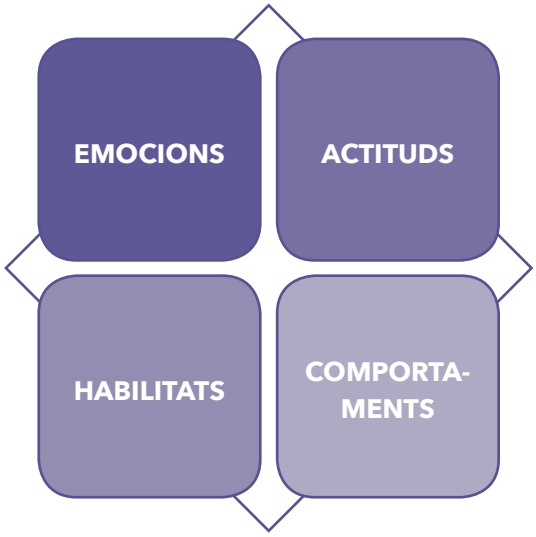

El que diferencia cada tipus de grup és en quin d'aquests aspectes es posa l'èmfasi i quin és el compromís emocional que es demana a les persones participants.

Grups socioeducatius[166]	
Definició	El grup socioeducatiu ofereix formar part d'una experiència de socialització alternativa amb hàbits i valors igualitaris. Aquest tipus de grup permet a les persones implicades definir les normes i les activitats, és a dir, mantenir una actitud activa i participativa que s'inicia amb els seus interessos i les obliga a aprofundir i connectar amb les coses que els agraden o disgusten, que les emocionen o inhibeixen, o amb allò en què són hàbils o maldestres. Des de la verbalització hauran de pactar i consensuar, cosa que requereix exercitar l'empatia i l'escolta. Es tracta, en definitiva, de posar en marxa l'entrenament de les capacitats i les habilitats socials i emocionals des de la interacció amb els i les iguals i la persona adulta conductora com a reguladora, que es converteix alhora en model alternatiu. El treball grupal permet que emergeixin les inquietuds emocionals i els conflictes relacionals per poder expressar-los, convertir-los en paraules, compartir-los, elaborar-los i superar-los, però no intenta aprofundir en la història de vida de la persona. Es treballa a partir de centres d'interès que es concreten en projectes o temàtiques i que serveixen de fil conductor a la dinàmica de grup. A vegades, els/les participants intervenen en l'elecció del projecte o temàtica, i altres vegades aquesta ja està definida pels / per les professionals i les persones s'hi apunten en funció dels seus interessos i dificultats per treballar.

166 El text en cursiva està extret o inspirat en Córdoba, L. (2011), *Grupo socioeducativo con los hijos e hijas de la violència: acompanyar y elaborar*. Forma part del llibre Intervenció grupal en violència sexista. *Experiència, investigación y evaluación*. Barcelona. Ed. Herder.

En qualsevol explotació de l'obra autoritzada per la llicència es farà constar l'autoria.

Objectius	
	Objectius generals: • Crear un espai de confiança en què les persones participants puguin comentar les seves necessitats, inquietuds, preocupacions i angoixes. • Abordar els sentiments de culpa que generen les situacions de violència masclista. • Potenciar l'adquisició de rols de gènere igualitaris. • Fomentar valors de cooperació i col·laboració a través de la recerca del consens, la comunicació assertiva i l'escolta activa de l'altre. • Desenvolupar la imatge positiva de les persones participants (autoestima) i de les seves capacitats i habilitats (habilitats socials i cognitives). • Detectar les seves necessitats, proporcionar orientació i facilitar la connexió amb la xarxa de recursos que correspongui: salut, lleure, etc.
	Objectius específics per a adolescents que viuen violència masclista: • Generar un espai de confiança en què puguin emergir les necessitats, inquietuds i preocupacions al voltant de la violència masclista viscuda. • Identificar els diferents tipus de violència masclista i la seva expressió relacional i afectiva. • Generar consciència del problema: ldentificar els possibles efectes de la violència masclista. • Abordar els sentiments de culpa i de confusió que genera el fet de viure, o haver viscut, violència masclista. • Prendre consciència dels factors socials, culturals i/o familiars que afavoreixen la violència i connectar-los amb les seves pròpies biografies o els seus models relacionals. • Promoure processos que generin autoestima i una capacitat d'autonomia més gran. • Oferir recursos per afrontar els conflictes des del diàleg i l'acord. • Millorar les capacitats de comunicació relacional. • Reflexionar sobre les relacions afectivosexuals i de parella quan sigui aquesta la violència viscuda: el cicle de la violència i les relacions de dependència.

En qualsevol explotació de l'obra autoritzada per la llicència es farà constar l'autoria.

	Objectius específics per a adolescents agressors/es: • Generar un espai de confiança en què puguin emergir les necessitats, inquietuds i preocupacions al voltant de la violència masclista. • Generar consciència del problema: les conseqüències en un mateix o mateixa, en l'altra persona i en l'entorn. • Identificar les creences culturals que legitimen la violència i connectar-les amb les seves pròpies biografies o els seus models relacionals. • Assumir la responsabilitat per la pròpia conducta. • Ajudar l'adolescent a controlar i aturar les conductes violentes augmentant el control davant l'impuls. • Identificar les emocions associades a les conductes violentes. • Neutralitzar els mecanismes habituals de negació-minimització i atribució causal externa. • Reflexionar sobre els diferents rols de masculinitat i feminitat incorporant la clau d'igualtat. • Activar els processos d'empatia. • Promoure rols més flexibles. • Reflexionar sobre les relacions afectivosexuals i de parella: el cicle de la violència i les relacions de dependència.
Població destinatària	**Criteris d'inclusió** • Viure o haver viscut violència masclista / Exercir o haver exercit violència masclista. • Adolescents amb unes habilitats socials (d'interacció) mínimament preservades. • Que acceptin participar en el grup i es comprometin a respectar les normes d'assistència i funcionament. **Criteris d'exclusió** • No estar compensat/da psíquicament. • Tenir barreres importants per relacionar-se (actitudinals, cognitives, etc.). • Que hi hagi un consum actiu que pugui provocar, o provoqui, conductes disruptives que perjudiquin de manera important la dinàmica del grup.
Nombre de persones per grup	Mínim: 3 Màxim: 12
Grup obert/ Semiobert/ Tancat[167]	Habitualment aquests grups solen ser semioberts en les primeres sessions.

167 **Obert**: permet noves incorporacions al llarg del seu funcionament. **Semiobert**: s'hi permeten noves incorporacions durant una fase de funcionament del grup (habitualment els primers mesos) i després es tanca. **Tancat**: un cop constituït el grup i iniciat el seu funcionament, no s'hi permeten noves incorporacions.

En qualsevol explotació de l'obra autoritzada per la llicència es farà constar l'autoria.

Nombre de sessions per edició	De 20 a 30 sessions per edició. Com a criteri general, una persona pot participar en un màxim de dues edicions.
Els i les professionals	**Perfil:** professionals del treball social i de l'educació social. També poden ser professionals de la pedagogia. També hi poden col·laborar amb la/les persona/es professional/s conductora/es del grup per temàtiques o activitats determinades altres professionals com ara talleristes, etc. **Ràtio:** és viable fer grups socioeducatius amb una sola persona professional. Es recomana, però, que siguin dues o bé que es compti amb el suport d'alguna figura auxiliar (talleristes, alumne de pràctiques, etc.). Si es disposa de dues persones per portar el grup, es recomana que siguin de sexes diferents (home i dona). **Formació i competències:** en violència masclista amb perspectiva de gènere, en intervenció grupal i en intervenció amb adolescents.
Periodicitat	Sol ser setmanal o quinzenal.
Metodologia (alguns suggeriments)	Els materials utilitzats han d'estar adaptats a cada nou grup i s'han de presentar de forma atractiva per a les/els adolescents, amb el seu llenguatge i la seva iconografia (llenguatge col·loquial, dibuixos o imatges en què se sentin representats, etc.). Cal utilitzar dinàmiques atractives a través de les quals puguin reflexionar sobre les seves vivències. Cal tenir present que les dinàmiques massa reflexives o teòriques no funcionen, de manera que una de les estratègies principals és la flexibilitat total en el desenvolupament i la planificació de les sessions. Una altra de les estratègies consisteix a canviar contínuament de mitjans (vídeo, còmics, jocs diversos, etc.). És important diversificar els mitjans utilitzats per tal de mantenir un bon nivell d'atenció i de motivació. Ús de noves tecnologies. Són recursos amb els quals les i els adolescents se senten molt identificats i els permet aplicar el que han après en la seva vida diària (perfils, fotos, xarxes socials, etc.). Els suports audiovisuals per treballar alguns temes han de ser recents i ells/elles s'hi han de sentir identificats. Encara que els continguts siguin de qualitat, si el format és antic, no els presten atenció. Fer activitats que requereixin l'ús del cos.

En qualsevol explotació de l'obra autoritzada per la llicència es farà constar l'autoria.

Alguns continguts (a tall d'exemple)	• Creences, valors, mites, estereotips i identitats de gènere. • L'amor romàntic. Indicadors de relacions abusives. • El fenomen de la violència. La violència masclista: identificació i posar paraules al que passa. Els límits a la violència. • Autocura i autoestima. • Les emocions: identificació, expressió, regulació. • Comunicació assertiva. • Resolució de conflictes. Cal dir que aquests continguts poden ser treballats en tots tres tipus de grup sent l'element diferenciador la manera com es treballen (metodologia) i amb quins límits en funció dels objectius perseguits i de les característiques definitòries de cada tipus de grup. Pel que fa als continguts que convé treballar amb l'adolescent que exerceix violència, ens remetem també a l'apartat *Elements per a la intervenció amb l'adolescent que exerceix violència masclista*[168].

Grups psicoterapèutics en l'àmbit social[169]	
Definició	Treballen la relació violenta de dominació i el patiment psíquic que provoca, o bé en el cas dels i de les adolescents que exerceixen violència, la responsabilització i comprensió de la seva conducta. Identifiquen les condicions de la relació i el trauma produït, i el treballen en l'esfera cognitiva i emocional des de la història personal de cadascú.
Objectius[170]	**Objectius generals:** • *Oferir un ambient relacional basat en l'afecte, el respecte i la no-violència.* • *Facilitar processos grupals que permetin explicar les experiències viscudes per donar-hi sentit i poder prendre'n consciència.* • *Aprendre o fomentar estratègies d'autoprotecció i autonomia.* • *Millorar l'autoestima, l'estat d'ànim i l'estabilitat emocional.* • Apoderar l'adolescent per tal d'identificar i posar paraules a la violència, trobar estratègies per afrontar-la, alliberar-se'n i definir un projecte de vida exempt de violència.

168 Veure pàgines 194 a 196.

169 Amb aquesta denominació pretenem diferenciar aquest tipus de grups dels psicoterapèutics d'àmbit clínic que són competència del sistema de salut i no dels serveis socials.

170 El text en cursiva està extret o inspirat en Plaza, M. I Roche, F. (2011). *Grupo de tratamiento a madres, hijas e hijos de la violencia de género*. Forma parte del llibre *Intervención grupal en violencia sexista. Experiencia, investigación y evaluación*. Barcelona. Ed. Herder.

En qualsevol explotació de l'obra autoritzada per la llicència es farà constar l'autoria.

Objectius específics per adolescents que viuen violència masclista:

- *Posar nom i paraules a l'experiència de violència viscuda i millorar la capacitat d'expressió d'aquesta experiència.*
- *Treballar els aspectes i/o símptomes associats al trauma.*
- *Acompanyar en la comprensió de la situació de violència viscuda.*
- *Identificar conductes i actituds violentes i revertir el seu caràcter normalitzat.*
- *Facilitar l'expressió de les emocions derivades de conductes i actituds.*
- *Acompanyar els diferents processos de pèrdua i separació delsi de les adolescents.*
- *Treballar la "desculpabilització".*
- *Facilitar els processos de diferenciació emocional per tal d'afavorir l'autonomia.*
- *Afavorir l'aprenentatge d'estils comunicatius basats en el diàleg i l'escolta activa de l'altre.*
- *Aprendre a relacionar-se d'una manera igualitària i no amb relacions d'abús de poder.*

Objectius específics per a adolescents agressors/es:

- Posar nom a les seves pràctiques de violència.
- Acompanyar en la comprensió realista de la situació de violència emprada.
- Identificar conductes i actituds violentes i revertir el seu caràcter normalitzat.
- Facilitar l'expressió de les emocions derivades de conductes i actituds.
- Activar els processos d'empatia.
- Facilitar la identificació i el canvi de les creences masclistes.
- Acompanyar els diferents processos de pèrdua i separació dels i de les adolescents.
- Treballar la "responsabilització".
- Oferir eines que facilitin l'autocontrol.
- Afavorir l'aprenentatge d'estils comunicatius basats en el diàleg i l'escolta activa de l'altra persona, així com treballar l'assertivitat i la capacitat de resoldre conflictes de manera no violenta.
- Aprendre a relacionar-se d'una manera igualitària i no amb relacions d'abús de poder.

En qualsevol explotació de l'obra autoritzada per la llicència es farà constar l'autoria.

Població destinatària	**Criteris d'inclusió** • Viure o haver viscut violència masclista / Exercir o haver exercit violència masclista. • Que facin demanda explícita d'ajuda. • Que siguin mínimament conscients de la problemàtica i que vulguin iniciar un procés de canvi de la seva situació. • Adolescents amb unes habilitats socials (d'interacció) mínimament preservades. • Que estiguin en un moment personal que permeti la reflexió. • Que acceptin participar en el grup i es comprometin a respectar les normes d'assistència i funcionament. **Criteris d'exclusió** • Patir un trastorn mental no compensat o que hagi deixat seqüeles cròniques que dificultin de manera important la seva capacitat de relació en un grup. • Quan es considera que participar en el grup pot ser un factor de desestabilització i també quan es valora que l'adolescent pot interferir negativament de manera important en la dinàmica grupal. • Tenir alguna toxicomania o addicció sense tractament que pugui provocar, o provoqui, conductes disruptives que perjudiquin de manera important la dinàmica del grup. • Estar en una conjuntura de crisi o amb múltiples qüestions bàsiques no resoltes que siguin causa d'un bloqueig emocional que, mentre dura, li dificulta o impossibilita l'escolta i la reflexió en un context grupal entre iguals. En aquests casos, caldrà esperar que hagi superat la situació de crisi.
Nombre de persones per grup	Com a criteri general, mínim 6 i màxim 12.
Grup obert / Semiobert / Tancat[171]	Habitualment, aquests grups solen ser semioberts en les primeres sessions, amb possibilitat de noves incorporacions, i tancats un cop assolida una mínima cohesió grupal.
Nombre de sessions per edició	Com a criteri general, mínim 18 i màxim 30.

171 **Obert**: permet noves incorporacions al llarg del seu funcionament. **Semiobert**: s'hi permeten noves incorporacions durant una fase de funcionament del grup (habitualment els primers mesos) i després es tanca. **Tancat**: un cop constituït el grup i iniciat el seu funcionament, no s'hi permeten noves incorporacions.

En qualsevol explotació de l'obra autoritzada per la llicència es farà constar l'autoria.

Els i les professionals	**Ràtio:** és imprescindible la participació de dues persones professionals com a coconductor/es del grup. **Perfil:** és indispensable la participació d'un/a professional de la psicologia. L'altra professional coconductor/a del grup pot ser treballador/a social o educador/a social indistintament, o també un/a professional de la disciplina de la pedagogia. Es recomana que, sempre que sigui possible, les persones conductores del grup siguin de sexe diferent. També poden col·laborar amb les persones professionals conductores del grup per temàtiques o activitats determinades altres professionals com ara talleristes, advocats o advocadesses, etc. **Formació i competències:** • En violència masclista amb perspectiva de gènere. • En intervenció grupal. • En intervenció amb adolescents.
Periodicitat	Setmanal o quinzenal. Hi ha grups que combinen totes dues periodicitats: els primers mesos sol ser setmanal per espaiar-se després quinzenalment.
Alguns continguts a tall d'exemple	• Creences, valors, mites, estereotips i identitats de gènere. • L'amor romàntic. Indicadors de relacions abusives. • El fenomen de la violència. La violència masclista: identificació i posar paraules al que passa. Els límits a la violència. • Les conseqüències de la violència per qui la viu i per qui l'exerceix. • Autocura i autoestima. • Les emocions: identificació, expressió, regulació. • Comunicació assertiva. • Resolució de conflictes. Cal dir que aquests continguts poden ser treballats en tots tres tipus de grup sent l'element diferenciador la manera en què es treballen (metodologia) i amb quins límits en funció dels objectius perseguits i de les característiques definitòries de cada tipus de grup. Pel que fa als continguts que convé treballar amb l'adolescent que exerceix violència, ens remetem també a l'apartat *Elements per a la intervenció amb l'adolescent que exerceix violència masclista*[172].

172 Veure pàgines 194 a 196.

En qualsevol explotació de l'obra autoritzada per la llicència es farà constar l'autoria.

Activitats grupals socioeducatives	
Definició	A través d'aquest tipus de treball grupal es posa l'accent en les actituds, les habilitats i els comportaments amb valors igualitaris i de resolució equitativa i lliure de conflictes per la via del diàleg. Són activitats grupals de caràcter instrumental amb les quals es volen assolir objectius d'aprenentatge, informació i/o sensibilització cap als i les adolescents. Com tot treball grupal realitzat des dels serveis socials en el context de la violència masclista, es treballa també la dinàmica i els processos grupals però, en aquest tipus d'intervenció, no és aquest l'objecte que el defineix, a diferència dels grups socioeducatius en els quals les activitats realitzades són simplement un mitjà per treballar les dinàmiques i processos grupals que constitueixen l'eix prioritari d'intervenció.
Objectius	• Proporcionar informació, sensibilitzar i/o facilitar l'aprenentatge respecte a temes o habilitats determinades. • Crear un espai de confiança en què les persones participants puguin opinar, manifestar el que pensen o senten i fer propostes. • Potenciar l'adquisició de rols de gènere igualitaris. • Fomentar valors de cooperació i col·laboració des de l'equitat i la llibertat a través de la recerca del consens, la comunicació assertiva i l'escolta activa de l'altra persona. • Desenvolupar la imatge positiva de les persones participants (autoestima) i de les seves capacitats i habilitats (habilitats socials i cognitives).
Població destinatària	Han de reunir els següents requisits: • Viure o haver viscut violència masclista / Exercir o haver exercit violència masclista. • Adolescents amb unes habilitats socials (d'interacció) mínimament preservades. • Que acceptin participar en l'activitat i es comprometin a respectar les normes d'assistència i funcionament. Les edats i perfils, així com el nombre mínim i màxim de participants dependran de les característiques de cada activitat concreta.
Nombre de persones per grup	Dependrà de les característiques de l'activitat, amb una gran variabilitat.
Grup obert / Semiobert / Tancat[173]	Dependrà de les característiques de l'activitat, amb una gran variabilitat.
Nombre de sessions per edició	Dependrà de les característiques de l'activitat, amb una gran variabilitat. Poden anar des d'una única sessió a un màxim de 10.

173 **Obert**: permet noves incorporacions al llarg del seu funcionament. **Semiobert**: s'hi permeten noves incorporacions durant una fase de funcionament del grup (habitualment els primers mesos) i després es tanca. **Tancat**: un cop constituït el grup i iniciat el seu funcionament, no s'hi permeten noves incorporacions.

En qualsevol explotació de l'obra autoritzada per la llicència es farà constar l'autoria.

Els i les professionals	**Perfil:** professionals del treball social i/o de l'educació social. També professionals de la disciplina de la pedagogia. També poden col·laborar amb la persona o persones professionals conductores del grup per temàtiques o activitats determinades altres professionals com ara talleristes, etc. **Ràtio:** és viable fer l'activitat grupal amb una sola persona professional. Preferible que siguin dues però no és imprescindible. Si es disposa de dues persones per portar el grup, es recomana que siguin de sexes diferents (home i dona) sempre que sigui possible. **Formació i competències:** en violència masclista amb perspectiva de gènere, en intervenció grupal i en intervenció amb adolescents
Periodicitat	Habitualment, setmanal o quinzenal. Però també poden ser diàries o tenir altres periodicitats segons les característiques de l'activitat i el context en el qual es realitzi.

ALGUNES CONSIDERACIONS GENERALS SOBRE LA INTERVENCIÓ GRUPAL[174]

- **Funcions de les persones professionals en la intervenció grupal**

D'acord amb Vinogradovi Yalom (1996)[175], és primordial que les persones professionals estableixin una actitud bàsica, una relació terapèutica d'interès, acceptació, sinceritat i empatia amb els i les adolescents. Igualment han de tenir en compte les tasques següents:

- **Creació i manteniment del grup:** La persona professional o facilitadora del grup és la responsable de crear-lo i reunir-lo, i de treballar per la permanència de les persones membres.

- **Elaboració d'una cultura comuna:** Un cop format el grup, les persones professionals han de treballar per tal que esdevingui un sistema social terapèutic, però són les persones membres del grup les responsables d'oferir els diferents factors terapèutics abans esmentats, de manera que en bona mesura, el grup és l'agent de canvi.

La cultura del grup es manifesta, entre altres elements, a través de l'estructura que adquireix el grup en un moment donat, les tasques que es proposa i com s'organitza per realitzar-les.

174 La lletra en cursiva recull text literal extret de la publicació: *Intervenció amb infants i adolescents en situacions de violència masclista des del sistema públic de serveis socials de la ciutat de Barcelona.* Ajuntament de Barcelona i Consorci de Serveis Socials de Barcelona (2012)

175 Vinogradov, S.; Yalom, I.D. (1996).

En qualsevol explotació de l'obra autoritzada per la llicència es farà constar l'autoria.

Funcions bàsiques: Es detecten quatre funcions bàsiques per a la correcta conducció del grup i per facilitar l'emergència dels factors terapèutics:

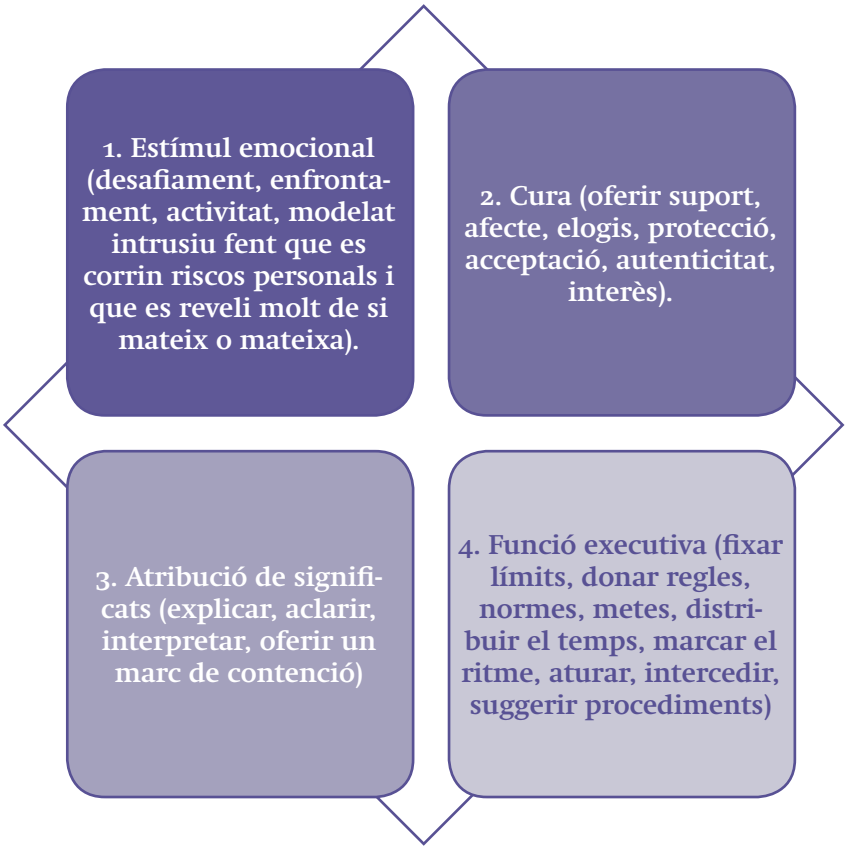

Les persones professionals conductores dels grups han d'assumir les funcions 1 i 4 de forma equilibrada (ni poc ni molt), en canvi les 2 i 3, com més grans siguin, més positius seran els resultats.

L'actitud de les persones professionals en els grups d'adolescents ha de ser l'adequada per tal de poder instaurar un ambient distès i el més proper al seu ambient natural.

Des d'aquest espai hem de contribuir al fet que les figures de les persones adultes siguin viscudes com a figures flexibles i fiables. És per això que, sempre que sigui possible, pot ser recomanable que les dues persones professionals que intervinguin tinguin edats diferents: que una sigui més jove per tal de facilitar els processos d'identificació dels i de les adolescents, i una altra de més edat per poder activar la mirada de les figures adultes i, sobretot, reforçar el vincle amb les persones adultes que els han de continuar protegint.

- **La figura de l'observador/a**

Es tracta de fer una observació sistematitzada i dirigida sobre el que succeeix en cada sessió amb la finalitat d'aportar elements útils d'anàlisi posterior sobre la dinàmica grupal en el seu conjunt i sobre el posicionament de totes les persones implicades, tant les participants com les coconductores.

Aquesta visió des d'una mirada més distant resulta extremadament útil per decidir les estratègies més adients en sessions següents.

Es recomana la incorporació d'aquesta figura en la tipologia de grups psicoterapèutics tot i no ser imprescindible.

Té l'avantatge complementari de servir de preparació o formació del o de la professional que fa d'observador/a per conduir grups en un futur.

El o la professional que assumeix el paper d'observador/a forma part de l'equip del projecte d'intervenció grupal, però pot estar adscrit a un altre servei i/o territori. Per exemple, podria ser que un/a professional d'un centre de serveis socials assumís aquest rol en un grup psicoterapèutic portat a terme en el Servei d'Atenció,

En qualsevol explotació de l'obra autoritzada per la llicència es farà constar l'autoria.

Recuperació i Acollida (SARA); o que un/a professional d'un centre de serveis socials participi com a observador/a en un grup de treball que es realitzi en un altre districte.

És requisit que, abans de constituir-se el grup, s'informi els i a les adolescents participants de la presència i les funcions de la persona que farà d'observador/a, i que ho acceptin.

- **Professionals de diferents serveis conduint conjuntament un mateix grup de treball**

Aquesta possibilitat no és cap novetat en els serveis socials públics de la ciutat de Barcelona, però, a parer nostre, està infrautilitzada i, en canvi, ofereix molts avantatges, per exemple:

- *Quan no es tenen professionals amb experiència prèvia en treball grupal en situacions de violència masclista i adolescents, o en determinat tipus de grup, pot ser bo crear un equip mixt amb un/a professional del mateix servei, territori o districte, i un/a altra d'un altre servei, territori o districte amb experiència en el tema i en la metodologia a emprar.*

- *Quan la procedència de serveis diferents enriqueix l'enfocament, la metodologia i l'anàlisi del que va succeint. Per exemple: un grup conduït conjuntament per un/a professional de l'Equip d'Atenció a la Infància i l'Adolescència i un/a altre d'un centre de serveis socials o de Servei d'Atenció, Recuperació i Acollida (SARA).*

- *Quan es vol posar en marxa una intervenció grupal de violència masclista amb adolescents i només hi ha un/a professional disponible es pot buscar complementar l'equip amb un/a altre/a professional adscrit a un altre servei sempre que hi hagi acord en el projecte a realitzar.*

El cert és que aquest tipus de plantejament té també un benefici col·lateral, ja que acaba facilitant el treball en xarxa entre diversos serveis socials gràcies no només a un coneixement mutu i directe des de la pràctica, sinó també per la constatació de poder treballar conjuntament compartint projecte malgrat la diversitat d'adscripció organitzativa.

- **El sexe de les persones professionals quan són dues**

Tal com hem vist en l'apartat anterior, sempre que hi hagi dues persones professionals conduint el grup, requisit que és imprescindible quan es tracta de grups psicoterapèutics en l'àmbit social, es recomana que sempre que sigui possible siguin de diferent sexe.

És important, pels i per les adolescents que han viscut violència masclista, que des de la conducció de grup es mostri un model d'interacció igualitària, de cooperació i de treball conjunt, alhora que s'ofereix models de masculinitat i de feminitat alternatius al violent viscut o exercit.

- **Intervenció grupal i les TIC**

Tal com hem indicat en capítols anteriors[176], les noves tecnologies formen part de la vida diària dels i de les adolescents. Whatsapp, Facebook, Tuenti, etc. són mitjans que l'adolescent té incorporats a la seva vida quotidiana i que caldria valorar quin paper tenen, o volem que tinguin, en el context de la nostra intervenció grupal.

Aquest és una tema d'especial importància quan parlem d'intervenció grupal amb adolescents però, en el context d'aquest document, ens limitem a assenyalar-lo conscients que per aprofundir-lo i suggerir criteris d'utilització de les noves tecnologies en el treball grupal, ens calen altres mirades com la relativa a l'àmbit de la comunicació.

Per tant, aquest tema és un dels reptes que caldrà assumir en un futur que desitgem proper.

176 Veure capítol *Noves tecnologies i violència masclista entre adolescents* (pàgines 81 a 93).

En qualsevol explotació de l'obra autoritzada per la llicència es farà constar l'autoria.

QUAN CAL UNA INTERVENCIÓ INDIVIDUALITZADA DE TRACTAMENT?

Prèviament a una intervenció de tractament, sempre s'ha fet una exploració de la situació, una valoració diagnòstica i s'ha decidit quina orientació donar i quines propostes fer a l'adolescent, i/o persones del seu entorn amb les quals s'estigui intervenint. En aquest procés s'ha garantit sempre una atenció individualitzada, a banda d'altres mitjans exploratoris que s'hagin pogut utilitzar.

Com ja hem assenyalat en apartats anteriors, és en el moment de l'orientació quan la persona professional valora si cal o convé una intervenció directa de tractament amb l'adolescent i, en cas afirmatiu, de quin tipus: grupal i/o individualitzada.

Considerem pertinent proporcionar una atenció individualitzada de tractament, ja sigui de manera complementària a una intervenció grupal o com a únic nivell d'intervenció, en els casos següents:

- Quan la persona professional consideri que l'adolescent no reuneix els requisits mínims exposats a l'apartat anterior per poder beneficiar-se de participar en un grup, i/o que la seva participació pot distorsionar les dinàmiques grupals de manera perjudicial per a la resta de persones participants.

- Quan l'adolescent sigui menor de 14 anys i la mare i/o el pare faci/n una oposició directa a la participació del seu fill o filla en un grup de treball. En aquests casos s'intentarà esbrinar els motius i s'intentarà motivar perquè ho autoritzi/n més endavant.

- Sovint els i les adolescents rebutgen participar en intervencions grupals i demanen una atenció individualitzada.

  A vegades, l'adolescent pot mostrar resistències a participar en un grup. El o la professional ha d'explorar quines són aquestes resistències i què les motiva per tal d'aclarir el que calgui, abordar pors i/o prejudicis i intentar desactivar-los i, en positiu, motivar la persona a participar en el grup.

  En qualsevol cas, la participació en un grup ha de ser voluntària.

- Abans d'incorporar-se en el grup per tal d'explicar-li en què consistirà, quins són els requisits, i per reforçar i estimular la seva motivació a participar.

  La persona professional que, després d'una exploració i valoració diagnòstica, proposa a l'adolescent participar en un grup, li ha d'explicar en què consisteix aquesta proposta i, en cas que aquest o aquesta accepti, s'haurà de garantir que abans de fer ferma la seva voluntat i compromís de participació rebrà de manera individualitzada tota la informació que necessiti i requereixi al respecte.

  Aquesta informació li serà proporcionada, de manera individualitzada, per la persona professional que conduirà el grup i que pot, o no, ser la mateixa que l'ha atès fins al moment.

- De manera simultània a la intervenció grupal:

  – Quan el o la professional consideri que, a més de la intervenció grupal, a l'adolescent li cal una intervenció individualitzada puntual o continuada.

    Les situacions que justifiquen aquesta decisió poden ser diverses, per exemple:

    ◦ A vegades l'angoixa o els símptomes de patiment no s'apaivaguen ni es flexibilitzen amb la participació grupal, i treballar-ho també de manera individualitzada encara que sigui puntualment pot proporcionar a l'adolescent la contenció que necessita.

    ◦ En altres ocasions, pot ser necessari treballar algun aspecte que a l'adolescent li costa molt de compartir amb el grup, sigui per abordar-ho de manera individualitzada i/o per ajudar l'adolescent a buscar la manera de plantejar-ho i de compartir-ho amb el grup.

    ◦ Quan es pot fer un acostament a la família per tal que puguin comprendre el problema i donar més suport al fill/filla.

  – Quan sigui l'adolescent qui faci demanda expressa d'atenció individualitzada, puntual o continuada, el/la professional haurà de valorar si la petició està fonamentada o, si al contrari, fer-ho pot contribuir a minvar els efectes terapèutics de la intervenció grupal. Si es considera pertinent proporcionar també una atenció individualitzada i que aquesta sigui continuada i no pas puntual, la freqüència serà normalment menor que si rebés aquesta atenció de manera exclusiva, i sempre es

En qualsevol explotació de l'obra autoritzada per la llicència es farà constar l'autoria.

treballarà l'apoderament de l'adolescent de manera que pugui obtenir el màxim benefici de la seva participació en el grup.

En qualsevol cas, cal evitar que el fet de proporcionar atenció individualitzada en paral·lel a la intervenció grupal tingui com a conseqüència minvar o buidar d'efectes terapèutics el grup. La intervenció individualitzada ha d'estar orientada a apoderar l'adolescent davant les seves dificultats.

- Un cop finalitzat el grup:
  - Quan el o la professional consideri que hi ha aspectes no tancats que cal acabar d'elaborar.
  - Hi ha professionals i serveis que fan un màxim de tres entrevistes individuals de tancament del procés d'atenció un cop finalitzat el grup.

ELEMENTS PER A LA INTERVENCIÓ AMB L'ADOLESCENT QUE EXERCEIX VIOLÈNCIA MASCLISTA

En aquest apartat ens estem referint tant al noi adolescent que manté amb una noia relacions afectivosexuals abusives, siguin esporàdiques o de parella, com a una noia o un noi que exerceixen violència contra un o una adolescent de qualsevol gènere (noi o noia) per no comportar-se segons els estereotips tradicionals normatius de feminitat i de masculinitat.

A continuació definim a grans trets els objectius de la intervenció de tractament amb adolescents que exerceixen violència masclista, i enumeren determinats continguts que considerem rellevants. Pel que fa a la metodologia d'intervenció, no presenta particularitats específiques respecte al que ja hem abordat en apartats anteriors d'aquest capítol. Som conscients, però, que ens manca el grau de desenvolupament i d'aprofundiment que la intervenció amb l'adolescent, noi o noia, que exerceix violència masclista requereix. Per fer-ho ens cal més experiència d'intervenció en situacions de violència masclista que afecten població adolescent. Així doncs, desenvolupar els continguts d'aquest apartat és un repte que deixem pendent per a un futur que desitgem proper.

La intervenció psicosocial amb perspectiva de gènere que cal realitzar amb l'adolescent que exerceix violència ha d'incloure, com a mínim, els següents objectius i continguts:

Objectius:

- Identificar els actes i comportaments de violència masclista.
- Ser conscients de les conseqüències de les conductes abusives i del dany causat.
- Assumir la responsabilitat de les accions realitzades i del dany ocasionat.
- Identificar les conseqüències de la violència exercida en la persona que l'exerceix.
- Exonerar de responsabilitat la persona destinatària de la violència i realitzar accions de reparació del dany causat.
- Qüestionar els valors que legitimen la violència masclista exercida.
- Incorporar models de relacions interpersonals per raó de gènere igualitàries i respectuoses.

A continuació abordem una sèrie de continguts que cal treballar per assolir aquests objectius tot i que som conscients que deixem pendents alguns temes clau com, per exemple, l'exoneració de responsabilitat a la persona destinatària de la violència i les accions de reparació del dany causat.

En qualsevol explotació de l'obra autoritzada per la llicència es farà constar l'autoria.

Continguts:

- **Acompanyament en el reconeixement i la responsabilització de la violència:**

  Treball prioritari i inicial en relació a l'exploració del nivell de reconeixement de la violència que té l'adolescent, de la consciència del problema i de les conseqüències de la violència en els diferents àmbits de la vida (físic, emocional, relacional, etc.) tant de si mateix/a com de la persona destinatària de la violència i de l'entorn proper. Així mateix, es porta a terme una reconstrucció dels discursos que justifiquen i excusen les seves accions violentes, potenciant en tot moment la responsabilització en lloc de la culpabilització, que immobilitza i genera més frustració.

  És important ajudar l'adolescent a diferenciar els diferents tipus de violència (física, psicològica, sexual i econòmica) i tenir molt presents les formes de violència més habituals i alhora més invisibilitzades entre la població adolescent, com ara la violència psicològica i la violència sexual. Sempre tenint en compte que un mitjà habitual per exercir violència per part dels i de les adolescents és la utilització de les noves tecnologies.

- **Conceptes de masculinitat i de feminitat normatives tradicionals:**

  Per tal de poder fer un bon abordatge de la violència masclista amb l'adolescent, noi i noia, que l'exerceix, és important entendre com es construeix la seva masculinitat i feminitat, i quina relació existeix entre el model sexista a partir del qual es defineixen la masculinitat i la feminitat hegemòniques tradicionals i la violència[177]. En aquest sentit, el treball haurà de girar al voltant dels conceptes següents:

  - La socialització de gènere i la interiorització d'un model tradicional i rígid de masculinitat i de feminitat.

  - Qüestionament del model hegemònic tradicional i fer-ne visibles les conseqüències tant per als nois com per a les noies, i per al seu entorn proper.

  - Relació entre la masculinitat i la utilització de la violència com a element reforçador de la masculinitat.

  - Construcció conjunta d'una identitat masculina i d'una identitat femenina alternatives que siguin positives, saludables i no violentes.

- **Aprenentatge de la violència com a estratègia per resoldre conflictes i adquirir poder i privilegis:**

  Treballa amb els i les adolescents el procés mitjançant el qual la violència esdevé una forma de resoldre els conflictes i un aspecte que influeix en el seu procés de construcció identitària. És important que l'adolescent prengui consciència de la intencionalitat i la utilitat de la violència per obtenir o mantenir poder i privilegis envers la persona destinatària de la violència.

  Es tracta també de:

  - Treballar l'empatia en relació a les conseqüències i el dany causat per la violència exercida.

  - Identificar i fer visibles les conseqüències que l'exercici de la violència té en la persona que l'exerceix.

  - Analitzar la pròpia història de vida, tant quan la violència exercida és quelcom après en el propi context familiar des de la infància, com quan no ho és, per entendre perquè s'ha incorporat la violència com a estratègia per resoldre conflictes i adquirir poder i privilegis.

  - Motivar i treballar per incorporar estratègies no violentes de resolució dels conflictes i de les tensions des del respecte i la relació igualitària amb els i les iguals.

177 Per ampliar la información veure les pàgines 43 a 47 del capítol que defineix el *Marc Conceptual*.

En qualsevol explotació de l'obra autoritzada per la llicència es farà constar l'autoria.

- **Treball emocional:**

  Sobretot amb els i les adolescents és important poder treballar la gestió de les emocions pròpies i alienes. En aquest sentit, el treball girarà al voltant de les possibles dificultats per identificar, comprendre i expressar les emocions i els seus processos interiors. Pel que fa als nois que exerceixen violència masclista, a més, cal relacionar la construcció de la masculinitat tradicional i la "castració" emocional dels nois des de ben petits a través de la socialització de gènere. Sobretot, la dificultat per expressar emocions i sentiments com la impotència, la tristor, la por, la incertesa… perquè es considera com un símptoma de feblesa i vulnerabilitat. Fins i tot, sovint els homes transformen emocions com la por o la tristesa des de l'única emoció socialment permesa: la ràbia. A més, aquest procés de repressió de l'esfera emocional comporta un autocontrol continu que genera una tensió considerable que pot provocar episodis o explosions de violència descontrolada.

- **L'establiment de les primeres relacions afectivosexuals:**

  Aquest element de contingut es basa en la realització d'un treball d'anàlisi i revisió de la construcció social segons la qual qui neix amb sexe masculí ha de comportar-se i sentir d'acord a uns determinats patrons normatius que defineixen què ha de ser un home, què ha de fer i què ha d'esperar; i qui neix amb sexe femení ha de comportar-se com correspon a una dona segons els patrons de feminitat dominants. Les relacions afectivosexuals en el context de la nostra societat patriarcal han de ser necessàriament heterosexuals i seguir determinats patrons sexistes d'interacció que promouen, finalment, la violència masclista.

- **Maneres alternatives de relacionar-se:**

  En aquest element es potencia un canvi de significat en la manera com les i els adolescents es relacionen amb les altres persones i amb si mateixos. Aquesta tasca suposa incidir en els aspectes següents:

  – Millorar les habilitats relacionals i comunicatives.

  – Desenvolupar l'empatia i potenciar l'escolta activa.

  – Potenciar l'autocura, partint de la base que una bona relació amb un/a mateix/a és el primer pas per mantenir una bona relació amb els altres.

  – Amb la població adolescent, cal incorporar a les formes alternatives de relació l'ús responsable de les noves tecnologies com a part central del seu estil de comunicació.

En qualsevol explotació de l'obra autoritzada per la llicència es farà constar l'autoria.

RESUM D'IDEES CLAU

- En el context dels serveis socials ambulatoris entenem per **tractament** la fase de la intervenció que té per objectius:
  - Prevenir (prevenció terciària un cop existeix violència masclista)
    - La cronificació de la violència.
    - La repetició de relacions violentes en el futur.
    - La interiorització de models de relació interpersonal basats en l'abús de poder i el sotmetiment d'una persona a una altra per raons de gènere.

  i/o

  - Fer contenció per evitar que la situació empitjori.

  i/o

  - Promoure canvis de millora que modifiquin la situació de partida i la consolidació dels canvis de millora assolits.

  Abans de la fase de tractament, s'ha fet una exploració i valoració diagnòstica inicials de la situació i s'ha decidit quina orientació donar i quines propostes fer a l'adolescent, o persona del seu entorn amb la qual intervenim. Un cop s'inicia la fase de tractament, l'evolució de la situació genera nova informació que pot modificar la valoració diagnòstica, l'orientació i la intervenció de tractament de manera que totes les fases acaben estant interrelacionades i es retroalimenten contínuament.
- **Els serveis socials públics que proporcionen atenció ambulatòria de tractament** a la ciutat de Barcelona són els centres de serveis socials (CSS), el Servei d'Atenció, Recuperació i Acollida (SARA) i el Servei d'Atenció a Homes per a la promoció de relacions no violentes (SAH). Es pot accedir a aquests serveis per dues vies: accés directe de la ciutadania o per derivació d'altres serveis.
- Pel que fa a **l'accés i l'atenció** a l'adolescent per part d'aquests serveis, es fan una sèrie de consideracions partint de la constatació que la població adolescent requereix molta més disponibilitat i flexibilitat organitzativa que la població adulta:
  - Es parteix del mandat legal segons el qual l'adolescent pot accedir-hi directament sense l'acompanyament de persones adultes.
  - Cal diversificar els canals d'accés per tal d'apropar-nos a la realitat i als mitjans de comunicació que utilitza l'adolescent (presencialment, per via telemàtica i telefònica).
  - El servei social que atendrà l'adolescent ha de garantir un accés immediat i sense concertació prèvia d'entrevista abans que es refredi i canviï d'opinió. En conseqüència, els CSS, SARA i SAH hauran de proporcionar una atenció immediata per part d'una persona professional a l'adolescent que s'hi adreça directament per demanar assessorament i/o ajuda.
  - El dispositiu municipal de serveis socials de la ciutat de Barcelona ha de garantir atenció telefònica i online 24 hores al dia, tots els dies a l'any amb personal del perfil de l'educació social i/o del treball social, amb experiència i formació en violència masclista i adolescència.
  - No serà requisit d'accés al servei que l'adolescent proporcioni les seves dades d'identificació i hi acudeixi de manera presencial.
  - Cal ser flexibles pel que fa al lloc on realitzar els primers contactes: el centre educatiu, al carrer o medi obert, al mateix servei, etc.

La prioritat és proporcionar atenció a l'adolescent que demani informació, assessorament i/o atenció al servei per situacions de violència masclista, tot treballant per tal d'establir un vincle de confiança que permeti una relació d'atenció presencial sempre que sigui possible.

En qualsevol explotació de l'obra autoritzada per la llicència es farà constar l'autoria.

- **Com intervenir amb l'adolescent:** És en el moment de l'orientació quan la persona professional valora si cal o convé una intervenció directa de tractament amb l'adolescent i, en cas afirmatiu, de quin tipus: grupal i/o individualitzada.

  Tant la intervenció individualitzada com la grupal són eines imprescindibles en la intervenció de tractament amb els i les adolescents. Ara bé, la intervenció grupal permet assolir objectius que no són possibles des d'una intervenció exclusivament individualitzada. Per aquesta raó, i sempre que es pugui, **l'eina principal d'intervenció serà el treball grupal**.

- Pel que fa a la **intervenció grupal:**
  - És necessària per dues raons:
    - El grup és un mediador natural entre la persona i la societat que pot i ha de ser utilitzat a consciència en la intervenció professional.
    - El grup és un facilitador del canvi personal.
  - Tipus d'intervencions grupals pertinents en el context de la nostra població diana:
    - **Els grups oberts de trobada:** Són grups d'informació, sensibilització i detecció. Són grups oberts que faciliten l'entrada dels i de les adolescents que busquen assessorament i que, salvaguardats pel grup i les activitats del grup de trobada, els permet acostar-se amb menys pors, tot facilitant l'autodetecció de possibles situacions de violència masclista que estiguin vivint o exercint, o que estiguin afectant persones del seu entorn.
    - **Els grups de tractament:**
      - Grups socioeducatius.
      - Grups psicoterapèutics en l'àmbit social.
      - Activitats grupals socioeducatives.
  - **Els grups socioeducatius:** Permeten posar en marxa l'entrenament de les capacitats i les habilitats socials i emocionals des de la interacció amb els i les iguals i la persona adulta conductora com a reguladora, que es converteix alhora en model alternatiu, oferint a l'adolescent que viu o que exerceix violència masclista formar part d'una experiència de socialització alternativa amb hàbits i valors igualitaris.
  - **Els grups psicoterapèutics en l'àmbit social:** Treballen la relació violenta de dominació i el patiment psíquic que provoca, o bé en el cas dels i de les adolescents que exerceixen violència, la responsabilització i comprensió de la seva conducta. Identifiquen les condicions de la relació i el trauma produït, i el treballen en l'esfera cognitiva i emocional des de la història personal de cada individu.
  - **Activitats grupals socioeducatives:** Són activitats grupals de caràcter més aviat instrumental amb les quals es volen assolir objectius d'aprenentatge, informació i/o sensibilització. Es posa l'accent en les actituds, les habilitats i els comportaments amb valors igualitaris i de resolució equitativa i lliure de conflictes per la via del diàleg.
- **La intervenció amb l'adolescent que exerceix violència masclista.** S'hi treballen els continguts següents:
  - Acompanyament en el reconeixement i la responsabilització de la violència.
  - Conceptes de masculinitat i de feminitat normatives tradicionals.
  - Aprenentatge de la violència com a estratègia per resoldre conflictes i adquirir poder i privilegis.
  - Treball emocional.
  - L'establiment de les primeres relacions afectivosexuals.
  - Maneres alternatives de relacionar-se.

En qualsevol explotació de l'obra autoritzada per la llicència es farà constar l'autoria.

En qualsevol explotació de l'obra autoritzada per la llicència es farà constar l'autoria.

RECOMANACIONS PER A LA MILLORA DE LA INTERVENCIÓ EN SITUACIONS DE VIOLÈNCIA MASCLISTA QUE AFECTEN ADOLESCENTS DE LA NOSTRA POBLACIÓ DIANA

En qualsevol explotació de l'obra autoritzada per la llicència es farà constar l'autoria.

En qualsevol explotació de l'obra autoritzada per la llicència es farà constar l'autoria.

ADAPTAR EL MARC LEGAL VIGENT AL FET QUE HI HA ADOLESCENTS QUE VIUEN I QUE EXERCEIXEN VIOLÈNCIA MASCLISTA SENSE QUE ESTIGUIN IMPLICATS NI LA MARE NI EL PARE, O ACTUALS PARELLES DE L'UNA O DE L'ALTRE

És freqüent que la realitat evolucioni d'una manera molt més ràpida que el marc legal del qual es dota una societat per regular les interaccions entre les persones i els col·lectius de població.

Cal que el nostre marc legal evolucioni per adaptar-se i donar resposta a una realitat que, tot i no ser nova, just comencem a fer visible i a identificar, tot descobrint que no només existeix sinó que té dimensions força importants: **les situacions de violència masclista que afecten adolescents i en les quals no estan implicats ni la mare ni el pare, o actuals parelles de l'una o l'altre**.

Per tant, quan el nostre marc legal defineix les obligacions de les administracions en la lluita per a l'eradicació de la violència masclista, pel que fa als infants i adolescents no només estem parlant dels fills i filles de les dones que viuen violència masclista, dels casos de matrimonis forçats o d'ablació genital femenina, sinó també d'adolescents que viuen violència sense que a casa seva n'hi hagi.

A més, un altre factor que fa necessària aquesta adaptació del nostre marc legal vigent és que ens referim no només a adolescents que viuen violència masclista, sinó també a adolescents que l'exerceixen. En la mesura en què estem fent referència a menors d'edat, és evident que el marc legal ha de garantir una atenció integral no només per a l'adolescent que rep aquesta violència, sinó també per aquell o aquella que la fa efectiva, per tal d'evitar que esdevingui una persona adulta maltractadora.

El marc legal vigent ha de donar resposta als reptes següents:

1. Ha d'incorporar i regular aquesta realitat sol·licitant a les administracions que garanteixin una intervenció preventiva amb caràcter universal, i una atenció integral un cop la violència masclista existeixi tant amb l'adolescent que viu violència com amb l'adolescent que l'exerceix.

2. Ha d'incorporar el fet que la violència masclista, que es nodreix dels valors sexistes de la nostra societat patriarcal, en població adolescent es manifesta no només respecte a les noies que viuen relacions afectivosexuals abusives (siguin esporàdiques o de parella), sinó també respecte a aquelles noies i nois que no es comporten com la societat ha establert que correspon a un home per a ser masculí o a una dona per a ser femenina, o per qualsevol altre comportament o realitat per les quals noies i nois reben violència per raons de sexe i gènere.

3. Ha d'incorporar els delictes de violència masclista comesos a través de les noves tecnologies (TIC), i definir mesures de penalització i mesures de protecció adequades i proporcionades a les característiques de la població adolescent.

4. Ha de definir quines han de ser les mesures de protecció que les administracions estan obligades a proporcionar quan, davant situacions de violència masclista greu, resulten insuficients les mesures adoptades pels o per les adolescents i/o per la seva família i/o per les persones professionals dels serveis socials que els/les atenen ambulatòriament; i des de quin dispositiu s'han de prestar.

En qualsevol explotació de l'obra autoritzada per la llicència es farà constar l'autoria.

ELABORAR UNS INSTRUMENTS O PROTOCOLS QUE PERMETIN VALORAR EN POBLACIÓ ADOLESCENT TANT EL RISC QUE SUCCEEIXIN ACTES VIOLENTS GREUS A CURT TERMINI COM LA GRAVETAT DE LA VIOLÈNCIA MASCLISTA VISCUDA

Les persones professionals que treballen amb adolescents necessiten disposar d'instruments o protocols validats científicament per:

1. **Valorar el risc de violència greu a curt termini:**

   Tal com s'ha indicat en el capítol *Requisits en la intervenció amb adolescents en contextos de violència masclista*[178], en l'actualitat es disposa de l'RVD-BCN (protocol de valoració del risc de violència de parella contra la dona) que ha estat validat científicament i que s'està utilitzant amb població adulta.

   Es tracta d'una eina que ajuda els i les professionals que atenen dones que viuen situacions de violència masclista a valorar el risc que a curt termini (màxim 6 mesos) es produeixin actes violents greus per part de la seva parella o exparella.

   Caldria dissenyar i validar científicament un instrument similar que garantís:

   - El seu caràcter predictiu (amb caràcter indicatiu, no pas probatori) quan la persona que exerceix la violència masclista és adolescent.
   - Que pugui valorar el risc en tot el ventall de situacions de violència masclista i no només en situacions de violència de parella.

2. **Objectivar quina és la gravetat de la situació:**

   Cal recordar que *la gravetat de la violència està directament relacionada amb dos factors*[179]*:*

   - *La intensitat de les conseqüències.*
   - *La vulnerabilitat de la persona destinatària de la violència. Així, per posar un exemple, no és igualment greu una empenta o un cop a una adolescent embarassada que a una adolescent que no ho estigui. El fet pot ser el mateix, però no pas la seva gravetat.*

   En l'àmbit internacional, existeixen actualment diversos instruments de valoració de la gravetat de la violència en les relacions interpersonals o també en les relacions de parella. A la llum d'aquests instruments, caldria dissenyar un nou instrument per utilitzar-lo específicament amb:

   - Població adolescent.
   - Noies i nois que viuen qualsevol de les situacions de violència masclista que afecten la nostra població diana i no només en relacions abusives de parella.

Aquests dos instruments o protocols haurien de reunir els requisits següents:

- Tant el protocol de valoració del risc com el protocol de valoració de la gravetat han de ser compartits entre els diferents serveis que intervinguin en un cas determinat (de l'àmbit de l'educació formal, de la salut, de serveis socials, etc.), de manera que "a la mateixa informació, mateixa valoració".
- Tots dos protocols han d'eliminar la subjectivitat professional per valorar el risc o la gravetat (segons el Protocol al qual fem referència), però han de permetre alhora adequar aquesta valoració a la singularitat de determinats casos.
- Han d'incorporar la reavaluació com una de les seves característiques definitòries.
- Han d'incorporar la funció d'alerta davant circumstàncies previsibles que poden augmentar el nivell de risc o de gravetat en el futur.

178 Veure pàgines 132 i 133.

179 Obra col·lectiva (2012). *Intervenció amb infants i adolescents en situacions de violència masclista des del sistema públic de serveis socials de la ciutat de Barcelona.* Ajuntament de Barcelona i Consorci de Serveis Socials de Barcelona.

En qualsevol explotació de l'obra autoritzada per la llicència es farà constar l'autoria.

ELABORAR GUIES PER A LA DETECCIÓ I L'ACTUACIÓ DAVANT SITUACIONS DE VIOLÈNCIA MASCLISTA QUE AFECTEN ADOLESCENTS

En línia amb les recomanacions recollides al document *Prevenció de relacions abusives de parella. Recomanacions i experiències*[180], és imprescindible elaborar una sèrie de guies que recullin els indicadors que facilitin la detecció de situacions de violència masclista en població adolescent i que proporcionin un protocol d'actuació.

Continguts que han de garantir aquestes guies:

- **Un model explicatiu** que permeti contextualitzar el perquè de la violència masclista en la nostra societat i, particularment, com impacta en població adolescent en tota la diversitat de la nostra població diana.

- **Indicadors d'alerta** que permetin la detecció de situacions de violència masclista.

  Aquests indicadors han d'incloure també els indicis implícits que poden alertar sobre la possibilitat que es tracti d'una situació de violència masclista, ja que sovint no hi ha indicis explícits que permetin identificar l'existència d'aquest tipus de situacions i l'adolescent no sol demanar ajuda ni explicar el que li passa. Indicis implícits poden ser canvis sobtats de conducta, canvis en l'actitud en les relacions amb els companys i les companyes, disminució del rendiment escolar, empitjorament evident en la cura de si mateixa o mateix, etc.

- Un **protocol d'actuació** en funció de la diversitat de situacions que es poden donar. De res serveix detectar si no se sap què fer-hi.

A qui van adreçades aquestes guies:

Parlem de guies en plural perquè caldria diversificar-les en funció de quina fos la **població destinatària**:

- Àmbit d'educació formal:
  - Guia adreçada a l'alumnat adolescent: els i les iguals.
  - Guia adreçada al personal docent i altre personal que intervé en l'àmbit educatiu.
  - Guia adreçada a pares i mares d'adolescents.
- Àmbit de la salut:
  - Guia adreçada a professionals de primària (ASSIR, CAP, Infermers i Infermeres del Programa Salut i Escola, etc.)
- Àmbit social:
  - Guia adreçada a professionals dels serveis socials.
- Àmbit comunitari:
  - Guia adreçada a professionals i monitors/monitores dels esplais, casals de joves, associacions juvenils i entitats en general que es relacionin o s'adrecin a adolescents i joves.

Alguns requisits per garantir la utilitat d'aquestes Guies:

- Per tal que aquestes guies siguin realment efectives, caldria que participessin en la seva elaboració adolescents que hagin estat víctimes de violència masclista i també adolescents no directament afectats o afectades, però que tinguin coneixement de companys o companyes que viuen o han viscut aquestes situacions.

  D'una banda es tracta de garantir que es facin visibles les situacions que passen desapercebudes o que s'atribueixen a altres causes no vinculades amb la violència masclista i, d'altra, garantir que s'incorpora la mirada dels i de les adolescents.

- Aquestes guies han d'anar acompanyades de formació adreçada tant a professionals dels diferents serveis implicats, com a pares i mares. Considerem aquest requisit prou important per convertir-lo en una recomanació específica.

- Cal tenir molta cura en com s'aborda aquest tema per tal de no provocar en la població adolescent un efecte pervers que fomenti encara més la violència masclista en comptes de detectar-la i eradicar-la.

  Per això és especialment important com es presenta als i a les adolescents la guia pensada i dissenyada amb la seva participació.

180 Circuit Barcelona contra la violència vers les dones (2010).

En qualsevol explotació de l'obra autoritzada per la llicència es farà constar l'autoria.

PROPORCIONAR FORMACIÓ A PROFESSIONALS DELS ÀMBITS DE L'EDUCACIÓ FORMAL, LA SALUT I ELS SERVEIS SOCIALS, I A MARES I PARES PER A LA DETECCIÓ I ACTUACIÓ DAVANT AQUEST TIPUS DE SITUACIONS

Disposar de guies per a la detecció i l'actuació davant situacions de violència masclista que afecten adolescents no és suficient.

Cal acompanyar aquestes guies amb formació que ajudi a entendre en què consisteix la violència masclista i com es manifesta en la població adolescent; una formació que ajudi a incorporar la mirada de gènere a l'hora d'observar i interpretar la realitat i, sobretot, que ajudi a aplicar a la pràctica el contingut d'aquestes guies.

Aquesta formació ha d'estar pensada i dirigida, entre altres destinataris, principalment als següents:

- Docents i altres figures adultes de l'entorn de l'educació formal.
- Professionals de l'àmbit de la salut més directament relacionats amb els i les adolescents.
- Professionals dels serveis socials que treballen amb adolescents.
- Associacions de pares i mares dels centres educatius.

Aquesta formació ha d'anar complementada amb la possibilitat de comptar amb professionals dels serveis socials que siguin referents d'aquest tema als i a les quals demanar assessorament sempre que es necessiti.

INCORPORAR RECOMANACIONS D'UTILITZACIÓ RESPONSABLE DE LES NOVES TECNOLOGIES (TIC) ADREÇADES A TOTA LA POBLACIÓ ADOLESCENT PER TAL D'EVITAR QUE SIGUIN UTILITZADES COM A INSTRUMENT DE VIOLÈNCIA MASCLISTA

Tal com hem vist en el capítol *Noves tecnologies i violència masclista entre adolescents*[181], els i les adolescents estant absolutament familiaritzats/des amb les TIC, els agraden, en molts casos hi tenen accés il·limitat de forma exclusiva, les utilitzen quotidianament i, sobretot, tenen les noves tecnologies com un canal de comunicació completament normalitzat i de forma molt precoç.

Hem vist també com:

- La majoria dels i de les adolescents no tenen prou consciència de la importància i necessitat de prendre determinades mesures de seguretat per tal de fer un bon ús de les TIC, de vigilar les persones amb les quals es relacionen a través de les xarxes socials, vigilar amb qui comparteixen determinats continguts personals i íntims, etc.
- No hi ha consciència per part de molts i moltes adolescents que fan actes de violència masclista a través de les TIC de l'abast, gravetat i perdurabilitat dels danys ocasionats a l'adolescent destinatària o destinatari de la violència.

D'aquí la importància de garantir amb caràcter universal l'accés a una sèrie de recomanacions per a la utilització responsable de les TIC, per tal d'evitar rebre violència a través de les noves tecnologies i/o que, si malgrat tot, això passés, es pugui detectar a temps i saber què fer.

Cal assegurar la difusió d'aquestes recomanacions:

- Entre tota la població adolescent.
- Entre les persones professionals que treballen o atenen població adolescent.
- Entre els pares i mares d'adolescents o persones adultes referents.

181 Veure pàgines 81 a 93.

En qualsevol explotació de l'obra autoritzada per la llicència es farà constar l'autoria.

- Entre els monitors i monitores, i resta de perfils professionals, de l'educació no formal i en el lleure en el qual participa població adolescent.

Aquestes **recomanacions**, per ser **efectives**, haurien de:

- Incorporar-se dins la dinàmica habitual d'aquelles activitats que ho permetin per tal d'ajudar a fer que els i les adolescents puguin connectar la informació rebuda amb situacions pràctiques de la seva vida, motivant a incorporar-les en els seus hàbits quotidians.
- Partir dels avantatges que suposen les TIC en la vida quotidiana de l'adolescent per comunicar-se amb la gent del seu entorn i per estar al dia dels temes que l'interessen. Cal expressar-se en positiu, amb un missatge que posi l'èmfasi en les possibilitats que ofereixen les TIC per fomentar un ús respectuós i igualitari entre les persones, tot assenyalant també els riscos de ser utilitzades com un instrument per exercir abús i violència sobre les persones, en el nostre cas, per raons de sexe i gènere.

ANALITZAR SI EL SISTEMA DE SERVEIS SOCIALS ÉS ACCESSIBLE PER A L'ADOLESCENT QUE DEMANA AJUDA O ASSESSORAMENT A UN SERVEI AMBULATORI DE LA CIUTAT DE BARCELONA SENSE L'ACOMPANYAMENT D'UNA PERSONA ADULTA REFERENT

Tal com hem vist al llarg d'aquesta publicació, l'accés directe dels i de les adolescents, sense acompanyament de persones adultes, és un dret reconegut a la Llei dels drets i les oportunitats en la infància i l'adolescència, en el seu article 17[182]:

***Els infants i els adolescents**, amb l'objecte de demanar informació, orientació o assistència, **es poden adreçar personalment a les administracions públiques** encarregades d'atendre'ls i protegir-los, **fins i tot sense el coneixement de llurs progenitors, tutors o guardadors**, en particular si la comunicació amb aquests pot frustrar la finalitat pretesa. Amb el mateix objectiu també es poden adreçar al Ministeri Fiscal, al Síndic de Greuges o als síndics de greuges o defensors locals de la ciutadania.*

El nostre grup de treball, però, té la impressió que el funcionament actual dels serveis socials ambulatoris de primer nivell no està prou orientat a facilitar l'accés directe dels i de les adolescents que necessitin informació, assessorament i/o atenció sense fer-ho acompanyats d'alguna persona adulta referent. ¿El problema rau en els i les adolescents, que no solen venir directament als serveis socials ambulatoris?, o potser són aquests serveis els que no estan dissenyats ni preparats per facilitar-los l'accés?

D'altra banda, la nostra percepció és que actualment els serveis socials ambulatoris majoritàriament faciliten l'accés per via presencial i/o telefònica, però no estan preparats per atendre telemàticament l'adolescent que fa una consulta o que demana atenció i, si més no inicialment, es mostra reticent a fer-ho presencialment.

D'aquí la nostra recomanació en el sentit que cal analitzar i reflexionar sobre si el disseny i funcionament actual dels serveis socials ambulatoris que proporcionen atenció en situacions de violència masclista són prou permeables i flexibles per garantir el dret d'accés directe dels i de les adolescents que la llei proclama.

182 Veure al respecte el capítol que aborda el *Marc Legal* (pàgines 94 a 109).

En qualsevol explotació de l'obra autoritzada per la llicència es farà constar l'autoria.

REFLEXIONAR I DEFINIR DES DEL SISTEMA DE SERVEIS SOCIALS QUINES SÓN LES MESURES DE PROTECCIÓ QUE CAL ADOPTAR EN SITUACIONS DE VIOLÈNCIA MASCLISTA QUE AFECTEN ADOLESCENTS DE LA NOSTRA POBLACIÓ DIANA

Tal com hem vist en el capítol sobre *Requisits en la intervenció amb adolescents en contextos de violència masclista*[183] cal que des del sistema de serveis socials fem una reflexió per tal de definir quines són les mesures de protecció necessàries en aquestes situacions de violència masclista, quines d'elles pertoca garantir a les administracions públiques i des de quin dispositiu d'atenció s'ha de fer.

En el context de la nostra població diana, adolescents que viuen situacions de violència masclista **a la llar dels/de les quals no n'hi ha**, i en funció de la gravetat de la situació, caldrà definir:

- Quines mesures correspon adoptar a l'adolescent.
- Quines mesures correspon adoptar al pare i/o la mare i/o persones cuidadores referents.
- Quines mesures correspon adoptar a les administracions amb un doble objectiu:
  - Facilitar l'exercici de la responsabilitat d'autoprotecció per part de l'adolescent, i de la responsabilitat de protecció per part de la família quan les mesures que cal adoptar, tot i tenir la voluntat de fer-ho, estan fora del seu abast. Per exemple, cal pensar que a vegades pot ser necessari que la família marxi a un altre territori (canvi d'habitatge, canvi de feina, canvi de centre educatiu no només de l'adolescent afectat o afectada sinó també dels seus germans i germanes, etc.).
  - Proporcionar acollida quan calgui. En aquest cas cal definir si s'ha de proporcionar aquesta protecció:
    - Des d'un dels dos dispositius existents: el de protecció a la infància i l'adolescència en risc (dissenyat per a menors que viuen en contextos familiars en els quals reben maltractament) o el de violència masclista (dissenyat per acollir dones adultes, i els seus fills i filles, víctimes d'aquesta violència).
    - O bé cal dissenyar nous recursos d'acollida fruit de la confluència de tots dos dispositius.

En el moment de decidir les mesures de protecció necessàries, caldrà tenir sempre en compte les noves tecnologies (TIC) per tal d'evitar que siguin utilitzades per continuar exercint violència envers l'adolescent, i/o per localitzar-lo/la.

REFLEXIONAR SOBRE EL PAPER DELS EQUIPS D'ATENCIÓ A LA INFÀNCIA I L'ADOLESCÈNCIA (EAIA) EN LES SITUACIONS OBJECTE D'INTERVENCIÓ QUE AFECTEN LA NOSTRA POBLACIÓ DIANA

Els Equips d'Atenció a la Infància i l'Adolescència (EAIA) són un servei del sistema català de protecció de menors, en la via administrativa, definit com un servei social especialitzat en infants o adolescents en situació de risc greu o desemparament (LDOIA, art. 103.2). Es tracta d'equips:

- Interdisciplinaris de diagnòstic i tractament dels i de les menors en situació de risc greu i possible desemparament i les seves famílies.
- Territorialitzats. A Barcelona hi ha 13 equips, 12 distribuïts als diferents districtes i un centralitzat de ciutat, que atén situacions que requereixen una intervenció i valoració urgent i/o famílies sense un domicili fix (sense territori).

183 Dins aquest capítol veure l'apartat *Mesures de protecció* (pàgines 134 a 138).

En qualsevol explotació de l'obra autoritzada per la llicència es farà constar l'autoria.

L'encàrrec dels EAIA es materialitza quan les persones que han de tenir cura dels infants i adolescents (pare, mare, tutor/a o altres persones que en tinguin cura) exerceixen la seva parentalitat i marentalitat de manera inadequada perjudicant el desenvolupament integral de l'infant o adolescent i propiciant situacions de risc moderat o greu.

Però, ¿què passa quan l'adolescent viu situacions de violència masclista greu (o es troba en una situació greu de risc) i no només ens trobem una mare i un pare que no exerceixen violència (entre ells ni cap a l'adolescent) sinó que, a més, volen protegir el seu fill o filla i no poden fer-ho?

Quin és el paper que correspon exercir a l'EAIA en aquests casos com a servei clau en el dispositiu de protecció a la infància i l'adolescència?

El fet que fins ara l'existència i l'impacte de la violència masclista en la nostra població diana no fos evident ni sovint detectada, fa que els EAIA pràcticament no intervinguin en aquest tipus de situacions, i ens planteja una interrogant que creiem necessari poder contestar.

Per aquest motiu, plantegem tant al Departament d'Infància i Família de l'Ajuntament de Barcelona com a la mateixa Direcció General d'Atenció a la Infància i l'Adolescència (DGAIA) de la Generalitat de Catalunya, la necessitat de posar en marxa els mecanismes de reflexió que calguin per definir el paper dels EAIA davant aquest tipus de situacions quan ni la mare ni el pare, o actuals parelles d'una o altre, n'estan implicades en la situació de violència masclista viscuda pel seu fill o filla.

INCREMENTAR EL NOMBRE DE PROFESSIONALS DE LA PSICOLOGIA EN ELS SERVEIS D'ASSESSORAMENT TÈCNIC D'ATENCIÓ SOCIAL

Tal com hem desenvolupat en el capítol *La intervenció ambulatòria de tractament des dels serveis socials públics de la ciutat de Barcelona*[184] hi ha situacions en què calen intervencions de diferents tipus, entre elles les que tenen una finalitat psicoterapèutica dins l'àmbit social.

Els centres de serveis socials detecten, exploren i fan intervenció de tractament en els casos de violència masclista i són diverses les intervencions amb finalitat psicoterapèutica dins l'àmbit social que poden o han de realitzar. Aquest tipus d'intervencions requereixen que participi un/a professional de la psicologia, al marge que també intervinguin o puguin intervenir altres perfils professionals.

Però l'important creixement de professionals del treball social i de l'educació social en aplicació de les ràtios establertes a la Llei Catalana de Serveis Socials de 2007 no ha anat acompanyat d'una revisió de la ràtio de professionals de la psicologia que presten serveis d'assessorament tècnic d'atenció social dins els serveis socials bàsics.

Per aquesta raó, fem les recomanacions següents:

1. Que l'Ajuntament de Barcelona revisi la ràtio actual dels i de les professionals de la psicologia que presten assessorament tècnic d'atenció social en el context dels serveis socials bàsics.

2. Que s'elevi a les instàncies de la Generalitat que correspongui la necessitat que el marc legal regulador del Sistema Català de Serveis Socials defineixi la ràtio d'aquests i aquestes professionals en comptes de deixar-ho al criteri de cada administració local.

184 Veure pàgines 168 a 198.

En qualsevol explotació de l'obra autoritzada per la llicència es farà constar l'autoria.

GARANTIR EL TREBALL EN XARXA ESTABLE A TRAVÉS DELS CIRCUITS I TAULES TÈCNIQUES INTERINSTITUCIONALS, DE CIUTAT I DE DISTRICTE, PER ARTICULAR LA INTERVENCIÓ EN SITUACIONS DE VIOLÈNCIA MASCLISTA QUE AFECTEN ADOLESCENTS DE LA NOSTRA POBLACIÓ DIANA

En aquesta publicació estem fent referència a situacions de violència masclista que afecten adolescents i en les quals no estan implicats ni la mare ni el pare, o actuals parelles de l'una o l'altre. I també parlem d'adolescents, nois i noies, que exerceixen violència masclista contra altres adolescents.

Aquesta és una realitat molt invisibilitzada fins ara. Cal ajudar les persones professionals que treballen i atenen adolescents a identificar-la per tal de poder-la detectar, fer valoracions diagnòstiques correctes i actuar en conseqüència.

En aquest context la present recomanació respon a una doble necessitat:

- Garantir la participació dels serveis dels diferents contextos institucionals en els espais de coordinació tècnica, d'àmbit de ciutat i de districte, que estan treballant per crear una cultura tècnica comuna d'anàlisi de la realitat i d'intervenció en situacions de violència masclista (*Circuit Barcelona contra la violència vers les dones)* i d'infància i adolescència en risc (*Circuits Territorials contra el maltractament infantil a la ciutat de Barcelona).*

- Incorporar en aquests espais d'articulació tècnica interinstitucional la realitat de la violència masclista que afecta la nostra població diana. Cal incorporar la mirada, els indicadors d'alerta i els criteris d'atenció, derivació i d'articulació que permetin fer efectiva la detecció i la intervenció precoç en aquestes situacions des d'un context de treball en xarxa.

CAL ESTABLIR CRITERIS PER FER REALITAT UN TREBALL EN XARXA INTERSERVEIS EFICAÇ A PARTIR DE L'EXPERIÈNCIA EXISTENT I DE LES BONES PRÀCTIQUES

El treball en xarxa cal fer-lo efectiu no només en els espais d'articulació tècnica interinstitucional esmentats en la recomanació anterior, sinó sempre que la situació ho requereixi.

Tal com hem vist en el capítol *L'articulació entre serveis en el marc d'un treball en xarxa*[185], el treball en xarxa interserveis és un mandat legal i una necessitat que hem d'implementar en situacions de violència masclista que afecten la nostra població diana. Malgrat aquesta necessitat, cal reconèixer que existeixen dificultats per dur-lo a terme. Però també existeixen experiències reeixides de les quals cal aprendre per extreure'n criteris i conclusions que garanteixin un treball en xarxa eficaç i eficient.

Per això plantegem la necessitat de:

- Identificar quines són les bones pràctiques de treball en xarxa de les quals aprendre pel que fa a la intervenció individualitzada, grupal i comunitària.

- Analitzar quins són els elements que les han fet reeixir i quines les estratègies que han fet servir per donar resposta a les dificultats que s'han trobat.

- Definir quan és pertinent el treball en xarxa des de criteris d'eficàcia, d'eficiència i de qualitat d'atenció a curt, mig i llarg termini.

- Definir un espai d'anàlisi tècnica i de construcció conjunta interserveis d'una proposta metodològica que faciliti l'operativitat i la implementació del treball en xarxa en un context de pressió assistencial important.

185 Pàgines 159 a 165.

En qualsevol explotació de l'obra autoritzada per la llicència es farà constar l'autoria.

- Incorporar l'avaluació dels resultats diferencials que permet aplicar o no la metodologia del treball en xarxa en situacions de violència masclista en les quals intervenen diferents serveis. Cal poder avaluar l'impacte de resultats i de procés d'aquesta metodologia en les persones ateses, en la situació que viuen, i en els mateixos serveis implicats; i comparar-ho amb situacions similars en les quals no s'hagi treballat en xarxa.

SISTEMATITZAR I SOCIALITZAR L'EXPERTESA PROFESSIONAL EN LA INTERVENCIÓ AMB ADOLESCENTS QUE VIUEN VIOLÈNCIA MASCLISTA I QUE L'EXERCEIXEN, PER COMPARTIR EINES, PROCEDIMENTS I PROJECTES ÚTILS EN EL CONTEXT DE LA NOSTRA POBLACIÓ DIANA

L'experiència tècnica d'intervenció amb la nostra població diana tant des de l'àmbit de l'educació formal com de la salut o els serveis socials, és escassa i sovint dispersa o poc sistematitzada i divulgada.

Constatar aquesta realitat motiva la present recomanació en el sentit que cal que cada sistema de serveis es doti i/o aprofiti els mecanismes disponibles per poder sistematitzar l'experiència i compartir-la per anar creant un cos metodològic i un protocol d'actuació que permeti detectar i actuar en aquestes situacions d'una manera eficaç i coordinada.

Pel que fa als serveis socials municipals de la ciutat de Barcelona, una mesura que pot ajudar les persones professionals que treballen i atenen adolescents a identificar l'existència de violència masclista (per poder-la detectar, fer valoracions diagnòstiques correctes i actuar en conseqüència) és aprofitar el context que ofereix el Pla de Gestió de Coneixement de l'Àrea de Qualitat de Vida, Igualtat i Esports per dotar els serveis socials municipals de la ciutat de Barcelona de diferents mitjans de socialització de la bona pràctica.

En concret, aquest Pla ofereix diverses possibilitats especialment útils en el context de la intervenció en situacions de violència masclista que afecten la nostra població diana, com ara: els tallers de sensibilització, el Banc d'Experiències i Bones Pràctiques, i altres espais d'intercanvi de coneixement.

Es tracta de convertir l'experiència en coneixement i de compartir aquest coneixement per tal d'avançar a partir del que ja se sap i s'ha provat en la pràctica, evitant cometre els mateixos errors ja detectats per altres professionals, i aprofitant allò que ja s'ha demostrat útil i eficaç en l'assoliment dels objectius proposats.

En qualsevol explotació de l'obra autoritzada per la llicència es farà constar l'autoria.

POSAR EN CONEIXEMENT DE LA JUDICATURA I LA FISCALIA LA NOSTRA PREOCUPACIÓ DAVANT EL DIFERENT TRACTAMENT QUE ES DÓNA A LA NOSTRA POBLACIÓ DIANA SEGONS QUIN SIGUI L'ÒRGAN JUDICIAL COMPETENT I L'EXISTÈNCIA DE PROCEDIMENTS JUDICIALS QUE COMPORTEN LA SEVA VICTIMITZACIÓ SECUNDÀRIA

Tal com hem vist al capítol *Marc legal,* a l'apartat que aborda l'*àmbit judicial, adolescència i violència masclista*[186], en processos judicials que afecten la nostra població diana els òrgans judicials competents poden ser diferents en funció de diverses variables com, per exemple, que la persona que exerceix la violència sigui o no major d'edat, o que l'adolescent que viu la violència sigui una noia o un noi.

Així doncs, els òrgans judicials que coneixen d'un cas concret poden ser:

- Els Jutjats de Violència contra les Dones (VIDO)

o

- Els Jutjats de Menors

Segons quin d'ells sigui l'òrgan judicial competent, s'aplicarà una legislació o l'altra (la Llei penal del Menor o les lleis que regulen la violència masclista) fet que tindrà conseqüències importants no només en la naturalesa de les resolucions i les sentències (que podran ser força diferents segons quin sigui el Jutjat que les dicti), sinó també en els procediments emprats.

En conseqüència, i en funció del que ens ha mostrat l'experiència, fem les següents recomanacions:

- Cal proporcionar formació sobre perspectiva de gènere i violència masclista a les diferents figures i agents que intervenen en el marc dels Jutjats de Menors.

- Cal proporcionar formació sobre atenció a adolescents a les diferents figures i agents que intervenen en el marc dels Jutjats de Violència contra les Dones (VIDO).

- Fem nostra la recomanació que figura a *l'Informe jurídic sobre Drets de les dones adolescents davant la violència masclista de parella o altres situacions anàlogues*[187] quan en el procés penal de menors es planteja la mediació penal que, com hem vist al capítol *Marc legal*[188], no es preveu en el sistema de persones adultes:

  En els casos de violència masclista, cal aplicar la mediació penal amb total garantia de preservar la seguretat i els drets de l'adolescent que viu violència masclista; la mediació -com qualsevol altre procés restauratiu- ha de regular-se per garantir que es respectin dues qüestions clau:

  – *Que els i les professionals que fan la mediació rebin formació específica en violència masclista.*

  – Que es proporcioni prèviament suport/ atenció social i/o psicològica de tractament a l'adolescent que rep violència, *a fi que estigui adequadament preparada per afrontar el procés amb plena llibertat de decisió.*

  La justícia restaurativa és necessària i pot ser un bon sistema, però amb les degudes garanties. Sense el compliment d'aquests dos requisits no fóra recomanable un procés restauratiu de cap mena.

- Cal evitar que l'actual disparitat de criteris jurisprudencials pel que fa a diversos aspectes que afecten adolescents que viuen violència masclista, no suposin un tracte més exigent del que es donaria si es tractés de persones adultes. Per exemple:

  – Pel que fa a la consideració del "festeig", a vegades les adolescents tenen dificultats per demostrar l'existència de violència per part de la seva parella, ja que el legislador considera que no es troba en una situació de relació sentimental formal i perdurable com la que podria tenir una persona adulta.

  – Pel que fa a la necessitat d'acreditar la situació de domini de l'home respecte de la dona. Mentre que d'acord amb el criteri penal general no es demana aquesta acreditació, en el cas d'adolescents, sí que sol exigir-se.

186 Veure pàgines 104 a 106.

187 Informe elaborat per Dones Juristes per encàrrec de l'Institut Català de les Dones (ICD) de la Generalitat de Catalunya i fet públic l'octubre de 2013.

188 Veure pàgines 104 a 106.

En qualsevol explotació de l'obra autoritzada per la llicència es farà constar l'autoria.

D'altra banda, en el context d'aquesta obra és pertinent incorporar també la recomanació que es feia en la publicació *Intervenció amb infants i adolescents en situacions de violència masclista des del sistema públic de serveis socials de la ciutat de Barcelona* (2012)[189]:

Tal com diu la Llei catalana dels drets i les oportunitats de la infància i l'adolescència, la protecció davant el maltractament infantil abraça la protecció davant la victimització secundària. Cal evitar els perjudicis causats a la víctima pel desenvolupament del procés penal posterior al delicte, que són especialment preocupants en el cas dels infants i els adolescents que són víctimes d'atemptats contra la indemnitat o contra la llibertat sexual. Certament, s'han produït en els darreres anys molts avenços en la protecció de la víctima adreçats a evitar la confrontació visual de les víctimes amb els acusats, però amb aquesta protecció no hi ha prou.

La protecció de l'infant i l'adolescent ha de passar per davant del dret de l'Estat a castigar, per la qual cosa davant el resultat incert del procés penal sempre ha de prevaler la protecció del menor o la menor víctima, ja que és del tot intolerable que, fins i tot amb la finalitat lògica de castigar la persona culpable, es causi un nou trauma a l'infant o l'adolescent que presumiblement ha estat víctima de maltractaments o abusos sexuals.

Per això, i amb ple respecte per la competència exclusiva de l'Estat en matèria processal penal, cal potenciar la coordinació entre el personal clínic i el personal forense i evitar les dobles exploracions i recollides de mostres, i fomentar l'únic sistema per evitar la major part dels efectes produïts per la incoació del procés penal: la preconstitució de la prova testifical de l'infant o l'adolescent que eviti declaracions posteriors". (Preàmbul i article 87)

No només hi estem d'acord, sinó que creiem que cal anar més enllà recollint i sistematitzant aquelles situacions que suposen una victimització secundària de l'adolescent que viu violència masclista, per posar-les en coneixement de l'administració competent amb l'objectiu que pugui tenir-les en consideració i adoptar, si s'escau, les mesures correctores que estimi pertinents.

189 Elaborat per un grup de treball integrat per comandaments i professionals dels diferents serveis socials implicats, i per persones expertes externes. El contingut d'aquesta publicació ha estat coordinat i dirigit conjuntament per la Direcció del Programa de Dona de l'Ajuntament de Barcelona i pel Servei d'Infància i Dona del Consorci de Serveis Socials de Barcelona.

En qualsevol explotació de l'obra autoritzada per la llicència es farà constar l'autoria.

BUSCAR MECANISMES PER POTENCIAR I FACILITAR LA IMPLICACIÓ DELS CENTRES DE SALUT MENTAL INFANTIL I JUVENIL (CSMIJ) I DELS SERVEIS D'ATENCIÓ A LES TOXICOMANIES ADREÇATS A ADOLESCENTS I JOVES EN EL CIRCUIT BARCELONA CONTRA LA VIOLÈNCIA VERS LES DONES PER EVITAR LA VICTIMITZACIÓ SECUNDÀRIA D'ADOLESCENTS QUE VIUEN SITUACIONS DE VIOLÈNCIA MASCLISTA

Tal com es planteja en la publicació *Intervenció amb infants i adolescents en situacions de violència masclista des del sistema públic de serveis socials de la ciutat de Barcelona (2012)*[190], *la xarxa de serveis de salut mental i també dels serveis d'atenció a les toxicomanies són una important plataforma de detecció de situacions de violència masclista. Sovint atenen dones, infants o adolescents que hi arriben amb una simptomatologia reactiva a les situacions de violència masclista que estan vivint.*

Ser capaços de fer un diagnòstic diferencial i etiològic és fonamental no només per contextualitzar els símptomes i decidir el tractament adient, sinó per evitar la victimització secundària de les persones ateses, i per activar els serveis socials que poden garantir la protecció de les víctimes quan calgui i poden oferir en tots els casos l'atenció integral que exigeix la normativa legal vigent.

Malauradament, aquesta pràctica no està tan estesa com seria desitjable. I en el cas concret de la Xarxa de Salut Mental, a més, coexisteixen pràctiques i models d'intervenció molt heterogenis malgrat l'existència d'un document operatiu en el marc del Protocol de Salut.

És per aquest motiu que plantegem el següent:

- Proposar a la Comissió Tècnica del *Circuit Barcelona contra la violència vers les dones* que:
  - S'actualitzi i es faci operatiu el document de *Recomanacions per a la intervenció dels serveis de salut mental en situacions de violència masclista* buscant la implicació del conjunt de serveis de la xarxa.
  - Que es revisi garantint la mirada que inclogui la nostra població diana.
- Traslladar al *Circuit Barcelona contra la violència vers les dones* i al Consorci Sanitari de Barcelona la necessitat de facilitar que les persones professionals dels CSMIJ de la ciutat, el CAS de Drogodependències d'Horta-Guinardó (referent en l'àmbit de ciutat per adolescents i joves), el Servei d'Orientació sobre Drogues (SOD) i qualsevol altre servei que correspongui de tots dos àmbits, puguin participar en el funcionament ordinari dels circuits territorials i de la Comissió Tècnica d'àmbit de ciutat.
- Que els serveis socials que són membres dels *Circuits Territorials Barcelona contra la violència vers les dones* estimulin l'anàlisi de casos d'adolescents en els quals estiguin intervenint també serveis de la xarxa de salut mental i addiccions, per facilitar la definició de criteris de treball en xarxa coherents i en línia amb el que defineix l'Organització Mundial de la Salut (OMS). El mateix caldria fer en el context dels *Circuits territorials contra el maltractament infantil.*
- Proposar un debat a la xarxa de salut mental (CSMIJ) sobre la necessitat que en casos d'adolescents de la nostra població diana es faci una valoració diagnòstica etiològica que permeti orientar quina ha de ser la intervenció necessària i si cal o no implicar altres serveis i, quan sigui pertinent, quins han de ser els criteris d'articulació amb els serveis socials per aquells casos que ho requereixin.

190 Obra col·lectiva (2012). *Intervenció amb infants i adolescents en situacions de violència masclista des del sistema públic de serveis socials de la ciutat de Barcelona.* Ajuntament de Barcelona i Consorci de Serveis de Barcelona.

En qualsevol explotació de l'obra autoritzada per la llicència es farà constar l'autoria.

CAL POTENCIAR LA INTERVENCIÓ COMUNITÀRIA

Trobem pocs antecedents d'intervenció comunitària de tractament (un cop el problema existeix) que incorpori estratègies per incidir en els comportaments col·lectius que afavoreixen, legitimen, estimulen o conviuen de manera normalitzada amb la violència masclista. I quan parlem d'espais fem referència tant als espais físics com als virtuals.

És a dir, una intervenció comunitària que vulgui incidir directament en alguna/es de les situacions següents:

- Grups o col·lectius de persones en els quals els rols tradicionals i normatius de masculinitat i feminitat formen part de valors fonamentals que proporcionen identitat al grup modelant els seus comportaments col·lectius i en els quals, la defensa o expressió d'aquests valors inclou, estimula o justifica l'exercici de la violència masclista entre les seves persones membres i/o amb terceres persones.

  A vegades, aquests comportaments i actituds es poden fer visibles en espais públics de trobada, però també es poden detectar en espais virtuals.

- Esdeveniments col·lectius que proporcionen o convoquen persones i grups que comparteixen interessos, idearis i/o valors que els identifiquen com a membres d'un col·lectiu més ampli o, fins i tot, d'una comunitat. Quan aquests esdeveniments col·lectius utilitzen el sexisme com un dels valors identitaris és quan direm que caldria una intervenció comunitària que, forçosament, ha d'anar més enllà de les persones concretes que viuen i/o exerceixen violència masclista.

- Grups organitzats en l'espai públic (bandes urbanes) que justifiquen i/o utilitzen la violència com un mitjà necessari per defensar o imposar el seu ideari, essent el masclisme un dels seus valors identitaris.

Si considerem que la violència masclista és estructural, cal que les administracions públiques no només intervinguin proporcionant atenció individualitzada i/o grupal, sinó també comunitària.

És per això que plantegem la necessitat que:

- Es facin visibles les experiències existents i alhora es facin servir com a font d'aprenentatge per a properes iniciatives. Es tracta, d'una banda, d'identificar els aspectes susceptibles de ser extrapolats a altres contextos i situacions i, de l'altra, d'aprendre dels errors comesos per evitar-los i/o de transformar-los en factors d'oportunitat.

- Es faci una anàlisi de la realitat que, tot partint de l'experiència existent:

  – Delimiti quin tipus de situacions col·lectives són susceptibles d'una intervenció comunitària.

  – Defineixi i/o orienti quina hauria de ser la intervenció comunitària que cal realitzar.

  – Estableixi quins agents haurien de promoure-les i quins haurien de participar-hi.

- Es garanteixi que qualsevol intervenció comunitària de tractament realitzada des dels, o amb participació, dels serveis socials públics de la ciutat de Barcelona estigui articulada amb el Programa Preventiu *Xarxa d'escoles i instituts per la igualtat i la no discriminació* de manera que totes dues actuacions tinguin un caràcter complementari i coherent.

- Es garanteixi en aquest procés, tant d'anàlisi com d'intervenció, la participació dels diferents sistemes de serveis directament implicats, com a mínim els serveis de l'àmbit social, de l'educació formal i no formal, i de la salut que conformen el primer nivell d'atenció ciutadana. Parlar d'intervenció comunitària suposa necessàriament realitzar un treball en xarxa aplicat amb una dimensió col·lectiva.

- S'utilitzin els mitjans de comunicació a l'abast (ràdios de barri o districte, premsa o TV locals, etc.) com un mitjà estratègic idoni per fomentar models de relació interpersonal igualitària en termes de sexe i gènere.

En qualsevol explotació de l'obra autoritzada per la llicència es farà constar l'autoria.

CAL INCORPORAR L'ÀMBIT DE L'EDUCACIÓ NO FORMAL I EN EL LLEURE

Tot i que en aquesta publicació ha calgut acotar les aportacions realitzades en els àmbits de l'educació formal, la salut i els serveis socials, és evident que existeixen altres àmbits de proximitat de l'adolescent, en contextos no normatius, que faciliten la prevenció, la detecció de la violència masclista i la motivació de l'adolescent que la viu o l'exerceix per demanar ajuda.

Un d'aquests àmbits és el de l'educació no formal i del lleure que es concreta en múltiples serveis i iniciatives tant de caràcter privat (promogut per entitats sense ànim de lucre o per empreses) com públic. Aquest és el cas de diversos serveis municipals dirigits a la població adolescent dotats de professionals del món de l'animació sociocultural, l'educació social i la psicologia entre altres, que esdevenen referents per als i per a les adolescents que transiten per aquests espais. Tots ells són espais on l'adolescent, a partir del vincle establert amb la persona professional que l'acompanya, formula i expressa les seves preocupacions, malestars, anhels, etc.

És en aquest context que fem les recomanacions següents:

- Posar a l'abast d'aquestes persones professionals i d'aquests serveis tots els criteris i eines presents en aquesta publicació que puguin ser també d'utilitat en els àmbits de l'educació no formal i del lleure, així com fer-les coneixedores dels protocols i circuits definits per a la intervenció.

  La Direcció de Programa d'Adolescència i Joventut de l'Ajuntament de Barcelona podria esdevenir un canal eficaç per aquesta tasca mitjançant els serveis que gestiona de forma centralitzada, la xarxa d'equipaments juvenils, la Xarxa de Punts d'Informació, que posen al voltant d'una mateixa taula els i les professionals dels districtes en els diferents serveis.

- Impulsar espais de trobada entre agents representatius de l'àmbit de l'educació no formal i en el lleure per tal que valorin si amb les aportacions existents disposen dels elements, criteris, eines i procediments necessaris per detectar i abordar situacions de violència masclista que afecten adolescents en el seu àmbit específic o si, al contrari, cal completar-les o construir-ne d'altres.

En qualsevol explotació de l'obra autoritzada per la llicència es farà constar l'autoria.

SIGLES I SIGNIFICATS

Sigles	Significats
AFA	Associació de Famílies d'Alumnes
ANAR	Fundació Ajuda a Nens i Adolescents en Risc
ASPB	Agència de Salut Pública de Barcelona
ASSIR	Programa d'Atenció a la Salut Sexual i Reproductiva
CA	Centre d'Acolliment
CAD	Casa d'Acollida del Consorci de Serveis Socials de Barcelona (Dispositiu Violència Masclista)
CAP	Centre Atenció Primària de Salut
CAS	Centre d'Atenció Sociosanitària a les Drogodependències
CEB	Consorci d'Educació de Barcelona
CMAU-VM	Centre Municipal d'Acolliment d'Urgència per Violència Masclista (Dispositiu d'atenció violència masclista de l'Ajuntament de Barcelona)
CRAE	Centre Residencial d'Acció Educativa (Dispositiu de Protecció a la Infància i l'Adolescència en risc)
CSMIJ	Centre de Salut Mental Infantil i Juvenil
CSS	Centre de Serveis Socials
CSSBCN	Consorci de Serveis Socials de Barcelona
CUESB	Centre d'Urgències i Emergències Socials de Barcelona
DGAIA	Direcció General d'Atenció a la Infància i Adolescència
DGJ	Direcció General de Joventut

En qualsevol explotació de l'obra autoritzada per la llicència es farà constar l'autoria.

Sigles	Significats
EAD	Equip d'Atenció a les Dones (Dispositiu d'atenció específica en situacions de violència masclista de l'Ajuntament de Barcelona)[191]
EAIA	Equip d'Atenció a la Infància i l'Adolescència
EAP	Equip d'Assessorament Psicopedagògic (Ensenyament)
ESO	Educació Secundària Obligatòria
GEAV	Grup d'Estudis Avançats en Violència de la Universitat de Barcelona
ICD	Institut Català de les Dones
IMSS	Institut Municipal de Serveis Socials de l'Ajuntament de Barcelona
INS	Instituts d'Educació Secundària
LGTB, Col·lectiu	Lèsbic, Gai, Transsexual i Bisexual
LGTBI Col·lectiu	Lèsbic, Gai, Transsexual, Bisexual i Intersexual
LO	Llei Orgànica (Estat Espanyol)
OMS	Organització Mundial de la Salut
ONU	Organització de les Nacions Unides
PAD	Pisos Acollida del Consorci de Serveis Socials de Barcelona (Dispositiu Violència Masclista)
RVD-BCN	Risc Violència Dona – Barcelona (Protocol de Valoració del Risc de Violència contra la Dona per part de la seva parella o exparella)
SAH	Servei d'Atenció a Homes per a la Promoció de Relacions no Violentes (Dispositiu d'atenció específica en situacions de violència masclista de l'Ajuntament de Barcelona)

191 Aquest servei ha funcionat fins al 31 de desembre de 2013, data en la qual es transforma, juntament amb el Servei d'Atenció a Nenes i Nens (SAN), en l'actual Servei d'Atenció, Recuperació i Acollida (SARA). En aquesta publicació s'han utilitzat dades de la Memòria 2013 de l'EAD.

En qualsevol explotació de l'obra autoritzada per la llicència es farà constar l'autoria.

Sigles	Significats
SAN	Servei d'Atenció a Nens i Nenes (Dispositiu d'atenció específica en situacions de violència masclista de l'Ajuntament de Barcelona)[192]
SARA	Servei d'Atenció, Recuperació i Acollida (Dispositiu d'atenció específica en situacions de violència masclista de l'Ajuntament de Barcelona)
SOD	Servei d'Orientació sobre Drogodependències
TIC	Tecnologies de la Informació i la Comunicació
UB	Universitat de Barcelona
VIDO	Jutjats de Violència contra la Dona (Administració Central)

192 Aquest servei ha funcionat fins al 31 de desembre de 2013, data en la qual es transforma, juntament amb l'Equip d'Atenció a les Dones (EAD), en l'actual Servei d'Atenció, Recuperació i Acollida (SARA). En la primera fase de funcionament del nostre grup de treball hi van participar la Coordinadora i dues persones professionals de l'equip del SAN.

En qualsevol explotació de l'obra autoritzada per la llicència es farà constar l'autoria.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

Iª PART: ADOLESCÈNCIA I CONTEXT

Aberastury, A. i Knobel, M (1973). *La adolescència normal*. Paidós. Buenos Aires.

Ajuntament de Barcelona (2011). *El sexe dels Àngels. Recursos per a la educació amb perspectiva de gènere i LGTB*.

Aviles, J.M. (2013) *Análisis psicosocial del ciberbullying: claves para una educación moral.* Papeles del Psicólogo. Vol. 34 (l) pp. 65-73

Ayllón, E. et al (2011). *En la violencia de género no hay una sola víctima. Atención a los hijos e hijas de mujeres víctimas de violència de género. Save the Children. Madrid.*

Bauman, Z. (2011) *Temps Liquids. Viure en una época d'incertesa*. Viena Edicions. Barcelona.

Bonino, L. (2005). *Cárcel de amor*.

Bosch, E. et al (2007) *Del mito del amor romántico a la violència contra las mujeres en la pareja.* Ministerio de Igualdad.

Bosch, E. i Ferrer, V. (2002). *La voz de las invisibles*. Cátedra. Madrid.

Cabello, P. i Fernández, I. (2010). *La tecnología en la preadolescencia y adolescencia: usos, riesgos y propuesta desde los y las protagonistas*. Save the Children. Madrid.

Casas Tello, M. M. (2012). *La prevención de la violencia en la pareja entre adolescentes a través del taller: la máscara del amor. Tesis doctoral.* Universidad de Valencia.

Circuit Barcelona contra la violència vers les dones (2010). *Recomanacions per a la prevenció de relacions abusives de parella: recomanacions i experiències.* Barcelona.

Claramunt, M. et al (2013). *Drets de les dones adolescents davant la violència masclista a les relacions de parella. Informe del projecte*. Dones juristes.

Coll-Planas, G., Bustamante, G. i Missé, M. (2009). *Transitant per les fronteres del gènere*. Departament d'Acció Social i Ciutadania. Secretaria de Joventut. Barcelona.

De la Peña Palacios, E.M., Ramos Matos, E., Luzón Encabo, J.M. i Recio Saboya, P. (2011) *Andalucia Detecta: Sexismo y Violència de Género en la Juventud.* Instituto Andaluz de la Mujer.

Díaz-Aguado Jalón, M. J. i Carvajal Gómez, M. I. (2011). *Igualdad y prevención de la violencia de género en la adolescencia.* Ministeri de Sanitat, Política Social i Igualtat Madrid.

Díaz-Aguado, M.J., Martínez, R., Martínez J. (2013). *La evolución de la adolescencia española sobre igualdad y la prevención de la violencia de género.* Delegación del Gobierno para la Violencia de Género. Ministerio de Sanidad, Servicios Sociales e Igualdad. Madrid.

Diputació de Barcelona (2001). *Implica't. Programes comunitaris de prevenció de la violència de gènere*.

Dones Juristes. Obra col·lectiva (2014). *Informe sobre els drets de les dones adolescents davant la violència masclista en les relacions de parella o situacions anàlogues.* Institut Calatà de les Dones (Generalitat de Catalunya).

Elkin, D (1978). *Niños y Adolescentes*. Oikos.

Enciclopèdia Catalana (2002). *Diccionari Etimològic*. Barcelona.

Equip d'atenció a les dones. EAD (2013). *Memòria 2013*. Ajuntament de Barcelona.

Espejo, M. at al (2009). *Valoración de la competencia del menor en relación con la toma de decisiones sanitarias: escala de la competencia de Lleida.* Elsevier España. Cuadernos de Medicina Clínica.

Esquerda, M. i Pifarré, J. (2012). *La competència del nen i de l'adolescent per prendre decisions sanitàries.* Butlletí del Comité de Bioètica de Catalunya. Octubre de 2012. CEA i CEIC Núm 8.

Freud, A (2004).*Teoría psicoanalítica del desarrollo del niño y del adolescente*. Paidós Ibérica.

Gabarró Berbegal, D. (2011).*Transformar a los hombres: un reto social. Boira.*

En qualsevol explotació de l'obra autoritzada per la llicència es farà constar l'autoria.

García Salomon, M. (2006). *Els paranys de l'amor*. Octaedro. Barcelona.

Generelo, J. (2012) *Acoso escolar homofóbico y riesgo de suicido en adolescentes y jóvenes LGTB*. Informe de los resultados de la investigación. Federación Estatal de Lesbianas, Gays, Transsexuales y Bisexuales.

Giddens, A (1995). *La transformación de la intimidad. Sexualidad, amor y erotismo en las sociedades modernas.* Col. Teorema. Serie Mayor. Editorial Catedra. Madrid.

Goffman, E. (1993). *Estigma. La identidad deteriorada.* Amorrortu. Buenos Aires.

Instituto Nacional de Tecnología de la Comunicación - INTECO (2012). *Guía de actuación contra el ciberacoso. Padres y educadores*. Ministerio de Industria, Energía y Turismo.

Lerner, G. (1990). *La creació del patriarcat*. Crítica. Barcelona.

Luengo Latorre, J.A. (2011). *Ciberbullying. Guía de recursos para centros educativos en caso de ciberacoso. La intervención en los centros educativos. Materiales para Equipos Directivos y acción tutorial*. Defensor del Menor de la Comunidad de Madrid.

Luzón, J.M. (2011). *Proyecto Detecta Andalucía. Factores de riesgo y de protección en la prevención contra la violència de género en la pareja. Un estudio de investigación en la población adolescente de Andalucía*. Instituto Andluz de la Mujer.

Nacions Unides (2006). *Informe del Secretari General de l'ONU*: *Estudi a fons sobre totes les formes de violència masclista contra les dones.*

Obra col·lectiva (2013). *Protocol de Joventut per a l'abordatge de la violència masclista. Guia pràctica per a professionals de Joventut per orientar l'actuació en violència masclista amb persones joves.* Departament de Benestar i Família de la Generalitat de Catalunya. Barcelona.

Piaget, J. i Indhelder, B. (1966). *Psicología del niño*. Morata. Madrid.

Piñar, J.L. et. al. (2011) *Redes sociales y privacidad del menor. Estudio de campo. Percepción que tienen los menores sobre la utilización y seguridad de los datos que vuelcan en las redes sociales*. Fundación Solventia. Madrid.

Platero, R i Gomez, E. (2007). *Herramientas para combatir el bullying homofóbico.* Talasa ediciones S.L. Madrid.

Plummer, K. (1995). *Telling Sexual Stories.* Power, Change and social Words. Londres.

Punt d'informació i atenció a les dones (PIAD) del Districte de Les Corts (2010). *Quan es parla de violència contra les dones encara creus que…* Ajuntament de Barcelona.

Torres Albero, C. (2013). *El ciberacoso como forma de ejercer la violencia de género en la juventud: un riesgo en la sociedad de la información y del conocimento*. Ministerio de Sanidad, Servicios Sociales e Igualdad. Madrid.

Ubieto, J.R. (2006). Cambios sociales y ficciones familiares: la infancia-adolescencia postmoderna. Conferencia de clausura del curso 2004/05 del Grupo de Investigación "Ficciones Familiares" del Instituto del Campo Freudiano. Barcelona. Analisis. Revista de Psicoanálisis de Castilla y León.

Ubieto, J.R. (2004). *La función psicológica de la espera.* Full Informatiu COPC. Núm. Septiembre. Barcelona.

En qualsevol explotació de l'obra autoritzada per la llicència es farà constar l'autoria.

IIª PART: LA INTERVENCIÓ PROFESSIONAL

Abril, T. i Ubieto J.R. (2008). *Interxarxes: una experiència de treball en xarxa al Districte d'Horta-Guinardó.* Barcelona.

Blajakis, M. I.; López Atienza, J.L. (2002). *Tratamiento multigrupal de la adolescencia (integración de grupo pequeño y de grupo multifamiliar).*

Cyrulnik, B. (2008) *El murmullo de los fantasmas.* Gedisa.

Direcció General de Joventut de la Generalitat de Catalunya (2013). *Protocol de Joventut per a l'abordatge de la violència masclista.* Barcelona.

Equip d'Atenció a les Dones -EAD- (2014). *Memòria 2013*. Ajuntament de Barcelona.

Folulkes, S.H. (1979). *Dinámica de grupo y psicoanálisis de grupo.* Limusa Mexico.

Freire P. (1986). *Hacia una pedagogía de la pregunta. Conversaciones con Antonio Faúndez*. La Aurora. Buenos Aires.

Huici, C. (1985). *El estudio de los grupos de formación.* Universidad Nacional a Distancia. Papeles de psicología. Núm. 19 – març.

Murray A. Strauss (2003). *The Conflict Tactics Scales Handbook. USA.*

Obra col·lectiva (2007). *Protocol·lització de la intervenció grupal amb dones que pateixen o han patit violència de gènere*. Ajuntament de Barcelona

Obra col·lectiva (2012). *RVD-BCN. Protocol de valoració del risc de violència contra la dona per part de la seva parella o exparella.* Circuit Barcelona contra la violència vers les dones.

Obra col·lectiva *(2012). Intervenció amb infants i adolescents en situacions de violència masclista des del sistema públic de serveis socials de la ciutat de Barcelona.* Ajuntament de Barcelona i Consorci de Serveis Socials de Barcelona.

Pichon-Rivière, E. (1977). *El proceso grupal. Del psicoanálisis a la psicología social (I).* Ediciones Nueva Visión. Colección Psicologia Contemporánea. Buenos Aires.

Roca, N.; Masip, J. et al (2011). *Intervención grupal en violencia sexista.* Editorial Herder. Barcelona.

Ubieto, J.R. (2010). *Interxarxes. Una experiència de treball en xarxa amb infància i adolescència*. Barcelona.

Vaccaro, S. (2004) *¿Qué hacer si mi hija ha sido maltratada? Recursos para padres, familiares y amistades de mujeres jóvenes que han padecido o padecen violencia por parte de sus parejas*. Comisión para la Investigación de Malos Tratos a Mujeres. Madrid.

Vinogradov, S.; Yalom, I.D. (1996). *Guía breve de psicoterapia en grupo.* Paidós Ibérica.

IIIª PART: RECOMANACIONS PER A LA MILLORA DE L'ATENCIÓ PROPORCIONADA PEL SISTEMA PÚBLIC DE SERVEIS SOCIALS DE LA CIUTAT DE BARCELONA

Gabarró Berbegal, D. (2011).*Transformar a los hombres: un reto social. Boira.*

García Salomon, M. (2006). *Els paranys de l'amor*. Octaedro. Barcelona.

Lerner, G. (1990). *La creació del patriarcat.* Crítica. Barcelona.

En qualsevol explotació de l'obra autoritzada per la llicència es farà constar l'autoria.

ALTRES REFERÈNCIES D'INTERÈS

Arango A. et al *(1995). Género e identidad. Ensayos sobre lo femenino y lo masculino*. Bogotá.

Bonino, L. (2005) *Micromachismos: la violencia invisible en la pareja*, de la versió corregida i ampliada de l'article aparegut a: Corsi, J. (1995). *La violencia masculina en la pareja*. Paidós. Madrid.

Cantera, I., Estébanez, I. I Vázquez, N. (2009). *Desconecta del maltrato. Guía para jóvenes*. Sortzen Consultoría. Gobierno Vasco.

Carmona, Ll.; Chavarrías, A.; Foissin, L.; García, M.; Masià, B. i Villar, C. (2000). *Vincula't. Materials per treballar amb dones maltractades. Volum II. Guies metodològiques.* Diputació de Barcelona.

Casas Tello, M.M. (2012). *Tesis doctoral. La prevención de la violencia en la pareja entre adolescentes a través del taller: la máscara del amor*. Universitat de Valencia.

Centre de Documentació Juvenil (2012). Dossier de premsa: Violència de gènere. Període del 21 de gener de 2009 al 18 de març del 2012. Secretaria General de Joventut.

Delval, J. i García Madruga, J.A. (2010). *Psicología del Desarrollo I*. UNED. Madrid.

Dutton, D. G. i Golant, S. K. (1997). *El golpeador, un perfil psicológico*. Paidós SAICF. Buenos Aires.

Erikson, E. (1968). *Identidad, Juventud y crisis*. Paidós. Buenos Aires.

Erikson, E. (2009). *Infancia y Sociedad*. Paidós.

Flecha, A., Puigvert, L. I Pulido, C. (2004). *Educación en valores para la prevención de la violencia de género en los institutos de educación secundaria. El proyecto de investigación sobre violencia de género del Programa de proyectos de investigación e innovación en materia educativa y de aprendizaje formal y no formal*. Universitat de Barcelona.

Funes, J. (2005). *El món dels adolescents: propostes per observar i comprendre*. Revista Educació Social nº 29.

Funes Artiaga, J. (2010). *9 ideas clave para educar en la adolescencia*. Grau. Barcelona.

Jacobson, N. i Gottman, J. (2001). *Hombres que agreden a sus mujeres. Cómo poner fin a las relaciones abusivas*. Paidós. Barcelona.

Kaufman, M. (1989). *The construccion of masculinity and the triad of men's violence*, en la versió en espanyol: *Hombres, poder y cambio*. CIPAF. Santo Domingo.

Kaufman, M. (1995). *Los hombres, el feminismo y las experiencias contradictorias del poder entre los hombres.*

Lorente, M. (2004). *El rompecabezas. Anatomía del maltratador*. Crítica. Barcelona.

National Crime Prevention Council (2005). *Reaching and Serving Teen Victims. A practical handbook*. Washington.

Obra col·lectiva (2007). *Criteris orientatius d'intervenció amb dones que pateixen, o se sospita que pateixen, algun trastorn mental*. Ajuntament de Barcelona

Obra col·lectiva (2007). *Protocol·lització de la intervenció individualitzada amb dones que viuen o han viscut violència de gènere*. Ajuntament de Barcelona

Perinat, A. (1997). *Desenvolupament en l'adolescència*. UOC. Barcelona.

Pindado, J. (2006). *Los medios de comunicación y la construcción de la identidad adolescente*. En: *Zer. Revista de Estudios de Comunicación,* nº 21, p. 11-22.

Rice, F. Philip (2000). *Adolescencia. Desarrollo, relaciones y cultura*. Pearson Educación. Madrid.

Rodríguez-Franco, L. et al (2012). *Labeling dating abuse: Undetected abuse among Spanish adolescents and young adults*. Universidad de Oviedo.

Vermont Network Against Domestic and Sexual Violence (2011). *Youth and Child Advocate and Educator Manual of Activities and Exercises for Children and Youth*. Montpelier.

En qualsevol explotació de l'obra autoritzada per la llicència es farà constar l'autoria.

En qualsevol explotació de l'obra autoritzada per la llicència es farà constar l'autoria.

EXEMPLES DE SITUACIONS DE VIOLÈNCIA MASCLISTA SEGONS LA FORMA I SEGONS L'ÀMBIT

Protocol de Joventut per a l'abordatge de la violència masclista (2013)

Direcció General de Joventut

Departament de Benestar Social i Família Generalitat de Catalunya

En qualsevol explotació de l'obra autoritzada per la llicència es farà constar l'autoria.

En qualsevol explotació de l'obra autoritzada per la llicència es farà constar l'autoria.

EXEMPLES DE SITUACIONS DE VIOLÈNCIA MASCLISTA SEGONS LA FORMA

A continuació s'exposen un seguit d'exemples de situacions de violència masclista que poden ajudar-vos a identificar i reconèixer les diverses formes en què es poden materialitzar els abusos i la violència masclista que rep la persona jove.

Amb tot, aquestes situacions no poden entendre's com un conjunt d'ítems d'un qüestionari, sinó més aviat com una sèrie de pistes que us poden orientar en la detecció activa d'aquest tipus de situacions.

Exemples de situacions d'abús i violència masclista segons la forma[193]

Violència física

- Donar-li cops de puny i de peu.
- Estrènyer, retorçar o pessigar fort.
- Donar-li empentes o sacsejar-la.
- Arraconar-la contra la paret escridassant-la.
- Immobilitzar-la contra la paret, els mobles o el terra.
- Apropar-se de manera intimidadora, acusar-la amb el dit davant els ulls.
- Embrutar el cos de la noia.
- Fer-li la traveta amb el peu perquè caigui.
- Arrencar-li o estripar-li la roba.
- Perseguir-la o assetjar-la tota l'estona.
- Despertar-la a cada moment per no deixar-la dormir.
- Arrossegar-la per terra, llançar-la per les escales.
- Llançar-la des del cotxe.
- Abandonar-la en llocs desconeguts.
- Estirar-la o arrossegar-la dels cabells.
- Tancar-la al bany o al dormitori, deixant-la a les fosques.
- Fer-la fora de casa a la força.
- Mantenir qualsevol contacte físic no desitjat per ella.
- Tancar-la a casa.
- Llançar-li substàncies tòxiques, menjar o líquids al cos o la cara.
- Provocar cremades amb combustibles o amb objectes calents.
- Intentar estrangular-la o asfixiar-la.
- Aixafar-li la cara contra el plat del menjar.
- Obligar-la a prendre medicaments, psicofàrmacs, alcohol, drogues, etc.
- Fer-li menjar o empassar-se per força aliments, escombraries, papers o altres elements.

193 Carmona, Ll. [*et al.*], 2000.

En qualsevol explotació de l'obra autoritzada per la llicència es farà constar l'autoria.

- Tallar-la, ferir-la o punxar-la amb ganivets o altres objectes.
- Llançar-li objectes contra el cos o pegar-li amb aquests.
- Pegar o donar-li cops de peu al ventre durant l'embaràs.
- Ferir-la als genitals o als pits.
- Colpejar-li el cap contra la paret o el terra.
- Terroritzar-la o amenaçar-la amb objectes o armes.
- Torturar-la físicament: lligar-la o encadenar-la, cremar-la amb cigarrets, submergir-li el cap a l'aigua, etc.

Violència psicològica

- Insultar-la, anomenar-la amb sobrenoms o adjectius degradants.
- Criticar i trobar defectes en tot el que fa o diu.
- Obligar-la a fer coses sota amenaces.
- Escridassar-la i donar-li ordres.
- Humiliar-la, fer-li burles o bromes feridores.
- Humiliar-la o avergonyir-la davant d'altres persones.
- Culpabilitzar-la de tot el que passa, i també per coses absurdes.
- Desconfiar de forma evident de tot el que fa o diu la noia.
- Ridiculitzar sempre els gustos, opinions o sentiments de la noia.
- Exigir que endevini el seu pensament, desitjos o necessitats.
- Mostrar-se cínic, prepotent i insolent.
- Obligar-la a escoltar-lo durant hores.
- Exhibir-se desendreçat, mal vestit o brut per molestar-la.
- Fer-la sentir ximple, inútil, feble, ignorant i incompetent.
- Manifestar-li menyspreu per ser dona.
- Acusar-la de traïdora i deslleial si explica el que li passa o ho denuncia.
- Fer-la obeir amb gestos, mirades, senyals amb el cap o sorolls.
- Ignorar-la, no contestar-li, no parlar-li, fer com si no existís.
- Mirar-la amb menyspreu, amb sorna, amb burla.
- Buscar la seva ocupació contínua, no deixar-li temps per a ella mateixa.
- Confondre-la amb arguments contradictoris.
- Rebaixar-la recordant-li successos del passat.
- Manifestar gelosia i sospita contínuament.
- Tergiversar les paraules o fets en contra d'ella.
- Deixar-la amb la paraula a la boca quan ella li parla.
- Negar-se a discutir els problemes. No parlar mai amb ella.

En qualsevol explotació de l'obra autoritzada per la llicència es farà constar l'autoria.

- Voler tenir sempre la raó, voler tenir sempre l'última paraula.
- Negar-se a acompanyar-la a fer les coses que ella demana o necessita.
- No complir les promeses, els pactes o els acords.
- Fer comentaris sobre la seva aparença o característiques físiques.
- Demostrar-li odi i amor alternativament.
- Controlar, a través del mòbil, tots els seus moviments durant el dia.
- Accedir al seu correu personal, al seu mòbil, a les seves xarxes personals i no respectar la seva intimitat.
- No passar-li els missatges que són per a ella.
- Trucar-li per telèfon a cada moment durant la nit, un cop s'han separat.
- No donar mai explicacions sobre què farà ni quan, i exigir que ella sempre hi sigui quan ell torni.
- Donar indicis que va amb altres dones, sabent que li fa mal a ella.
- Acusar-la d'infidelitat constantment.
- Exigir submissió i obediència.
- Exigir-li atenció constant i competir amb el temps que dedica a la resta de persones de la seva vida i família.
- Si viuen junts, exigir-li que mantingui un rol d'esposa i mare que ell li imposa.
- Amenaçar-la (de mort, emportar-se els nens, fer-la fora, etc.).
- Induir-la al suïcidi.
- Amenaçar-la de suïcidar-se per controlar-la.
- Torturar-la mostrant-li com castiga o maltracta els seus fills/es.
- Preparar un clima de terror que la immobilitza.

Violència sexual

- Exigir tenir relacions sense importar-li els seus desitjos.
- Convèncer la noia de no posar-se el preservatiu.
- Forçar-la a fer coses que ella no vol, al·legant la seva confiança i estima.
- No acceptar les negatives.
- Tocar-la sense consentiment.
- No respectar ni satisfer els gustos sexuals d'ella.
- Violar-la.
- Ferir-la introduint-li objectes a la vagina o l'anus.
- Obligar-la al coit anal.
- Obligar-la a veure pornografia i a copiar-ne els models.
- Pretendre mantenir relacions quan està brut i pudent.
- Contagiar-li infeccions i malalties voluntàriament.
- Prendre represàlies si no tenen relacions sexuals.
- Tractar-la com si fos una cosa sense sensibilitat.

En qualsevol explotació de l'obra autoritzada per la llicència es farà constar l'autoria.

- Parlar-li de manera insultant durant el coit.
- Demanar-li relacions en llocs i moments inoportuns per a ella.
- Utilitzar el sexe per denigrar-la o iniciar discussions.
- Comparar-la amb altres dones per fer-li mal.
- No seduir-la ni esperar que ella obtingui plaer.
- Obligar-la a tenir relacions sexuals davant d'altres persones.
- Fer-li fotos despullada sense el seu consentiment.
- Obligar-la a vestir-se de manera excitant per a ell.
- Obligar-la a fer gestos o adoptar actituds que la humilien o la incomoden.
- Acusar-la de frígida o de nimfòmana segons les circumstàncies.
- Obligar-la a tenir relacions quan està deprimida, cansada, malalta, immediatament després del part o d'un avortament, després de la mort d'un ésser estimat, després d'una agressió, després d'un èxit laboral o social d'ell, etc.
- Utilitzar-la com a descàrrega sexual hostil després d'un disgust laboral o familiar.
- Obligar-la, amb armes, a tenir relacions.

Violència econòmica
(se sol donar més quan hi ha una situació de dependència econòmica, o bé quan es comparteixen els comptes).

- Revisar-li el moneder o la cartera contínuament.
- Declarar contínuament que tot és seu.
- Prendre-li la targeta de crèdit o els documents bancaris.
- Vendre pertinences personals d'ella sense el seu consentiment.
- Gastar-se els diners d'ella o de la unitat familiar en ell mateix.
- Obligar-la a endeutar-se per ell amb la família, els amics o els veïns.
- Obligar-la a sol·licitar préstecs o avals bancaris.
- Obligar-la a treballar més o en el que ell vol per quedar-se els diners.
- Deixar que ella es faci càrrec de les despeses mentre ell es guarda el que guanya.
- Obligar-la a donar-li els diners que ella guanya.
- Apoderar-se il·legalment dels béns heretats per ella.
- Obligar-la a vendre's els béns i quedar-se amb els diners.
- Ocultar-li el patrimoni global de la unitat convivencial.
- Jugar-se els diners comuns.
- No destinar mai diners a sortides o vacances familiars.
- Utilitzar en el seu benefici estalvis prèviament destinats a vacances, tractaments mèdics, reformes de la llar, etc.
- Gastar-se grans quantitats de diners sense necessitat i negar-se a despeses petites per coses vitals.
- Amagar els guanys o les inversions si tenen comptes comuns.

En qualsevol explotació de l'obra autoritzada per la llicència es farà constar l'autoria.

- Mentir sobre les possibilitats econòmiques d'ell.
- Lliurar diners als fills i filles i no a la dona.
- Fer les compres ell perquè ella no disposi d'efectiu.
- Negar-li diners per a medicaments o consultes mèdiques.
- Protestar contínuament per l'ús que fa ella dels diners.
- Desqualificar-la com a administradora de la llar.
- No complir amb les pensions alimentàries en cas de separació o divorci.

Violència social[194]

- No permetre que la noia/dona l'acompanyi a activitats socials.
- Imposar la seva presència a la força en actes socials de la noia/dona.
- Humiliar-la en públic, criticant-la, rebaixant-la o actuant com si ella no hi fos.
- Boicotejar els aniversaris, festes, reunions nadalenques o les trobades familiars.
- Mostrar-se desconfiat, intolerant o desagradable amb les amistats o companys de feina d'ella.
- Mostrar-se interessat per altres dones de manera oberta davant d'ella per fer-li mal.
- No permetre que treballi o estudiï.
- Obligar-la a vestir-se com ell vol.
- Obligar-la a maquillar-se o no permetre-ho.
- Prohibir-li el contacte amb veïns, amics o familiars.
- Insultar les seves amigues i amics.
- Canviar la seva actitud quan estan a soles i quan estan acompanyats o en públic, mostrant-se sobtadament amable amb ella en públic.
- Muntar "espectacles" o deixar-la plantada davant els altres.
- Tractar malament els familiars o amics d'ella.
- Controlar les seves relacions a les xarxes socials, com ara prohibir-li parlar amb algunes persones, preguntar-li per noves amistats, a través de preguntes del tipus: "Qui és aquest/a amb qui parles tant?", "A Facebook he vist que et deien…?", "Qui és aquest/a de la foto?", "Per què no em fas cas al xat?".
- Tenir accés a les contrasenyes del seu perfil personal a les xarxes socials o insistir perquè ella les hi doni.
- Trucar-li constantment al mòbil per saber on està, què fa, amb qui està.
- Enfadar-se si no li agafa el telèfon mòbil, o si no li respon els missatges.
- No deixar-li practicar la seva religió.
- Provocar que l'acomiadin de la feina.
- Obligar-la a votar el partit polític que ell vol.
- Desqualificar-la o burlar-se de les seves opinions.
- Impedir que gaudeixi de qualsevol situació.
- No deixar-la participar de les festes familiars.

194 En l'apartat "*I. Concepte, formes i àmbits de la violència masclista*" s'inclou la definició de *violència social* dins el concepte de violència psicològica amb l'objectiu de respectar la classificació establerta per la Llei 5/2008. No obstant això, en la font original d'aquesta taula (Carmona, 2000) es fa referència a aquestes dues formes de violència per separat.

En qualsevol explotació de l'obra autoritzada per la llicència es farà constar l'autoria.

- Tractar-la com una minyona o no compartir les tasques quan hi ha convidats.
- Fer-se la víctima en públic, declarant que ella el maltracta.
- Denunciar-la a la policia o buscar aliats en contra seva.
- Si estan separats, esperar-la a la sortida de la feina, trucar-li per telèfon, seguir-la pel carrer, vigilar on va i amb qui.
- Aparèixer de sobte als llocs on ella va normalment (cases d'amistats, de família, o la feina) per molestar-la.
- No fer-se responsable dels fills o filles.
- No complir el règim de visites amb els infants.

Violència ambiental[195]

- Trencar coses o llançar objectes.
- Colpejar les portes o les coses quan discuteixen.
- Trencar o llençar la roba o els objectes personals d'ella.
- Trencar les portes i els vidres, estripar les cortines, estirar les estovalles tirant-ho tot per terra i moure els mobles.
- Trencar plantes, llibres, fotografies, cartes, documents, records o qualsevol propietat afectiva d'ella.
- Fer malbé el cotxe d'ella.
- Omplir la casa d'escombraries recollides del carrer.
- Embrutar i desordenar el que ella acaba d'endreçar, escampar les deixalles.
- Envair l'espai d'ella a casa amb materials o coses que a ella li desagraden o l'atemoreixen.
- Revisar els calaixos o pertinences d'ella.
- Amagar o trencar elements de treball o d'estudi d'ella i dels fills i filles.
- Obrir les cartes o escoltar els missatges telefònics d'ella.
- Parlar malament d'ella o difondre dades íntimes seves.
- Posar la ràdio o la televisió a un volum molt fort per molestar-la quan està malalta, estudiant, dormint o quan està adormint els fills i filles.
- No permetre que ella vegi els seus programes preferits.
- Tocar el timbre o aparèixer a cada moment sense motiu per fer-li sentir el seu control.
- Desconnectar el telèfon quan marxa perquè ella no pugui parlar.
- Desconnectar o trencar la ràdio o el televisor perquè ella no els pugui utilitzar quan ell no hi és.
- Ensenyar productes inflamables per indicar que pot cremar la casa en qualsevol moment.
- Matar els animals de companyia d'ella o fer-los mal.
- Córrer a gran velocitat amb el cotxe, amenaçant-la d'estimbar-se amb ella a dins.
- Menjar el que està destinat per a ella o per als fills o filles, si en tenen.
- Si estan separats, intentar entrar per la força a casa d'ella.

195 En l'apartat "*I. Concepte, formes i àmbits de la violència masclista*" s'inclou la definició de violència ambiental dins el concepte de *violència psicològica* amb l'objectiu de respectar la classificació establerta per la Llei 5/2008. No obstant això, en la font original d'aquesta taula (Carmona, 2000) es fa referència a aquestes dues formes de violència per separat.

En qualsevol explotació de l'obra autoritzada per la llicència es farà constar l'autoria.

EXEMPLES I INDICADORS DE SOSPITA DE VIOLÈNCIA MASCLISTA SEGONS L'ÀMBIT

A continuació s'exposen un seguit d'exemples de situacions de violència masclista en els diferents àmbits que poden ajudar-vos a identificar i reconèixer aquest tipus de situacions.

1. Violència masclista en l'àmbit laboral

La violència masclista en l'àmbit laboral es manifesta a través de l'**assetjament sexual** i l'**assetjament per raó de sexe**. Aquests comportaments al lloc de treball atempten contra la dignitat de la jove i creen un entorn intimidatori, hostil, degradant i ofensiu.

Són especialment freqüents i greus les situacions d'assetjament que es produeixen en dones joves per raó de l'embaràs, la maternitat, la joventut o la inexperiència. Per això us facilitem una bateria d'exemples de conductes d'assetjament per raó de sexe i d'assetjament sexual a la feina, perquè pugueu identificar-les si la dona jove les manifesta.

En el cas de l'assetjament per raó de sexe, és necessari que la conducta sigui repetitiva i insistent.

Exemples de conductes i situacions d'assetjament per raó de sexe a la feina

- Fer ús de conductes discriminatòries pel fet de ser una dona.
- Adreçar-se a la persona amb formes ofensives.
- Ridiculitzar, menystenir les capacitats, habilitats i el potencial intel·lectual de les dones.
- Utilitzar humor sexista.
- Menystenir la feina feta per les dones.
- Ridiculitzar les persones que assumeixen tasques que tradicionalment ha assumit l'altre sexe (per exemple, infermers homes).
- Ignorar aportacions, comentaris o accions de la persona (excloure, no prendre seriosament).
- Assignar a una dona un lloc de treball de responsabilitat inferior a la seva capacitat o categoria professional.
- Assignar a una dona tasques sense sentit o impossibles d'assolir (terminis irracionals).
- Sabotejar la seva feina o impedir –deliberadament– l'accés als mitjans adequats per realitzar-la (informació, documents, equipament).
- Denegar a una dona arbitràriament permisos als quals té dret.

En qualsevol explotació de l'obra autoritzada per la llicència es farà constar l'autoria.

Exemples de conductes i situacions d'assetjament sexual a la feina[196]

Verbals

- Fer comentaris sexuals obscens.
- Fer bromes sexuals ofensives.
- Adreçar-se a la jove de forma denigrant o obscena.
- Difondre rumors sobre la vida sexual d'una persona.
- Preguntar o explicar fantasies, preferències sexuals.
- Fer comentaris grollers sobre el cos o l'aparença física.
- Parlar sobre les habilitats/capacitats sexuals pròpies.
- Convidar de manera persistent a participar en activitats socials lúdiques, encara que la jove hagi deixat clar que li resulten no desitjades i inoportunes.
- Fer pressió per concretar cites compromeses o trobades sexuals.
- Demanar favors sexuals.

No verbal

- Fer-li mirades lascives al cos.
- Fer-li gestos obscens.
- Enviar-li gràfics, vinyetes, dibuixos, fotografies o imatges d'Internet de contingut sexualment explícit.
- Enviar-li cartes, notes o missatges de correu electrònic de contingut sexual de caràcter ofensiu.

Físic

- Apropar-se físicament de manera excessiva.
- Arraconar; buscar deliberadament quedar-se a soles amb la persona de forma innecessària.
- Establir un contacte físic deliberat i no sol·licitat (pessigar, tocar, fer-li massatges indesitjats).
- Tocar intencionadament o "accidentalment" les parts sexuals del cos.

196 Departament de Treball, 2011.

En qualsevol explotació de l'obra autoritzada per la llicència es farà constar l'autoria.

2. Violència masclista en l'àmbit familiar

A continuació s'exposa una llista d'indicadors de sospita de violència masclista en l'àmbit familiar, tant en nois com en noies. La identificació d'alguna d'aquestes situacions us ha de fer despertar l'alerta i analitzar si la persona es troba enmig d'un entorn on es viuen abusos.

Indicadors de sospita de violència masclista en l'àmbit familiar de persones joves[197]

- Tenir problemes per socialitzar-se, aïllament, inseguretat, agressivitat i escasses habilitats socials.
- Mostrar tristesa, baixa autoestima, ansietat, canvis d'humor sobtats, dificultats en l'expressió o la gestió de les emocions.
- Generar pors inespecífiques, por a la mort, por a perdre el pare o la mare.
- Tenir problemes d'aprenentatge, de concentració i atenció.
- Mostrar conductes violentes, fugues, delinqüència.
- Patir depressió, idees suïcides, trastorn d'estrès posttraumàtic, insomni.
- Abusar de substàncies.
- Tenir actituds a favor de la violència.
- Relacionar-se amb la parella amb conductes violentes.

197 Orjuela, L. i Horno, P. (coord.), 2008.

En qualsevol explotació de l'obra autoritzada per la llicència es farà constar l'autoria.

3. Violència masclista en l'àmbit comunitari: mutilació genital femenina

A continuació s'exposa una llista d'indicadors de sospita que poden explicar un episodi o situació de mutilació genital femenina. La identificació d'alguna d'aquestes característiques us ha de fer despertar l'alerta i explorar la situació. Per a més informació, vegeu el *Protocol d'actuacions per prevenir la mutilació genital femenina* (Secretaria per a la Immigració, 2007).

Indicadors de sospita d'haver-se produït una mutilació genital femenina (MGF)[198]

Després d'haver-se produït recentment un viatge o unes vacances al país d'origen, les situacions següents poden despertar la sospita que s'hagi produït una MGF:

- Tristesa i manca d'interès.
- Canvis de caràcter.
- Caminar amb les cames juntes o molt separades.
- Neguit a l'hora de seure.
- Pal·lidesa cutaneomucosa.
- Símptomes d'anèmia subaguda.
- No fer exercicis físics o no voler participar en jocs que impliquen activitat.
- Fer certs comentaris a les companyes de l'escola.

198 Secretaria per a la immigració, 2007.

En qualsevol explotació de l'obra autoritzada per la llicència es farà constar l'autoria.

En qualsevol explotació de l'obra autoritzada
per la llicència es farà constar l'autoria.

Consorci
de Serveis Socials
de Barcelona
Generalitat de Catalunya
Ajuntament de Barcelona

Ajuntament
de Barcelona